

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

Намозни Исломининг беш устунидан бири этиб, уни «...Менинг зикрим учун қоим қил», дея амр этган Аллоҳ таолога битмас-туғанмас ҳамду санолар бўлсин!

Худди мен ўқиганимдек ўқинг, деб умматларига намозни ўргатиб кетган маҳбуб Пайғамбаримизга батамом ва мукаммал саловоту дурудлар бўлсин!

Намозни ўзлари учун илоҳий неъмат ва хузуру ҳаловат деб қабул қилиб, уни хушў ва хузуў ила адо этишни йўлга қўйган саҳобаи киромлардан Аллоҳ рози бўлсин!

Қуръон ва Суннатдан намоз аҳкомларини чиқариб, мусулмон уммати учун осонлик туғдириб берган уламуларимизга Аллоҳ таолонинг раҳмати бўлсин!

Намоз диннинг устуни ва мўминнинг меърожи эканини ҳаммамиз яхши биламиз. Бу ибодатнинг қадр-қиммати ва фазлу баракоти ҳам баланд. Уни ҳам яхши биламиз.

Шу билан бирга, намознинг аҳкомлари қўплиги ва амаллари ўта дақиқлигини тўла англаб етмай туриб, уларни илмий асосда ўрганмай туриб, ҳаётимизга тўла татбиқ этмоғимиз қийин.

Намознинг қадри улуғ, аҳамияти буюклигини ҳадис ва фикҳ китобларининг энг катта қисми айнан намоз ҳақидаги ривоят ва ижтиҳодлардан иборатлигидан ҳам билса бўлади. ҳатто юртимизнинг улуғ олимларидан бири Муҳаммад ибн Наср ал-Марвазий раҳматуллоҳи алайҳи «Таъзиму қадарис-солати» деган икки жилдли асари факат намоз қадрига бағишлангандир.

Намоз бир кунда беш марта фарз қилингани билан у мўмин банда онадан туғилганидан бу дунёни тарк этгунича ҳамроҳ бўлади.

Масалан, бола туғилиши билан унинг чап қулоғига такбир, ўнг қулоғига азон айтилади. У ҳали эсини танимай туриб, атрофидаги кишилар намоз ўқиётганларини кўради.

Кейинчалик балоғатга етгач, беш вақт намоз унга-да фарз бўлади. Шу тариқа бу амалнинг ҳузурини ҳис этган кишилар қатори нафл намозлари ўқишга ўтади.

Нафл намозларнинг тури кўп. Аммо кўнгил тусаганда икки ракат намоз ўқиб ҳузурланишдек роҳат борми дунёда?! Икки ракат ишроқ -- қуёш чиқишидан кейинги намозни ўқиганлар кейинроқ зуҳро — чошгоҳ намози ўқийдилар. Ўтишдан аввал тўрт ракат нафл намози ўқиш ундан-да фазилатли. Кечаси туриб таҳажжуд намози ўқишнинг фазилини эса, айтиб тугатиш қийин.

Бундан ташқари турли муносабатлар билан ўқиладиган махсус намозлар бор. Аллоҳга ҳожати тушган банда ҳожат намози ўқийди.

Бирор ишни қилиш ёки қилмасликни билмай қолган одам эса, икки ракат намоз ўқигувчилар бор.

Тавба қилишни ирода этган киши шунга атаб намоз ўқиса, афзал саналади.

Қурғоқчилик мўмин бандаларни ташвишга солганда эса, истиско намоз ўқиб, серобчилик сўрайдилар.

Шунингдек, мўмин бандалар қуёш ва ой тутилса, кусуф ва хусуф намозлари ўқиганлар.

Никоҳ тўйи куни эса келин-куёв бир-бирлари билан учрашувларидан олдин икки ракат намоз ўқимоқлари азал-азалдан фазилатли саналган.

ҳайит кунлари эса, барча мўминлар ийд намозлари ўқийдилар.

Вақти-соати етиб, мўмин банда вафот этса унга жаноза намози ўқилади.

Хулласи калом, мўмин банда бешиқдан қабргача намоз билан, ибодат билан умргузаронлик қилади.

Авваллари жуда оз сонли кишилар, асосан, кексайиб қолганларгина кўрқа-писа қўлларидан келганича намоз ўқир эдилар. Кўпчилик намознинг суратини билар эди, холос. Унинг илмидан ҳужжат-далил билан хабардор

кишилар эса, жуда кам топиларди.

Ниҳоят, Аллоҳнинг инояти ила истаган кишилар намозни ўрганишлари ва адо этишлари учун имконият туғилди. Кўплаб мавзеларда жоме масжидлари қурилди. Намозхонлар сафи кенгайди. Аммо шу билан бир қаторда, комил намоз ўқиш юзасидан ихтилофлар ҳам қулоқ ёзди. «Омин»ни овоз чиқариб айтишдан бошланган бу ихтилоф бора-бора намоздаги баъзи бир бошқа масалаларни ҳам қамраб олди. Масжидлар ва жамоалар ўртасида тушунмовчиликлар чиқди.

Барчаси илмни ўртага солмаганликдан эди. Бир тараф аввалдан бўлиб келаётган нарсани маҳкам ушлаган бўлса, иккинчи тараф четдан келаётган нарсани тутган эди.

ҳижратда юриб, мазкур масалалар юзасидан «Ихтилофлар ҳақида» деган китоб ёзган эдим. Аллоҳ таолонинг Ўзига маълум ҳикматга кўра, бу китобни чоп этиш қийин кечди.

Ҳижратдан қайтганимда намоз ҳақидаги ихтилофлар сиртдан қараганда анча камайган кўринса ҳам аслида чуқурлашган, фикҳий масалалар билана чегараланиб қолмай ақидавий масалаларга ҳам ўтган эди. Намоз ўқимаса ҳам бўлаверар экан, дегувчилардан тортиб, намозни тарқ қилган кишиларнинг уйига кириб бўлмайди, таомини еб бўлмайди, дегувчиларга топилар эди.

Буларнинг ҳаммасига жавоб керак эди. «ҳадис ва ҳаёт» силсиласининг намозга бағишланган жузларида унинг барча аҳкомларини батафсил шарҳлаш билан бирга, ана ўша саволларга қўлдан келганича илмий жавоб бериш лозим бўлди.

Бу борада ақидага тегишли, куфр ва иймонга тегишли масалаларни аҳли суннат ва ўзларини жамоа мазҳаби бўйича ёритдик. Фикҳга тегишли масалаларни эса ҳанафи мазҳаби асосида баён қилдик. Аслида шундоқ бўлиши керак ҳам эди.

Чунки бошқалар ўзларини Қуръон ва Суннатга қатъий амал қилувчилар ҳисоблаб, ҳанафий мазҳаби одамларни бу икки масдардан четлаштиради, деб даъво қилар эдилар. Шунинг учун ҳам юртимиз мусулмонларининг доимий мазҳаби бўлган ҳанафий мазҳабида Қуръон ва Суннатга бошқалардан ҳам нозикроқ тарзда амал қилинишини тушунтириб бериш лозим эди ва биз шунга ҳаракат қилдик.

Биз шарҳ қилаётган китобнинг муаллифи шайх Али Мансур Носиф раҳматуллоҳи алайҳи Шофеъий мазҳабида бўлганлари учун баъзи жойларда ўша мазҳаб далил қилиб қолган ҳадисларни келтирган эканлар. Биз бошқа китоблардан ҳанафий мазҳаби далил қилган ҳадисларни топиб, зикр қилишга уриндик.

Шу билан бирга, бошқа мазҳаблар олган ҳадисларни нима учун ҳанафий мазҳаби олмаганини қилган ҳолда ҳанафий мазҳабининг ҳақиқати ҳақида етарли маълумот беришга ҳаракат ва мусулмонлар орасидаги ихтилофларни бартараф этишга интилиш бор.

Бунда жамоалар орасида ихтилоф эмас, иттифоқлик бўлишини соғиниш бор.

Ушбу китоб кўп масалалар юзасидан ҳамма учун керакли ва зарур ҳукм ва маълумотларни ўз ичига олган.

Уни диққат билан ўқиб чиқсангиз, Ислоннинг улуғ устунни — намоз ибодати ҳақида етарли ва мукаммал маълумот олмоғингиз мумкин.

Сиз унда намознинг фарзлиги ва фазли ҳақида, Намозни Ислоннинг беш рукнидан иккинчи рукн қилган ва «намозни Менинг зикрим учун қоим қил» деган Аллоҳ таолога битмас-туганмас ҳамду санолар бўлсин!

Намознинг ҳикматлари;

уни муҳофаза қилиш билангина танишиб қолмай унинг қатор энг зарур мавзуларини ҳам ўрганишга муяссар бўласиз. Улар орасида қуйидагилар бор;

Намознинг вақtlари ҳақида;
Намознинг узрлари;
Сафардаги нафл намоз.
Намозда калом ва амални тарк қилиш;
Масжидда иккита муаззин бўлиши;
Азон эшитувчига мустаҳаб амаллар;
Икки азон орасидаги дуо мақбул;
Мисвок ҳақида;
Салла ҳақида;
Сутра ҳақида;
Намознинг кайфияти ҳақида;
Саждадаги дуо мустажобдир;
Намозда хушуъ ва уни гўзал адо этиш;
Туришга ва кироатга қодир бўлмаган одам ҳукми;
Фарз нуқсони нафл орқали тўлдирилади;
Суннат намозлари ҳақида;
Фарз намозлари суннати;
Таъкидланган суннатлар;
Таъкидланмаган суннатлар;
Намоздан кейинги дуо ва зикр;
Саҳв саждасининг сабаблари;
Тиловат саждаси ҳукми;
Шукр саждаси ва ҳақозо.

Аллоҳ таолонинг розилигини тилаб қилинган бу
ожиzona ишимизни даргоҳида қабул қилган бўлсин! Омин!

كتاب الصلاة
وفيه ثلاثة عشر بابا وخاتمة
الباب الأول في أصل الصلاة والمحافظة عليها
وفيه فصلان
الفصل الأول في فرضية الصلاة وفضلها

НАМОЗ КИТОБИ

ЎН УЧ БОБ ВА ХОТИМАДАН ИБОРАТ

Б И Р И Н Ч И Б О Б

**НАМОЗНИНГ АСЛИ ВА УНИ МУҲОФАЗА
ҚИЛИШ ҲАҚИДА**

ИККИ ФАСЛДАН ИБОРАТ

**НАМОЗНИНГ ФАРЗЛИГИ ВА
УНИНГ ФАЗЛИ ҲАҚИДА**

Намоз арабчада «солат» дейилиб, луғатда «яхшиликка дуо» деган маънони англатади.

Шариатда эса: такбир билан бошланиб, салом бериш билан тугайдиган зарур шартга эга амал намоз дейилади.

Намоз Исро кечасида, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг хижратларидан олдинроқ фарз бўлган.

Беш вақт намоз фарзлиги Қуръонда ҳам, суннатда ҳам,

ижмоъда ҳам қайта-қайта таъкидланган.

Намоз балоғатга етган ҳар бир мусулмон учун фарзи айн бўлиб, ҳар ким ўзи учун намоз ўқимоғи фарздир.

НАМОЗНИНГ ҲИКМАТЛАРИ

Намоз Ислом динининг иккинчи рукни бўлиб, калимаи шаҳодатдан кейинги энг улуғ фарз ҳисобланади.

У мусулмон банда Аллоҳнинг сон-саноқсиз неъматларига банда шукр келтириши учун шариатга киритилган бўлиб, унинг диний, тарбиявий, шахсий, сиҳҳий, ижтимоий ва бошқа қатор фойдалари кўп.

Аввало, намоз банданинг Аллоҳ билан боғланиш воситаси.

Намозда банда Аллоҳ билан ёлғиз қолиб, унга муножот қилади. Шу ибодат-ла руҳий, маънавий лаззат олади.

Намоз ўқиш билан банда ўзининг барча ишларини Аллоҳ таолога топширади. Шу намози ила ўзига омонлик, хотиржамлик ва нажот тилайди.

Иккинчидан, намоз ютуқ ва нажот йўлидир.

Намоз хато ва гуноҳларни ювишнинг энг ишончли йўл бўлиб, у доимо ўз эгасига кўплаб шахсий фойдалар келтиради.

Намоз қилувчини Аллоҳга яқин қилади, унинг иродасини мустаҳкамлайди, бу дунё матоҳларидан ўзини юқори тутишга ўргатади ва ўз эгасига мислсиз нафсоний роҳат ва руҳий фароғат бахш этади.

Намоз ўқийдиган одам ғафлат уйқусидан уйғониб, ҳаётга теранроқ назар солишни ўрганади. У кишига интизомли бўлишни, ҳамма ишларни тартибли равишда йўлга қўйишни, вақтни тежаш ва тартибга солишни ўргатади.

Намозхон одам ҳилм, хотиржамлик, шошилмаслик, виқорли бўлиш, сабр каби кўплаб шахсий ва юксак

инсоний фазилатларга, эга бўлади.

Намозни масжидларда жамоат билан ўқиш афзал бўлиб, намозхонлар орасидаги ижтимоий алоқаларни мустаҳкамлайди, куч жамоатда birlikда эканини англатади, ижтимоий боғланиш ва ҳамкорликни кучайтиради.

Жамоат намози кишилар ўртасида тенгликни намойиш қиладиган энг муҳим омил. Намозда бандалар ким бўлишидан қатъи назар, бир жойда, бир сафда туради бир хил амални бажарадилар ва Аллоҳ таологагина банда эканлари изҳор этадилар.

Бандаларнинг намозда жамоат шаклида имомга бўйсунishi, бир мақсадга йўналиш кўринишлари намoён бўлади.хатто жамоат намози орқали мусулмонлар бир-бирлари билан танишиб, биродар бўладилар, яхшилик ва тақво йўлида ҳамкорлик қилишга, бир-бирларининг ҳолларидан хабар олишга одатланадилар. Ораларида бемор, мазлум, ҳожатмандлар чиқиб қолса, ёрдам берадилар.

Шу билан бирга, улар бир-бирларининг хатоларини ҳам тузатадилар.

Намоз мусулмон кишини ғайримусулмондан ажратиб турувчи энг асосий белги. Шунинг учун ҳам намозхон одамни ҳамма ҳурмат қилади, унга ишонади, ундан хотиржам бўлади.

Қолаверса, намоз поклик рамзи.

Намозхон одамнинг энг аввало, қалби пок бўлади. Унинг наинки қалби, бадани, кийим-боши ва макони ҳам пок бўлади. Намоз кишининг руҳий, маънавий ва жисмоний соғлиги учун ниҳоятда зарур нарса экани ҳозирда ҳеч кимга сир эмас.

Намознинг фойдаларини қатор оят ва ҳадисларда батафсил ўрганамиз, иншааллоҳ.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: طَلُّ تَلَّةً هَهُ هَهُ هَهُ

«Намозни тўкис адо этинглар. Албатта, намоз мўминларга вақтида фарз қилингандир», (*Нисо сураси, 103-оят, мазмун*)

Бу ояти карима намознинг фарзлиги ҳақидаги оятларнинг бири бўлиб, ундаги намозни тўкис адо этиш ҳақидаги буйруқ фарзни ифода этади. Намознинг вақтида фарз қилингани эса уни ўз вақтида адо этиш лозимлигини англатади.

وَقَالَ: وَوَوُيِي يِي يِي

«Ва намозни тўкис адо эт. Албатта, намоз фаҳш ва мункар (ишлар)дан қайтарадир», (*Анкабут сураси, 450-оят, мазмун*)

Шарҳ: Бу оятдаги амр ҳам фарзни ифода этади. Шу билан бирга, оятда намознинг ҳикматларидан бири, ҳақиқий намоз ўз эгасини фаҳш ва ёмон ишлардан қайтариши таъкидланмоқда.

314- عَنْ أَنَسٍ ط قَالَ: فُرِضَتْ عَلَى النَّبِيِّ ρ لَيْلَةُ أُسْرِي بِهِ الصَّلَاةُ خَمْسِينَ ثُمَّ نُقِصَتْ حَتَّى جُعِلَتْ خَمْسًا ثُمَّ نُودِيَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّهُ لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَإِنَّ لَكَ بِهَذِهِ الْخَمْسِ خَمْسِينَ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا أَبَا دَاوُدَ.

314. Анас розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васалламга Исро кечасида элик вақт намоз фарз қилинди. Сўнгра

қисқартирилиб, беш вақтга келтирилди. Кейин эса:

«Эй Мухаммад, албатта, Менинг хузуримда гап ўзгартирилмайди. Албатта, сенга ушбу бештада элликтанинг (ажри) бор», деб нидо қилинди».

Бешовларидан фақат Абу Довуд ривоят қилмаган.

Шарҳ: Исро кечаси ҳақида Ал-Исро сурасида баён этилади. Бу ходисани муфассал баён қилинган ҳадиси шарифлар ҳам кўп, ҳаммаси иншааллоҳ, ўз ўрнида ўрганилади. ҳозир эса маълумот учун қисқача қилиб, куйидагиларни билсак кифоя:

«Исро»нинг луғавий маъноси «кечаси сафар қилиш»дир.

Шариатда эса, «Аллоҳ таолонинг амри ила Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кечаси Бурокқа миниб, бир зумда Маккаи Мукаррамадан Байтул Макдисга сафар қилишлари тушинилади.

Бу ходиса баъзи ҳанафий уламоларининг таҳқиқ қилишларича, ҳижратдан бир ярим йил олдин, Рамазон ойининг ўн еттинчи куни содир бўлган.

Сўнгра Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Байтул Макдисдан осмонга, Меърожга олиб чиқилганлар. Ўша ерда Аллоҳ таоло билан суҳбат бўлган. Кунига эллик вақт намоз фарз қилинган. Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам қайтаётганларида Мусо алайҳиссаломга дуч келганлар ва у киши:

«Аллоҳ сенинг умматингга нимани фарз қилди?» деб сўраганлар. У зот:

«Эллик вақт намозни», деганлар.

Мусо алайҳиссалом:

«Роббингга қайт. Умматинг бунга тоқат қила олмайди», деганлар.

Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳ таолонинг хузурига қайтиб, намозни камайтиришни сўраганлар. Аллоҳ таоло бир оз камайтирган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Мусо алайҳиссаломнинг олдиларига қайтганларида у киши яна олдинги гапларини айтганлар. Шундоқ қилиб, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам бир неча бор, бориб қайтганлари- дан сўнг Аллоҳ таоло намозни беш вақтга туширган ва:

«Эй Муҳаммад, албатта, Менинг ҳузуримда сўз ўзгартирилмас. Албатта, сенга мана шу бештада элликтанинг (ажри) бор», деган.

Мусо алайҳиссалом яна қайтишни таклиф қилганларида, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Роббимдан уяламан», деб қайтмаганлар.

Ушбу ҳадисдан олинadиган фойдалар:

1. Намознинг Аллоҳ таоло томонидан фарз қилингани.
2. Намоз Исро кечасида фарз қилингани.
3. Намоз аввал эллик вақт фарз қилиниб, кейин беш вақтга туширилгани.
4. Аллоҳ таолонинг ҳузуридаги сўз ўзгартирилмаслиги.
5. Ислom умматига Аллоҳ таоло меҳр кўрсатиб, беш вақт намозига эллик вақт намознинг ажрини бериши.
6. Ислom осонлик дини экани. Аввал эллик вақт намоз фарз қилиниб, кейин беш вақтга қисқартирилиши ана ўша осонликни бандаларга эслатиб туриш учундир.

Демак, беш вақт намозни янада чин ихлос билан ўқимоғимиз керак.

315- عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ ط يَقُولُ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ρ مِنْ أَهْلِ بَجْدٍ ثَائِرِ الرَّأْسِ يُسْمَعُ دَوِيُّ صَوْتِهِ وَلَا يُفْقَهُ مَا يَقُولُ حَتَّى دَنَا فَإِذَا هُوَ يَسْأَلُ عَنِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ: خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ قَالَ: هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا؟ قَالَ: لَا إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: وَصِيَامُ رَمَضَانَ قَالَ: هَلْ عَلَى غَيْرِهِ؟ قَالَ: لَا إِلَّا أَنْ تَطَّوَّعَ وَذَكَرَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الزَّكَاةَ قَالَ: هَلْ عَلَى غَيْرِهَا؟ قَالَ: لَا إِلَّا أَنْ تَطَّوَّعَ قَالَ فَأَذْبَرَ الرَّجُلُ وَهُوَ يَقُولُ: وَاللَّهِ لَا أَزِيدُ عَلَى هَذَا وَلَا أَنْقُصُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَفْلَحَ إِنْ صَدَقَ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

315. Талха ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларига аҳли Нажддан бир одам келди. Унинг сочлари тўзиган, овозининг ғўлдираётгани эшитилар эдию, нима деяётганини фаҳмлаб бўлмас эди. Яқин келувди, қарасак, у Ислom ҳақида сўраётган экан. Бас, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бир кечаю бир кундузда беш вақт намоз», дедилар.

«Менинг бўйнимда ундан бошқаси ҳам борми?» деди.

«Йўқ. Магар ўз ихтиёринг бўлса», дедилар.

Сўнг Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Рамазон рўзасини тутишлик», дедилар.

«Менинг бўйнимда ундан бошқаси ҳам борми?» деди.

«Йўқ. Магар ўз ихтиёринг бўлса», дедилар.

Сўнг Ра Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга закотни зикр қилдилар.

«Менинг бўйнимда ундан бошқаси ҳам борми?» деди.

«Йўқ. Магар ўз ихтиёринг бўлса», дедилар.

Бас, ўша одам:

«Аллоҳга қасамки, мана шундан зиёда ҳам, кам ҳам

қилмайман», дея орқага қайтди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Агар гапида содиқ бўлса, ютди», дедилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиси шарифнинг ровийи Талҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Талҳа ибн Убайдуллоҳ Қураший ат-Тамимий. Бу улуғ саҳобани Абу Бакр розияллоҳу анҳу Исломга даъват қилиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига олиб келадилар. Талҳа Исломга биринчилардан бўлиб киради.

Бу зот ҳижратдан олдин Маккада саҳоба Зубайр билан Исломий биродар эдилар. ҳижратдан сўнг Абу Айюб Ансорий билан биродар бўлдилар. Жаннатга киришлари башорат берилган ўн саҳобанинг бири эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Талҳа ва Зубайр жаннатдаги менинг қўшнилари», деб марҳамат қилганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Бадр кунида бу зотни Шомга хабарларни билиб келишга жўнатганлари учун бу жангда иштирок эта олмадилар. Уҳуд жанги, Ризвон байъати ва булардан кейинги барча жанглarda қатнашдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким тирик юрувчи шаҳидни кўришни хоҳласа, Талҳага қарасин», деганлар.

Бу зот ҳаммаси бўлиб 38 та ҳадис ривоят қилдилар. Бу ҳадислардан баъзиларини уч «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган.

Талҳа ибн Убайдуллоҳ Жамал воқеъасида Али розияллоҳу анҳу билан иштирок этдилар. ҳижратнинг 36-санасида 62 ёшларида ана шу урушда шаҳид бўлдилар.

Бу ҳадисда ҳикоя қилинаётган ҳодиса жуда ҳам маш-

хур. Ўша аъробнинг исми Замом ибн Саълаба эди.

Бу ҳадиснинг бошқа бир ривоятида: «Биз масжидда ўтирган эдик. Бирдан бир одам туя миниб масжидга кириб келди. Туясини чўктириб, тушди-да, қайси бирингиз Мухаммад, мен – Бани Саъд ибн Бакрлик Замом ибн Саълабаман», деди», дейилган.

Нажд араб юртларидан бирининг номи бўлиб, Тухама билан Ирокнинг орасида жойлашган. ҳозирда Саудия Арабистони ҳудудига қарашли бўлиб, ўша вақтларда наждликлар саҳровий бўлишган. ҳадису шарифда:

«Унинг сочлари тўзиган, овозининг гўлдираётгани эшитилар эдию, нима деяётганини фаҳмлаб бўл-мас эди», деб васф қилиниши ҳам шуни кўрсатади.

Замом ибн Саълаба яқин келиб, яхшироқ гапирганидан кейингина унинг Ислом ҳақида сўраётгани англанди. Пайғамбаримиз унга намоз, рўза ва закотни баён қилиб бердилар. Унинг саволларига ҳам жавоб бердилар, бошқа ривоятларда келтирилишича, шариат амалларини баён қилиб бердилар.

Суҳбатнинг охирига келиб, Замом ибн Саълаба Пайғамбаримиз баён қилиб берган ўша нарсаларга оширмай ҳам, камайтирмай ҳам тўлиқ ва тўғри амал қилишга аҳд қилиб, Аллоҳнинг номи ила қасам ичиб, чиқиб кетади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Агар гапида содиқ бўлса, ютди», дедилар».

Ўша инсоннинг икки дунёдаги ютуғига сабаб бўладиган шариат амалларининг биринчиси сифатида намоз зикр қилингани учун ҳам бу ҳадис ушбу фаслда келтирилди.

Ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Исломнинг ҳукмларини ўрганиш учун зарур бўлса, узоқ юртларга вақт, куч, маблағ сарфлаб сафар қилиш кераклиги.

2. Саҳровийи одамнинг содда ва тўғри бўлиши.
3. Намоз Исломининг рукнларидан бири экани.
4. Бир кеча-кундузда беш вақт намоз фарз экани.
5. Беш вақт намоздан бошқа фарз намоз йўқлиги.
6. Рамазон рўзаси Исломининг рукнларидан бири экани.
7. Рамазон рўзасидан бошқа фарз рўза йўқлиги.
8. Закот Исломининг рукнларидан бири экани.
9. Закотдан бошқа молиявий фарз ибодат йўқлиги.
10. Зарурат бўлмаса ҳам Аллоҳнинг номи ила қасам ичиш мумкинлиги.

Замом ибн Саълаба шундоқ қилди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эса инкор қилмадилар.

11. Мазкур нарсаларни тўлиқ ва доимий адо этиш ютуққа сабаб бўлиши.

12. Ушбу ҳадисда иймон келтирса, бўлди, амал қилмаса ҳам, намоз ўқиб, рўза тутмаса ҳам бўлаверади, дейдиган ботил Муржиъа мазҳабига кучли раддия бор.

Биз эътибор қилишимиз лозим бўлган нарсалардан яна бири ютуққа эришиш учун сабаб бўладиган амаллар фақат намоз, рўза ва закотдангина иборат эмас. Шу ҳадиснинг Имом Бухорий қилган бошқа ривоятида:

«Бас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга Илом шариати ҳақида хабар бердилар. У эса «Аллоҳ менга фарз қилган нарсалардан кам ҳам, зиёда ҳам қилмайман, деб қайтиб кетди», дейилади.

Илом шариати ва Аллоҳ фарз қилган нарсалар мазкур уч амаллардан бошқа кўпгина нарсаларни ҳам ўз ичига олиши ҳаммага маълум.

Усул қоидаси бўйича, бир ҳадисни икки ровий ривоят қилган бўлса, улардан бирида зиёда бўлса ва ўша зиёда иккинчи ривоятни ўзгартирмайдиган бўлса, у қабул қилинади. Чунки ровийлар ҳадиснинг бир қисмини эшитмай қолган, унутган ёки ҳолатга қараб, қисқартириб айтган бўлади.

Мисол учун, намоз ҳақида сўз бораётган мажлисда ўзи билган узун ҳадиснинг намозга тегишли жойини айтган бўлиши мумкин қолаверса, бошқа оят ва ҳадисларда баёни келган фарзларни ҳам унутмаслигимиз керак.

316- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّنَائِحِيِّ τ قَالَ: رَعِمَ أَبُو مُحَمَّدٍ أَنْ الْوَيْتَرَ وَاجِبٌ، فَقَالَ عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ: كَذَبَ أَبُو مُحَمَّدٍ أَشْهَدُ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ρ يَقُولُ: خَمْسُ صَلَوَاتٍ افْتَرَضَهُنَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، مَنْ أَحْسَنَ وُضُوءَهُنَّ وَصَلَّاهُنَّ لَوَقْتِهِنَّ وَأَتَمَّ رُكُوعَهُنَّ وَخُشُوعَهُنَّ كَانَ لَهُ عَلَى اللَّهِ عَهْدٌ أَنْ يَغْفِرَ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلَيْسَ لَهُ عَلَى اللَّهِ عَهْدٌ إِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ وَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتَّسَائِيُّ.

316. Абдуллоҳ ибн ас-Санобиҳий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Абу Муҳаммад витр намози вожиб, деб даъво қилди. Бас, Убода ибн Сомит:

«Абу Муҳаммад хато қилибди. Гувоҳлик бераманки, албатта, мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: «Банда беш вақт намозни фарз вақтида, рукуъ-хушуъни жойига келтириб ўқиса, Аллоҳнинг зиммасида уни мағфират қилиш аҳди бўлур. Ким қилмаса, унга Аллоҳнинг зиммасида аҳд бўлмайди. Хоҳласа мағфират қилади. Хоҳласа азоблайди», деганларини эшитганман», деди».

Абу Довуд ва Насайй ривоят қилишган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Абдуллоҳ ибн ас-Санобиҳий розияллоҳу анҳу билан танишиб олайлик:

Абдуллоҳ ибн ас-Санобиҳий улуғ тобеъинлардан эдилар.

Абу Умар айтадилар:

«Бу киши Абу Абдуллоҳ Санобихий бўлиб, асл исмлари Абдуррахмон ибн Усайладир. Бу зот Расулуллоҳ билан кўришмаганлар. Пайғамбаримизни зиёратларига йўлда кетаётганларида, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этган эдилар».

Абдуллоҳ ибн ас-Санобихий Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир неча ҳадислар ривоят қилдилар. Бу киши ривоят қилган ҳадислардан баъзиларини уч «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган.

Ривоятда:

«Абу Муҳаммад витр намозини вожиб, деб даъво қилди» деган жумладаги Абу Муҳаммад ансорий саҳобалардан биридилар.

Ушбу ривоятни далил қилиб, ҳанафий мазҳабидан бошқа мазҳаб уламолари Витр намозини вожиб эмас, дейдилар.

Мана шу масалани тўғрироқ тушунишимиз учун ҳанафий мазҳабдан бошқа мазҳабларда амаллар фақат фарз ва суннатга бўлинишини, ҳанафий мазҳабида эса, фарз, вожиб ва суннатга ажратилишини эслаб қўймоғимиз керак. Бошқа мазҳабларда фарз билан вожиб бир нарса бўлиб, икки истилоҳ бир-бирининг ўрнида ишлатилаверади. ҳанафий мазҳабида эса фарз билан вожиб алоҳида нарсалар ҳисобланади. Вожиб суннатдан кучли нарса бўлиб, фарз бўлишига далилининг қуввати етмай қолган ҳукмдир.

ҳадисдаги сўзларга эътибор берадиган бўлсак, витрни вожиб ёхуд вожиб эмаслиги ҳақида сўз юрита туриб, унинг вожиб эмаслигига Аллоҳ фақат беш вақт намозни фарз қилгани далил сифатида келтирилмоқда.

Демак, вожиб ва фарз калималари «Фарз» маъносида ишлатилмоқда. Бу ерда ҳанафийлар Витрни вожиб, деганлари маъносида сўз йўқ.

ҳанафий уламолар витр намозини вожиб, деганларида ўз ҳаёлларидан чиқариб эмас, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларига суяниб айтганлар.

Саккизта саҳобий, шу жумладан, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, Аллоҳ сизларга бир намозни зиёда қилди. У витрдир», деганлар. Яъни, беш вақт фарз намозлар устига бир намозни зиёда қилди, деганларидир.

Имом Абу Довуд, Насайй, Ибн Можа, Аҳмад ибн ханбал, Ибн ҳиббон ва Имом ал-ҳокимлар Абу Айюб ал-Ансорий розияллоҳу анҳу ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Витр ҳар бир мусулмонга ҳаққу вожибдир», деганлар.

Кўриниб турибдики, витр намози суннат намози савиясидан юқори. Агар шундоқ бўлмаса, ушбу ҳадислар айтилмас эди. Шу билан бирга бу ҳадисларнинг кучи фарз намозларига далил бўлган оят ва ҳадислар далиллик кучи даражасида эмас. Шунинг учун ҳанафий уламолар витр намозини вожиб, деб фарз намозидан кейинги, суннат намозидан олдинги ўрнига қўйганлар.

ҳадисни ўқибок ҳанафийларнинг хатосини топдик. Витр намози вожиб, деб нотўғри айтишган экан, дея жар солишга ошиқмайлик. Бунинг устига Абу Муҳаммад розияллоҳу анҳу ҳам саҳобий, у киши витрни вожиб, деб айтишлари ҳам бежиз эмас. Убода ибн Сомит розияллоҳу анҳу эса, Абу Муҳаммад розияллоҳу анҳунинг йўқларида витрни олтинчи фарз намоз, деб айтилган, деб ўйлаб раддия қилмоқдалар. ҳолбуки, ҳеч ким олти вақт фарз намоз мавжуд, демаган.

ҳанафий мазҳаби уламолари ҳам витрни олтинчи фарз намоз, деганлари йўқ. Улар Хуфтондан кейин ўқиладиган витр намозини вожиб намоз, деб таърифлаганлар, холос.

Уларнинг энг кучли далилларида бири бу намозни

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳеч тарк қилмаганларидир. Бу эса ушбу намоз оддий суннат намози эмаслигини яққол кўрсатади. Буни бошқа мазҳаблар ҳам таъкидлайдилар. Энг муҳими, витр вожиб деганлар ҳам, суннат деганлар ҳам, бу намозни тарк қилмай ўқиш зарурлигини таъкидлаб айтадилар.

ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Аллоҳ беш вақт намозни фарз қилгани.
2. Таҳоратни яхши қилиб намоз ўқиш муҳимлиги.
3. Намознинг рукуъ ва бошқа арконларини жойига кўйиб ўқиш лозимлиги.
4. Намозда хушуъ-хузуъ муҳимлиги.
5. Намозни тўлиқ ва хушуъ-хузуъ билан ўқиган одамни Аллоҳ таоло мағфират қилишга ваъда бергани. Зотан, Аллоҳ ваъдасига хилоф қилмайдиган зотдир.
6. Намозни хушуъ-хузуъ ила ўқимаган одамга Аллоҳ мағфират қилишни ваъда бермагани.

Демак, нажотга эришиш учун беш вақт намозни қанда қилмай ўқиш керак. Ўқиганида ҳам яхшилаб, арконларини жойига келтириб, хушуъ ва хузуъ ўқишга ҳаракат қилмоғимиз лозим. Ана шундагина Аллоҳ таолонинг мағфират қилиш ҳақидаги ишончли аҳдидагинасига етказган бўламиз.

317- عَنْ أَبِي قَتَادَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِنِّي افْتَرَضْتُ عَلَى أُمَّتِكَ خَمْسَ صَلَوَاتٍ وَعَهْدْتُ عِنْدِي عَهْدًا أَنَّهُ مَنْ جَاءَ يُحَافِظُ عَلَيْهِنَّ لَوْفَتِهِنَّ أَدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ، وَمَنْ لَمْ يُحَافِظْ عَلَيْهِنَّ فَلَا عَهْدَ لَهُ عِنْدِي. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

317. Абу Қатода розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ азза ва жалла: «Мен сенинг умматингга беш вақт намозни фарз қилдим. Мен ўзимга ўзим, ким уларни муҳофаза қилиб ўз вақтида ўқиб келса, албатта, жаннатга киритаман, деб аҳд бердим. Ким уларни муҳофаза қилмаса, Менинг ҳузуримда унга аҳд йўқдир, деди», деб айтдилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси қудсийдир. Чунки уни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳ таолодан ривоят қилмоқдалар.

Ушбу ҳадиси қудсуйдан олинадиган фойидалар:

1. Аллоҳ таоло Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг умматларига беш вақт намоз фарз қилгани.

2. Ким беш вақт намозини ўз вақтида яхшилаб ўқиса, Аллоҳ таоло уни, албатта, жаннатга киритиши.

3. Ким беш вақт намозни ўз вақтида яхшилаб ўқимаса, унга Аллоҳ томонидан яхши ваъда бўлмаслиги.

318- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهْرًا
بِبَابِ أَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ مِنْهُ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ هَلْ يَبْقَى مِنْ دَرَنِهِ
شَيْءٌ قَالُوا: لَا يَبْقَى مِنْ دَرَنِهِ شَيْءٌ قَالَ: فَذَلِكَ مَثَلُ الصَّلَوَاتِ
الْخَمْسِ يَمْحُو اللَّهُ بِهِنَّ الْخَطَايَا. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا أَلْبَدَاوَدَ.

318. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Айтинглар-чи, агар бирингизнинг эшиги олдида анҳор бўлса, у ўшанда ҳар куни беш марта ювиниб турса, унинг киридан бирор нарса қоладими?» дедилар.

«Унинг киридан ҳеч нарса қолмайди», дейишди.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ана шунга ўхшаб, Аллоҳ беш вақт намоз ила

хатоларни ювади», дедилар».

Бешовларидан фақат Абу Довуд ривоят қилмаган.

Шарҳ: ҳадиси шарифдан намознинг фазилати ва гуноҳларнинг ювилиши бобида тутган ўрни яққол аён бўлмоқда. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу маънони яхшироқ тушунтириш учун мисол келтирлар.

Бировнинг эшиги олдидан анҳор оқиб турсаю, у одам ўша анҳордан ҳар куни беш маҳал ювиниб турса, кир қолмаганидек, ҳар куни беш марта намоз ўқиган одамнинг гуноҳлари ювилиб, унда гуноҳ ҳам қолмайди.

Ким бир вақт намозни ўқимаса, унинг гуноҳларидан бир қисми тўқилмай, баданида кир қолади. Икки вақтни ўқимаса, яна ҳам кўпроқ қолади ва ҳоказо. Бир кунги намозларини ўқимаса, анчагина кир тўпланади. Бир ҳафта ўқимаса, бир ой ўқимаса, бир йил ўқимаса нима бўлиши маълум. Бир умр ўқимаганлар эса, бир умр ювинмаган одамдан кўра бир неча милён марта жирканч ҳолга келади. Чунки бадан кири моддий кир. Намоз ўқимаганнинг кири эса маънавий рухий кирдир.

Ушбу ҳадисдан олинadиган фойдалар:

1. Шаръий масалаларни тушунтириш учун шундай ёрқин мисоллар келтириш яхшилиги.
2. Намознинг ўта фазилатли эканлиги.
3. Намоз туфайли банданинг гуноҳлари ювилиши.

319- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلَائِكَةٌ بِاللَّيْلِ

وَمَلَائِكَةٌ بِالنَّهَارِ وَيَجْتَمِعُونَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَصَلَاةِ الْعَصْرِ ثُمَّ يَعْرُجُ الَّذِينَ بَاتُوا فِيكُمْ فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِي؟ فَيَقُولُونَ تَرَكْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ وَأَتَيْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالنَّسَائِيُّ.

319. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ичингизда кечаси бир хил фаришталар, кундузи бир хил фаришталар алмашиб турадилар. Улар бомдод намозида ва аср намозида жамланиб турадилар. Сўнгра ичингизда тунаганлар кўтариладилар. Бас, Роббилари улардан Ўзи билиб турса ҳам:

«Бандаларимни қай ҳолда тарк қилдингиз?» деб сўрайди. Улар:

«Уларни намоз ўқиётган ҳолларида тарк қилдик. Улар ҳузурига борганимизда ҳам намоз ўқиётган эканлар», дейишади», дедилар».

Икки Шайх ва Насайй ривоят қилишган

Шарҳ: ҳадиси шарифда зикри келаётган фаришталар бандаларни муҳофаза қилиш учун ер юзига навбат билан тушиб туришади. Кундузи муҳофаза қилиш учун алоҳида фаришталар бор. Кечаси муҳофаза қилиш учун алоҳида фаришталар бор. Улар бомдод ва аср намозлари вақтида алмашадилар.

Бомдод намози вақтида кечасининг фаришталари кўтарилиб, кундузининг фаришталари муҳофаза учун тушадилар. Ана шу вақтда икки тоифа фаришталар жамланиб, бир-бирлари билан кўришадилар.

Аср намозида эса кундузи муҳофаза қилган фаришталар кўтарилиб, кечаси муҳофаза қиладиган фаришталар тушадилар. Бу пайтда ҳам икки тоифа фаришталар бир-бирлари билан учрашадилар.

Бандаларнинг ичида юрган фаришталар кўтарилганларида Аллоҳ таоло Ўзи билиб турса ҳам фаришталардан:

«Бандаларимни қай ҳолда тарк қилдингиз?» деб сўраши намозхон инсоннинг шаънини олий мақомга кўтаришдир. Аллоҳнинг ҳузурига, Аллоҳга муқарраб

бўлган фаришталар тўпига кўтаришдир. Бу эса намознинг ўта улкан ва фазилатли ибодат эканидандир.

Ушбу ҳадисдан олинadиган фойдалар:

1. Намоз энг олий мақом ибодат эканлиги.

Чунки Аллоҳ билан фаришталар орасидаги савол-жавобда намозгина зикр этилмоқда.

2. Бомдод ва аср намозларининг бошқа намозлардан устун туриши.

3. Бомдод ва аср намозлари вақти афзал ва баракали вақтлар эканлиги.

Чунки худди шу вақтларда фаришталар жамланади. Асарларда келтирилишича, ризқ бомдод намозидан кейин тақсимланади. Кундалик амаллар эса аср намозидан кейин Аллоҳнинг ҳузурига кўтарилади. Шунинг учун ҳам бу вақтни тоат-ибодатда ўтказса, ризқи ва амали баракали бўлади.

4. Малоикаларнинг мусулмонлар ичига тушиб туришлари- дан Ислom уммати бошқа умматлардан кўра шарафли экани келиб чиқади.

5. Аллоҳ таолонинг фаришталар билан гаплашиши.

Қаранг, намоз ўқиган одам ҳар куни икки марта Аллоҳ билан фаришталар ўртасидаги суҳбатда зикр қилинар экан. Бу қандай улуғ шараф! Кишилар бирорта амалдор у ҳақида танишидан: «фалончи тинч юрибдими?» деб сўраб қўйса, умрбод мақтаниб юрадилар. Намозхонни эса Аллоҳ таоло ҳар куни фаришталардан икки марта: **«Бандаларимни қай ҳолда тарк қилдингиз?»** деб сўрар экан. Фаришталар эса намоз ўқийдиган ҳолларида тарк қилдик, деб жавоб берардилар. Намоз ўқимаганлар эса бу бахтдан бебахрадирлар.

Шунинг учун ҳам намозни канда қилмайлик. ҳар куни Аллоҳ таоло томонидан икки маҳал ҳол-аҳволи сўраладиган бандалар қаторида бўлишга ҳаракат қилайлик.

320- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: الصَّلَاةُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ كَقَارَاتٍ لِمَا بَيْنَهُنَّ مَا أَمْ تُعْشَ الْكَبَائِرُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ.

320. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Беш вақт намоз ва жумадан жумагача ўз ораларидаги (гуноҳ)ларга каффоротдирлар. Модомики, катта гуноҳлар қилинмаган бўлса?!» дедилар.

Муслим ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинаётганда бу ҳадиси шарифда беш вақт намоз орасида ва бу жумадан у жумагача бўлган гуноҳлар вақти ўқилган намоз ва жума намози туфайли ювилиб кетиши баён қилинмоқда. Яъни, беш вақт намоздан бири ўқилгандан сўнг навбатдагиси келгунича содир бўлган гуноҳлар навбатдаги намоз ўқилгач, ўша намоз туфайли ювилади.

Жума намозини ўқиганидан кейин янаги жума келгунича бўлган даврдаги беш вақт намоз билан ювилмай қолган гуноҳлар жума намози билан ювилади.

Шу билан бирга, ҳадисда ҳаммаси учун бир умумийшарт зикр қилинмоқда.

«Модомики, катта гуноҳлар қилинмаган бўлса».

Яъни, беш вақт намоз ва жума намози катта гуноҳлардан бошқа гуноҳларни кечирилишига сабаб бўлар экан.

Шундоқ экан, беш вақт намозни ва жума намозларини қанда қилмайлик. Намоз ўқиш билан нафақат бандалик бурчимизни адо этамиз, балки ўз гуноҳларимизни ювишга ҳам муяссар бўламиз. Банда гуноҳдан ҳоли эмас. Аллоҳ таоло бизларга ўта меҳрибон бўлганидан осонлик ила гуноҳларимизни тез-тез ювиб туриш имконини яратиб

қўйибди. Бу имкониятдан фойдаланиб қолишимиз керак.

Жума намози ҳам худди шундоқ, балки ундан ҳам кўра каттароқ ва кучлироқ имкониятдир.

321- عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ ۞ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ عُثْمَانَ ۞ فَدَعَا

بِطَهْوَرٍ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ۞ يَقُولُ: مَا مِنْ أَمْرٍ مُسْلِمٍ تَحْضُرُهُ

صَلَاةٌ مَكْتُوبَةٌ فَيُحْسِنُ وُضُوءَهَا وَخُشُوعَهَا وَرُكُوعَهَا إِلَّا كَانَتْ كَقَارَةٍ

لِمَا قَبْلَهَا مِنَ الذُّنُوبِ مَا لَمْ يَأْتِ كَبِيرَةٌ وَذَلِكَ الدَّهْرُ كُلُّهُ. رَوَاهُ

مُسْلِمٌ.

321. Амр ибн Саъд розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Усмоннинг ҳузурда эдим. Таҳорат суви чақирди ва: «Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Қайси бир мусулмон одамга фарз намоз (вақти) келса-ю, унинг таҳоратини, хушўини ва рукуъини яхшилаб адо этса, албатта, у ўзидан олдинги гуноҳларга каффорот бўлур. Модомики, катта гуноҳ қилмаган бўлса. Бу доимо ҳамма вақт учундир», деганларини эшитганман», деди».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиси шарифнинг ровийи Амр ибн Саъийд розияллоҳу анху билан танишиб олайлик:

Амр ибн Саъийд ибн Осс ал-Қураший. Акаларидан сал кейинроқ Исломни қабул қилиб, ҳабашистон ва Мадинага хижрат қилдилар.

Амр ибн Саъд ва акалари Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Маккани фатҳ этишда, ҳунайн, Тоиф, Табук ғазотларида иштирок этадилар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу кишини ҳайбар меваларига

бошлиқ қилиб тайинлайдилар.

Амр Абу Бакрнинг халифалик даврларидаги Ажнодин ҳодисасида шаҳид бўладилар.

Бу ҳадис ҳам ўзидан олдинги ҳадиснинг маъносини таъкидлаб келмоқда. Бироз фарқи гуноҳлар кечирилиши учун намозни яхшилаб қилинган таҳорат билан хушуъини ва рукуъини жойига қўйиб, ўқишни шарт қилиб қўймоқда.

Намознинг хушуъи дейилганида уни сергаклик билан Аллоҳдан кўрқувни тўла ҳис қилган ҳолда ўқиш тушунилади.

Намознинг рукуъи дейилганида эса, қиёмда туриш, рукуъ қилиш, сажда қилиш, ўтириш каби амаллар тушунилади.

Бу ҳадисда ўтган ҳадисга қўшимча тарзда, ушбу фарз намозлар ўзидан олдинги гуноҳларга каффарот бўлиши доимий эканлиги айтилмоқда.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Баъзи ибодат ва амаллар вақти келганда билган одам ўша ибодат ёки амалнинг фазлини бошқаларга билдириб қўйиши яхши экани.

2. Таҳорат сувини чақириб келтириш мумкинлиги.

3. Фарз намознинг фазли улугъ эканлиги.

4. Фарз намоз ўзидан олдин ўтган кичик гуноҳларга каффорот бўлиши.

5. Таҳоратни яхшилаб қилиш зарурлиги.

6. Намозни хушуъ билан ўқиш кераклиги.

7. Намознинг арконларини жойига қўйиб ўқиш кераклиги.

8. Катта гуноҳлардан эҳтиёт бўлиш зарурлиги.

9. Катта гуноҳлар намоз билан ювилмаслиги.

Кишининг катта зино, арақ ичиш каби Аллоҳнинг ҳақиқа боғлиқ гуноҳлар бўлса, фақат ихлос билан қилинган тавба билангина ювилади. Аммо: етимнинг молини ейиш, рибохўрлик, бировнинг обрўсини тўқишлик каби бандалар

ҳақиқага боғлиқ катта гуноҳлар бўлса, ўша ҳақларни ўз эгасига қайтарилмагунча ва уларнинг розилиги, кечириши олинмагунча ювилмайди.

Мана шулардан келиб чиқиб, фарз намозларимизни ўз вақтида пухта таҳорат билан, хушў ва рукуъларини жойига қўйиб ўқиб юрмоғимиз керак. Катта гуноҳларга эса умуман яқин келмаслигимиз лозим.

322- عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ τ أَنَّ رَجُلًا أَصَابَ مِنْ امْرَأَةٍ قُبْلَةً فَأَتَى النَّبِيَّ ρ فَأَخْبَرَهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ - أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفَا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ - فَقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَيْ هَذَا؟ قَالَ: لَجَمِيعِ أُمَّتِي كُلِّهِمْ.

322. Ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бир одам бир аёлни ўпиб олди. Бас, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига келиб хабар берди. Аллоҳ таоло: «Намозни нахорнинг икки тарафида ва кечанинг бир қисмида адо эт. Албатта, яхшиликлар ёмонликларни кетказур», оятини нозил қилди.

Сўнгра ҳалиги одам:

«Эй Аллоҳнинг Расули. Бу менинг ўзимгами?» деди.

«Барчага, менинг умматимнинг ҳаммасига», дедилар».

Шарҳ: Уламоларимизнинг аниқлашларича, ўша бегона аёлни ўпиб олган кишининг исми Абул Юсир экан. Имом Термизий Абул Юсирнинг ўзларидан куйидаги ривоятни келтирадилар:

«Бир аёл ҳузуримга хурмо сотиб олиш учун келди. Мен уйда бундан яхши хурмо бор, дедим. У мен билан уйга кирди. Унга томон энгашиб, ўпиб олдим. Кейин Абу

Бакр розияллоҳу анҳунинг олдига бориб, унга ҳалиги ишни зикр қилдим. У:

«ҳеч кимга билдирма. Тавба қил», деди.

Сўнг Умарнинг олдига бориб ҳалиги ишни зикр қилдим.

«Ўзингни бекит. Тавба қил. ҳеч кимга хабар берма», деди.

Сабр қила олмай Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига бордим. У зот бошларини қуйи солиб, узоқ туриб қолдилар. То Аллоҳ таоло у кишига «Намозни наҳорнинг икки тарафидан ва кечанинг бир қисмида адо эт» оятини нозил қилгунича турдилар».

Оятдаги «...Наҳорнинг икки тарафи»дан мурод, бомдод, пешин ва аср намозларидир. «Кечанинг бир қисми»дан мурод эса шом ва хуфтон намозларидир.

Мана шу ҳодиса саҳобалар авлодига хос хусусиятларидан биттасини яққол кўрсатмоқда. Улар ҳар қанча улуғ зот бўлсалар ҳам, ичларидан баъзи бирлари гоҳида инсоний заифлиги тутиб, Абул Юсир розияллоҳу анҳуга ўхшаш ишларни қилиб қўяр эдилар. Бу ажабланарли эмас. Беайб Парвардигорнинг Ўзи. Аммо, саҳобалар авлоди гуноҳ содир бўлганидан кейиноқ зудлик билан ўзларига келар ва ўша гуноҳни ювиш пайдан бўлар эдилар. Гуноҳ ювилганига ишонч ҳосил қилмагунларича бошқа ишга қўл урмас эдилар.

Абул Юсир розияллоҳу анҳу ҳам дарҳол Абу Бакр ва Умар розияллоҳу анҳумларга мурожаат қилдилар. Уларнинг жавоблари тўғри бўлса ҳам кўнгиллари тинчимайди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига бордилар.

Бу масалани Аллоҳнинг Ўзи ҳал қилди. Абул Юсир розияллоҳу анҳу ва бошқа мўминлар адо этиб юрган беш вақт намоз оддий нарса эмас, балки уларнинг гуноҳларини тинмай ювиб турувчи каффорот эканини баён қилди.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Саҳобалар даврида гуноҳнинг ювишга ҳаракат кучли экани.

2. Гуноҳ қилган одам тезда эътироф этиб, уни ювишнинг пайдан бўлиши зарурлиги.

3. Гуноҳ қилган одам уни ювиш йўлини билмаса, биладиганлардан сўраши лозимлиги.

4. Гуноҳ қилган одам уни ҳеч кимга айтмай, тавба қилса жоизлиги.

5. Ўпич учун тайин қилинган жазо йўқлиги.

6. Беш вақт намознинг фазилати улуғлиги.

7. Яхшиликлар ёмонликларни кетказиб туриши.

Шулардан келиб чиқиб, ҳеч бир гуноҳ қилмасликка тиришайлик. Худо кўрсатмасин, баъзи бир гуноҳлар содир этиб қўйсақ, дарҳол уни ювиш пайдан бўлайлик. Беш вақт намозимизни вақтида адо этайлик. Ёмон ишлардан кўра, яхши ишларни қилишга кўпроқ ҳаракат қилайлик.

323- وَعَنْهُ قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ أَيُّ الْعَمَلِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ؟
قَالَ: الصَّلَاةُ عَلَى وَفَّيْهَا قَالَ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ: بِرُّ الْوَالِدَيْنِ قَالَ: ثُمَّ أَيٌّ؟
قَالَ: الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي بِهِنَّ وَلَوْ اسْتَزِدُّنَهُ لَرَدَّانِي.
رَوَاهُمَا الْأَرْبَعَةُ.

323. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан:

«Аллоҳга қайси амал маҳбуброқ?» деб сўрадим.

«Ўз вақтида ўқилган намоз», дедилар у зот.

«Сўнгра қайсиниси?» дедим.

«Ота-онага яхшилик қилиш», дедилар.

«Сўнгра қайсиниси?» дедим.

«Аллоҳнинг йўлида жиҳод қилиш», дедилар.

«Буларни менинг ўзимга айтдилар, агар зиёда сўраганимда, зиёда айтар эдилар», деди».

Икки ҳадисни тўртовлари ривоят қилинган.

Шарҳ: Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхудан ривоят қилинаётган бу ҳадисдан ҳам намоз қанчалар улуғ ибодат эканини билдириб турибди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳга маҳбуб амаллар ичида биринчи галда намозни зикр қилишлари ҳам бунга ёрқин далилдир.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Аллоҳга маҳбуб ишлар бир-биридан афзал бўлиши.
2. Ўз вақтида ўқилган намоз Аллоҳга энг маҳбуб амал экани.

Шу билан бирга бошқа ҳадисларда таом бериш, давомли иш ёки бошқа амаллар Аллоҳга энг маҳбуб ишлар сирасидан экани айtilган. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам сўровчининг ўзига мувофиқ жавоб берганлар. Қолаверса, вақт ҳам эътиборга олинган. Мисол учун баъзи вақтларда рўза энг афзал амал саналган бўлса, баъзи вақтларга келиб давр талаби билан садақа энг афзал амалга айланиб қолган.

3. Ота-онага яхшилик қилиш намоздан кейинги энг афзал амал экани.

4. Бир вақтнинг ўзида бир неча савол сўраш мумкинлиги.

5. Ниҳоят, саволни кўпайтириб ҳам юбормаслик кераклиги.

Чунки Ибн Масъуд розияллоҳу анху яна сўрасалар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам жавоб беришга тайёр эканларини билиб туриб ҳам саволни кўпайтирмаганлар.

Аллоҳ таолога энг маҳбуб амалларни қилиб, унинг розилигига эришмоқчи бўлсак, аввало, намозимизни вақтида ўқийлик, ота-онамизга яхшилик қилайлик, доимо

энг афзал ишларни адо этиш пайдан бўлайлик.

324- عَنْ حُذَيْفَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: فِتْنَةُ الرَّجُلِ فِي أَهْلِهِ
وَمَالِهِ وَوَلَدِهِ وَجَارِهِ تُكْفِّرُهَا الصَّلَاةُ وَالصَّوْمُ وَالصَّدَقَةُ وَالْأَمْرُ وَالنَّهْيُ.
رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

324. *Хузайфа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Кишининг аҳлидаги, молидаги, боласидаги ва қўшнисидаги фитнасини намоз, рўза, садақа, амр ва наҳий ўчиради», дедилар».

Икки Шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: «Фитна» сўзи «синов» маъносини англатади. Арабларда аслида маъданни ўтга солиб, синаб кўриш «фитна-синов», дейилади.

Маънавий соҳада эса, инсоннинг иймон-эътиқоди, шариатга амал қилиши, унинг инсоний фазилатлари учун синов бўладиган нарсалар «фитна» дейилади.

Шу маънода инсон учун унинг аҳли аёли ҳам фитна бўлади. Аҳли аёлига қизиқиб, уларни рози қиламан, деб баъзи хатоларга йўл қўйиши мумкин.

Шу билан бирга, молу дунё тўплаш, уни сақлаш, жой-жойига сарфлаш ҳам маълум маънода фитнадир. Мол-дунёга ва унга тааллуқли ишлар билан машғул бўлиб кетиб, инсон баъзи камчиликларга йўл қўйиши мумкин.

Бола-чақа ҳам инсон учун фитнадир. Аллоҳ таоло Қуръони каримда:

«Албатта, молларингиз ва болаларингиз фитнадир», деган.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам хутба қилиб турганларида масжидга кириб келган жажжи набираларини йиқилиб тушганини кўриб, югуриб бориб

уни кўтариб олганлар ва юқоридаги оятни ўқиганлар. Демак, бола-чақа, деб ҳам баъзи камчиликлар содир бўлиши мумкин. Бу болаларнинг фитнасидир.

Қўшнилар билан бўладиган муносабатларда ҳам шунга ўхшаш ҳолатлар содир бўлса, бу қўшнининг фитнаси дейилади.

Мазкур хатоларга йўл қўйганда уларни ювиш учун Аллоҳ таоло мусулмонларга тўрт нарсани: намозни, рўзани, садақани ҳамда амри маъруф ва наҳйи мункарни бергандир.

Мусулмон бу тўрт ибодатни ўз вақтида адо этиб турса, аҳли аёли, моли, боласи ва қўшнисидан иборат тўрт нарсанинг фитнаси туфайли содир бўлган хатолари ювилиб туради экан. Ана шу фитналар туфайли содир этиладиган хатоларнинг каффоротига бўладиган ишларнинг бошида намознинг туриши бу ибодат нақадар зарур ибодат эканини кўрсатмоқда.

325- عَنْ ثَوْبَانَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: عَلَيْكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ

لِلَّهِ فَإِنَّكَ لَا تَسْجُدُ لِلَّهِ سَجْدَةً إِلَّا رَفَعَكَ اللَّهُ بِهَا دَرَجَةً وَحَطَّ عَنْكَ بِهَا خَطِيئَةٌ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ.

325. Савбон розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига:

«Сен Аллоҳга кўп сажда қилишни ўзингга лозим тут. Қачон сен Аллоҳ учун бир сажда қилсанг, албатта, Аллоҳ сенинг даражангни бир поғона кўтаради ва у билан битта хатоингни ўчиради», дедилар.

Муслим ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Савбон розияллоҳу анху билан яқиндан танишиб олайлик:

Савбон ибн Юждуд, кунялари Абу Абдуллоҳ бўлиб,

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хизматкорларидан бўлиб, Яман билан Макка орасидаги Сирот деган жойдан эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу кишини сотиб олиб:

«Агар биз билан бир оилада яшашни хоҳласанг, биз билан яшагин. Агар бошқа киши билан яшашни хоҳласанг, ихтиёр ўзингда, сен озодсан» деб марҳамат қилганларида, бу зот Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан қолишни ихтиёр қилдилар ва вафот этгунларига қадар Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг хизматларида бўлдилар.

Савбон розияллоҳу анҳу ҳаммаси бўлиб 128 та ҳадис ривоят қилдилар. Бу зотдан Шаддод ибн Авс, Жубайр ибн Нуфар, Абу Идрис ҳувлоний, Абу Салом ҳабаший, Маъдон ибн Абу Талҳа, Абулашъас Саъоний, Абу Асмо Раҳабий, Абу Хайр Язаний ва бошқалар ривоят қилишди.

Бир куни Расулуллоҳ алайҳиссалом саҳобалардан:

«Қайси бирингиз кишилардан ҳеч нарса сўрамайман деб ваъда беради. Мен ана шу кишини жаннатга киришлигига кафиллик бераман», деб сўраганларида Савбон ваъда бердилар ва ҳаётларининг охиригача бировдан ҳеч нарса сўрамадилар».

Бу зот Миср фатҳида иштирок этдилар. Шомда ва Фаластинни Рамла деган жойида истиқомат қилдилар ва бу ердан Хумсга кўчиб ўтдилар. хижратнинг 54 -санасида ана шу ерда вафот этдилар. Савбон ибн Юндуд ривоят қилган ҳадисларни уч «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган.

Савбон розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хизматларида эканларида, бир куни одамлар у кишидан Аллоҳга энг маҳбуб амал ҳақида сўрадилар. У киши сукут сақлаб, жим қолдилар. Яна савол берилди. Савбон розияллоҳу анҳу яна жим эдилар. Одамлар учинчи марта Аллоҳга энг маҳбуб амал ҳақида

сўраганларида, ушбу биз ўрганаётган ҳадисни айтдилар.

Бу ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам доимо Аллоҳга сажда қилишни, яъни, намоз ўқишни тавсия этмоқдалар. Зотан, намозсиз сажда бўлмас. Шу билан бирга ҳар бир сажда туфайли сажда қилувчининг даражаси бир поғона кўтарилиб, хатоларидан биттаси ўчирилиши ҳам таъкидланмоқда.

Бу эса ўз навбатида намоз нафақат гуноҳларнинг ювилишига балки даражаларнинг кўтарилишига ҳам хизмат этади экан.

Демак, Аллоҳнинг ҳузурида даражам юқори бўлсин, десак, кўпроқ намоз ўқиб саждаларимизни кўпайтирайлик. ҳар бир саждамиз туфайли даражамиз бир поғона кўтарилса, қандай яхши!

Хатоларимиз ювилсин, десак, кўпроқ намоз ўқиб саждаларимиз сонини кўпайтирайлик. Чунки ҳар бир саждамиз туфайли бир дона хатомиз ювилажак.

326- عَنْ رِبْعَةَ بْنِ كَعْبٍ الْأَسْلَمِيِّ ط قَالَ: كُنْتُ أَيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَتَيْتُهُ بِوَضُوءِهِ وَحَاجَّتِهِ فَقَالَ لِي: سَلْ فَقُلْتُ: أَسْأَلُكَ مُرَافَقَتَكَ فِي الْجَنَّةِ قَالَ: أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ قُلْتُ: هُوَ ذَاكَ قَالَ: فَأَعِنِّي عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيُّ.

326. Робийъа ибн Каъб ал-Асламий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга тунаган эдим. У зотга таҳорат сувлари ва бошқа хожатлари тушадиган нарсаларини келтирдим. У зот:

«Сўра», дедилар.

«Жаннатда сизга рафиқ бўлишни сўрайман», дедим.

«Бундан бошқани эмасми?» дедилар.

«Шунинг ўзини», дедим.

У киши соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ундок бўлса, менга ўзинг учун кўп сажда ила ёрдам бер», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Аввало ушбу ҳадиснинг ровийи Робийъа ибн Каъб розияллоҳу анҳу билан танишиб олайлик:

Робийъа ибн Каъб ибн Молик ибн Яъмур ал-Ас-лабий, куниялари Абу Фирос. Бу киши ҳижоз аҳлидан бўлиб, улуғ саҳобалардан ҳисобланар эдилар.

Бу зот суффа аҳлидан эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир неча ҳадис ривоят қилганлар. Бу кишидан Абу Салама ибн Абдуррахмон, Ханзала ибн Амр, Абу Имрон ал-Жуъфийлар ривоят қилишган.

Робийъа ибн Каъб ал-Аслабий розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам билан сафарда кечаси бирга қолган эдилар. Ўшанда у зотнинг хизматларини ихлос билан қилиб таҳорат суви, мисвок ёки жойнамозга ўхшаш ҳожат тушадиган нарсаларни келтирганлар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишидан рози бўлиб, хоҳлаган нарсангни сўра, деганлар. Ана ўшанда Робийъа ибн Каъб ал-Аслабий:

«Жаннатда сизга рафиқ бўлишни сўрайман», деди.

У киши жуда катта нарсани, умуман ҳаётнинг асосий муддаосини сўраган эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишининг нияти жиддийлигини билиш учун:

«Бундан бошқани эмасми?» дедилар».

Лекин Робийъа розияллоҳу анҳу жиддий эдилар:

«Шунинг ўзини», дедилар.

«Ундок бўлса, менга ўзинг учун кўп сажда ила ёрдам бер», дедилар Сарвари олам соллаллоҳу алайҳи васаллам.

Бу Пайғамбаримизнинг, мен сенинг жаннатда рафиқим

бўлишинг учун кўлимдан келган ҳаракатни қиламан, аммо ўзинг ҳам бу ишда менга ёрдам бер, менга ёрдам беришинг, саждани кўп қилиш билан бўлсин, деганларидир.

Бундан жаннатга киришнинг энг асосий омиллари намоз ва ундаги саждалар экани билинади.

Ушбу ҳадис шарифдан олинadиган фойидалар:

1. Аҳли фазл кишиларнинг хизматида бўлиш фазилатли иш экани.

2. Улуғ кишиларга таҳорат суви ва шунга ўхшаш ҳожатлари тушиб турадиган нарсаларни мухайё қилиб туриш кичикларнинг вазифаси экани.

3. Аҳли фазл кишилар ўзларини рози қилган атбоъларига мурувват этиб туришлари.

4. Сўраганида охират саодатини сўраш кераклиги.

5. Биров бир нарсани сўраганида: «Бундан бошқани эмасми?» деб сўраш жоизлиги.

6. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам ўзлари бевосита, амал қилмаган одамнинг жаннатга киришига бўлишига сабаб бўлмасликлари.

7. Намознинг фазилати катта бўлиб, жаннатга кириш учун зарур амал экани.

8. Робийъа ибн Каъб розияллоҳу анхунинг фазилатлари.

Демак, иложи борица кўп намоз ўқиб, саждани кўпайтиришимиз лозим. Ана шунда жаннатдан ва ундаги олий мартабалардан умидвор бўлсак ярашади.

327- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ τ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ρ يَخْطُبُ فِي

حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَقَالَ: اتَّقُوا اللَّهَ وَصَلُّوا حَمْسَكُمْ وَصُومُوا شَهْرَكُمْ وَأَدُّوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ وَأَطِيعُوا ذَا أَمْرِكُمْ تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ.

327. *Абу Умома розияллоху анҳудан ривоят қилинади:*

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг видолашув ҳажида хутба қилиб:

«Аллоҳга тақво қилинглар, беш намозингизни ўқинглар, (Рамазон) рўзасини тутинглар, молларингизнинг закотини беринглар ва иш бошингизга итоат этинглар, Роббингизнинг жаннатига кирурсизлар», деганларини эшитдим».

Шарҳ: Маълумки, видолашув ҳажи Пайғамбаримиз соллalloҳу алайҳи васаллам умрларининг охирида бўлган. Ўша ҳажда у зот ҳамма билан видолашганлар. «Эҳтимол бу йилдан кейин сиз билан учрашмасман», деганлар.

Дарҳақиқат, ўша ҳаждан кейин вафот этганлар. Расули Акрам соллalloҳу алайҳи васаллам мазкур видолашув ҳажида кўплаб пурмаъно ваъз-насихат, хутба ва васиятлар қилганлар. Ушбу ҳадисда ҳам ўшалардан айримлари айтилмоқда.

Пайғамбаримиз соллalloҳу алайҳи васаллам умматларига хитоб этиб:

- 1. «Аллоҳга тақво қилинглар»;**
- 2. «Беш намозингизни ўқинглар»;**
- 3. «Ойингиз рўзасини тутинглар»;**
- 4. «Молларингизнинг закотини беринглар»;**
- 5. «Иш бошингизга итоат қилинглар»;**
- 6. «Роббингизнинг жаннатига кирурсизлар»**

дедилар.

Инсон жаннатга кириши учун адо этиши зарур саналган ана ўша нарсалар ичида намоз биринчи бўлиб зикр қилиниши унинг қанчалик аҳамиятли ибодат эканини кўрсатмоқда.

328- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَا أَذِنَ اللَّهُ لِعَبْدٍ فِي شَيْءٍ أَفْضَلَ

مِنْ رَكَعَتَيْنِ يُصَلِّيَهُمَا وَإِنَّ الْبِرَّ لَيَذُرُّ عَلَى رَأْسِ الْعَبْدِ مَا دَامَ فِي صَلَاتِهِ

وَمَا تَقْرَبُ الْعِبَادُ إِلَى اللَّهِ بِمِثْلِ مَا خَرَجَ مِنْهُ، يَعْنِي الْقُرْآنَ. رَوَاهُمَا
التِّرْمِذِيُّ.

328. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Аллоҳ бандага у ўқийдиган икки ракат намоздан афзал нарсани буюрмаган. Модомики, банда ўз намозида бўлса, унинг бошидан, албатта, яхшилик ёғилиб туради. Бандалар Аллоҳга ундан чиққан нарса билан яқинлашганидек, бошқа нарса билан яқинлаша олмаслар», дедилар. Яъни, Қуръон демоқчилар».

Икковини Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Абу Умома розияллоху анху ривоят қилаётган ҳадисда Аллоҳ бандаларига амр қилган амалларнинг ичида энг афзали ҳақида сўз бормокда.

«Аллоҳ бандага у ўқийдиган икки ракат намоздан афзал нарсани буюрмаган».

Аллоҳ таоло мўмин-мусулмон бандаларга кўпгина амалларни, ибодатларни буюрган. Ўша амалларнинг ҳаммаси Аллоҳ таоло томонидан буюрилган амаллар сифатида банда томонидан адо этилиши керак. Шу билан бирга, мазкур амаллар бир-биридан афзалликда фарқ ҳам қилади экан. Айниқса, бу амаллар нафл маъносида, яъни, Аллоҳ фарз қилган нарсага банда ўз ихтиёри билан кўнгилли равишда ва савоб умидда қўшимча амал қилишни ирода этган кезде қайси бир амал афзал деб сўралса, албатта, намоз устун қўйиди экан.

Чунки намозда Аллоҳга қулчиликни тўқисроқ ифода этмоқ мумкин. Намоз энг афзал ибодат бўлгани учун ҳам:

«Модомики, банда ўз намозида бўлса, унинг бошидан албатта, яхшилик ёғилиб туради».

Банда намоз ўқир экан, Аллоҳнинг раҳмати ҳам устидан тинмай ёғилиб туради. Намоздан чиққач у ҳам

тўхтайди.

«Бандалар Аллоҳга ундан чиққан нарса билан яқинлашгандек, бошқа нарса билан яқинлаша олмаслар».

Аллоҳдан чиққан нарса Қуръон карим бўлиб, Аллоҳга яқинлашишни хоҳлаган банда, Қуръони карим тиловат билан Унга яқинлашиши мумкин. Ундан бошқа нарса билан Аллоҳга У (Қуръон) билан яқинлашганчалик яқинлашиб бўлмас экан.

Демак, ҳамма нарса аён. Аллоҳ буюрган энг афзал амални қилмоқчи бўлсак, намоз ўқийлик.

Аллоҳнинг раҳмати бошимиздан ёғилиб турсин ҳам, намоз ўқийлик.

Аллоҳга яқинлашишнинг энг маҳбуб йўли – намоз ўқиб, Қуръон тиловат қилишдир. Бошқа нарса билан бунчалик яқинлаш олмасмиз!

الفصل الثاني في محافظة على الصلوات

ИККИНЧИ ФАСЛ

НАМОЗЛАРНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَبْ بَبْ بَبْ بَبْ

Аллоҳ таоло:

«Намозларни, (айникса) ўрта намозни муҳофаза қилинг ва Аллоҳга тоат ила қоим бўлинг», деган (Бақара: 238-оят, мазмуни.)

Шарх: Намозни муҳофаза қилиш , уни маҳкам ушлашни, доим ўз вақтида адо этишни билдиради. «Ўрта намоз» ҳақида турли фикрлар бор. Уларни иншааллох, келажакда ўрганамиз. Кўпчилик уламолар ўрта намоз – аср намози, деганлар.

Намоз Аллоҳга итоатнинг бош рамзи бўлганидан оятнинг охирида:

«Аллоҳга тоат ила қоим бўлинг», дейилмоқда.

329- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: أَتَانِي رَبِّي فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ قُلْتُ: لَبَّيْكَ رَبِّي وَسَعْدَيْكَ قَالَ: فِيهِمْ يَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْأَعْلَى؟ قُلْتُ: رَبِّي لَا أَدْرِي فَوَضَعَ يَدَهُ بَيْنَ كَتِفَيَّ فَوَجَدْتُ بَرْدَهَا بَيْنَ ثَدْيَيَّ فَعِلِمْتُ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ قُلْتُ: لَبَّيْكَ رَبِّ وَسَعْدَيْكَ قَالَ: فِيهِمْ يَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْأَعْلَى؟ قُلْتُ: فِي الدَّرَجَاتِ وَالْكَفَّارَاتِ وَفِي نَقْلِ الْأَقْدَامِ إِلَى الْجَمَاعَاتِ

وَإِسْبَاغِ الْوُضْوءِ فِي الْمَكْرُوهَاتِ وَأَنْتَظِرِ الصَّلَاةَ بَعْدَ الصَّلَاةِ وَمَنْ
يُحَافِظُ عَلَيْهِنَّ عَاشَ بِخَيْرٍ وَمَاتَ بِخَيْرٍ وَكَانَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ.
رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

329. *Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Роббим менга энг гўзал суратда тажалли қилди ва:

«Эй Муҳаммад», деди.

«Лаббайка Роббии ва саъдайка», дедим.

«Олий тўплам нима ҳақида тортишмоқдалар?»

деди.

«Эй Роббим, билмадим», дедим.

У зот қўлини икки кифтим орасига қўйди. Бас, унинг муздеклигини икки кўкрагим орасида сездим. Бас машриқу мағриб орасидаги барча нарсани билдим.

У зот:

«Эй Муҳаммад!» деди.

«Лаббайка Роббии ва саъдайка», дедим.

«Олий тўплам нима ҳақида тортишмоқдалар?»

деди.

«Даражотлар, каффоротлар, қадамларни жамоатлар томон босиш, таҳоратни қийинчиликларда ҳам яхшилаб қилиш, намоздан сўнг намозга интизор бўлиш ва ким у(намоз)ларни муҳофаза қилса, яхшилик ила яшаб, яхшилик-ла ўлиши ва гуноҳларидан онаси тукқан кунидек (пок) бўлиши ҳақида», дедим», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ривоятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари билан Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло орасида бўлиб ўтган баъзи бир муомала ва суҳбатларга тўхталмоқдалар.

Аввало, баъзи истилоҳлар билан танишиб чиқайлик:

«Роббим менга энг гўзал суратда тажалли қилди».

Бу тажаллининг қай васфда бўлганини Аллоҳ ва Унинг Расули биладилар, холос. Баъзи уламолар тушда кечган дейишса, бошқалари ўнгда бўлган, дейишади. Энг яхшиси, лафзини ўрганиб, кайфиятини Аллоҳнинг илмига ҳавола қилганимиз маъқул.

«Лаббайка Роббии ва саъдайка».

Арабларда бир чақирикқа жавоб берилганда ана шу сийға ишлатилади. Луғавий маъноси: «Эй Роббим! Сенга лаббай устига лаббай дейман, хизматингга тайёрлик устига тайёрлик эълон қиламан», дегадир.

«Олий тўплам» деб таржима қилган таъбиримиз арабчада «ал-малаъул аъло» дейилиб, Аллоҳга муқарраб фаришталар тўпламини англатади.

«У қўлини икки кифтим орасига қўйди».

Бу араб тилидаги мажоз қоидасига биноан айтилган жумла холос. Аслида Аллоҳ таолога жисм нисбати бериб бўлмайди. Бу ерда Аллоҳ таолонинг раҳмати, розилиги ва хурсандлиги зоҳир бўлганини мажоз услуби ила ифода этилмокда. Чунки одатда катта одам ўзидан кичик раҳм-шафқат қилса, бирор яхши нарса бермокчи ва ўргатмокчи бўлса, ёки ундан хурсанд бўлса, қўлини елкасига қўяди.

«Бас, унинг муздеклигини икки кўкрагим орасида сездим».

Яъни, Аллоҳнинг раҳм-шафқати ва марҳамати ила кўксим илм-маърифатга, сиру асрорлар билимига тўлди, хотиржам бўлдим, деганлари.

«Бас, машриқу мағриб орасидаги барча нарсани билдим».

Бошқа бир ривоятда:

«Бас, осмону, ердаги барча нарсаларни билдим», дейилган.

«Даражотлар», яъни, бандалар қандоқ қилиб юқори

даражотларга эришишлари мумкинлиги тўғрисида;

«Каффоротлар» яъни, бандаларнинг гуноҳларга қандоқ амаллар каффорот бўлиши, ювиши ҳақида;

«Қадамларни жамоатлар томон босиш», яъни, жамоат намозига қадам босиб боришнинг савоби улўғлиги ҳақида тортишмоқдалар.

Намознинг фазли ҳақидаги ҳозиргача ўрганган ҳадисларимизда маънолар Аллоҳ таолодан бўлса ҳам, иборалар Пайғамбаримиз келаётган эди. Аммо бу ҳадиси шариф Аллоҳ таоло билан Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ораларидаги суҳбат шаклида, намознинг фазлига ҳам алоҳида бир тус ва куч бермоқда.

Бизнинг тасаввуримиздан юқори бир шаклда Аллоҳ таоло Ўзининг маҳбуб Пайғамбари Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламга тажалли қилди ва:

«Эй Муҳаммад», деб нидо этди.

«Лаббайка Роббии ва саъдайка», дедилар ўта хурсанд бўлиб кетган ҳабиби Роббил олабийн.

«Олий тўплам нима ҳақида тортишмоқдалар?» деди Аллоҳ таоло, Ўз Пайғамбарига Аллоҳ таолонинг Ўзи ҳар бир нарсани пухта билувчи зотдир. У Пайғамбаримизнинг олий тўплам нима ҳақида тортишаётганларини Пайғамбаримиз билмасликларини ҳам билади. Лекин бу саволи ила Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларига ўзларининг ҳолини билдириб, ҳамма нарса Ўзининг лутфи марҳамати ила бўлишини яна бир бор намоён этмоқда.

«Эй Роббим, билмадим», дедилар Пайғамбар алайҳиссалом олий тўпламнинг гапларидан беҳабарликларини эътироф қилиб.

Шунда Роббил Олабийн Ўзининг маҳбуб бандаси, суюкли Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ўзига хос услуб ила Ўз сир-асрорларидан файзу футуҳ ато этди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи

васалламнинг вужудлари хусусан, қалблари тамоман бошқача бўлиб, бу файзу футуҳни тўла ҳис этдилар. У зот ўзларида бирдан улкан ўзгариш бўлганини англадилар. Мағрибу машриқдаги, осмонлару ердаги барча нарсаларни, жумладан, олий тўпламдаги нарсаларнинг ҳам билими ҳосил бўлганини сездилар.

«Эй Муҳаммад!» деди Аллоҳ таоло ҳолат ўзгарганидан кейин яна янгидан хитоб бошлаб.

«Лаббайка Роббии ва саъдайка», деб жавоб бердилар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам жону диллари ила.

«Олий тўплам нима ҳақида тортишмоқдалар?» деди Аллоҳ таоло уларни нима ҳақида тортишаётганларини жуда яхши билиб турса ҳам. Энди Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳ берган файзу футуҳ ила улар нима ҳақида тортишаётганларини жуда яхши билиш даражасига эришган эдилар. Шунинг учун ҳам олий тўплам нима ҳақида тортишаётганларини батафсил баён қилишга киришдилар:

«Даражотлар, каффоротлар, қадамларни жамоатлар томон босиш, таҳоратни қийинчиликларда ҳам яхшилаб қилиш, намоздан сўнг намозга интизор бўлиш ва ким у(намоз)ларни муҳофаза қилса, яхшилик ила яшаб, яхшиликла ўлиши ва гуноҳларидан онаси туккан кунидек (пок) бўлиши ҳақида», дедилар.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Аллоҳ таолонинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга тажалли қилиб туриши.

Асосан, Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Жаброил алайҳиссалом орқали алоқа қилиши маълум ва машҳур. Шунингдек, илҳом бериб туриши ҳам. Меърожда бевосита сўзлашув бўлгани ҳам маълум. Бу ерда эса ўзига хос, қандоқлиги фақат Аллоҳ таоло ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга маълум тажалли ҳақида сўз бормоқда.

2. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Аллоҳ таоло ҳузурида олий мақомга эга эканлари.

3. Аллоҳ ҳамма нарсани билиб турса ҳам баъзи бандаларга хос манфаатлар учун савол бериши.

4. Аллоҳ таолонинг ҳузурида олий тўплам – муқарраб фаришталар тўплами борлиги.

5. Олий тўпламнинг ҳолини Аллоҳдан бошқа зот билмаслиги.

6. Аллоҳ хоҳласа, бир зумда бандасини файзу футуҳ ила машриқу мағрибдаги нарсаларни биладиган қилиб қўйиши.

7. Аллоҳ таоло Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга файзу футуҳ ила мағрибу машриқдаги, осмонлару ердаги нарсаларнинг илмини ато қилгани.

8. Аллоҳнинг файзу футуҳи ила Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам олий тўплам нима ҳақида гаплашаётганларини биладиган бўлганлари.

9. Олий тўплам бандаларнинг даражотлари юқори қиладиган ва гуноҳларига каффорот бўладиган нарсалар ҳақида тортишганлари.

10. Жамоат намози ўқиш учун босилган қадамлар банданинг даражасини кўтарилишига ва гуноҳларининг ювилишига сабаб бўлиши.

11. Таҳоратни қийинчиликларда ҳам яхшилаб қилиш банда даражасининг кўтарилишига ва гуноҳларининг ювилишига сабаб бўлиши.

12. Намоздан сўнг намозга интизор бўлиш, банданинг даражасининг кўтарилишига ва гуноҳларининг ювилишига сабаб бўлиши.

13. Намозларини муҳофаза қилиш банданинг бу дунёда яхшилик ила яшаб, яхшилик ила ўлишига, гуноҳларидан онаси тукқан кунидек пок бўлишига ва даражаларининг кўтарилишига сабаб бўлиши.

Демак, нафақат ердаги тўпламда, балки осмондаги

олий тўпланда ҳам намознинг фазилати ҳақида сўз борар экан.

Бу дунёда яхши яшашни хоҳласак, намозларимизни қолдирмай, арконларини жойига келтириб, хушуъ-хузуъ билан адо этиб, муҳофаза қилайлик.

Бу дунёда ҳам, охиратда ҳам даражотларимиз юқори бўлиши учун шундай қилмоғимиз лозим.

Масжидларга қатнаб жамоат намози ўқиш учун қадамларимизни кўпайтирайлик. Таҳоратимизни доимо яхшилаб қилайлик. Бир намозни ўқиб бўлиб иккинчисини интизорлик билан кутайлик.

330- عَنْ جَرِيرٍ τ قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ρ فَنَظَرَ إِلَى الْقَمَرِ لَيْلَةً فَقَالَ: إِنَّكُمْ سَتَرُونَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرُونَ هَذَا الْقَمَرَ لَا تُضَامُونَ فِي رُؤْيَيْهِ فَإِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ لَا تُغْلَبُوا عَلَى صَلَاةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا فَافْعَلُوا ثُمَّ قَرَأَ - وَسَبَّحَ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا - . رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ .
وَلِلشَّيْخَيْنِ: مَنْ صَلَّى الْبَرْدَيْنِ دَخَلَ الْجَنَّةَ .

330. Жарир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга эдик. Кечаси ойга назар солдилар-да:

«Албатта, сизлар Роббингизни мана шу ойни кўргандек кўрурсизлар. Уни кўришда қийинчиликка учрамассиз. Бас, агар қуёш чиқиши ва ботишидан олдин намоз ўқишдан қолмасликка қодир бўлсангиз, шуни қилинг, дедилар-да: «Қуёш чиқиши ва ботишидан олдин Роббингга ҳамд ила тасбиҳ айт» оятини ўқидилар».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: ҳадиси шарифдаги куёш чиқишидан олдинги намоз бомдод намози, куёш ботишидан олдингиси эса аср намозидир.

ҳадиси шарифдан олинадиган фойдалар:

1. Охиратда намозхон бандалар Аллоҳ таолонинг жамолини, худди тўлин ойни кўргандек қийналмасдан кўришлари ҳақ экани.

2. Бомдод ва аср намозларининг ўта аҳамиятли экани.

3. Бомдод ва аср намозларига алоҳида эътибор билан қараш лозимлиги. Чунки уйқу ва бошқа нарсалар бу икки намозни ўз вақтида адо этишга монеълик қилиб қолиши мумкин.

4. Айтилган гапга Қуръондан далил келтириш яхшилиги.

Ушбу ҳадиси шарифга қаттиқ амал қилган ҳолда бомдодга ухлаб қолишнинг олдини олайлик. Асрни ўтказиб юбормаслик тадбирини кўрайлик. Ана шунда қиёматда Аллоҳ таолонинг жамолини кўришга муяссар бўлиш учун тинмай интилаётганлар сафидан жой олган бўламиз.

Имом Бухорий ва Имом Муслим ривоятларида:

«Ким икки совуқ (намоз)ни ўқиса, жаннатга кирур», дейилган.

«Икки совуқ намоз»лари ҳам ҳам бомдод ва аср намоздир. Баъзи уламолар, уни бомдод ва хуфтон, деб атадилар ҳам. Лекин бу ҳадисларда бомдод ва аср намозларига алоҳида эътибор берилишининг боиси бор. Аввало, бу икки намоз ер юзига муҳофаза учун тушиб чиқиб турадиган фаришталар алмашинадиган вақтда ўқилади. Ўша алмашилишдан кейин чиққан фаришталардан Аллоҳ субҳаноҳу ва таоло: бандаларимни қай ҳолда тарк этиб келдингиз? деб сўрайди.

Шунинг учун ўша вақтларнинг намозини ўқиб турган

бандалар катта фазлга эга бўладилар. Шунингдек, бомдод намози ширин уйқу ва дам олиш пайтида, аср намози одамлар маишат учун роса уриниб турган пайтда ўқилади. Ким бу икки намозни ширин уйқуси ва маишатидан кечиб ўз вақтида адо этса, жаннатга киради.

331- عَنْ ابْنِ عُمَرَ ط أَنَّ النَّبِيَّ ρ قَالَ: مَنْ فَاتَتْهُ الْعَصْرُ فَكَأَنَّمَا وَتَرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

331. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким аср намозини ўтказиб юборса, гўёки аҳлини ва молини йўқотибди», дедилар».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадисда аср намози инсон учун аҳли аёли ва молу дунёси каби қимматли экани ҳақида сўз бормоқда. Бир вақт асрни ўқимаган одам аҳли аёлини ва молу дунёсини йўқотган одамдек қайғуриши лозимлиги таъкидланмоқда.

Шундоқ экан, умр бўйи аср намозини ўқимаганлар нима йўқотган бўладилар?

Минглаб, юзлаб, ўнлаб аср намозини ўтказиб юборганлар-чи? Уларни аср намозини доимо ўқиб юрганлар билан тенглаштириб бўладимикан?

332- عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ ط قَالَ: كُنَّا مَعَ بُرَيْدَةَ ط فِي غَزْوَةٍ فِي يَوْمٍ ذِي غَيْمٍ فَقَالَ بَكَرُوا بِصَلَاةِ الْعَصْرِ فَإِنَّ النَّبِيَّ ρ قَالَ: مَنْ تَرَكَ صَلَاةَ الْعَصْرِ فَقَدْ حِطَّ عَمَلُهُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالنَّسَائِيُّ.

332. Абул Малийх розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бурайда розияллоҳу анҳу билан ғазотда бирга

бўлдик. Кун булутли эди. У киши:

«Аср намозини тезроқ ўқинглар, чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким аср намозини тарк қилса, амали беҳуда кетади», деганлар», деди».

Бухорий ва Насай ривоят қилишган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровий Абул Малийх розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Абул Малийх кунуяси билан машҳур бу кишининг тўлиқ исмлари Омир ибн Усома ал-ҳазмий бўлиб, тобеъинлардан эдилар.

ҳадисларни оталаридан, Маъқал ибн Ясор, Нубайшатаб хузамий, Авф ибн Молик, Оиша онамиз, Ибн Аббос, Абу Изза ал-Хузайи, Ибн Умар, Амр ибн Ос, Жобир, Анас, Абдуллоҳ ибн Утба, Абу Суфён ва бошқа саҳобалардан ривоят қиладилар.

Бу кишидан ўғиллари Абдуллаҳмон, Муҳаммад, Мубашшир ва бошқалар ривоят қилишган.

Бу зот ҳижратнинг 98-санасида вафот қилганлар.

ҳадисда номлари келган Бурайда розияллоҳу анҳу машҳур саҳобийлардан бўлиб, тўлиқ исмлари Бурайда ибн ал-хусойн ал-Асламийдир.

У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан 164 та ҳадис ривоят қилганлар. Марвда ғозий ҳолларида вафот этганлар. Бу ҳодиса 62 ҳижрий санада бўлиб, Бурайда розияллоҳу анҳу Хуросонда энг охири вафот этган саҳобий ҳисобланадилар. У кишининг қабрлари ҳозирги Туркменистон ҳудудидадир.

Бурайда розияллоҳу анҳу булутли кунда билмай қолиб Аср намозининг вақти чиқиб кетишидан қўрқиб, ғазотдаги шерикларига уни тезроқ ўқиб олишни тавсия қилибдилар ва ўзларининг бу ишларига Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан эшитган ҳадисларини далил қилиб келтирибдилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким аср намозини тарк қилса, амали беҳуда кетади», деганлар» экан.

Бу ҳам аср намозининг аҳамияти улкан эканидан дарак беради.

Уламоларимиз аср намозини тарк қилиш ила амал беҳуда (ҳабата) бўлиши ҳақида турли мулоҳаза қилганлар.

«ҳабата» сўзи аслида ёқмайдиган ўт-ўлан еб қўйиб, қорни шишган ҳайвонга ишлатилади. Унинг еган нарсаси беҳуда кетади, фойда беришнинг ўрнига зарар беради.

Қуръони каримда:

«Ким иймонидан кейин куфр келтирса, амали беҳуда бўлади», дейилган. Шундан келиб чиққан умумий қоидага биноан, куфр амални ҳабата қилади. Бошқа нарса ҳабата қилмайди.

Мазкур уламоларнинг аср намозини тарк қилиш амални ҳабата этиши ҳақидаги мулоҳазалари ҳам намозни тарк қилиш куфрми йўқми эканлиги тўғрисидаги фикрларга боғлиқ.

Намозни қасддан тарк қилса, кофир бўлади, деганлар бу ҳадисда ҳам аср намозини қасддан тарк қилса, амали ҳабата бўлади, дейишган.

Намозни қасдданми, ноқасдданми, умуман тарк қилган одам кофир бўлади, деганлар ўз фатволарига мана шу ҳадисни ҳам далил қилиб келтирадилар.

Намозни қасддан эмас, умуман тарк қилган одам кофир эмас, осий бўлади, деганлар ҳам бир намозни тарк қилиш ёмон. Лекин аср намозини тарк қилиш ҳаммасидан ҳам ёмонлигини билдириш учун шу ҳадисда ўта шиддатли ибора келтирилган. Аслида кофирликкина амални ҳабата қилади, дейдилар. Нима бўлганда ҳам, аср намозини тарк қилиш жуда ҳам катта гуноҳлиги билиниб турибди. Бу асрни ўқиса бўлди, бошқа намозлар унчалик аҳамиятли эмас, дегани эмас. ҳар бир намозни ўқимаслик, улкан гуноҳ. Лекин асрни ўқимаслик – яна ҳам улканроқ гуноҳ.

الصلاة الوسطى هي العصر

ЎРТА НАМОЗ-АСР НАМОЗИ

Шарҳ: «Ўрта намоз» деб таржима қилганимиз арабчада «ас-Солатул Вусто» дейилади.

Шаръий масдарларда, хусусан, Қуръон ва Суннатда «ас-солатул вусто»нинг фазли ҳақида жуда кўп гаплар келган. Жумладан, ушбу фаслнинг аввалида келтирилган ояти каримада ҳам Аллоҳ таоло барча намозларни муҳофаза этишни амр қила туриб, кетидан «ас-солатул вусто»ни муҳофаза қилишни алоҳида таъкидлаган.

Қуйида ўша ўта фазилатли «Ўрта намоз» - аср намози эканини тасдиқловчи ҳадислардан учтаси келтирилмоқда.

333- عَنْ عَلِيٍّ ط قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ يَوْمَ الْأَحْزَابِ

شَعَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ مَلَأَ اللَّهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا، ثُمَّ صَلَّاهَا بَيْنَ الْعِشَاءَيْنِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ.

333. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Аҳзоб куни:

«Бизни ўрта намоз – аср намозидан машғул қилдилар! Аллоҳ уларнинг уйларинию, қабрларини оловга тўлдирсин!» дедилар. Сўнгра уни Шом билан хуфтоннинг ўртасида ўқиб олдилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: «Аҳзоб куни» дейилгани Аҳзоб уруши кунидир. Аҳзоб – ҳизбнинг жами бўлиб, Уҳуд урушидан

кейин кофирларнинг турли хизб – тоифалари бирлашиб, мусулмонларни Ер юзидан супуриб ташлаш мақсадида уларга қарши очган урушлари тарихда «Аҳзоб куни» номи билан машҳур бўлиб қолган.

Ўшанда Қурайш, ʼатафон, яҳудийлар ва уларнинг иттифокдошларидан иборат Аҳзоблар мусулмонларга қарши уруш очганлар. Аҳзоблар уч минг кишидан иборат эди. Улар жам бўлиб, йўлга чиққани ҳақида хабар келганидан сўнг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам маслаҳат кенгаши очдилар ва Салмон Форсий розияллоҳу анҳунинг маслаҳатлари билан Мадинаи Мунавварани мудофаа қилиш учун шаҳар атрофига хандақ казилди. Шунинг учун бу уруш деб ҳам аталади.

Аҳзоблар келиб, Мадинаи Мунавварани бир ой давомида қамал қилдилар. Икки томон орасида баъзи бир кичик тўқнашувлар бўлиб ўтди. Кейин Аллоҳ таоло Аҳзоблар устига совуқ шамол юборди. У кофирларга шиддатли қўрқинч олиб келди. Улар ноумид бўлиб, қайтиб кетдилар. Ана ўша уруш кунларининг бирида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бошлиқ мусулмонлар уруш билан машғул бўлиб қолиб, аср намозини вақтида ўқий олмадилар. Ўшанда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шу ҳадису шарифни айтганлар ва аср намозини қазо қилиб, шом ва хуфтоннинг ўртасида намози ўқиб олганлар.

Ушбу ҳадисдан олинadиган фойдалар:

1. Аср намози ас-солатул вусто эканлиги.
2. Аср намозининг аҳамияти.
3. Уруш туфайли аср намозини ўқий олмаса, шомдан кейин хуфтондан олдин ўқиб олиш кераклиги.
4. Намозхонни намоздан машғул қилган одамнинг уйига ҳам, қабрига ҳам олов тўлиши.

Одамларни намоз ўқишдан тўсилишига сабаб бўлиш шу қадар катта гуноҳ. Аҳзоблар уруш туфайли

муслмонларни намоздан тўсганлари учун шунчалар каттиқ дуои бадга қолдилар.

Демак, аср намозига алоҳида эътибор бермоқ лозим. Бировни намоздан қолмайлик. Намоздан тўсувчиларга яхши насиҳат қилайлик.

334- عَنْ أَبِي بَصْرَةَ الْغِفَارِيِّ τ قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ ρ الْعَصْرَ بِالْمُخَمَّصِ فَقَالَ: إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ عُرِضَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَضَيَعُوهَا، فَمَنْ حَافِظٌ عَلَيْهَا كَانَ لَهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ، وَلَا صَلَاةَ بَعْدَهَا حَتَّى يَطْلُعَ الشَّاهِدُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالنَّسَائِيُّ.

334. *Абу Басра ал-ўифорий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизга Мухаммасда аср намозини ўқиб бердилар ва:

«Ушбу намоз сиздан олдингиларга фарз қилинган эди. Улар уни зое қилдилар. Ким уни муҳофаза қилса, унинг ажри икки баробар бўлур. Шоҳид чиқмагунича, ундан кейин намоз йўқдир», дедилар».

Муслим ва Насай ривоят қилишган.

Шарҳ: Аввало ҳадиснинг ровийи Абу Басра ал-ўифорий розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Асл исмлари Хумайн ибн Басра ибн Ваққос, куниялари Абу Басра. Бу зот Абу Ҳурайрага йўлиқиб, ана шу кишидан ҳадисларни ривоят қилдилар. Абу Басра хижозда, кейин Мисрда истиқомат қилдилар. Вафот этган йиллари аниқ маълуммас.

«Мухаммас» – жойнинг номи.

«Шоҳид» – Қуёш ботиши билан чиқадиган юлдуз.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Аср намози мусулмонлардан олдин ўтган яҳудий ва насоро каби бошқа умматларга ҳам фарз қилингани.

2. Ислом умматидан бошқа умматлар аср намозини зое қилганлари.

3. Ислом уммати ўтган умматларга ўхшаб аср намозини зое қилмаслиги лозимлиги.

4. Ким аср намозини муҳофаза қилса, Аллоҳнинг амрига итоат этгани учун ўтган умматлар зое қилган нарсани муҳофаза этгани учун икки баробар ажр олиши.

5. Аср намозини ўқигандан сўнг шохид юлдуз чиққунича, яъни, шом намози вақти киргунича бошқа намоз ўқиб бўлмаслиги.

Бу ҳадисдан аср намозининг моҳияти ва қадр-қиммати яққол маълум бўлмоқда.

335- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ت عَنْ النَّبِيِّ ر قَالَ: صَلَاةُ الْوُسْطَى صَلَاةُ الْعَصْرِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

335. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Солатул вусто аср намозидур», дедилар»:

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинаётган бу ҳадисда Солатул Вусто – аср намози экани очиқ-ойдин айтилиб турибди.

Оиша онамиз розия аллоҳу анҳо ўзлари учун Мусхаф ёзаётган хаттотга, «Намозларни муҳофаза қилинглар»га етганида менга билдиргин», дебдилар. Хаттот ўша оятга етганида билдирибди. Шунда ул мухтарама онамиз унга:

«ас-солатул вусто» – «Солатул аср», деб ёзгин. Мен бунни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан эшитганман», дебдилар.

Баъзи саҳобаи киромларнинг шахсий мусхафлари бор

эди. Уларда ўзлари учун керакли ишора ва шарҳлар ҳам бўлар эди. Оиша онамизнинг юқоридаги гаплари ҳам шу жумлага киради. Яъни, аср намози солатул вусто эканини доимо эслаб туриш учун уни шахсий мусхафларига ишора шаклида ёздириб қўйганлар.

Жумҳури саҳобалар, тобеъинлар, муҳаддислар ва фуқаҳолар гапни таъкидлаб айтганлар. Фақат Имом Молик билан Имом Шофеъий солатул вусто – бомдод намози, деганлар. Бу икки имомнинг мазҳабидаги уламолар мазкур ҳадислар имомларимизга етмаган бўлса керак, бўлмаса бу гапни айтишмас эди, дейдилар.

الباب الثاني في المواقيت

وفيه فصلان

الأول في مواقيت الصلاة

ИККИНЧИ БОБ

ВАҚТЛАР ҲАҚИДА

ИККИ ФАСЛДАН ИБОРАТ

БИРИНЧИ ФАСЛ

НАМОЗНИНГ ВАҚТЛАРИ ҲАҚИДА

336- عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: نَزَلَ جِبْرِيلُ فَأَمَّنِي فَصَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ يَحْسُبُ بِأَصَابِعِهِ خَمْسَ صَلَوَاتٍ. زَادَ فِي رِوَايَةٍ: ثُمَّ قَالَ بِهَذَا أُمِرْتُ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

336. Абу Масъуд розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Жаброил тушиб, менга имом бўлди. Бас, у билан намоз ўқидим, сўнгра у билан яна намоз ўқидим, сўнгра у билан яна намоз ўқидим, сўнгра у билан яна намоз ўқидим, сўнгра у билан яна намоз ўқидим, деб бармоқлари билан бешта намозни ҳисоб қилдилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Сўнгра мана шунга амр қилиндим», дедилар» деган зиёда бор».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: ҳадиснинг ровийи Абу Масъуд розияллоху анху билан олдин танишганмиз.

Ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам Аллоҳ таолонинг фарз қилган намозлари бешта эканини, ҳаммасининг алоҳида-алоҳида ўз вақти бор эканини таъкидламоқдалар.

Ушбу ҳадисдан олинadиган фойидалар:

1. Жаброил алайҳиссалом Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламга имом бўлиб, қандoқ намоз ўқиш тартибини ўргатганлари.

2. Янги намоз ўқувчига биладиган oдам бирга ўқиб кўрсатиши афзаллиги.

3. ҳар намоз ўз вақтида алоҳида ўқилиши.

4. Намозни ўз вақтида ўқиш Аллоҳнинг амри экани.

Бу ҳадисда ҳар бир намознинг вақти алоҳида эканлиги умумий равишда айтиб ўтилмоқда. Бундан бошқа вақтда бир неча намозни ёки бир намознинг вақтида бошқасини ўқиб бўлмаслиги ҳам чиқади. Қуйидаги ҳадисда эса ҳар намознинг вақти батафсил баён қилинади.

337- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ر عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: أَمَّنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ

السَّلَامُ عِنْدَ الْبَيْتِ مَرَّتَيْنِ فَصَلَّى الظُّهْرَ فِي الْأُولَى مِنْهُمَا حِينَ كَانَ الْفَيْءُ مِثْلَ الشَّرَاكِ ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ وَجَبَتِ الشَّمْسُ وَأَفْطَرَ الصَّائِمُ ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّقَقُ ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ بَرَقَ الْفَجْرُ وَحَرَّمَ الطَّعَامُ عَلَى الصَّائِمِ وَصَلَّى الْمَرَّةَ الثَّانِيَةَ الظُّهْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ

لَوْ قَتِ الْعَصْرَ بِالْأَمْسِ ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلِيهِ
 ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ لَوْ قَتَهُ الْأَوَّلُ ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ حِينَ ذَهَبَ
 ثُلُثُ اللَّيْلِ ثُمَّ صَلَّى الصُّبْحَ حِينَ أَسْفَرَتِ الْأَرْضُ ثُمَّ التَّقَتَ إِلَيَّ
 جَبْرِيلُ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ هَذَا وَقْتُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِكَ وَالْوَقْتُ فِيمَا بَيْنَ
 هَذَيْنِ الْوَقَّتَيْنِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَصَاحِبَاهُ.

337. *Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Жаброил алайҳиссалом менга байтнинг (Байтуллоҳнинг) олдида икки марта имомлик қилди. Бас, улардан биринчисида пешинни соя кавушнинг тасмасича бўлганида ўқиди. Сўнгра асрни ҳар бир нарсанинг сояси ўз мислича бўлганда ўқиди. Сўнгра шомни қуёш ботиб, рўздор ифтор қиладиган пайтда ўқиди. Сўнгра хуфтонни шафақ ғойиб бўлганда ўқиди. Сўнгра бомдодни фажр ярақлаб рўздорга таом ҳаром бўладиган вақтда ўқиди. Иккинчи мартада пешинни ҳар бир нарсанинг сояси ўз мислича бўлганда, кечаги аср вақтида ўқиди. Сўнгра асрни ҳар бир нарсанинг сояси ўзига икки баробар бўлганда ўқиди. Сўнгра шомни биринчи ўқиган вақтида ўқиди. Сўнгра хуфтонни кечанинг учдан бири кетганда ўқиди. Сўнгра бомдодни ер ёришиб кўринганда ўқиди. Сўнгра Жаброил менга ўгрилиб қаради-да:

«Эй Муҳаммад мана шу сендан олдинги анбиёларнинг вақтидир. Вақт ушбу икки вақтнинг ўртасидир», деди», дедилар».

Термизий ва унинг икки соҳиби ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдаги Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Жаброил алайҳиссалом менга Байтнинг (Байтуллоҳнинг) олдида икки марта имомлик қилди», деганлари, Байтуллоҳнинг олдида икки кун беш вақтдан намозга имомлик қилди, маъносидадир. Буни ҳадиси шарифда келган кейинги жумлалардан фаҳмлаб олиш қийин эмас.

«Пешинни соя кавушнинг тасмасича бўлганида ўкиди» деганлари, қуёш заволга кетиб ҳар бир нарсанинг сояси туша бошлаганида ўкиди, деганларини билдиради.

Қоқ туш пайти қуёш тиккага келганида соя энг қисқарган пайти бўлади. Қуёш оға бошланиши эса, соя узая бошланади. Арабистондаги ковушлар ўзига хос бўлиб тасмалари устида ингичка қайиши бўлади. Демак, нарсаларнинг сояси ўша қайиш тасмаси бўлганида, яъни, энди узая бошлаганида пешин намозининг аввалги вақти киради.

ҳадиси шарифдан тушунилишича, Жаброил алайҳиссалом биринчи куни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга беш вақт намозни ҳаммасини энг аввалги пайтида ўқиб берганлар. Иккинчи куни эса энг охириги вақтида ўқиганлар. Сўнгра:

«Эй Муҳаммад, мана шу, сендан олдинги анбиёларнинг вақтидир. Вақт ушбу икки вақтнинг ўртасидир», деди»

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойтдалар:

1. Пешин намозининг вақти қуёш заволга кетиб, ҳар бир нарсанинг сояси узая бошлаганидан то ҳар бир нарсанинг сояси ўзининг бўйи мислича бўлгунича экани.

Бу икки вақтдан ташқарида Пешин намози вақти бўлиши мумкин эмас.

2. Аср намозининг вақти ҳар бир нарсанинг сояси ўз бўйи мислича бўлгандан бошлаб, то ҳар бир нарсанинг сояси ўзининг бўйига икки баробар бўлгунича бўлади.

Бу вақтдан, яъни, ҳар бир нарсанинг сояси ўзига икки

мисл бўлгандан кейин, Асрнинг вақти чиқмайди. Балки асрнинг вақти шомнинг вақти киргунча давом этади.

Ушбу ҳадисда Жаброил алайҳиссалом асрнинг афзал вақтини кўрсатиб берганлар. Бошқа ҳадисларда асрнинг вақти шомнинг вақти киргунича давом этиши очиқ-ойдин баён қилинган.

3. Шом намозининг вақти қуёш ботганидан бошланиб, хуфтон вақти киргунича давом этади.

Аммо Жаброил алайҳиссалом икки кунда ҳам бир хил вақтда, қуёш ботганда ўқиб берганлари, энг афзал вақт шу эканига далолат қилади.

4. Хуфтон намозининг вақти шафақ ғойиб бўлганидан бошлаб тонг отгуничадир.

Лекин бу ҳадисда кечанинг учдан бири ўтганда ўқилиши энг афзал вақт шу эканини кўрсатади.

5. Бомдод намозининг вақти тонг отганидан бошлаб қуёш чиқишни бошлагунича.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, ушбу ҳадиси шарифда ҳар бир намознинг энг аввалги вақти билан охириги вақтининг энг афзали кўрсатилган.

Аслида эса бомдоддан бошқа намозларнинг вақти бир-бирига улашиб кетади.

338- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو τ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ρ عَنْ وَقْتِ الصَّلَاةِ فَقَالَ: وَقْتُ صَلَاةِ الْفَجْرِ مَا لَمْ يَطْلُعْ قَرْنُ الشَّمْسِ الْأَوَّلُ، وَوَقْتُ صَلَاةِ الظُّهْرِ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ عَنْ بَطْنِ السَّمَاءِ مَا لَمْ يَخْضُرِ الْعَصْرُ، وَوَقْتُ صَلَاةِ الْعَصْرِ مَا لَمْ تَصْفَرَّ الشَّمْسُ وَيَسْقُطَ قَرْنُهَا الْأَوَّلُ، وَوَقْتُ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ مَا لَمْ يَسْقُطِ الشَّقَقُ، وَوَقْتُ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا

338. Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламдан намозларнинг вақти ҳақида сўралди. Бас, у зот:

«Бомдод намозининг вақти қуёшнинг аввалги шохи чиқмагунча, пешин намозининг вақти қуёш осмон қорнидан заволга кетгандан, асрнинг вақти киргунча, аср намозининг вақти қуёш сарғайиб аввалги шохи ботгунча, шом намозининг вақти қуёш ғойиб бўлганда шафақ тушгунча, хуфтон намозининг вақти кечанинг ярмигача», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Очик-ойдин кўриниб турибдики, бу ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз соллalloҳу алайҳи васаллам, асосан, ҳар бир намознинг охириги вақтини баён қилмоқдалар. Эҳтимол, савол намозларнинг охириги вақти ҳақида бўлгандир. Пайғамбаримиз соллalloҳу алайҳи васаллам уларни баён қилиб, шомнинг охириги вақти шафақ ғойиб бўлгунча бўлса ҳам олдинги вақтида ўқиш яхшилигини таъкидлаган бўлишлари мумкин. Хуфтоннинг охириги вақти ушбу ҳадис айtilган пайтда кечанинг ярмигача, бўлса ҳам, кейинчалик тонг отгунча деб ҳисобланган.

339- وَسُئِلَ جَابِرٌ ط عَنْ صَلَاةِ النَّبِيِّ ρ فَقَالَ: كَانَ يُصَلِّي

الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ وَالْعَصْرَ وَالشَّمْسُ حَيَّةٌ وَالْمَغْرِبَ إِذَا وَجَبَتْ وَالْعِشَاءَ

إِذَا كَثُرَ النَّاسُ عَجَلًا وَإِذَا قَلُّوا أَخَّرَ وَالصُّبْحَ بَعْلَسٍ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا

التِّرْمِذِيُّ.

339. *Жобир розияллоҳу анҳудан Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг намозлари (вақти) ҳақида сўралди.*

Бас, у киши:

«У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам пешинни қуёш қиздирган пайтда, асрни қуёш тирик турганда, шомни қуёш ботганида, хуфтонни одамлар кўп бўлса эртароқ, оз бўлса, кечроқ, бомдодни тонг қоронғисида ўқир эканлар», деди».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу ўзларининг бу жавобларига Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам даврларида ўзлари кўриб мулоҳаза этган тажрибани баён қилмоқдалар. У кишининг айтишларича, Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам одатда пешин намозини завождан кейин қуёш қиздирган пайтда ўқир эканлар.

Арабларда бу вақт «ҳожира» дейилади. Бунда хижрат маъноси бўлиб, ҳаво исиб кетгани учун ҳамма ишини ташлаб уйига қараб хижрат қиладиган – қочадиган вақти бўлади.

«Асрни қуёш тирик турганда» ўқир эканлар.

Бу қуёшни ранги ҳам, иссиқлиги ҳам ўзгармай турганида, яъни, ботишига яқинлашмай туриб, деганидир. Кўриниб турибдики, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам пешин каби аср намозини ҳам олдинги вақтида ўқиган эканлар.

«Шомни қуёш ботганда» ўқир эканлар.

Бу ҳам бошқа намозлар каби биринчи – дастлабки вақтида ўқишдир.

«Хуфтонни одамлар кўп бўлса эртароқ, оз бўлса кечроқ» ўқир эканлар.

Хуфтонда вақт бемалол бўлгани ва иш ёки дам олишга шошилинилмагани учун жамоат етарли бўлса, эртароқ

бўлмаса, одам кўпайишини кутиб, кечроқ ўқилар экан.

«Бомдодни тонг қоронғисид а ўқир эдилар».

Тонг отгандан кейинги қоронғи даври ҳам бомдод намозининг олдинги вақти ҳисобланади.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Беш вақт намоз вақтларини билиш.
2. Намозни вақти кириши билан ўқишга шошилиш кераклиги.

Бошқа ривоятларда пешинни бироз ҳаво совутганда, бомдодни ёруғлик яхши тарқаганда ўқиш ҳам зикр этилган.

3. Жамоатни кўпайтиришни кутиб туриш жоизлиги.
4. Олим кишилардан савол сўраб туриш кераклиги.
5. Сўралган нарсанинг ўзига жавоб бериш жоизлиги.

340- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: إِنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ر

لْيُصَلِّي الصُّبْحَ فَيَنْصَرِفُ النِّسَاءُ مُتَلَفِّعَاتٍ بِمِرْطَاهِنَّ مَا يُعْرِفْنَ مِنَ
الْعَلَسِ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ.

340. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бомдод намозини ўқиганларидан кейин, аёллар муртларига ўралиб чиқиб кетишар, қоронғиликдан танилмас эдилар».

Бешовлари ривоят қилган.

Шарҳ: «мурт» жундан бўлган аёлларга хос кийим. Бу ривоятда ҳам бомдод намозини олдинги вақтда ўқиш одати борлиги айтилмоқда.

Шунингдек, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам даврларида жамоат намозига аёллар ҳам қатнашганликлари ва эркаклардан олдин чиқиб кетиб, ўзларини танитмасликлари зикр қилинмоқда. Бу масала

иншааллоҳ, кейинроқ батафсил ўрганилади.

341- عَنْ أَبِي بَرْزَةَ ط قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ يُصَلِّي الصُّبْحَ

وَأَحَدُنَا يَعْرِفُ جَلِيسَهُ وَيَقْرَأُ فِيهَا مَا بَيْنَ السَّتَيْنِ إِلَى الْمِائَةِ. رَوَاهُ

الْحُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيُّ. وَلِلْأَصْحَابِ الشُّنَن: أَسْفَرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ

أَعْظَمُ لِلْأَجْرِ.

341. Абу Барза розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бомдод намозини биздан биримиз ёнидаги одамни танийдиган ҳолда бўлганида ўқир эдилар. Унда олтмиш оятдан юз оятгача қироат қилар эдилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

«Сунан» эгалари қилган ривоятда:

«Бомдодни ёруғлик яхши тарқалганда ўқинг. Бас ўшанинг ажри улуғдир», деганлар».

Шарҳ: Абу Барза розияллоҳу анҳунинг бу ривоятларини ўша вақт воқеълигидан келиб чиқиб тушунилади. У вақтларда масжидда чироқ бўлмаган. Шунинг учун бомдод вақтида масжидда ўтириб, ёнидаги одамни таниб оладиган бўлишини, тонгнинг отганидан қанча кейин бомдод ўқилишига ўлчов қилинмоқда.

Шу билан бирга, жуда ортга суриб куёш чиқишига яқинлаштириб юбормаслик учун Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг намоздаги қироатлари олтмиш оятдан юз оятгача бўлиши ҳам зикр қилиб қўйидмоқда. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шошилмай дона-дона қилиб, ҳар оятнинг охирида тўхтаб, қироат қилар эдилар.

Сунан китоблари эгалари томонидан ривоят қилинган зиёдада эса Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бомдодни тонг яхши ёришганда ўқишнинг ажри

улуғлигини таъкидламоқдалар.

ханафий мазҳабида мана шу ривоятга амал қилинади. Шунинг учун, аввал ўтган ҳадислардан бирини ўқиб олиб, дарҳол ханафийларни ҳақорат қилишга шошилмаслик керак. Шу билан бирга, бошқалар ўз мазҳаби бўйича олдинги вақтда ўқисалар, уларни ҳам хатода айбламаслик керак.

342- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا
بِالصَّلَاةِ فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ وَاشْتَكَّتِ النَّارُ إِلَى رَبِّهَا
فَقَالَتْ: يَا رَبِّ أَكَلْتُ بَعْضِي بَعْضًا فَأَذِنَ لَهَا بِنَفْسَيْنِ نَفْسٍ فِي الشِّتَاءِ
وَنَفْسٍ فِي الصَّيْفِ فَهُوَ أَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الْحَرِّ وَأَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ
الزَّمْهِرِيرِ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

342. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳарорат шиддатли бўлган пайтда намозни совитиб ўқинглар. Албатта, ҳароратнинг шиддати жаҳаннамнинг қайнаб чиққан иссиғидандир. Дўзах ўз Роббисига шикоят қилиб:

«Эй Роббим, менинг баъзим баъзимни еб юборди», деди. Бас, унга икки нафасга изн берди. Қишда бир нафасга, ёзда бир нафасга, сиз дуч келадиган энг шиддатли иссиқ ва энг шиддатли совуқ ана ўшандандир», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам пешин намозини ҳаво бироз совуганда ўқишни тавсия қилмоқдалар. Куёш тик туриб, ҳаво роса қизиган пайтда масжидга бориб, умуман, қаерда бўлса ҳам

намоз ўқишда маълум қийинчиликлар бўлади. Ана ўшаларни енгиллаштириш учун ҳавонинг шашти бироз қайтганда намоз ўқиш тавсия этилмоқда.

Бу ҳам Ислом динининг кишиларга осонлик туғдиришига далилдир.

Кейин эса нима учун намозни совитиб ўқиш тавсия этилаётгани баён қилинмоқда.

«Албатта, ҳароратнинг шиддати жаҳаннамнинг қайнаб чиққан иссиғидандир».

Уламоларимиз ҳадисдаги бу ва бундан кейинги жумлалар ҳақиқатми ёки мажозми деган масалада турли фикрлар билдирганлар. Баъзилар, бу ҳақиқатдир, ҳавонинг шиддатли исиб кетишига жаҳаннамдан қайнаб чиққан иссиқлик сабаб бўлади, деганлар.

Лекин кўпчилик уламолар бу ҳақиқат эмас, мажоздир. Араб тилида мажоз кўп ишлатилади.

Дарҳақиқат, араб тилидан бошқа тилларда ҳам бу нарса бор. Баъзи вақтда, иссиқ ҳаддан ташқари бўлиб кетганида «ўзиям дўзах бўлиб кетди-ми?!» дейилади. Бу ўша вақт ва жой дўзахга айланиб қолганини эмас, қаттиқ исиб кетганини билдиради. ҳадиси шарифда ҳам худди ана шу маънода мажоз ишлатилмоқда. ҳароритнинг шиддатдан исиганда, жаҳаннамнинг иссиғидан тарқалгандек бўлиб кетади, бу иссиқда намоз ўқиш қийин дейилмоқда.

«Дўзах ўз Роббисига шикоят қилиб: «Эй Роббим, менинг баъзим баъзимни еб юборди», деди».

Яъни, дўзахдаги иссиқнинг зўридан дўзахнинг ўзи ҳам шикоят қиладиган даражага етар экан.

Бу ҳам мажоз орқали дўзах нақадар иссиқ эканини баён қилишдир.

«Бас унга икки нафасга изн берди».

Яъни, Аллоҳ таоло дўзахга икки марта нафас олиб, чиқаришига рухсат берар экан.

«Қишда бир нафасга, ёзда бир нафасга, сиз дуч

келадиган энг шиддатли иссиқ ва энг шиддатли совук ана ўшандандир», дедилар».

Яъни, ёзда ҳам қишда ҳам ҳавонинг қаттиқ исиб ё совуқ кетиши, қийинчилик туғдириб туриши бор, деганидир.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Шиддатли иссиқ пайтида пешин намозини бир оз кечиктириб ўқиш яхшилиги.

2. Жаҳаннамнинг ҳозирда мавжудлиги.

3. Бир нарсани тушунтириш учун мажоз қўллаш мумкинлиги.

4. Намозга белгиланган муддат чегарасида об-ҳаво шароитини ҳисобга олиш жоизлиги.

5. Ислом енгиллик дини эканлиги.

343- عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ ر قَالَ: كَانَ قَدْرُ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ

فِي الصَّيْفِ ثَلَاثَةَ أَقْدَامٍ إِلَى خَمْسَةِ أَقْدَامٍ وَفِي الشِّتَاءِ خَمْسَةَ أَقْدَامٍ إِلَى سَبْعَةِ أَقْدَامٍ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

343. *Ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам намозларининг миқдори ёзда уч қадамдан беш қадамгача, қишда беш қадамдан етти қадамгача бўлар эди».

Абу Довуд ва Насайй ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадисда ҳам пешин намозининг бошланиш вақти ҳақида сўз бормоқда. Ёзда соя уч ёки беш қадам миқдорича, қишда беш ёки етти қадам миқдорича бўлганда пешин намозини ўқиш Набий соллalloҳу алайҳи васалламнинг одатлари экан.

Албатта, бу Мадинаи Мунавварага тегишли гап. Чунки минтақанинг экватор чизиғига яқин ёки узоқлигига қараб,

соялар ҳар хил бўлади. Бу ҳадисни яхшилаб ўрганган уламоларнинг айтишларича, унда зикр қилинган миқдорлардан ёзда пешинга ажратилган вақтнинг ярмида, қишда аввалида ўқилгани келиб чиқади.

344- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي الْعَصْرَ ثُمَّ يَذْهَبُ الذَّاهِبُ مِنَّا إِلَى قُبَاءٍ فَيَأْتِيهِمْ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

344. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Асрни ўқиганимиздан кейин биздан бир киши Қубога юриб борса, у ерга қуёш кўтарилиб турганда етиб борар эди».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Қубо Мадинаи Мунавварадан тўрт мил узоқдаги маълум ва машҳур жой.

Бу ривоятдан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг масжидларида аср намозини олдинги вақтида ўқилиши одат экани келиб чиқади.

345- عَنْ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْمَغْرِبَ إِذَا تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ. وَلِلثَّلَاثَةِ: كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْمَغْرِبَ فَيَنْصَرِفُ أَحَدُنَا وَإِنَّهُ لَيُبْصِرُ مَوَاقِعَ نَبْلِهِ.

345. Салама розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан шом намозини (қуёш) парда ортига бекинганда ўқир эдик».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Учовлари қилган ривоятда:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан шом намозини ўқиб қайтган биримиз ўз камонининг ўқи

тушадиган жойни кўрадиган бўлар эди», дейилган.

Шарҳ: Аввало ҳадиснинг ровийи Салама розияллоху анху билан танишиб олайлик:

Салама ибн Амр ибн Сино ал-Акваъ ал-Асламий, куниялари Абу Муслим, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга икки марта: дарахт остида, ўлим ва урушдан қочмасликка байъат қилганлардан.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам билан еттита ғазотда иштирок этган, «Зув-ҳард» ғазотида Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламни душманлар зарбасидан сақлаб қолган.

Усмон ибн Аффоннинг халифалик даврларида Африка ғазотларида иштирок этган, шижоатли камончи ҳамда чиройли хулқли, олижаноб саҳобалардан эдилар.

ҳаммаси бўлиб, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан 77 та ҳадис ривоят қилганлар.

Бу кишидан Мадина аҳлидан кўп жамоатлар, ўғли Иёс, кули Язид ибн Аби Убайд ва бошқалар ривоят қилишган.

Бу киши ривоят қилган ҳадисларни уч «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам. «Кучлиларимиз ичида энг яхшиси, Салама ибн Акваъдир», деб марҳамат қилганлар.

Ўғиллари Иёс, отам ҳеч ёлғон гапирмас эдилар, деб айтадилар.

Бу зот Мадинада истиқомат қилдилар. Кейин Мадинадан уч мил узоқликда бўлган Рабза номли қишлоққа кўчиб ўтдилар. ҳижратнинг 74-санасида 80 ёшларида ана шу ерда вафот этдилар.

Бу икки ривоятда Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам бошлиқ саҳобалар Шом намозини олдинги вақтида ўқишлари ҳақида сўз бормокда.

«(Қуёш) парда ортига бекинганда ўқир эдик» дегани қуёш ботиши билан ўқилишини билдиради.

Намозни жамоат билан ўқиб чиққан ўз камонидан отган ўқни қаерга тушишини кўра оладиган бўлиши ҳам шомни куёш ботиши биланок ўқилишига далолат қилмоқда.

346- عَنْ أَنَسٍ τ قَالَ: أَخَّرَ النَّبِيُّ ρ صَلَاةَ الْعِشَاءِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ ثُمَّ صَلَّى ثُمَّ قَالَ: قَدْ صَلَّى النَّاسُ وَنَامُوا، أَمَا إِنَّكُمْ فِي صَلَاةٍ مَا أَنْتُمْ بِمُتَمِّئِينَ. وَفِي رِوَايَةٍ: لَوْلَا أَنَّ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي لِأَمْرَتِهِمْ أَنْ يُصَلُّوهَا هَكَذَا. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ وَالتِّرْمِذِيُّ، وَلَفْظُهُ: لَوْلَا أَنَّ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي لِأَمْرَتِهِمْ أَنْ يُؤَخَّرُوا الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ أَوْ نِصْفِهِ.

346. Анас розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам хуфтон намозини кечанинг ярмигача суриб туриб ўқидилар. Сўнгра:

«Батаҳқиқ, одамлар намозни ўқиб ухладилар. Аммо сизлар, модомики, намозга интизор бўлиб турдингизми, намоздаирсизлар», дедилар».

Бошиқа ривоятда:

«Агар умматимга машаққат бўлишини ўйламаганимда, шундоқ қилиб ўқишларига амр қилган бўлар эдим», дедилар».

Учовлари ривоят қилишган.

Термизий ривоятида:

«Агар умматимга машаққат бўлишини ўйламаганимда, уларга хуфтонни кечанинг учдан биригача ёки ярмигача орқага суришни амр қилган бўлар эдим», деганлар».

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Гоҳида хуфтонни ярим кечада жамоат билан ўқиш

мумкинлиги.

2. Намозга интизор бўлиб турган одам намозда тургандек экани.

3. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўз умматларига машаққатни хоҳламаганлари.

4. Имкони бўлганда хуфтонни ярим кечада ёки кечанинг учдан бири қолганда ўқиш афзал экани.

347- عَنْ أَبِي بَرْزَةَ ط أَنَّ النَّبِيَّ ρ كَانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَ الْعِشَاءِ
وَالْحَدِيثَ بَعْدَهَا. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ

347. Абу Барза розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам хуфтондан олдин ухлашни ва ундан кейин гаплашишни хуш кўрмас эдилар».

Икки Шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Абу Барза розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Абу Барза кунияси билан машҳур бўлган бу саҳобанинг асл исмлари Назла ибн Убайддир. Басрада таваллуд топдилар.

Исломга кирганларидан кейин ҳайбарда, ҳунайнда, Маккани фатҳ этилишида иштирок этдилар.

Сиффин ва Наҳавон урушларида Али розияллоҳу анҳу билан эдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ҳаммаси бўлиб 46 та ҳадис ривоят қилдилар. Бу зотдан ҳасан Басрий, Абу Усмон Наҳдий, Абдуллоҳ ибн Бурайда ва бошқалар ривоят қилишган.

Абу Барза 65 ҳижрий санада Язид ибн Муовия даврида вафот этдилар.

Бу ривоятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хуфтон намозига тааллуқли икки одатлари

хақида сўз бормокда.

1. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам хуфтондан олдин ухлашни хуш кўрмас эканлар. Чунки ухлаб қолиб намоз вақти ўтиб кетиш хавфи бор.

2. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам хуфтондан кейин гаплашиб ўтиришни хуш кўрмас эканлар. Чунки ҳар кунни яхши амал билан тамомлаш имкони зое бўлади. Шунинг учун ҳам аҳли солиҳ кишилар уйқудан олдин витр намозини ўқишга уринадилар.

348- عَنْ عَلِيٍّ ؓ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهُ: يَا عَلِيُّ ثَلَاثٌ لَا تُؤَخَّرُهَا: الصَّلَاةُ إِذَا أَتَتْ وَالْجَنَازَةُ إِذَا حَضَرَتْ وَالْأَيْمُ إِذَا وَجَدْتَ لَهَا كُفُوًا.

348. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига:

«Эй Али, уч нарсани ортга сурмагин. Намозни вақти кирганда, жанозани ҳозир бўлганда ва эрсиз аёл тенгини топганда», дедилар».

Шарҳ: Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳазрати Али розияллоҳу анҳуга қилган бу насихат-кўрсатмаларида уч нарсани вақти келиши билан дарҳол бажариш афзал экани баён этилмокда.

1. «Намозни вақти кирганда».

Намозни вақти кириши билан ўқиб олиш афзал экани. Бу фаслдаги ҳадисларнинг кўпида зикр қилинганини кўрдик.

2. «Жанозани ҳозир бўлганда».

Мусулмон вафот этса, уни тезда ювиб-тараб тупрокка бериш зарур. Бу ўша ўлган одамнинг ҳурмати бўлади. Бу масалани, Аллоҳ хоҳласа ўз жойида алоҳида, батафсил ўрганамиз.

3. «Эрсиз аёл тенгини топганда».

Бу ишни ҳам ҳеч орқага суриб бўлмайди. Қанчалик тез бўлса, шунчалик яхши. Бу масала ҳам ўз ўрнида, Аллоҳ хоҳласа, батафсил ўрганилади.

349- عَنْ ابْنِ عُمَرَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: الْوَقْتُ الْأَوَّلُ مِنَ الصَّلَاةِ رِضْوَانُ اللَّهِ وَالْوَقْتُ الْآخِرُ عَفْوُ اللَّهِ. رَوَاهُمَا التِّرْمِذِيُّ.

349. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Намознинг аввалги вақти, Аллоҳнинг розилигидир. Охирги вақти Аллоҳнинг афвидир», дедилар».

Икки ҳадисни Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, Аллоҳнинг розилигини топаман деган одам намозни аввалги вақтида ўқиши керак. Охирги вақтида ўқиса, ноилож қолганда афв тариқасидаги рухсатдир.

ХУЛОСА

Мана Аллоҳ таолонинг мадади ила намоз вақтлари ҳақидаги ҳадиси шарифларнинг бир қисмини ўрганиб чиқдик. Шу ўрганиш давомида куйидаги умумий хулосаларга келдик, десак хато бўлмас:

1. Беш вақт намознинг ҳар бири ўз вақтида фарз. Буни унутмайлик.

2. ҳар бир намознинг аввалги ва охирги вақти ичида, яъни ўша маълум чегараланган вақтда ўқиган одамгина намознинг фарзини адо этган бўлади.

3. Аллоҳ таоло бандаларига меҳрибонлигидан намозларнинг вақтини бемалол қилиб қўйибди.

4. Намозларнинг вақти табиий омиллар, яъни, тонг

отиши, қуёшнинг чиқиши, қиёмдан оғиши ёки ботишига қараб белгиланганлиги.

5. Намозларнинг вақти чегарадан чиқмай, турли ҳадисларда турлича айтилиши шароитга қараб, турлича ижтиҳод қилишга йўл очганлиги.

6. Бир мавзу бўйича ҳамма ҳадисларни яхшилаб ўрганиб чиқмасдан туриб, бир ҳукмни чиқариш дуруст эмаслиги.

Ушбу ҳадислардан битта, иккита ёки учтасини ўрганиб туриб, шу ҳақиқат, бошқаси нотўғри, дейишимиз мутлақо хато бўлар эди.

Шунинг учун ҳар бир нарасада ҳам бир ёки икки-уч ҳадисни ўқиб олиб ҳукм чиқаришга шошилмаслик керак. Уни Қуръон оятларига, айтилиш ҳадисларга солиштириш, бошқа сабабларини атрофлича ўрганиш керак бўлади. Уламоларимиз бу нарсаларнинг ҳаммасини чуқур ва атрофлича ўрганиб қўйганлар. Ўшандан фойдалансак, ўзимизга осон бўлади.

تَدْرِكُ الصَّلَاةِ بِإِدْرَاكِ الرَّكْعَةِ

БИР РАКАТИ ТОПИЛГАН НАМОЗНИНГ ҲАММАСИ ТОПИЛАДИ

Яъни, охириги вақти чиқмай туриб бир ракати ўқиб қолинган намоз, вақт чиқмай туриб ўқилган ҳисобига ўтади. Гарчи бир ракатдан бошқаси ўз вақтида ўқилмаса ҳам.

350- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الصُّبْحَ وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ

الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَذْرَكَ الْعَصْرَ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ.

350. Абу Хурайра розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Ким қуёш чиқишидан олдин бомдоддан бир ракатни топса, батаҳқиқ, бомдодни топибдур. Ким қуёш ботишидан олдин асрдан бир ракат топса, батаҳқиқ, асрни топибдир», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифдан олинадиган фойида ва ҳукм очиқ-ойдин кўриниб турибди.

Бир одам узр туфайли бомдод намозига кеч қолса, қуёш чикмай туриб бир ракатини ўқиб қолса, қуёш чикса ҳам иккинчи ракатини ўқийверади. Ва намози вақтида ўқилган намоз ҳисобланади. Қазо бўлмайди.

Шунингдек, бир киши кеч қолиб, асрнинг бир ракатини ўқиганидан кейин қуёш ботиб қолса, намози ботил бўлмайди. У ўз намозини давом эттириб ўқийверади. Намоз тугал бўлади.

351- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ أَذْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلَاةِ فَقَدْ

أَذْرَكَ الصَّلَاةَ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالنَّسَائِيُّ.

351. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Ким намоздан бир ракатни топса, батаҳқиқ, намозни топибдир», дедилар».

Икки Шайх ва Насаий ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадисда фақат бомдод ёки аср намозлари ҳақида эмас, балки барча намозлар ҳақида сўз бормоқда. Мусулмон одам кеч қолиб қайси бир намознинг охириги вақтида бир ракат бўлса ҳам ўқиб қолса, ўша намозни

тамомлайди ва ўз вақтида адо қилган ҳисобланади. Намози қазо бўлмайди.

Баъзи кишилар намоз вақти кеч бўлиб қолса, кейинроқ, бемалол, қазо қилиб ўқиб оларман, деб бепарволик қиладилар. Бу мутлако нотўғридир. Мусулмон киши умуман намозни қазо қилмаслиги керак. Бир вақт қазо бўлган намознинг гуноҳини ювиш қанча қийин-ку!. Шунинг учун охирги вақтида бўлса ҳам, биргина ракатига илашиб қолса ҳам ҳаракат қилиш керак. Бундоқ рухсат берилиши ҳам биз бандалар учун айна меҳрибонликнинг ўзидир.

أَعذار الصلاة

НАМОЗНИНГ УЗРЛАРИ

352- عَنْ أَنَسٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَهَا، لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذَلِكَ أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ. وَلِمُسْلِمٍ: إِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ غَفَلَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ اللَّهَ يَقُولُ - أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي-.

352. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким намозни унутса, бас, уни эслаган пайтида ўқиб олсин. Унинг бундан бошқа каффорати йўқдир.

«Намозни Менинг зикрим учун қоим қил», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Муслимнинг ривоятида:

«Вақтики, бирортангиз намоздан ухлаб ёки ғофил қолса, бас, уни эслаганда ўқиб олсин. Чунки Аллоҳ:

«Намозни Менинг зикрим учун қоим қил», деди», дейилган.

Шарҳ: Ислом дини осонлик, кенгчилик, бандаларга раҳм-шафқат динидир.

У инсонни тоқати ва имкониятидан ташқари нарсага таклиф қилмайди.

Аллоҳ таоло инсонни ва у яшаб турган оламни яратган зотдир. Шу боисдан ҳам Аллоҳ таоло Ислом шариатини инсониятга қиёматгача мукаммал ва барча талабларга жавоб берадиган шариат қилиб жорий қилгандир.

Бинобарин, Аллоҳ Ўзи яратган оламда яшайдиган инсонга туширган шариат мос келмаслиги мумкин эмас. Аллоҳ таоло ҳикматли Холиқ сифатида инсонга нима мос келадию нима мос келмаслигини яхши билади.

Мазкур нарсаларнинг бир тарафини ушбу ҳадиси шарифда кўриб турибмиз.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким намозни унутса, бас, уни эслаган пайтида ўқиб олсин», демоқдалар.

Инсон борки, эсдан чиқариши унутиши, бор. Араблар инсон «нисён» («унутиш») сўзидан олинган, дейдилар. Демак, унутиш айб эмас, балки узрлидир. Унутган одам намозни эслаган пайтида қазосини ўқиб олади.

«Унинг бундан бошқа каффорати йўқдир».

Яъни, қазо бўлган намознинг ўрнини бундан бошқа нарса билан тўлдириб бўлмайди. Бу эса, қазо намозни ўқишдан бошқа илож йўқлигининг энг кучли далилларида биридир.

«Намозни Менинг зикрим учун қоим қил».

Бу ояти каримада Аллоҳ таоло Ўзининг зикри учун намоз ўқишни амр қилмоқда. Шунинг учун ҳам унутган одам намозни эслаган заҳоти ўқиб олади.

Имом Муслим қилган ривоятда эса, намозни унутган киши қаторига ухлаб қолган одам ҳам қўшилмоқда.

Ухлаб қолган одам ҳам худди эсидан чиққан одамга ўхшаб айбдор бўлмайди. У ҳам уйғонган заҳоти намоз қазосини ўқиб олади.

Ушбу ҳадиси шарифдан намозни вақтида ўқимаган одам қазосини ўқиб олади, деган хулоса чиқмоқда. Чунки ухлаб қолган ёки эсидан чиқарган одам намозни қазо қилиб ўқиши лозим бўлгач узрсиз қазо қилган одам қазо намозини ўқиши, албатта, керак. Бу жумхур уламоларнинг қавлидир.

Аммо баъзи кишилар беш вақтдан ортиқ намозни қазо қилмайди, унинг гуноҳини қазо намоз ўқиш билан ҳам ювиб бўлмайди, деганлар. Улар бундоқ одамни диндан чиққан муртад ҳисоблаб мазкур гуноҳ учун ўлим жазоси белгилаш лозим, дейдилар.

353- عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ ط أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ فِي مَسِيرٍ لَهُ فَنَامُوا عَنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ فَاسْتَيْقَظُوا بِحَرِّ الشَّمْسِ فَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: تَنَحَّوْا عَنْ هَذَا الْمَكَانِ ثُمَّ أَمَرَ بِإِلَاءٍ فَأَذَّنَ ثُمَّ تَوَضَّؤُوا وَصَلُّوا رُكْعَتِي الْفَجْرِ ثُمَّ أَمَرَ بِإِلَاءٍ فَأَقَامَ الصَّلَاةَ فَصَلَّى بِهِنَّ صَلَاةَ الصُّبْحِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالشَّيْخَانِ.

353. Имрон ибн ҳусайн розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам сафарга чиққан эдилар. Бас, бомдод намозида ухлаб қолиб, кўёшнинг иссиғидан уйғондилар.

У зот алайҳиссалоту вассалом:

«Бу жойдан бошқа жойга ўтинглар», дедилар.

Сўнгра Билолга амр қилиб, азон айттирдилар. Сўнгра таҳорат қилиб, икки ракат фажр (бомдоднинг

суннати) намозини ўқидилар. Сўнгра Билолга амр этиб, такбир айттирдилар ва уларга бомдод намозини ўқиб бердилар».

Абу Довуд ва икки Шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисда зикри келган ҳодиса жуда маълум ва машҳур.

Муҳаддисларимиз иштирокчиларнинг гапларини бир неча ҳадисларда келтирганлар. Жумладан, Имом Муслим Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда куйидагилар айтилади:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Хайбар ғазотидан қайтганларида кечаси билан юрдилар. У зотни мудроқ босганида, кечанинг охирида дам олишга қарор қилдилар ва Билолга: «бизнинг қоровулимиз бўл», дедилар.

Билол қудрати етганича намоз ўқиди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва у кишининг саҳобалари уйкуга кетдилар. Тонг яқин қолганда Билол юкларига суянган ҳолда кўзи кетиб, ухлаб қолди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам, Билол ҳам, саҳобалардан бирортаси ҳам куёш уларни урмагунича уйғонмадилар.

Биринчи бўлиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам чўчиб уйғондилар ва:

«ҳой, Билол!!!» дедилар.

«Сизнинг нафсингизни олган менинг нафсимни ҳам олди», деди Билол. У зот:

«Туриб, жўнанглар!» дедилар.

Бас, туриб кўчларини биров юргиздилар. Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам таҳорат қилдилар ва Билолга амр қилдилар, у такбир айтди. Бас, уларга бомдод намозни ўқиб бердилар. Намозни ўқиб бўлиб:

«Ким намозни эсидан чиқарса, эслаган чоғида ўқиб олсин. Чунки Аллоҳ таоло: «Намозни Менинг зикрим учун қоим қил», деган», дедилар».

Ушбу ривоят олдингисини тўлдириб келмоқда.

Энди икки ривоятдан олинадиган фойдаларни кўриб чиқайлик:

1. Намоздан ухлаб қолмасликнинг барча тадбирларини кўриш кераклиги.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Билол розияллоҳу анҳуни қоровул қилиб қўйишлари айни шу муддао учун бўлган. Шунинг учун ҳам уйғонишлари билан «ҳой, Билол!!!» деганлар.

2. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам умрларида бир марта бомдод намозидан ухлаб қолганлари.

Кўпчилик уламолар бу Аллоҳнинг иродаси ила махсус равишда, қазо намозини қандок ўқишни ўргатиш учун бўлган, дейдилар.

3. Ухлаб намозни ўтказиб юборган одам уйғонгандан кейин дарҳол ўқиб олиши лозимлиги.

4. Шариатга хилоф иш содир бўлган жойдан тезроқ жўнаб кетиш зарурлиги.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша ердан жўнаб бошқа томонга ўтиб, бомдоднинг қазосини ўқиганлари шунини кўрсатади. Баъзи ривоятларда, бу водийдан бошқа жойга ўтинглар, бу ерда шайтон бор экан, деганлар.

5. Қазо намозига ҳам азон айтилиши.

6. Қазо намозига ҳам такбир айтилиши.

7. Бомдоднинг суннатини ҳам қазосини ўқиш лозимлиги.

8. Қазо намозни жамоат билан ўқиса ҳам бўлиши.

354- عَنْ أَبِي قَتَادَةَ τ قَالَ: ذَكَّرُوا لِلنَّبِيِّ ρ نَوْمَهُمْ عَنْ

الصَّلَاةِ فَقَالَ: إِنَّهُ لَيْسَ فِي النَّوْمِ تَفْرِيطٌ إِنَّمَا التَّفْرِيطُ فِي الْيَقْظَةِ. رَوَاهُ

التِّرْمِذِيُّ وَمُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

354. *Абу Қатода розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга намоздан ухлаб қолишларини зикр қилдилар. Бас, у зот:

«Албатта, уйқуда қасддан нуқсонга йўл қўйиш йўқ. Қасддан нуқсонга йўл қўйиш фақат уйғоқликда бўлур», дедилар».

Термизий, Муслим ва Абу Довудлар ривоят қилишган.

Шарҳ: Имом Муслимнинг ривоятларида мазкур кишилар:

«Эй Аллоҳнинг Расули, биз ухлаб қолиб, намозда нуқсонга йўл қўймоқдамиз» деган эканлар. Ана шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Уйқуда қасддан нуқсонга йўл қўйиш йўқ. Қасддан нуқсонга йўл қўйиш бошқа намознинг вақти келгунча намоз ўқимай юрган одам томонидан бўлади», деганлар.

Демак, намоздан ухлаб қолган айбдор ҳисобланмайди.

Бир фарз намознинг вақти иккинчи намознинг вақти киргунча давом этади. Албатта, бомдод бундан мустасно.

Намозни ўз вақтидан кечга суриш ҳаромдир.

Кўриниб турибдики, бу ривоятларда келишича намозни ўз вақтидан кечга суришга фақат икки нарсасина, ухлаб қолиш ва эсдан чиқариш узр бўлиши мумкин. Унда ҳам ухлаб қолган уйғониши билан, эсидан чиқарган, эсига тушиши билан дарҳол ўқиб олиши шарт қилинади.

Аммо бошқа далил ва ҳужжатлар яхшилаб ўрганиладиган бўлса, яна узрлар борлиги аён бўлади.

хайз ва нифос кўрган аёллардан ўша пайтдаги намозлари соқит бўлади. Улар мазкур намозларнинг қазосини ҳам ўқимайдилар. Шунингдек, асли кофир ёки жинни бўлган одам мусулмон бўлса ёки тузалса, аввалги намозларнинг қазосини ўқимайди. Жинни ва ҳушидан кетган кишиларнинг узрли ҳолати беш вақт намоздан ортиқ давом этса, улардан намоз соқит бўлади. Агар

мазкур микдордан оз бўлса, қазосини ўқийдилар.

Душманнинг қаттиқ хавфи коим бўлиб турганда ҳам намозни кечга суришга рухсат бор. ҳандак куни мушриклар Пайғамбаримиз алайҳиссаломни тўрт вақт намоздан машғул қилганлар.

Шунингдек, туғилаётган боланинг ўлиmidан кўрққан доя ва туғаётган она ҳам узрли ҳисобланадилар.

Намозни вақтида ўқимаган одам учун уларнинг қазосини ўқиши лозимлигини билдирадиган бошқа далиллар ҳам кўп.

Қазо намозни ўқиш лозимлиги ҳақида сўз юрита бориб аллома Бадриддин Айний ҳанафий ўзларининг «ҳидоя»га ёзган «Биной» номли кўп жилдли китобларининг иккинчи жилди, 582-бетида қуйидагиларни ёзадилар:

«Бу ҳукм уйқу ва унутишга хос эмас. Қачон намозни фосиқлик ёки бепарволик билан тарк қилган бўлса ҳам унга қазо ўқимоқ фарз бўлишига умматнинг ижмоъи собит бўлган.

Имом Аҳмад намозни қасддан тарк қилган одам муртад бўлгани учун қазосини ўқимайди, деган. У кишининг фикрича, ундоқ одамни қазо ўқишга қўймай қатл қилиш керак.

Қазо намоз худди ўз вақтида адо этиладиган намоз каби ўқилади. ҳазарда қазо қилса, тўлиқ, сафарда қазо қилган бўлса, қаср. Қироатни сир ёки ошкор қилиш ҳам адо қилинган намозникига ўхшайди. Витр намозининг қазоси ҳам ўқилади.

Олти вақтгача намозни қазо қилган одам қазоларини тартиб билан ўқийди. Ундан кўп қилинган бўлса, тартиб бузилади ва иложини қилганда ўқийверади.

Кимнинг қазо намозлари ададини билмайдиган даражада кўп бўлса, ўзининг тахминида ғолиб бўлиб, қарзим тугади деган ҳолга етгунча ўқийверади.

ҳаммамиз яхши ва аниқ билишимиз керакки, мазкур

узрлардан бошқа ҳеч қандай узр ила бир вақт намозни ҳам қолдириб бўлмайди. ҳар бир қолдирилган намоз битмас-туганмас гуноҳ бўлиб бенамознинг бўйнига ёзилади. Шунинг учун бир вақт ҳам намозни қолдирмай ўқишимиз керак. Баъзи бир намоз ўқимай юрган ёр-биродарларимиз, оила аъзоларимиз ва қариндош уруғларимизга буни яхшилаб тушунтирмоғимиз керак.

الفصل الثاني في أوقات المنهي عن النافلة فيها

НАФЛ НАМОЗ ЎҚИШ МАН ҚИЛИНГАН ВАҚТЛАР ҲАҚИДА

355- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ قَالَ: شَهِدَ عِنْدِي رَجُلٌ مَرَضِيُونَ وَأَرْضَاهُمْ عِنْدِي عُمَرُ أَنَّ النَّبِيَّ ρ نَهَى عَنِ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تُشْرِقَ الشَّمْسُ وَبَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ.

355. *Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади. У киши:*

«Менга энг рози бўлинган кишилар гувоҳлик бердилар. Уларнинг ичида энг рози бўлингани Умардир.

«Албатта, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бомдод намозидан кейин то қуёш чиққунча ва Асрдан кейин (қуёш) ботгунча намоз ўқишдан қайтарганлар».

Бешовлари ривоят қилинган.

Шарҳ: «Энг рози бўлинган кишилар»дан мурод, ростгўйликларида ва динларида ҳеч қандай шубҳа йўқ одамлар, деганидир. Бу эса келтирилган хабар ўта ишончли ва муҳим эканидан дарак беради.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Бомдод намози ўқилганидан кейин қуёш чиққунча намоз ўқиб бўлмаслиги.

2. Аср намозини ўқигандан қуёш ботгунча намоз ўқиб бўлмаслиги.

356- عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا تَحْرَوْا بِصَلَاتِكُمْ طُلُوعَ الشَّمْسِ وَلَا غُرُوبَهَا فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بِقَرْنِي الشَّيْطَانِ. وَفِي رِوَايَةٍ: إِذَا طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَأَخِّرُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَرْتَفِعَ وَإِذَا غَابَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَأَخِّرُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَغِيبَ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالنَّسَائِيُّ.

356. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Намозингиз ила қуёшнинг чиқишини ҳам, ботишини ҳам қасд қилманглар. Чунки у шайтоннинг шохлари орасидан чиқади», дедилар».

Яна бир ривоятда:

«Қачонки қуёшнинг қоши чиқса, намозни у кўтарилиб бўлгунча кечга суринглар. Қачонки қуёшнинг қоши ботса, намозни у ботиб бўлгунча кечга суринглар», дедилар».

Икки Шайх ва Насаий ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ривоятдаги «Қуёшнинг қоши» иборасидан мурод, қуёш доирасининг бир тарафи, қошга ўхшаб эгилган жойи тушунилади.

Ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Қуёш чиқаётган вақтда намоз ўқимаслик.
2. Қуёш ботаётган вақтда намоз ўқимаслик.
3. Қуёшнинг бир тарафи чиқиб кўрингандан кейин у то тўлиқ кўтарилиб бўлгунча намоз ўқимай туриш.
4. Қуёшнинг бир тарафи ботгандан кейин то у тўлиқ

ботиб бўлмагунча намоз ўқимай туриш.

5. Мазкур вақтларда намоз ўқиб бўлмаслигининг сабаби «**Чунки у шайтоннинг шоҳлари орасидан чиқади**», деган ибора билан баён қилинган.

Имом Муслимнинг ривоятида:

«Ва кофирлар унга сажда қилурлар» жумласи зиёда келган.

Демак, куёшпарастлар унга чиқаётган, ботаётган пайтида сажда қилар эканлар. Шайтон эса ўша жойда туриб олиб, улар менга сажда қилаяптилар, деб масхара қилар экан. Ана ўша кофирларга ўхшамаслик учун Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам мусулмонларни мазкур вақтларда намоз ўқишдан қайтарганлар.

357- عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبَسَةَ ط قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ

الَّيْلِ أَسْمَعُ؟ قَالَ: جَوْفُ اللَّيْلِ الْآخِرُ فَصَلِّ مَا شِئْتَ، فَإِنَّ الصَّلَاةَ

مَشْهُودَةٌ مَكْتُوبَةٌ حَتَّى تُصَلِّيَ الصُّبْحَ ثُمَّ أَقْصِرْ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ

فَتَرْتَفِعَ قَيْسَ رُمْحٍ أَوْ رُمْحَيْنِ فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ وَيُصَلِّي لَهَا

الْكُفَّارُ ثُمَّ صَلِّ مَا شِئْتَ فَإِنَّ الصَّلَاةَ مَشْهُودَةٌ مَكْتُوبَةٌ حَتَّى يَعْدِلَ

الرُّمَحُ ظِلُّهُ ثُمَّ أَقْصِرْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ تُسَجَّرُ وَتُفْتَحُ أَبْوَابُهَا فَإِذَا زَاغَتِ

الشَّمْسُ فَصَلِّ مَا شِئْتَ فَإِنَّ الصَّلَاةَ مَشْهُودَةٌ حَتَّى تُصَلِّيَ الْعَصْرَ، ثُمَّ

أَقْصِرْ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَإِنَّهَا تَغْرُبُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ وَيُصَلِّي لَهَا

الْكُفَّارُ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ. وَلِأَبِي دَاوُدَ وَالتَّيْهَقِيُّ: كَرِهَ النَّبِيُّ

ρ الصَّلَاةَ نِصْفَ النَّهَارِ إِلَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَإِنَّ جَهَنَّمَ تُسَجَّرُ إِلَّا فِي يَوْمٍ

الْجُمُعَةِ. وَلِلنَّسَائِيِّ: يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ لَا تَمْنَعُوا أَحَدًا طَافَ بِهَذَا
الْبَيْتِ وَصَلَّى آيَةً سَاعَةً شَاءَ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ.

357. *Амр ибн Абаса розияллоху анхудан ривоят қилинади:*

«У киши айтадилар:

«Эй Аллоҳнинг Расули, кечанинг қайси вақти (дуо) эшитилувчироқ?» дедим. У зот:

«Кечанинг охириги қисми. Бас, хоҳлаганингча намоз ўқи. Албатта, намоз шоҳид бўлинган ва ёзилган бўлур. Токи бомдодни ўқиғунингча, сўнгра қуёш чиқиб, бир ёки икки найза бўйи кўтарилгунча тўхта. Чунки у шайтоннинг шоҳлари орасидан чиқур ва кофирлар унга ибодат қилурлар. Сўнгра хоҳлаганингча намоз ўқи. Албатта, намоз шоҳид бўлинган ва ёзилган бўлур. Токи найзага ўзининг сояси тенглашганда тўхта. Чунки ўша пайтда жаҳаннам қизитилур ва унинг эшиклари очилур. Қачонки, қуёш моил бўлганда, хоҳлаганингча ўқи. Албатта, намоз шоҳид бўлинган бўлур. Токи, асрни ўқиганингдан ҳатто, қуёш ботгунча тўхта. Чунки, у Шайтоннинг шоҳлари орасидан ботур ва кофирлар унга ибодат қилур».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Абу Довуд ва Байҳақий ривоятида:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам жума кунидан бошқа пайтда нахорнинг ярмидаги намозни хуш кўрмаганлар. Чунки жаҳаннам Жума кунлардан бошқа вақтда қизитилади», дейилган.

Насай ривоятида эса:

«Эй Бани Абду Маноф, ушбу уйни тавоф қилган ва кечаю кундузнинг хоҳлаган соатида намоз ўқиган одамни ман қилманглар», дейилган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Амр ибн Абаса

розияллоху анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Амр ибн Абаса ибн Омир ибн ҳомид ас-Самий, куниялари Абу Нужайҳ. Исломга биринчи бўлиб кирганлардан ҳисобланади. Амр Исломга кирганидаги вокени шундай баён қилади: «Қалбимга нимагадир: «Бутларга ибодат қилиш ботил», деган фикр келди. Бир одамга бу фикримни айтсам, у менга:

«Эй Амр, сен ўйлаган нарсани Маккада бир одам гапираётган эмиш», деб қолди. Бу гапдан кейин Маккага бордим. У одам ҳақида сўрадим, менга:

«Кечқурун Каъбани тавоф қилгани келади, кундузи бекиниб юради», дейишди. Каъба ёнида ухлаган эдим, «Лаа илаҳа иллаллоҳу» сўзидан уйғониб кетдим. У одамга бориб:

«Кимсан?» дедим. У киши менга:

«Аллоҳнинг Расулиман», дедилар.

«Аллоҳ сени нима билан юборди?» деб сўрадим.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳга ширк келтирмасдан Ўзига ибодат қилишга, қон тўқмаслик, қариндош-уруғлар орасида борди-келдини тиклашга», деб жавоб бердилар. У кишига:

«ҳозир сиз билан ким бор?» десам,

«Бир ҳур ва бир қул бор», дедилар.

«Қўлингизни беринг, сизга байъат қиламан», деб Исломга кирдим.

«Ана шу пайтда тўртта мусулмон эканмиз. Сўнгра, сиз билан турайки?» десам,

«Йўқ қавминга қайт, агар мени бошқа жойга кўчганимни хабарини эшитсанг, келгин», дедилар.

Мен қавмимга қайтиб у ерда кўп вақт турдим. Кейин менга бир одам Муҳаммад Маккадан Ясрибга кўчди, деб қолди. Ясриб томон йўл олдим.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига кириб:

«Мени танияпсизми?» десам,

«ҳа, сен менга Маккада байъат қилган эдинг», дедилар. Кейин билсам, орада Бадр, Уҳуд, ҳандақ жанглари ўтиб кетган экан.

Амр ибн Абаса Мадинага келиб, шу ерда турдилар. Сўнг Шомга кўчиб ўтдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир нечта ҳадислар ривоят қилдилар. Бу зотдан Абдуллоҳ ибн Масъуд, Абу Умома ал-Боҳилий, Саҳл ибн Саъд, тобеинлардан Абу Идрис ҳувлоний, Салим ибн Омир, Касир ибн Мурра ва бошқалар ривоят қилишди.

Ушбу ҳадиси шарифда нафл намоз ўқиш мумкин бўлмаган вақтлар батафсил баён қилинмоқда. Уларнинг ҳикматлари ҳам баён қилиниши билан бирга, баъзи бир истиснолар ҳам зикр этилмоқда.

ҳадисдаги баъзи бир истилоҳлар билан танишиб олайлик:

«Кечанинг қайси вақти (дуо) эшитилувчироқ?»

Яъни, кечанинг қайси вақтида дуо ва ибодат яхшироқ қабул бўлади? Сўралган нарсa ижобат қилинади?

«Кечанинг охирги қисми»

Яъни, кечанинг охирги олтидан бир қисми, деб тушумоқ керак.

«Албатта, намоз шоҳид бўлинган ва ёзилган бўлур»

Яъни, ўша намозга фаришталар шоҳид бўлурлар ва савобини ёзиб қўюрлар.

Хаттобий раҳматуллоҳи алайҳи:

«Қуёшнинг шайтон шохлари орасидан чиқиши ва жаҳаннамнинг қиздирилиши каби нарсалар ҳис қилиш ва кўриш билан идрок этиб бўлмайдиган нарсалар. Ундок нарсаларга иймон келтириш ва улар ҳақида баҳс қилишни тарк этиш лозим», деганлар.

Бундоқ истилоҳлар мажозий бўлишини олдин ҳам ўрганиб чиққанмиз.

Ушбу хадисдан олинадиган фойдалар:

1. Ибодат ва дуо қачон кўпроқ ҳамда яхшироқ қабул бўлишини сўраш мумкинлиги.

2. Кечанинг охирги олтидан бири дуо ва ибодат энг яхши қабул бўладиган вақт экани.

3. Ўша вақтда хоҳлаганча намоз ўқиш яхшилиги.

4. Ўша вақтдаги намозга фаришталар гувоҳ бўлиб, савобини ёзиб туришлари.

5. Бомдодни ўқигандан сўнг то куёш бир найза бўйи кўтарилмагунча нафл намоз ўқиб бўлмаслиги.

6. Бу вақтда кофирлар куёшга ибодат қилганлари учун уларга ўхшаб қолмаслик учун ман қилинганлиги.

7. Куёш бир найза бўйи кўтарилганидан то найзанинг сояси ўзининг узунлигига тенг бўлгунча қадар хоҳлаганча нафл намоз ўқиш мумкинлиги.

Бу вақтдаги намозга фаришталар шоҳид бўлиб, савобини ёзиб туришади.

8. Найзанинг сояси ўзининг узунлигига тенг бўлганидан куёш қиёмдан пасайгунча намоз ўқиб бўлмаслиги.

9. Ўша пайтда Жаҳаннам қизитилиб, эшиклари очилиши.

10. Қуёш қиёмдан оққандан кейин аср намозигача хоҳлаганча нафл намоз ўқиш мумкинлиги.

11. Ўша намозга фаришталар шоҳид бўлиши.

12. Асрдан кейин то куёш ботгунича нафл намоз ўқиб бўлмаслиги.

13. Қуёш шайтоннинг шохлари орасидан ботиши ва кофирлар унга ибодат қилиши.

14. Жума куни наҳорнинг ярмида жаҳаннам қизитилмаслиги ва ўша куни у вақтда нафл намоз ўқиш мумкинлиги.

15. Байтуллоҳда кеча-кундузнинг хоҳлаган соатида тавоф қилиб, намоз ўқиш мумкинлиги.

358- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةُ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيُّ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

358. Абу Хурайра розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Қачонки намозга такбир айтилса, фарз намоздан бошқа намоз бўлмас», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Жамоат намози учун такбир айтилгандан кейин нафл намоз ўқиб бўлмаслигини ушбу ҳадисдан билиб оламиз.

Бу фаслда келган ҳадисларга ҳаётимизда тўлиқ амал қилишимиз лозим.

ХУЛОСА

Уламоларимиз мазкур далиллар ва улардан бошқа ҳужжатлару қоидаларни ишга солиб, намоз ўқиш ҳаром ёки макруҳ бўлган вақтларни тартибли равишда баён қилиб берганлар.

Ҳанафий мазҳаби бўйича қуйидаги вақтларда барча намозларни ўқиш ҳаромдир:

1. Қуёш чиқаётган пайтда.

2. Қуёш қиёмга келган вақтда. (Жума куни мустасно)

3. Қуёш ботаётган пайтда.

Қуйидаги вақтларда нафл ўқиш ҳаром:

4. Бомдод намози фарзини ўқигандан то қуёш найза бўйи кўтарилгунча.

5. Аср намози фарзини ўқигандан то қуёш ботгунича.

ҳанафий мазҳаби бўйича қуйидаги вақтларда ҳам нафл намозлари ўқиш макруҳдир:

6. Тонг отгандан сўнг бомдоднинг суннатидан бошқа

намозларни ўқиш.

Бунинг далили «Фаждан кейин Бомдоднинг икки ракат суннатидан бошқа намоз йўқ» деган ҳадисда айтилган. Табароний Ибн Умардан ривоят қилган.

7. Шом намозидан олдин нафл ўқиш.

Чунки шом намозини тез ўқишга амрлар бор. Ундан олдин нафл ўқиш шомни кечиктириш бўлади.

8. Жума, ийд, ҳаж, никоҳ, кусуф ва истиско хутбалари бўлиб турган вақтда.

Бу вақт имом минбарга чиққандан то намозни ўқиб бўлгунча давом этади.

9. Ийд намозидан олдин ва кейин.

10. Фарз намозга иқомат айтилгандан сўнг.

Фақат бомдоднинг суннатини тезда, фарзга улгуриш шарти билан ўқиб олса, рухсат.

الباب الثالث في شروط الصلاة

УЧИНЧИ БОБ

НАМОЗНИНГ ШАРТЛАРИ ҲАҚИДА

«Шарт» сўзи луғатда «аломат» маъносини билдиради.

Шаръий истилоҳда эса, бир нарсанинг ҳақиқати ва моҳиятидан ташқари бўла туриб, ўша нарсанинг вужудга келиши учун лозим бўлган омилга «шарт» дейилади.

Шартлар иккига тақсимланади:

Вожиблик шартлари.

Тўғрилиқ шартлари.

Қуйидаги ҳадиси шарифда намознинг вожиб – фарз бўлиши учун керак шартлар ҳақида сўз боради.

359- عَنْ عَلِيٍّ ر عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنْ

النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتَّسَائِيُّ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

359. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қалам уч (тоифа)дан кўтарилган: уйқудагидан токи уйғонгунча, ёш боладан, токи эҳтилом бўлгунча, жиннидан, токи ақли киргунча», дедилар».

Абу Довуд ва Насайи ривоят қилишган. Ал-ҳоким саҳиҳ деган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифдаги қаламдан мурод, таклиф қаламидир. Шаръий амалларни-таклифларни бажармаган кишиларнинг гуноҳларини ёзиб турувчи қаламдир. Жумладан, намоз ўқимаганларнинг гуноҳларини ёзиб турувчи қаламдир.

Ушбу қалам уч тоифа одамдан кўтарилган бўлиб, улар томонидан шариат таклифлари бажарилмаса ҳам гуноҳ ёзилмас экан.

1. «Уйқудагидан токи уйғонгунча».

Чунки уйқудаги одамнинг ихтиёри ўзида эмас. Унда хушёрлик, бир нарсани идрок қилиш етишмайди. Шунинг учун у шариат таклифларини қилмаса ҳам гуноҳкор ҳисобланмайди.

2. «Ёш боладан, токи эҳтилом бўлгунча».

Балоғат ёшидан кичик ёшдаги болаларнинг ақлий ва жисмоний камолати бўлмайди. Шунинг учун ҳам улар шаръий таклифларни бажаришлари мажбурий эмас. Мободо, ўша таклифларга хилоф қилсалар, гуноҳ ёзилмайди.

3. «Жиннидан, токи ақли киргунча».

Жинни одам ҳам ақли таклиф эмас. Шунинг учун ҳам Исломда намознинг саҳиҳ бўлишлик шартлари балоғатга етганлик ва ақлга боғлиқ, дейилади.

360- عَنْ ابْنِ عُمَرَ τ قَالَ: عَرَضَنِي رَسُولُ اللَّهِ ρ يَوْمَ أُحُدٍ فِي الْقِتَالِ وَأَنَا ابْنُ أَرْبَعِ عَشْرَةَ سَنَةً فَلَمْ يُجِزْنِي وَعَرَضَنِي يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَأَنَا ابْنُ خَمْسِ عَشْرَةَ سَنَةً فَأَجَازَنِي قَالَ نَافِعٌ: فَقَدِمْتُ عَلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ وَهُوَ يَوْمِئِذٍ خَلِيفَةُ فَحَدَّثْتُهُ بِهَذَا فَقَالَ: إِنَّ هَذَا لَحَدُّ بَيْنَ الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ، فَكَتَبَ إِلَى عُمَالِهِ أَنْ يَفْرِضُوا لِمَنْ كَانَ ابْنُ خَمْسِ عَشْرَةَ سَنَةً وَمَنْ كَانَ دُونَ ذَلِكَ فَاجْعَلُوهُ فِي الْعِيَالِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ.

360. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Уҳуд қуни мени урушга олиш учун кўриқдан ўтказдилар, ўшанда ўн тўрт ёшли бола эдим. Бас, менга ижозат бермадилар. хандақ қуни яна кўриқдан ўтказдилар, ўшанда ўн беш ёшли бола эдим. Бас, менга ижозат бердилар».

Нофеъ айтадики:

«Мен Умар ибн Абдулазизнинг олдига бориб, у ўша вақтда халифа эди, ушбу ҳадисни унга айтдим. Бас, у:

«Мана шу кичик ва каттанинг орасидаги чегарадир», деди ва омилларига ким ўн беш ёшли бўлса, (шаръий таклифни) унга фарз қилиш ҳақида мактуб юборди. Ким ундан кичик бўлса, уни аҳли аёллар ичига қўшинг», деди».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Уҳуд урушига тайёргарлик кўрилаётган пайтида, босиб келаётган хавф-хатарни бутун вужуди билан ҳис қилган ўспирин мусулмон йигитлар ҳам жиҳодда қатнашишни талаб қилиб арз қилишган. Бу ёш мусулмон болаларнинг жасорати, фидокорлиги ва дину

диёнат олдидаги масъулиятни чуқур ҳис қилишлари аломатидир. Ана шунда Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни кўриқдан ўтказганлар, кимнидир кураштириб кўриб, йиқитса олганлар. Кимнингдир ёшини сўраганлар.

Ушбу ҳадиснинг ровийи Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ўн тўрт ёшида у кишида урушга иштирок қилишга ижозат бермаганлар. Келаси йили ҳандақ урушида эса, ўн бешга ёшга тўлгани учун ижозат берганлар.

Шундан баъзи кишилар ўғил болаларнинг балоғат ёши ўн беш ёш, деб олганлар.

Халифа Умар ибн Абдулазиз ҳам Нофеъ розияллоҳу анхудан ушбу ҳадисни эшитганидан кейин вилоятлардаги ўз омилларига ўн беш ёшли ўғил болаларга катта ёшдаги эркакларнинг муомаласини қилиш, у ёшдан кичикларни эса бировнинг қарамоғида ҳисоб қилиш кераклиги ҳақида мактуб ёзган эканлар.

Лекин жумҳур уламолар ўғил боланинг балоғатга етгани аломати эҳтилом бўлиш – уйқуда бўлганишдир, дейдилар. Бунга аввалги ҳадис далилдир. Ибн Умарга қилинган муносабат эса фавқулодда ҳолатнинг ишидир.

Қиз болаларнинг балоғатга етганлари ҳайз кўриш билан бўлади. Маълум ёшгача, ўз юртидаги тенгдошлари балоғатга етадиган: ўғил болалар эҳтилом бўлиб, қизлар ҳайз кўрадиган ёшга етиб ҳам балоғатга етганлик аломати пайдо бўлмаса, бошқа аломатларига қаралади. Бу аломатларнинг энг машҳури ёшдир. ҳар юрт ўз иқлими ва бошқа шароитларига қараб балоғат ёшини белгилайди. Ана ўша ёшдан шариат тақлифларига амал қилиш бошланади. Жумладан, намоз ўқиш ҳам фарз бўлади. Балоғатга етиб туриб намоз ўқимаган шахс эса шаръий жазога лойиқ деб ҳисобланади.

Аммо бу балоғат ёшига етгунча намоз ўқиб бўлмайди,

дегани эмас. Балки балоғат ёшига етганда намоз ўқишга қийналмаслик учун ёшликдан ўқиб-ўрганиб бориш зарур бўлади.

Буни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг куйидаги ҳадисларидан билиб оламиз.

361- عَنْ سَبْرَةَ ٢ عَنِ النَّبِيِّ ٣ قَالَ: مُرُوا الصَّبِيَّ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ وَإِذَا بَلَغَ عَشَرَ سِنِينَ فَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا.

361. Сабрата розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бола етти ёшга етганда уни намозга буюринглар.

Қачонки, ўн ёшга етса, унинг учун уришинглар», дедилар».

Бошқа ривоятда:

«Ётар жойларини ажратинглар», деб зиёда қилинган.

Абу Довуд, Аҳмад ва Термизийлар ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда ёш болаларни исломий тарбия қилишда муҳим ўрин тутган баъзи нарсалар хусусида сўз бормокда:

1. Етти ёшга етган болаларни намоз ўқишга буюрмоқ.

Болаларни қизиқтирадиган турли услублар билан, яхши ўрнак кўрсатиб, намозга ундаш керак бўлади. Ота-онасининг намоз ўқиётганини кўрган бола ўз-ўзидан уларга тақлид қилиб қолади. Ана шу ҳолатдан унумли фойдаланиб, болани тўғри йўлда давом этишини таъминлашга ҳаракат қилиш керак. Етти ёшга етганда боланинг ҳар намозни ўқишини кузатиб, ўқишга амр қилиб туриш керак.

2. Ўн ёшга етган бола намоз ўқимаса, уриш лозим.

Ота-онасининг яхшилик билан қилган ундовларига ўн

ёшида ҳам юрмаган бола уришмаса тўғри йўлга тушмайди. Баъзи болаларнинг табиати шундоқ бўлади. Улар яхши гапдан кўра, дўқ-пўписа ила осон йўлга тушадилар.

3. Ўн ёшга етган болаларнинг ётар жойларини бошқа қилиб қўйиш.

Чунки ўша даврда уларда жинсий томондан уйғониш бошланади. Алоҳида ётмасалар, беодобликка ўрганиб қолишлари мумкин.

Агар ҳар бир оила ушбу набавий тавсиясига амал қилганида, орамизда бенамозлар бўлмас эди.

ХУЛОСА

Ҳамма далилларни ўрганиб чиққан уламоларимиз намознинг вожиб — фарз бўлиши учун зарур шартлар учтадир: мусулмонлик, балоғатга етганлик ва оқиллик, дейдилар.

Энди намоз тўғри бўлиши учун керак шартлар ҳақида сўз юритилган баъзи ҳадиси шарифларни ўрганамиз.

الطهارة

ПОКЛИК

Поклик намознинг шартларидан эканини яхши биласиз. Усиз намоз бўлиши мумкин эмас. Бунда бадан, кийим ва макон поклиги кўзда тутилган.

362- عَنْ ابْنِ عُمَرَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ
بَغَيْرِ طُهُورٍ وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيُّ.

362. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ покликсиз намозни ва хиёнат аралашган садақани қабул қилмайди», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Биласиз бу ҳадис «Поклик китоби»да ҳам ўтган. Мана шу ҳадисдан поклик намоз қабул бўлиши учун энг биринчи шартлардан экани маълум бўлмоқмоқда.

Шу билан бирга, ҳаром-хариш аралашган молдан қилинган садақа ҳам қабул қилинмаслигини очиқ-ойдин айтилмоқда.

363- عَنْ عَلِيٍّ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ
وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالحَاكِمُ
وَصَحَّحَهُ.

363. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Намознинг калити покликдир, унинг ҳаром қилишлиги такбирдир ва ҳалол қилишлиги саломдир», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган. Ал-ҳоким саҳиҳ деди.

Шарҳ: ҳадиси шарифдан намозга тегишли учта муҳим ҳақиқатни ўрганамиз:

1. Поклик намознинг калити эканлиги.

Ҳеч бир нарсани калидсиз очиб бўлмаганидек, намозни ҳам калидсиз очиб бўлмайди. Намознинг калити поклик экан намоз ўқишда инсон, албатта, аввал баданини, кийимини, намоз ўқийдиган жойини поклаши керак. Агар шуни қилмаса, намоз ўқий олмайди. Ўқиса ҳам намози кейин қабул бўлмайди.

Бир кунда беш вақт фарз намози борлигини эътиборга олсак, мусулмон ҳамиша ҳамма тарафдан пок бўлиб юриши керак. Айни шу натижага бошқа тузум ва динлар эриша олмаган.

2. Намознинг ҳаром қилишлиги такбир билан бўлиши.

Яъни, киши намоз ўқишни ният қилиб, «Аллоҳу Акбар!» деб такбир айтиши билан ушбу такбир айтишдан олдин ҳалол бўлган ишлар намоз ўқувчига ҳаром бўлиб қолади. Намознинг ичида улардан ҳеч бирини қила олмайди.

3. Намознинг ҳалол қилишлиги салом билан бўлиши.

Яъни, намоз ичида қилиш ҳаром бўлган нарсалар намозхон намоз охирида «Ассалому алайкум!» деб салом бериши билан яна ҳалол бўлади. Саломдан кейин уларнинг барчасини қилавериш мумкин.

364- عَنْ أَسْمَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: جَاءَتْ امْرَأَةً إِلَى النَّبِيِّ

ر فَقَالَتْ: إِحْدَانَا يُصِيبُ ثَوْبَهَا مِنْ دَمِ الْحَيْضَةِ كَيْفَ تَصْنَعُ بِهِ؟

قَالَ: تَحْتَهُ ثُمَّ تَقْرُضُهُ بِالْمَاءِ ثُمَّ تَنْضَحُهُ ثُمَّ تُصَلِّي فِيهِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ.

364. Асмо розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Бир аёл Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларига келиб:

«Биздан биримизнинг кийимига ҳайзнинг қонидан тегиб қолса, уни қандоқ қилади?» деди.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Уни ишқайди, кейин сув билан ювади, сўнгра сув қуяди ва унда намоз ўқийверади», дедилар».

Бешовлари ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шариф «Поклик китоби»да ўтган ва батафсил шарҳ қилинган. Бу ерда кийимида нопоклик бор одам уни покламагунча намоз ўқий олмаслигини таъкидлаш учун келтирилмоқда.

365- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ τ قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ ρ يُصَلِّي

بِأَصْحَابِهِ إِذْ خَلَعَ نَعْلَيْهِ فَوَضَعَهُمَا عَنْ يَسَارِهِ فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ الْقَوْمُ
أَلْقَوْا نِعَالَهُمْ فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللَّهِ ρ صَلَاتَهُ قَالَ: مَا حَمَلَكُمْ عَلَى
إِلْقَائِكُمْ نِعَالِكُمْ؟ قَالُوا: رَأَيْنَاكَ أَلْقَيْتَ نَعْلَكَ فَأَلْقَيْنَا نِعَالَنَا فَقَالَ: إِنَّ
جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ فِيهِمَا قَدْرًا أَوْ أَدَى وَقَالَ: إِذَا
جَاءَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلْيَنْظُرْ فَإِنْ رَأَى فِي نَعْلَيْهِ قَدْرًا أَوْ أَدَى
فَلْيَمْسَحْهُ وَلْيُصَلِّ فِيهِمَا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالأَحْمَدُ وَالحَاكِمُ.

365. Абу Саъид розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам асхобларига намоз ўқиб бераётиб, бирдан ковушларини

ечиb, ўзларидан чап томонга қўйдилар. Буни кўриб, қавм ҳам ковушларини ечди. Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам намозни ўқиб бўлганларидан кейин:

«Ковушларингизни ечишингизга нима сабаб, бўлди?» дедилар. Улар:

«Сиз ковушларингизни ечганингизни кўриб, биз ҳам ечдик», дейишди. Шунда у зот:

«Жаброил алайҳиссалом келиб менга уларда нопок нарса борлигини хабар қилди», дедилар ва:

«Қачон бирортангиз масжидга келса, назар солсин, агар ковушларида нопоклик кўрса, артиб ташласин ҳамда улар билан намоз ўқийверсин» деб қўшиб қўйдилар».

Абу Довуд, Аҳмад ва ал-ҳоким ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадис шарифга ўхшаш ҳадис ҳам «Поклик китоби»да ўтган ва муфассал шарҳ қилинган.

Бу ерда қондан бошқа нопоклик бўлса ҳам уни кетказмагунча намоз ўқиб бўлмаслиги таъкидланмоқда.

366- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِذَا
أَخَذْتَ أَحَدَكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَأْخُذْ بِأَنْفِهِ ثُمَّ لِيَنْصَرِفْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ
وَأَبْنُ مَاجْهٍ

366. Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Қачонки бирортангиз намозида таҳоратини кетказиб қўйса, бурнини ушласин-да, сўнгра қайрилиб чиқиб кетсин», дедилар».

Абу Довуд ва ибн Можжа ривоят қилганлар.

Шарҳ: Намоз ўқиб турганда ел чиқиб, таҳорати кетиб қолса, намозни давом эттириб бўлмаслигини шу ҳадисдан билиб оламиз. Чунки ундоқ одамда таҳорат қолмайди.

Қасддан таҳоратсиз намоз ўқиш эса «Поклик китоби»да ўрганганимиздек куфрдир.

Албатта, инсондан ел чиқиши уят, уни обрўсизлантирадиган иш. Намоздан шундоқ чиқиб кетиш одамларда шубҳа туғдириши ёки обрўсининг тўкилишига сабаб бўлиши мумкин. Шунинг учун Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам ундоқ ноқулай ҳолатга тушган одамга хижолатдан қутулишнинг ажойиб йўлини ўргатмоқдалар:

«Бурнини ушласин-да, сўнгра қайрилиб, чиқиб кетсин».

Шунда одамлар унинг бурни қонаб кетибди, деб ўйлашади. У эса зотдан қутулади.

استقبال القبلة

ҚИБЛАГА ҚАРАШ

Намозни қиблага, Каъбаи Муаззамага юзланиб ўқиш фарздир. Бўлмаса, намози намоз бўлмайди.

367- عَنْ أَنَسٍ τ عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا
وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا وَأَكَلَ ذَيْحَتَنَا فَذَلِكَ الْمُسْلِمُ الَّذِي لَهُ ذِمَّةُ اللَّهِ وَذِمَّةُ
رَسُولِهِ فَلَا تُخَفَرُوا اللَّهَ فِي ذِمَّتِهِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالنَّسَائِيُّ.

367. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким намозимизни ўқиса, қибламизга юзланса ва сўйган (гўштимиз)ни еса, бас, ўша Аллоҳнинг зиммасидаги ва Унинг Расулининг зиммасидаги

мусулмондир. Бас, Аллоҳнинг аҳдига хиёнат қилманглар», дедилар».

Шарҳ: «Қибла» луғатда «қаршида», «рўбарўда турган нарса» дегани. Намозда Каъбаи Муаззама намозхоннинг юзланадиган томони бўлгани учун «қибла», дейилади.

«Зимма» дегани «аҳд», «омон», деганидир.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Ким намозимизни ўқиса» деб айтганлари ким биз ўқиган намозни ўқиса, деганларидир. Мусулмонларнинг намозини ўқишга, улар каби тавҳидга ва Пайғамбарларга иймон келтирган кишигина мушарраф бўлади. Ким буларга иймон келтирса, Аллоҳдан келган барча нарсаларга иймон келтирган ҳисобланади. Шунинг учун ҳам намоз Исломи динининг бош белгиси дейилади. Калимаи шаҳодат эса, намоз ичида борлигидан зикр қилинмаган.

«Қибламизга юзланса».

Қиблага юзланиш намознинг ичида бор бўлиб, унинг фарзларидан эканига қарамай алоҳида зикр қилинишининг ўз ҳикмати бор.

Бошқа динларда ҳам ўзига хос намоз мавжуд. Аммо Каъбанинг қибла қилиб олиш фақат аҳли Исломига хос. Шунинг учун қибла алоҳида зикр қилинмоқда. Чунки қибла бўлмаса, намоз йўқ. Намоз бўлмаса, дин йўқ.

Мана шу икки нарса – намоз ва қибла мусулмонларни ибодатда бошқалардан ажратиб туради.

Ҳадиснинг давомида мусулмонларни бошқалардан ажратиб турадиган одатлардан яна бири ҳам зикр қилиниб:

«ва сўйган (гўштимиз)ни еса», дейилмоқда.

Мусулмонларни бошқалардан ажратиб турадиган нарсалардан бири, Аллоҳнинг номи айтиб сўйилган гўшти еишидир.

Бошқалар нимани бўлса фаркига бормаи ейишаверади. Кишининг мусулмонлигига сиртдан далил бўладиган

нарсалардан бири, Аллоҳнинг исми айтилиб сўйилган гўшти емоклиги экан.

Демак, ким намоз ўқиса, қиблага юзланса ва Аллоҳнинг номи айтилиб сўйилган гўшти еса:

«Бас, ўша Аллоҳнинг зиммасидаги ва Унинг Расулининг зиммасидаги мусулмондир».

Яъни, Аллоҳнинг ва Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳди омонидаги мусулмон бўлиб, унга биров тега олмайди. У мусулмонлар фойдаланадиган барча имтиёзлардан фойдаланади.

«Бас, Аллоҳнинг аҳдига хиёнат қилманглар», дедилар».

Яъни, мазкур одамга ғайримусулмонга қилинадиган муомалани қилманглар.

Демак, мусулмон бўлиб, мусулмонча тақдир ва муомалага эришиш учун намоз ўқиш, қиблага юзланиш ва Аллоҳнинг номи айтиб сўйилган ҳайвон гўшtidан ейиш керак экан.

368- عَنْ الْبَرَاءِ τ يَقُولُ: صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ ρ حَوْ بَيْتِ الْمَقْدِسِ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْرًا أَوْ سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا ثُمَّ صُرِفْنَا حَوْ الْكَعْبَةِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا أَلْبَدَاؤَدَ.

368. Баро розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан ўн олти ой ёки ўн етти ой Байтул Макдис томонга (қараб) намоз ўқидик. Сўнгра Каъба томонга бурилдик».

Бешовларидан фақат Абу Довуд ривоят қилмаган.

Шарҳ: Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинаи Мунавварага ҳижрат қилиб келганларидан сўнг Байтул Макдис томонга қараб намоз ўқишни бошлаганлар. Қибла ўша томонда эди. Шунинг учун ҳам Қуддуси шариф

ҳозиргача икки қибланинг биринчиси, деб аталади.

Байтул Макдисга қараб намоз ўқилгани муддати тўғрисидаги шак ҳадиснинг ровийи Баро розияллоҳу анҳудан эканини уламолармиз таъкидлаб ўтганлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Мадинаи Мунавварага Робийул аввал ойида келган эдилар. Қибланинг Каъба томон бурилиши эса, иккинчи ҳижрий йилнинг Ражаб ойи ярмида содир бўлди. Шу икки муддат ичида Байтул Макдис қибла бўлиб туриб сўнг Каъба қибла бўлиб қолди.

Демак, Каъбага қараб ўқилмаса, намоз — намоз ҳисобига ўтмайди.

369- عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: بَيَّنَّ مَا النَّاسُ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ بِقُبَاءٍ إِذْ جَاءَهُمْ آتٍ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ اللَّيْلَةَ وَقَدْ أُمِرَ أَنْ يَسْتَقْبِلَ الْكَعْبَةَ فَاسْتَقْبِلُوهَا وَكَانَتْ وُجُوهُهُمْ إِلَى الشَّامِ فَاسْتَدَارُوا إِلَى الْكَعْبَةِ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيُّ.

369. *Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Одамлар Қубода бомдод намозини ўқиб турганларида, бирдан бир одам келиб:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга бу кеча оят нозил қилинди. Батаҳқиқ, у кишига Каъбага қараш амр қилинди. Бас, сиз ҳам ўша томонга қаранглар», деди.

Уларнинг юзлари Шомга қараган эди, Каъбага қараб айландилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Худди шу ривоятдагига ўхшаш ҳодиса бошқа бир масжидда ҳам содир бўлган. Ўшанда Каъба қибла бўлгани ҳақидаги оят нозил этилгач Пайғамбаримиз

соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга Каъбага қараб намоз ўқиган одам ансорийларнинг масжидда Байтул Макдисга қараб намоз ўқиётганларини кўриб, қибла ўзгаргани ҳақида хабар берган. Ансорийлар намозда туриб Каъбага бурилганлар. Ана ўша масжид, масжиди Қиблатайни, деб номланиб қолган.

Бу ҳадисдан ҳам намозда Каъбаи Муззамага қараб юзланиш фарз экани келиб чиқади.

- 370- وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُحِبُّ أَنْ يُوجَّهَ لِلْكَعْبَةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ -
قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُمَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ -
فَتَوَجَّهَ نَحْوَ الْكَعْبَةِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ.

370. Баро ибн Озиб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Каъба томон юзлантирилишларини яхши кўрар эдилар. Аллоҳ: «Бас, Биз юзингни осмонга қараб бурилишини кўрурмиз. Албатта, сени ўзинг рози бўлган қибла томон бурурмиз. Бас, юзингни Масжидул ҳаром томон бур. Ва қаерда бўлсаларингиз ҳам юзларингизни у томон бурингиз» оятини нозил қилди. Бас, у зот Каъба томон юзландилар».

Бухорий ва Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Байтул Макдиснинг қибла бўлиши Қуръон билан эмас, суннат билан собит бўлган эди. Шу билан бирга, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Каъбаи Муаззаманинг қибла бўлишини жуда хоҳлар эдилар. Аммо одоб сақлаб, Аллоҳдан бу ишни тезлатишини сўрамас ҳам, дуо қилмас ҳам эдилар. Фақат юзларини осмон томон тез-

тез буриб, бу ҳақда ваҳий тушиб қолмасмикан, деб интизор бўлар эдилар. Аллоҳ таоло ўша ҳолатга ишора қилиб:

«Бас, Биз юзингни осмонга қараб бурилишини кўрурмиз», демоқда.

Сўнгра Пайғамбарига Каъбани қибла қилиб беришни ваъда этиб:

«Албатта, сени ўзинг рози бўлган қибла томон бурурмиз», демоқда.

Ва ниҳоят, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳам, мўмин-мусулмонларга ҳам намозда Каъбани қибла қилиб олишни буюрмоқда:

«Бас, юзингни Масжидул ҳаром томон бур. Ва қаерда бўлсаларингиз ҳам юзларингизни у томон бурингиз».

Мана шу оят нозил бўлганидан кейин у зот алайҳиссалом умрларининг охиригача Каъба томон юзланиб намоз ўкидилар. Саҳобалар ҳам шундоқ қилдилар. Барча мусулмон авлодлар ҳам шундоқ қилиб келдилар ва қилмоқдалар. Дарҳақиқат бизда бошқа томонга қараб намоз ўқиганнинг намози қабул бўлмайди.

371- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ قِبْلَةٌ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجٍ هَذَا الْحَاكِمُ وَالِدَارُقُطْنِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ وَصَحَّحَهُ.

371. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мағриб ила машрик ораси қибладир», дедилар».

Ибн Можа, ал-Ҳоким, Дора Қутний ва Термизийлар ривоят қилган.

Шарҳ: Бу гап Мадинаи Мунаввара ҳамда унинг жиҳат ва тарафдагиларга тегишли.

372- عَنْ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ τ قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ρ فِي سَفَرٍ فِي لَيْلَةٍ مُظْلِمَةٍ فَلَمْ نَدْرِ أَيْنَ الْقِبْلَةُ فَصَلَّى كُلُّ رَجُلٍ مِنَّا عَلَى حِيَالِهِ فَلَمَّا أَصْبَحْنَا ذَكَرْنَا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ρ فَنَزَلَ - فَأَيُّنَمَا تَوَلَّوْا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ - . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

372. Омир ибн Робийъа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан зулматли кечада сафарда эдик. Қибла қайси тарафда эканини била олмадик. Биздан ҳар бир киши ўз билганича қараб намоз ўқиди. Тонг оттирганимиздан кейин буни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга зикр қилдик. Бас: «Аллоҳнинг юзи қаён қарасангиз шул томонда» ояти нозил бўлди».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, ояти карима саҳобаи киромларнинг ижтиҳод қилиб, қиблага юзландим, деб қилган уринишларини тасдиқлаб нозил бўлган.

Булут ва зулмат туфайли ҳамда бошқа сабабларга кўра қиблани аниқлай олмаган киши ўзича ижтиҳод қилиб бўлгандан сўнг қибла бошқа томонда экани аён бўлиб қолса, кўпчилик уламоларнинг фикрича, намозни қайтариб ўқимайди. ҳанафий мазҳаби ҳам шу фикрга қўшилган.

تصلي النافلة في السفر إلى جهته

**САФАРДАГИ НАФЛ НАМОЗ
САФАР ТОМОНИГА ЎҚИЛАДИ**

373- عَنْ جَابِرٍ τ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ
 حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ فَإِذَا أَرَادَ الْفَرِيضَةَ نَزَلَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ. رَوَاهُ
 الْحُمْسَةُ. وَفِي رِوَايَةٍ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ρ يُسَبِّحُ عَلَى الرَّاحِلَةِ قَبْلَ أَيِّ
 وَجْهِ تَوَجَّهَ وَيُوتِرُ عَلَيْهَا غَيْرَ أَنَّهُ لَا يُصَلِّي عَلَيْهَا الْمَكْتُوبَةَ. وَلِأَبِي
 دَاوُدَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ρ إِذَا سَافَرَ فَأَرَادَ أَنْ يَتَطَوَّعَ اسْتَقْبَلَ بِنَاقَتِهِ
 الْقِبْلَةَ فَكَبَّرَ ثُمَّ صَلَّى حَيْثُ تَوَجَّهَ رَكَابُهُ.

373. Жобир розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам уловлари устида у қаёққа қараб юрса, ўша ёққа қараб намоз ўқир эдилар. Қачон фарз намозини ирода қилсалар, тушиб қиблага юзланар эдилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Ва бошқа ривоятда:

«Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам уловлари устида нафл ва витр намозларини у қаёққа юзланса, ўша ёққа қараб ўқир эдилар. Фақат фарз намознигина унинг устида ўқимас эдилар», дейилган.

Абу Довуднинг ривоятида:

«Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон сафар қилсалар ва нафл намоз ўқимоқчи бўлсалар, туяларини қиблага қаратиб туриб такбир айтар, сўнгра минган уловлари қаёққа қараса, ўша ёққа қараб намоз ўқир эдилар», дейилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинadиган фойдалар:

1. Нафл намозни уловнинг устида, у қаёққа қараб кетаётган бўлса, ўша ёққа қараб ўқиш мумкинлиги.

2. Фарз намозни ерга тушиб, қиблага қараб, ўқиш кераклиги.

Уламолар улов устидаги нафл намоз ҳақида биров тафсилотлар қўшишган. Баъзилари намозга ният қиблага қараб қилинади, ўқийётганда эса улови қайси томонга кетса, ўша томонга қараб ўқийверади, дейишган.

Бошқа бирлари эса ниятни ҳам улови кетаётган тарафга қараб қилса, бўлаверади, дейишган. Аммо улов кемага ўхшаш кенг ва қулай бўлса, қиблага қараб ўқиш керак, дейилган.

Демак, бугунги куннинг аксар уловлари – сайёра, тайёра, кема ва бошқаларда нафл намозни ҳам қиблага қараб бошлаш керак бўлади.

3. Фарз намозида қиблани тарк қилиб бўлмаслиги.

Шунингдек, узр бўлса, мисол учун ёмғир, душман хавфига ўхшаш нарсалар бўлса, фарз намозни ҳам улов устида ўқиса мумкин, дейилган. Бошқа ривоятлар ҳам шуни таъкидлайди.

Ва бошқа ривоятда:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уловлари устида нафл ва витр намозларини у қаёққа юзланса, ўша ёққа қараб ўқир эдилар. Фақат фарз намознигина унинг устида ўқимас эдилар», дейилган.

Бу ривоятда нафл намозида витр намози ҳам қўшилган. Шунга қараганда, витр намози нафл ҳам, фарз ҳам эмаслиги келиб чиқади.

Аввалги ривоятдаги каби нафл намозни улов қаёққа қараса, ўша ёққа қараб, фарзни ерга тушиб, қиблага қараб ўқиш алоҳида таъкидланмоқда.

Абу Довуднинг ривоятида:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон сафар қилсалар ва нафл намоз ўқимоқчи бўлсалар, туяларини қиблага қаратиб туриб такбир айтар, сўнгра минган уловлари қаёққа қараса, ўша ёққа қараб намоз ўқир эдилар», дейилган.

Бу ривоятдан қуйидагилар чиқмоқда:

1. Улов устида нафл намоз ўқиш сафарда эканлиги.
2. Улов устидаги нафл намознинг ниятини қиблага қараб қилиш.

374- عَنْ جَابِرٍ ت قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ ر فِي حَاجَةٍ فَجِئْتُ وَهُوَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ نَحْوَ الْمَشْرِقِ وَالسُّجُودُ أَخْفَضُ مِنَ الرُّكُوعِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

374. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мени бир иш билан юбордилар. Қайтиб келсам, уловлари устида машрикқа қараб намоз ўқиётган эканлар. Саждалари рукуъдан пастроқ эди».

Сунан эгалари ривоят қилган.

Шарҳ: Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳунинг: **Машрикқа қараб намоз ўқиётган эканлар**, деганидан Пайғамбаримизнинг қиблага қарамай ўқиганлари келиб чиқади.

Албатта, от, туя каби ҳайвонларни миниб туриб намоз ўқиган одам рукуъ ва саждаларни одатдагидек қила олмайди. Балки, имкони борича имо билан қилади. Шунда сажда рукуъдан кўра пастроқ бўлиши вожибдир.

Бугунги куннинг турли маркабларига минган кишилар нафл намоз ўқимоқчи бўлсалар, имконига қараб ўқийдилар. Аммо фарз намозни иложи борича тўлиқ қилиб, ҳамма рукнларини ўрнига қўйиб, ўқишга уриниш керак. Тўлиқ қилиб ўқишнинг иложи бўлмаса, имкони борича ўқиш лозим. Қиёмнинг ёки сажданинг тўлиқ қилиш имкони бўлмаяпти деб, намозни бутунлай ўқимаслик ҳеч мумкин эмас.

Шаръий қоида бўйича қийин нарсани деб осон нарсани тарк этиб бўлмайди.

ستر العورة

АВРАТНИ БЕКИТИШ

«Аврат» инсоннинг уят жойи маъносини билдириб, уни тўсиб намоз ўқиш лозим. Бўлмаса намоз бўлмайди.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَبْطِيبْ

Аллоҳ таоло:

«Эй Одам болалари ҳар бир масжид ҳузурида зийнатингизни олинг». (*Аъроф: 31*)

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: كُوُ

«Ва кийимингни покла!!!», деган. (*Муддассир: 4*)

Шарҳ: Бу оятдаги зийнатингизни олинг, деган амр авратингизни тўсинг, маъносидадир. Шунинг учун авратни тўсиш намознинг шартларидан бири бўлиб қолган.

375- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ قَالَ: قَامَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ρ فَسَأَلَهُ عَنِ الصَّلَاةِ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ فَقَالَ: أَوْكُلُّكُمْ يَجِدُ ثَوْبَيْنِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

375. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бир одам Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига бориб турди-да, битта кийимда намоз ўқиш ҳақида сўради. Бас, у зот:

«Ҳаммангиз ҳам икки кийим топа олармидингиз?» дедилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Бу ривоятдан эркак киши авратини тўсиб турадиган битта кийим билан намоз ўқиса бўлиши келиб чиқади. Агар кўйлак ҳам, иштон ҳам бўлса янада яхши. Аммо битта бўлса ҳам жоиз.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сўровчига,

«Ҳаммангиз ҳам икки кийим топа олармидингиз?» дейишларидан ўша пайтда саҳобаи киромларнинг кийимлари етарли бўлмагани кўринади.

وَرَأَى الْبُخَارِيُّ: ثُمَّ سَأَلَ رَجُلٌ عُمَرَ فَقَالَ: إِذَا وَسَّعَ اللَّهُ فَأَوْسَعُوا
جَمَعَ رَجُلٌ عَلَيْهِ ثِيَابُهُ صَلَّى رَجُلٌ فِي إِزَارٍ وَرِدَاءٍ، فِي إِزَارٍ وَقَمِيصٍ، فِي
إِزَارٍ وَقَبَاءٍ، فِي سَرَاوِيلَ وَرِدَاءٍ، فِي سَرَاوِيلَ وَقَمِيصٍ، فِي سَرَاوِيلَ وَقَبَاءٍ،
فِي ثُبَّانٍ وَقَبَاءٍ، فِي ثُبَّانٍ وَقَمِيصٍ، وَأَحْسِبُهُ قَالَ فِي ثُبَّانٍ وَرِدَاءٍ.

Бухорий зиёда қилади:

«Сўнгра бир одам Умардан сўради. Бас, у:

«Қачон Аллоҳ кенг қилса, сизлар ҳам кенг бўлинглар. Одам кийимларини ўзича жам қилди. Одам лунги ва ридо билан, лунги ва кўйлак билан, лунги ва қабо билан, иштон ва ридо билан, иштон ва кўйлак билан, иштон ва қабо билан, туббон билан, қабо билан, туббон ва кўйлак билан, менимча, яна туббон ва ридо билан намоз ўқийверади», деди».

Шарҳ: Бу савол ҳазрати Умар розияллоҳу анхунинг халифалик даврларида берилган бўлса керак. У киши розияллоҳу анху кийим қанчалик яхши бўлса, намоз учун шунчалик яхшилигини баён қилиб бермоқдалар.

Бу ривоятда ўша пайтда кенг тарқалган кийимларнинг номлари зикр этилмоқда.

«**Лунги**» эркак киши белидан пастига тутиб оладиган чойшабга ўхшаш нарса, арабчада «изор» дейилади. Бу кийим иссиқ ўлкаларда кенг тарқалган.

«**Қабо**» олди очиқ ятакка ўхшаш узун кийим.

«**Туббон**» аврат жойинигина тўсадиган калта иштонга ўхшаш кийим.

Умумий тавсия бўйича намозга пок, авратни тўсадиган кийимлар бўлаверади. Иложи борича, яхши кийимлар бўлса янада яхши.

Юқорида ўтган:

«**Эй Одам болалари, ҳар бир масжид ҳузурида зийнатингизни олинг**» деган оятни баъзи кишилар энг зийнатли кийимларни кийиш, деб тушунганлар ва намоз учун алоҳида кўркем кийимлар тиктириб қўйишган.

376- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا يُصَلِّي أَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقَيْهِ مِنْهُ شَيْءٌ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيُّ.

376. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«**Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:**

«**Бирортангиз кийимидан елкасига бир озни қилмай туриб намоз ўқимасин**», дедилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Бу ривоятдан кийимнинг бир қисми елкада туриши тушунилади. Албатта, ўша вақтдаги кийимлар ҳақида сўз бораётгани аниқ. У вақтда кийими озлигидан кийналишган. Демак, ҳозирда иложи борича яхши кийим ила намоз ўқишга ҳаракат қилмоғимиз лозим.

377- عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي فِي ثَوْبٍ

وَاحِدٍ مُتَوَشِّحًا بِهِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

377. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни бир кийимга ўраниб, икки тарафини елкаларига ташлаб олиб намоз ўқиётганларини кўрдик».

Икки Шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, ана шундоқ қилиб ҳам намоз ўқиш жоиз.

378- عَنْ عُمَةَ بْنِ عَامِرٍ ت قَالَ: أَهْدَيْ لِلنَّبِيِّ ر فَرُجَ حَرِيرٍ فَلَبِسَهُ فَصَلَّى فِيهِ ثُمَّ انْصَرَفَ فَتَزَعَهُ نَزْعًا شَدِيدًا كَالْكَارِهِ لَهُ وَقَالَ: لَا يَنْبَغِي هَذَا لِلْمُتَّقِينَ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالنَّسَائِيُّ.

378. Уқба ибн Омир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга ипак фарруж ҳадя қилинди. Бас уни кийиб намоз ўкидилар. Сўнгра бурилиб, худди уни ёмон кўргандек шиддат билан ечдилар ва:

«Бу такводорларга тўғри келмайди», дедилар».

Икки Шайх ва Насаий ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадис ровийи Уқба ибн Омир билан яқиндан танишиб олайлик.

Уқба ибн Омир ибн Наби Ансорий ас-Саламий. Аввалги Ақаба байъати, Бадр, Уҳуд ва бундан бошқа бир неча ғазотларда иштирок этганлар.

Уқба ибн Омир розияллоҳу анҳу Ямома кунида шаҳид бўлдилар.

«Фарруж» – олди очик ятакка ўхшаш кийим. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга турли ўлка ва диёрлардан

кийимлар ҳадя қилинган. Унча кўп бўлмаса ҳам шунга ўхшаш баъзи ҳадялар бўлган. Миср, Яман ва ҳабашистондан ҳадя қилинган кийимларни кийганлари маълум.

Бу ривоятдаги «фарруж» ҳам ажамларнинг кийимларидан. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам уни кийиб намоз ўқиганлар-у, аммо кейин ундаги камчиликларни мулоҳаза қилиб, дарҳол ечганлар ва бундоқ кийимни кийиш тақводорларга тўғри келмаслигини айтганлар.

Ўша «фарруж» ипакдан бўлгани ва унда намоз вақтида эътиборни жалб қиладиган нарсалар борлиги учун дарҳол ечганлар.

Демак, намозда ана шундоқ кийимларни эмас, шариат кўрсатмаларига мос кийимларни кийган маъқул.

379- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: الْفَخْدُ عَوْرَةٌ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

379. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сон авратдир», дедилар».

Бухорий, Абу Довуд ва Термизийлар ривоят қилган.

Шарҳ: Эркак кишининг сони аврат саналади, уни тўсиб юриши фарз. Намозда тўсиши, албатта, шарт.

380- عَنْ عَلِيٍّ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: لَا تَكْشِفْ فِخْذَكَ وَلَا تَنْظُرْ إِلَى فِخْذِ حَيٍّ وَلَا مَيِّتٍ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالحَاكِمُ وَالبَرْزَازُ.

380. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сонингни очма, тирикни ҳам, ўликни ҳам сонига қарама», дедилар».

Абу Довуд, ал-ҳоким ва ал-Баззолар ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадисда ҳам соннинг аврат экани таъкидланмоқда. Киши ўз сонини очмаслиги, хоҳ тирик бўлсин, хоҳ ўлик бўлсин сони очиқ одамга қарамаслиги уқдирилмоқда. Шундоқ экан, сонни намозда бекитиш, албатта, зарур бўлади.

381- عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِذَا زَوَّجَ أَحَدُكُمْ خَادِمَهُ عَبْدَهُ أَوْ أَحْيَرَهُ فَلَا يَنْظُرْ إِلَى مَا دُونَ السُّرَّةِ وَفَوْقَ الرُّكْبَةِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالدَّارَقُطْنِيُّ وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ.

381. Амр ибн Шуъайбдан, у отасидан, у бобосидан розияллоҳу анҳум ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон бирингиз ходимини, қулини ёки мардикорини уйлантирса, унинг киндигидан пастига ва тиззасидан юқорисига назар солмасин», дедилар.

Абу Довуд, Дора Қутний ва Байҳақийлар ривоят қилган.

Шарҳ: Бундан ходим, қул ва мардикорларни паст санаб авратига қараса бўлаверади деган хулосага бориш нотўғри экани тушунилади.

382- عَنْ مَيْمُونَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي عَلَى الْخُمْرَةِ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

382. Маймуна розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам хумранинг

устида намоз ўқир эдилар».

Тўртовлари ривоят қилган.

Шарҳ: Хумра – хурмонинг баргидан қилинган кичик жойнамоz. Бундан Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг жойнамоzлари содда бўлганини билиб оламиз.

383- عَنْ أَنَسٍ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ كَانَ يَزُورُ أُمَّ سُلَيْمٍ فَتَذَرُكُهُ الصَّلَاةُ أَحْيَانًا فَيُصَلِّي عَلَى بَسَاطٍ لَنَا وَهُوَ حَصِيرٌ نَنْضَحُهُ بِالْمَاءِ.
رَوَاهُ الْخُمْسَةُ وَاللَّفْظُ لِأَبِي دَاوُدَ. وَفِي رِوَايَةٍ: كَانَ النَّبِيُّ ρ يُصَلِّي عَلَى الْحَصِيرِ وَالْفَرْوَةِ الْمَدْبُوعَةِ.

383. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Умму Сулаймни зиёрат қилар, аҳёнда намоз вақти бўлиб қолса бизнинг ерга солиб қўйган нарсамизда намоз ўқир эдилар. У бўйра бўлиб, устидан сув сепиб турар эдик».

Бешовлари ривоят қилган. Лафз Абу Довудники.

Бошқа ривоятда:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бўйра ва ошланган тери устида намоз ўқир эдилар», дейилган.

Шарҳ: Бу ривоятлардан ерга солиб қўйилган нарса, бўйра ва ошланган тери устида намоз ўқиш тўғрилигини билиб оламиз.

لباس الحرة في الصلاة

АЁЛ КИШИНИНГ НАМОЗДАГИ ЛИБОСИ

384- سَأَلْتُ أُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مَاذَا تُصَلِّي فِيهِ الْمَرْأَةُ
مِنَ الثِّيَابِ؟ فَقَالَتْ: تُصَلِّي فِي الْخِمَارِ وَالذَّرْعِ السَّابِغِ الَّذِي يُعَيِّبُ
ظُهُورَ قَدَمَيْهَا.

384. Умму Салама розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Аёл киши қандоқ кийимда намоз ўқийди?» деб сўралди. У киши:

«У химорда ва бутун жисмини тўсиб икки қадамнинг устини бекитиб турадиган қўйлақда намоз ўқийди», дедилар.

Шарҳ: «Химор» аёл кишининг боши ва кўксини тўсиб турадиган рўмолга ўхшаш нарса.

Демак, аёл киши юзидан бошқа жойини очмайдиган кийим кийиб намоз ўқиши керак.

385- وَقَالَتْ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ أَتُصَلِّي الْمَرْأَةُ فِي دِرْعٍ وَخِمَارٍ
لَيْسَ عَلَيْهَا إِزَارٌ؟ قَالَ: إِذَا كَانَ الدَّرْعُ سَابِغًا يُعْطِي ظُهُورَ قَدَمَيْهَا.
رَوَاهُمَا أَبُو دَاوُدَ.

385. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан:

«Аёл киши қўйлақ ва химор ила лунгисиз намоз ўқиса бўладими?» деб сўрадим. У зот:

«Агар қўйлақ бутун жисмни тўсиб, икки қадамнинг устини бекитадиган бўлса, бўлади», дедилар.

Иккисини Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоят олдингисини таъкидлаб келмоқда.

386- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ حَائِضٍ إِلَّا بِخِمَارٍ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

386. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ ҳайз кўрувчининг намозини фақат химор ила қабул қилади», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, аёл киши боши ва кўксини тўсиб турувчи кийим ҳамда рўмолсиз намоз ўқиши мумкин эмас.

تَجُوزُ الصَّلَاةُ فِي النِّعْلِ الطَّاهِرِ

ПОК КАВУШ ИЛА НАМОЗ ЎҚИШ ЖОИЗ

387- سُئِلَ أَنَسٌ ﷺ أَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي فِي نَعْلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا أَلْبَدَاوُدَ.

387. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам кавушлари билан намоз ўқирмидилар?» деб сўралди.

«Ҳа», дедилар».

Бешовларидан фақат Абу Довуд ривоят қилмаган.

Шарҳ: Бундан пок оёқ кийимини ечмай ҳам намоз ўқиш жоизлиги чиқади.

ترك الكلام والفعل الكثيرين

НАМОЗДА КАЛОМ ВА ИШНИ ТАРК ҚИЛИШ

388- عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ τ قَالَ: كُنَّا نَتَكَلَّمُ فِي الصَّلَاةِ يُكَلِّمُ الرَّجُلُ صَاحِبَهُ وَهُوَ إِلَى جَنْبِهِ فِي الصَّلَاةِ حَتَّى نَزَلَتْ - وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ - فَأَمَرْنَا بِالسُّكُوتِ وَهَيِّنَا عَنِ الْكَلَامِ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ.

388. Зайд ибн Арқам розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Намозда гаплашар эдик. Бир одам намозда ёнида турган шеригига гапираверар эди. Токи «Аллоҳ учун тоат ила жим туринглар» ояти тушганда сукут сақлашга амр қилиндик, гапдан наҳий қилиндик».

Бешовлари ривоят қилинган.

Шарҳ: Намоз янги фарз бўлиб, одамлар унга ҳали унча ўрганмаган пайтда баъзи гапларни гапиришга рухсат бор эди. Ўша пайтда бу ривоятда зикр қилинганидек, намозда туриб, баъзи гапларни айтиш ҳоллари бўлган.

Кейин эса Аллоҳ таоло мазкур оятни нозил қилиб намозда гапиришни ман этди. Шунинг учун ким намозда гапириб юборса, намози бузилади.

389- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ τ قَالَ: كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى النَّبِيِّ ρ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ فَيَرُدُّ عَلَيْنَا فَلَمَّا رَجَعْنَا مِنْ عِنْدِ النَّحَاشِيِّ سَلَّمْنَا عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدِّ عَلَيْنَا فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَيْكَ فَتَرُدُّ عَلَيْنَا فَقَالَ: إِنَّ فِي الصَّلَاةِ شُغْلًا. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ، وَلِإِسْلِيمٍ وَأَبِي دَاوُدَ وَأَحْمَدَ: إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَحْرُلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ إِنَّمَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ، أَوْ كَمَا قَالَ ρ.

389. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга намоз ўқиб турганларида салом берар эдик, у зот бизларга жавоб қайтарар эдилар. Нажошийнинг ҳузуридан қайтганимиздан сўнг салом берсак, жавоб қайтармадилар. Шунда биз:

«Эй Аллоҳнинг Расули, сизга салом берсак жавоб қайтарар эдингиз?» дедик. У зот:

«Албатта, намозда машғуллик бор», дедилар».

Икки Шайх ривоят қилишган.

Муслим, Абу Довуд ва Аҳмадлар келтирган ривоятда:

«Албатта, бу намозда одамларнинг каломидан ҳеч нарса мумкин эмас. У фақат тасбиҳ, такбир ва Қуръон кироатидан иборатдир», дедилар».

Шарҳ: Ушбу ривоятдан намозда баъзи гапларни гапириш Исломнинг дастлабки пайтларида бўлганини очик-ойдин билиб оламиз. Чунки ҳадиснинг ровийси Абдуллоҳ розияллоҳу анҳунинг, «Нажошийнинг ҳузуридан қайтганимиздан сўнг», дейишларидан улар ҳабашистонга ҳижрат қилгунларига қадар Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга намоз ўқиётганларида салом беришиб юрганлар. ҳабашистонга ҳижрат эса Мадинага ҳижратдан анча олдин бўлган.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинаи Мунавварага ҳижрат қилганларидан кейин Жаъфар ибн Абу Толиб бошлиқ муҳожирлар ҳабашистондан тўғри Мадинаи Мунавварага қайтиб келганлар.

Мана шу ривоятдан намозда тасбиҳ, такбир ва Қуръон кироатидан бўлак сўз қўшиш гап гапириш, ҳатто, саломга алик олиш мумкин эмаслиги маълум бўляпти.

390- عَنْ مُعَيْقِبٍ ر قَالَ: ذَكَرَ النَّبِيُّ ﷺ الْمَسْحَ فِي الْمَسْجِدِ

يَعْنِي الْخُصَى قَالَ: إِنْ كُنْتَ لَا بُدَّ فَأَعِلاً فَوَاحِدَةً. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ

وَلِأَصْحَابِ السُّنَنِ: إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَإِنَّ الرَّحْمَةَ تُوَجِّهُهُ
فَلَا يَمْسَحُ الْخُصْيَ.

390. Муъайқийб розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам масжиддаги майда тошларни тўғрилашни зикр қилиб:

«Агар қилмасанг бўлмайдиган бўлса, бир марта қил», дедилар».

Сунан эгалари келтирган ривоятда:

«Қачон бирортангиз намозга турса, албатта, раҳмат унга юзма-юз туради, майда тошларни сурмасин», деганлар».

Шарҳ: Аввало ҳадиснинг ровийи Муъайқийб розияллоху анҳу билан танишиб олайлик:

Муъайқийб ибн Абу Фотима ад-Давсий ал-Аздий Абдушшамс қабиласи бошлиғи, биринчилардан бўлиб Маккада Исломга келган, ҳабашистон ва Мадина муҳожирларидан, Бадр ғазоти, Ризвон байъати ва бундан кейинги бўлган маъракаларда иштирок этган.

У киши Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг узукларига мушарраф бўлганлар. Мазкур узук Усмон ибн Аффоннинг халифалик даврларида «Арийс» қудуғига тушиб кетган ва қайтиб топилмаган.

Муъайқийб розияллоху анҳу Абу Бакр ва Умар розияллоху анҳулар даврларида хазиначи бўлдилар.

Расулуллоҳдан ҳаммаси бўлиб, етгита ҳадис ривоят қилдилар. Бу зотдан ўғиллари Муҳаммад ва ҳорис, неваралари Йёс ибн ҳорис, Абу Салама, Абдуррахмон ибн Авфлар ривоят қилишди. Бу киши ривоят қилган ҳадисларни уч «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишди.

хижратнинг 40-санасида Усмон ибн Аффон розияллоху анҳунинг халифалик даврларида вафот этдилар.

Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг вақтларида масжидлар ҳам ердан иборат эди. Шунинг учун сажда қилган одамнинг пешонаси майда тошларга тегиши оддий ҳол эди. Бу ҳақда саҳобаларнинг фатво сўрашлари ҳам ғариб нарса эмас. Набий соллаллоху алайҳи васаллам бу ҳақда:

«Агар қилмасанг бўлмайдиган бўлса, бир марта қил», дедилар.

Яъни, майда тошни суриб ташлашдан бўлак илож бўлмаса, бир марта суриб ташлаш мумкин. Аммо уни сурмай намозни давом эттириш мумкин бўлса, сурмаган маъқул.

Уламоларимиз бу ҳадисни хужжат қилиб, иложсиз қолганда тош суришдан бошқа ишларни ҳам қилиш мумкин, дейдилар. Фақат ўша ишни бажариш учун қилинадиган ҳаракат ўша майда тошларни суришдаги ҳаракатдан кўп бўлмаслиги керак. Албатта, ўша ишни қилмаса, намозига футур етишига кўзи етмоғи керак.

Аслида эса, намозда бошқа ҳеч нарсага чалғиб бўлмайди. Чунки намоз ўқиётган одам Аллоҳ таолонинг ҳузурида, Унинг раҳмати ила юзма-юз турган бўлади. Мўмин одам учун Аллоҳ таолонинг ҳузурида туриб, бошқа нарсаларга эътибор бериши, Аллоҳнинг раҳматидан бошқа томонга юзланиши яхши эмас.

Уламоларимиз барча далилларни ўрганиб чиқиб, намознинг тўғри бўлиши учун қуйидаги шартлар мавжуд бўлиши керак деган хулосага келганлар;

1. Ислом.

Мусулмон бўлмаган одам ўқиган намоз қабул бўлмайди.

2. «Оқу қора»ни ажрата билиш.

Яъни, ёш бола балоғатга етмаган бўлса ҳам, нарсаларнинг фарқига етадиган ёшда бўлиб намоз ўқиса, намози қабул бўлади.

3. Ақл.

Ақлсиз одамнинг намози дуруст бўлмайди.

4. Вақтнинг кириши.

Ўз вақтидан аввал ўқилган намоз қабул бўлмайди.

5. Катта ва кичик бетаҳоратликдан пок бўлиш.

Яъни, ғусл ва таҳоратни вожиб қиладиган нарсалардан холи ҳамда таҳоратли бўлиш.

6. Нажосатдан (кийим, бадан ва макон) пок бўлиш.

7. Авратни бекитиш.

8. Қиблага юзланиш – қараш.

9. Ният.

10. Тартиб.

Намозни адо қилиш амаллари:

11. Намоз амалларини кетма-кет адо қилиш.

12. Намознинг жинсидан бўлмаган каломни тарк қилиш.

13. Намознинг жинсидан бўлмаган кўп амални тарк қилиш.

14. Емоқ-ичмоқни тарк қилиш.

Намозни ботил қилувчи нарсалар.

Намозда уни адо қилиш учун шариатда кўрсатилган кайфиятга хилоф нарса содир бўлса, у бузилади ёки бошқача қилиб айтганда ботил бўлади. Бу вақтда намозни қайта ўқишга тўғри келади. Қуйида ҳанафий мазҳаби уламулари намозни бузади деган нарсаларнинг баъзилари билан танишиб чиқамиз:

1. Намозда қасдданми, унутибми, билмасданми, хато тариқасидами ёки мажбуранми гапирилса, у ботил бўлади. Бу нарса икки ҳарфни ёки фаҳмласа бўладиган бир ҳарфни нутқ қилиш билан бўлади.

Мусибат туфайли овоз чиқариб йиғласа, намози бузилади.

2. Имомдан бошқага лукма берса, намози бузилади.

Шунингдек, агар имом бошқа оятга ўтиб кетган бўлса,

олдинги адашган оятини лукма берса, лукма берувчининг намози бузилади. Агар имом унинг ноўрин лукмасини олса, унинг ҳам намози бузилади.

3. Емоқ ва ичмоқ.

Бу икки иш қасддан ёки унутиб бўлса ҳам намозни бузади. Уч марта чайнаса, тишининг орасида қолган нўхотдек таомни еса, намози бузилади.

4. Бирин-кетин бўлган кўп амал.

Ташқаридан қараб турган одам бу намозда эмас экан, дейдиган даражадаги амал кўп ҳисобланади.

5. Қибладан юз ўгириш.

Бу узрсиз кўксини қибладан буриши ила содир бўлади. Аммо таҳорат қилиб келиш учун бурилса, бўлади.

6. Авратни қасддан очиш.

Агар шамоли ва шунга ўхшаш нарсалар сабабли аврат очилса, уч тасбиҳ айтгунча вақтда ёпиб олса бўлади. Ундан кўп аврати очик ҳолда қолса, намози бузилади.

7. Катта ёки кичик бетаҳоратлик ориз бўлиб қолса, намоз бузилади.

8. Баданда, кийимда ва маконда афв қилиб бўлмайдиган даражада кўп нажосат пайдо бўлса, намоз ботил бўлади.

9. Намозхон ўзи эшитадиган даражада кулса, намози бузилади, таҳорати кетмайди. Агар ёнидагилар ҳам эшитадиган даражада кулса, намоз ҳам, таҳорат ҳам бузилади. Овоз чиқармай табассум қилса, намоз ҳам, таҳорат ҳам бузилмайди.

10. Одамларнинг сўзига ўхшаш нарса ила дуо қилиш.

11. Бировга салом бериш.

12. Саломга алик олиш.

13. Узрсиз томоқ қириш.

14. Оҳ уриш.

15. Акса урган одамга «ярхамукаллоху» демоқ. Ёки шунга ўхшаш нарсаларни айтиш.

16. Охирги қаъдага ўтиришидан олдин таяммум ила намоз ўқиётган одам сувни кўриб уни ишлатишга қодир бўлмоғи.

17. Икки махсига тортилган масҳнинг муддати чиқиши.

18. Махсини ечиш.

19. Якка ўзи намоз ўқиётган уммий одамнинг бир оят ўрганиб олиши. Ўша оятни ўқиб намозни адо этиши лозим бўлиб қолгани учун.

20. Имо билан намоз ўқиётган одамнинг рукуъ ва саждага қодир бўлиб қолиши.

21. Ялонғоч намоз ўқиётган одамга авратини ёпадиган кийим топилиб қолиши.

22. Яранинг устидаги боғич тушиб кетиши.

23. ҳушидан кетиш.

24. Жинни бўлиш.

25. Назар солиш ила жунублик етиши.

26. Аёл кишининг намозда эр киши билан баробар туриб қолиши.

27. Муқтадийнинг имомидан олдинга ўтиб кетиши ва бошқалар.

الباب الرابع في سنن الصلاة المتقدمة

وفيه فصول ثلاثة

الفصل الأول في الأذان والإقامة

ТЎРТИНЧИ БОБ

НАМОЗДАН ОЛДИНГИ СУННАТЛАР ҲАҚИДА

УЧ ФАСЛДАН ИБОРАТ

БИРИНЧИ ФАСЛ

АЗОН ВА ИҚОМАТ ҲАҚИДА

Намозхонларни сафга туришга чорлаш учун айтиладиган махсус нарса «иккома», дейилади.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَبَبِيبٍبِبِبِنَنْتَتَط

Аллоҳ таоло:

«Эй иймон келтирганлар, қачонки жума куни намозга нидо қилинса, бас, Аллоҳнинг зикрига шошилинг ва савдони қўйинг. Ана шундоқ қилмоғингиз, сиз учун яхшидир, агар билсангиз», деган (Жума: 9).

وَقَالَ: أَبُوبِيبٍ

Ва яна:

«Қачонки намозга нидо қилсангиз, уни масхара ва ўйин қилиб олурлар», деган (Моида: 58).

Шарҳ: Бу икки оятдаги «нидо»дан мурод азон экани очик-ойдин кўриниб турибди. Демак, азон Қуръонда зикр қилинган экан.

«Азон» луғатда «билдириш» маъносини англатади. Шариатда эса, фарз намознинг вақтини махсус қавл ила билдиришга «азон» дейилади.

Азон Қуръонда зикр қилинганини юқорида билдик, ҳадисларда қандоқ зикр қилинганидан намуналарни Аллоҳ хоҳласа, энди ўрганамиз.

Азон айтиш биринчи ҳижрий санадан бошланган. Аввалбошда мусулмонлар масжидда тўпланишар, намоз вақтини кутиб ўтиришар, вақт бўлганда эса намоз ўқир эдилар. Ибн Умар розияллоҳу анҳунинг айтишларича, насороларнинг зангига ўхшаш занг чалишни ёки яхудийларнинг дудига ўхшаш дуд чалишни маслаҳат қилинган ҳоллар ҳам бўлган. Абу Довуд, Ибн Можа ва Доримийлар келтирган ривоятда Абдуллоҳ ибн Зайд ибн Абду Роббиҳ розияллоҳу анҳу қуйидагиларни айтадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам одамларни намозга тўплаш учун занг чалишга амр қилганларида кечаси туш кўрдим. Олдимга занг кўтарган бир одам келди. Мен унга:

«Эй Аллоҳнинг бандаси, зангни сотасанми?» дедим.

«Бу билан нима қиласан?» деди у.

«У билан намозга чақирамиз», дедим.

«Бундан яхшироқ, нарсани сенга айтиб берайми?» деди.

«ҳа», дедим.

«Аллоҳу Акбар» дейсан, деб охиригача айтиб берди. Шунингдек, икоматни ҳам айтиб берди. Тонг отиши билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориб, кўрган тушимни айтиб бердим. У зот:

«Иншааллоҳ, бу ҳақ туш. Билолнинг ёнида туриб, кўрганингни айтиб бериб тур, у азон айтсин, унинг овози

сеникидан кучли», дедилар.

Мен Билолга айтиб турдим, у азон айтди. Буни уйида туриб эшитган Умар ибн Хаттоб ридосини судраб югуриб чиқди ва:

«Эй Аллоҳнинг Расули, сизни ҳақ ила юборган зотга қасамки, мен ҳам шунга ўхшаш туш кўрдим», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳга ҳамдлар бўлсин!» дедилар.

Имом Баззор қилган ривоятда Пайғамбаримиз алайҳиссаломга азонни Исро кечасида кўрсатилгани ва етти осмоннинг устидан эшитганлари ҳақида сўз боради.

Бу ривоятлардаги ҳодисалардан минг тўрт юз йил ўтиб, ойга қадам босган америкалик фазогир ҳам ойда туриб, азонни эшитди. Бу овозни овоз ёзиш асбоблари ёзиб олди. Йиллар ўтиб, фазогир Мисрга келиб азонни эшитганида, кўпчилик иштирок этаётган йиғилишда, бу овозни ойда эшитган эдим, деб тан олди.

391- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ

أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتَّى لَا يَسْمَعَ التَّأْذِينَ فَإِذَا قُضِيَ التَّأْذِينُ
أَقْبَلَ حَتَّى إِذَا ثُوبَ بِالصَّلَاةِ أَدْبَرَ حَتَّى إِذَا قُضِيَ التَّثْوِيبُ أَقْبَلَ حَتَّى
يَخْطُرَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَنَفْسِهِ يَقُولُ لَهُ ادْكُرْ كَذَا وَادْكُرْ كَذَا مِمَّا لَمْ يَكُنْ
يَذْكُرُ مِنْ قَبْلُ، حَتَّى يَظَلَ الرَّجُلُ مَا يَذْرِي كَمْ صَلَّى. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا
التِّرْمِذِيَّ. وَلِمُسْلِمٍ: إِنَّ الشَّيْطَانَ إِذَا سَمِعَ النِّدَاءَ بِالصَّلَاةِ ذَهَبَ حَتَّى
يَكُونَ مَكَانَ الرُّوحَاءِ.

391. Абу Хурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон намозга азон айтилса, шайтон азонни эшитмаслик учун орқасидан ҳаво чиқариб ортга қочади. Азон айтиб бўлинса, яна келади. Қачон иқомат айтилса, яна ортига кетади. Иқомат айтиб бўлинса, одамнинг дилига васваса солиш учун қайтиб келади. У олдин эсламай юрган нарсаларни айтиб, уни эсла, буни эсла, дейди. ҳаттоки, одам қанча намоз ўқиганини ҳам билмай қолади», дедилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Муслим қилган ривоятда:

«Қачонки шайтон намозга азон айтилганини эшитса, Равҳоогача бўлган масофага қочади», деганлар».

Шарҳ: «Равҳоо» Мадинаи Мунавварадан ўттиз-қирқ мил чамаси узоқликдаги жойнинг исми.

Ушбу ҳадисда азон ва иқоматнинг қанчалик фазилатли нарса экани ҳақида сўз бормоқда. Дунёдаги барча ёмонлик, куфр, исён ва васвасанинг эгаси бўлган шайтонни шунчалар кўрқитган нарсалар фазилатли бўлмай, нима фазилатли бўлар эди?!

Азон айтилганда қаттиқ қочганидан шайтоннинг орқасидан ел чиқиб кетади экан. Бу ҳол унга Аллоҳнинг улуғлаш билан кўтарилган овоз нақадар қаттиқ таъсир қилишини кўрсатиб турибди.

Шунингдек ўттиз ёки қирқ мил узоқликка қочиши ҳам ҳазил иш эмас. Бу Аллоҳнинг улуғлигини юксакларга кўтариб азон ва иқома айтилган жойда шайтон бўлмайди, деганидир.

Шу билан бирга, азон ва иқомат айтувчи муаззинларнинг ҳам фазли борлигини унутмайлик.

Шайтон инсонни намозда қандоқ васваса қилиши бу ҳадиси шарифда ажойиб услуб ила баён қилиб берилмоқда. Демак, намоз ўқиган пайтимизда ўша васвасадан узоқ бўлиш йўллари ахтаришимиз керак.

392- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعَصَعَةَ τ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ τ قَالَ لَهُ: إِنِّي أَرَاكَ تُحِبُّ الْعَنَمَ وَالْبَادِيَةَ فَإِذَا كُنْتَ فِي عَنَمِكَ أَوْ بَادِيَتِكَ فَأَذَنْتَ بِالصَّلَاةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ فَإِنَّهُ لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ حِنَّ وَلَا إِنْسٍ وَلَا شَيْءٍ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. قَالَ أَبُو سَعِيدٍ سَمِعْتُهُ مِنَ النَّبِيِّ ρ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالنَّسَائِيُّ.

392. Абдуллоҳ ибн Абдуррахмон ибн Абу Соъсоъа розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

У кишига Абу Саъид ал-Худрий розияллоху анху:

«Мен сенинг қўйни ва чўлни яхши кўришингни билмоқдаман. Қачонки қўйинг ичида, чўлингда бўлсанг-у намозга азон айтадиган бўлсанг, овозингни баланд кўтар. Чунки қайси бир жин, инс ёки бирор нарсa муаззиннинг овозини эшитса, албатта, қиёмат куни унга гувоҳлик беради. Буни Набий соллаллоху алайҳи васалламдан эшитганман», деган экан.

Бухорий ва Насайи ривоят қилган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Абдуллоҳ ибн Абдуррахмон ибн Абу Соъсоъа розияллоху анху билан яқиндан танишиб олайлик:

Абдуллоҳ ибн Абдуррахмон ибн Абу Соъсоъа Мозиний ал-Ансорий ишончли ҳадис тўпловчи тобеинлардан бўлганлар. Оталари улуғ саҳобалардан эдилар. У киши ҳадисларни оталаридан, Абу Саид ал-Худрий, Ато ибн Ясар, Умар ибн Абдулазиз, Соиб ибн ҳаммодлардан ривоят қилдилар.

Бу зот Абу Жаъфарни халифалик даврларида вафот этдилар.

Ҳадиси шарифда азоннинг ва азон айтувчи кишининг

фазли яна ҳам оширилмоқда. Шу билан бирга, азонни иложи борица узокқа етадиган қилиб айтишга тарғиб қилинмоқда.

Ҳазрати Билол розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг масжидлари атрофидаги энг баланд уй Бани Нажжор қабиласидан бўлган бир аёлнинг уйи тепасига чиқиб айтар эдилар.

Бу ҳадисдан ёлғиз одам чўлда бўлса ҳам азон айтиб намоз ўқиши яхши экани чиқмоқда.

393- عَنْ مُعَاوِيَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: الْمُؤَذِّنُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ
أَعْنَاقًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَحْمَدُ.

393. Муовия розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Муаззинлар қиёмат куни бўйни энг узун одамлар бўлурлар», дедилар».

Муслим ва Аҳмад ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадисда муаззинларнинг фазли қиёмат куни олий даражада бўлиши ҳақида сўз бормоқда. Улар ҳамманинг ичида алоҳида фазл билан ажралиб турар эканлар. Арабларда аслзода, улуғ кишиларни бўйни узун, деб васф қилиш одати бор.

394- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: الْإِمَامُ ضَامِنٌ
وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ، اللَّهُمَّ أَرْشِدِ الْأَئِمَّةَ وَاعْفِرْ لِلْمُؤَذِّنِينَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ
وَالشَّافِعِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ.

394. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Имом зоминдир, муаззин омонат эгасидир. Эй бор Худоё! Имомларни иршод қил, муаззинларни мағфират қил», дедилар».

Абу Довуд, Шофеъий ва Термизийлар ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда имом ва муаззинларнинг масъулиятлари баён қилинмоқда. Имом ўз қавмининг намози учун зоминдир. У намозини баркамол қилса, қавмнинг намози ҳам баркамол бўлади. Агар имомнинг намози ўртача бўлса, бутун қавмнинг намози ҳам ўртача бўлади. Имом ўзини пок тутиб, намозни аъло даражада ўкиб турса, ўзи ҳам, қавми ҳам ажру савоб ва олий мартабаларга эришадилар. Аммо бетавфиқлик қилиб нуқсонга йўл қўйса, гуноҳи ўзига бўлади.

Шунингдек, муаззин ҳам ўз қавмининг омонат эгасидир. Унинг бўйнига бутун бошли бир қавмнинг намози вақтида ўкилиши, рўзасини вақтида тутилиб, вақтида очилиши юклатилган. Агар муаззин такводор бўлиб, ўзига юклатилган омонатни шараф билан адо этса, улкан мартабаларга эришади. Лекин омонатга хиёнат қилса, иши расво бўлади.

Шунинг учун ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг ҳаққига дуо қилиб:

«Эй бор Худоё! Имомларни иршод қил, муаззинларни мағфират қил», дедилар».

395- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: الْمُؤَدِّنُ يُعْفَرُ لَهُ مَدَى صَوْتِهِ وَيَشْهَدُ لَهُ كُلُّ رَطْبٍ وَيَأْسٍ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتَّسَائِيُّ. وَزَادَ فِي رِوَايَةٍ: وَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ صَلَّى مَعَهُ.

395. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Муаззин овози етган жойгача мағфират қилинади

ва унга барча ҳўлу қурук гувоҳлик беради», дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Насайнинг ривоятида:

«Унга у билан намоз ўқиганларнинг ажрича ажр берилади», деган ибора зиёда қилинган.

Шарҳ: Азон айтиш ўта масъулиятли иш бўлиши билан бирга, ўта шарафли ҳамдир. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Муаззин овози етган жойгача мағфират қилинади», деганлари муаззин унинг гуноҳлари мужассам қилиниб, ҳамма томонга ёйилса, унинг azon айтганида овози қаерга етса, ўша ергача бўлган гуноҳлари мағфират қилинади, демакдир.

Бунинг устига, қиёмат куни унга азони етган жойлардаги барча ҳўлу қурук нарсаларнинг яхшилик ила гувоҳлик бериши жуда ҳам олий даражадир.

Энг қимматлиси, муаззиннинг азонини эшитиб, жамоат намозига келган барча намозхонларга қанча ажру савоб бўлса, муаззиннинг бир ўзига ҳам шунча ажру савоб етишидир.

بيان الأذان والإقامة

АЗОН ВА ИҚОМАТНИНГ БАЁНИ

396- عَنْ أَنَسٍ قَالَ: أُمِرَ بِأَلِّ τ أَنَّ يَشْفَعَ الْأَذَانَ وَيُوتِرَ
الإقامة إلا الإقامة. رواه الحمسة.

396. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Билол розияллоҳу анҳуга азонни жуфт айтмоқ, иқомани, қод қоматис салотдан бошқасини тоқ айтмоқ амр қилинди».

Бешовлари ривоят қилган.

Шарҳ: ханафий мазҳабидан бошқа мазҳаблар шу ҳадисга амал қилиб, икомани тоқ айтадилар.

Аммо ханафий мазҳаби бошқа ҳадисни ҳужжат қилиб олган. Аллоҳ хоҳласа, уни бироздан кейин ўрганамиз. ҳозир эса азоннинг қайси кайфиятда айтилишини кўрайлик.

Имом Абу Довуд Абдуллоҳ ибн Зайд розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ривоятида, у киши тушида кўрган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам тасдиқлаган азон ҳозир ҳамма ёқда айтилаётган азондир;

«Аллоҳу Акбар, Аллоҳу Акбар,
Аллоҳу Акбар, Аллоҳу Акбар,
Ашҳаду анлаа илаҳа иллаллоҳ,
Ашҳаду анлаа илаҳа иллаллоҳ,
Ашҳаду анна Муҳаммадан Росулulloҳ,
Ашҳаду анна Муҳаммадан Росулulloҳ,
Ҳаййа алас солат, ҳаййа алас Солат,
Ҳаййа алал Фалаҳ, ҳаййа алал Фалаҳ,
Аллоҳу Акбар, Аллоҳу Акбар,
Лаа илаҳа иллаллоҳ».

Ушбу калималарнинг маънолари қуйидагича:

«Аллоҳу Акбар»

Аллоҳ улўғдир. Аллоҳ ҳар нарсадан буюқдир. У зот ўзига нисбат берилган номуносиб нарсалардан улўғдир.

«Ашҳаду анлаа илаҳа иллаллоҳ»

Аллоҳдан ўзга маъбуд йўқ, деб гувоҳлик бераман.

«Ашҳаду анна Муҳаммадан Расулulloҳ»

Муҳаммад Аллоҳнинг Расули эканига гувоҳлик бераман.

«Ҳаййа алас Солаҳ»

Намозга шошилинглар.

«Ҳаййа алал Фалаҳ»

Нажотга шошилинглар.

Қолган калималарни маънолари, иншааллоҳ, ҳаммамизга маълум.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Билол розияллоҳу анҳуга ва Абу Махзурага:

«Қачонки, бомдод азони бўлса: «Ас-солату хойрун минаннавм»ни айтасан, деб ўргатганларига биноан икки марта айтилади.

Дора Қутний, Аҳмад ва Абу Довудлар ривоят қилишган.

Иқомат ҳанафий мазҳаби бўйича худди азоннинг лафзлари билан айтилади. Фақат «хайъа алал-фалаҳ»дан кейин икки марта «Қод қоматис Салот» жумласи қўшилади («Намоз қоим бўлди» дегани).

Иқома масжидга ёки жамоат намозига йиғилиб турганларга фарз намоз ўқиш бошланаётганини билдириш вазифасини ўтайди. Ёлғиз ўқиётган киши иқома айтса ҳам яхши.

Барча ҳолатларда иқома айтиш суннати муаккададир. Азонни чўзиб, иқомани тезлаб айтиш ҳаммага маълум. Азон айтиш ҳам суннати муаккада ҳисобланади. Қайси бир жамоа, қишлоқ ёки шаҳар келишиб, азон айтишни тарк қилсалар ислом ҳукумати уларга қарши уруш эълон қилади. Чунки улар Исломнинг шиори бўлган энг муҳим нарсалардан бирини инкор қилган ҳисобланадилар.

المستحب للأذان

АЗОННИНГ МУСТАҲАБИ

397- عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ ر قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ اجْعَلْنِي إِمَامَ قَوْمِي فَقَالَ: أَنْتَ إِمَامُهُمْ وَاقْتَدِ بِأُضْعَفِهِمْ وَاتَّخِذْ مُؤَدِّنَا لَا يَأْخُذُ

عَلَى أَذَانِهِ أَجْرًا. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

397. Усмон ибн Абул Осс розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«У киши:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мени ўз қавмимга имом қилиб қўйинг», деди. У зот:

«Сен уларга имомдирсан. Сен уларнинг энг заифига эргаш ва ажр (иш ҳаққи) олмайдиган муаззин ол», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Аввало, ушбу ҳадис ровийи Усмон ибн Абул Осс розияллоҳу анҳу билан танишиб олайлик:

Усмон ибн Абул Осс ибн Бишр ибн Абдуллоҳ ибн Дуҳмон, кунялари Абу Абдуллоҳ.

Бу улуғ саҳоба Сақиф қабиласидан элчи бўлиб келиб, Исломни қабул қилдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини қавмларига бошлиқ қилдилар. Бу зот Исломда фақиҳ бўлишга, Қуръонни ўрганишга жуда ҳам кизикар эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаётлик давларида Тоифда бошлиқ бўладилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этганларидан кейин Тоиф аҳли муртад бўлишни ихтиёр этишганида, бу зот уларни ваъз-насихат ва ҳикматлар айтиб, қайтариб қолишга муяссар бўлдилар.

«Эй Тоиф аҳли! Исломга киришда шошилмай, охири кирган эдингиз, энди Исломдан қайтишда шошилиб, биринчилардан бўлиб қайтасизларми?» деганларида халқ у кишининг сўзларига қулоқ солиб, Ислом динида қолишди.

Абу Бакр розияллоҳу анҳу бу ҳолатни кўргач, Усмон ибн Абул Оссни яна Тоифга бошлиқ қилиб тайинладилар. Бу киши Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу халифалик давларининг иккинчи йилигача Тоифда бошлиқ бўлади.

Сўнгра Умар розияллоҳу анҳу у кишини Уммон ва Баҳраинга бошлиқ қилдилар. Бу ерни фатҳ этишда иштирок этиб, Шоҳриқ подшоҳни ўлдирдилар. Бундан ташқари, Форс ва ҳинд ерларини фатҳ этишда катта ҳисса қўшдилар.

Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ушбу ҳадисда:

«**Уларнинг энг заифига эргаш**» деганлари намозни ўшанинг ҳолига қараб енгиллаштириб ўқи деб тушунилади.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Раҳбардан қавмга имом қилиб қўйишни сўраш жоизлиги.

2. Раҳбар томонидан қавмга имом тайинланиши.

3. Имом қавм ичидаги заиф кишиларни эътиборга олиб намозни енгиллаштириши кераклиги.

4. Қавмнинг имоми бўлганидек, муаззини ҳам бўлиши кераклиги.

5. Муаззинни имом танлаши.

6. Муаззин ажр иш ҳаққи олмай муаззинлик қилиши яхши эканлиги.

Иш ҳақи олмай муаззинлик қилиш афзал ва комил, лекин шароитга қараб, ажр олишга рухсат берганлар ҳам бор.

398- عَنْ زِيَادِ بْنِ الْحَارِثِ الصُّدَائِيِّ ط قَالَ: أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ
p أَنْ أُؤَدِّنَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ فَأَذَّنْتُ فَأَرَادَ بِإِلَالٍ أَنْ يُقِيمَ فَقَالَ رَسُولُ
اللهِ p: إِنَّ أَخَا صُدَاءٍ قَدْ أَذَّنَ فَمَنْ أَذَّنَ فَهُوَ يُقِيمُ؟ رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ
وَأَبُو دَاوُدَ.

398. Зиёд ибн ал-Ҳорис ас-Судоъий розияллоҳу анҳу дан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга бомдод намозига азон айтишимни амр қилдилар. Бас, мен азон айтдим. Сўнг Билол иқома айтмоқчи бўлган эди, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Батаҳқиқ, азонни судоълик айтди. Бас, ким азон айтса, ўша иқома айтур», дедилар».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Зиёд ибн ал-ҳорис ас-Судоъий розияллоҳу анҳу билан танишиб олайлик:

Зиёд ибн ал-Ҳорис ас-Судоъий розияллоҳу анҳу Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга байъат қилган улуғ саҳобийлардан.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу кишининг қавмларига, аскар жўнатмоқчи бўлганларида, Зиёд ул зотдан қавмларини яна бир бор Исломга чақиришни сўрайдилар. Зиёд қавмларига бориб, уларни Исломга даъват қиладилар. Сўнггра Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига қавмининг Исломини башоратини бериб келадилар.

Шундан сўнг Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Қавминг гапингни қайтармас экан», деб Зиёдни уларга бошлиқ қилиб тайинлайдилар.

Зиёд Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан кўплаб ҳадислар ривоят қилдилар. Бу зотдан ўғиллари Рофеъ, Зиёд ибн Наъийм ал-Ҳазрабий, Абдулғаффор ибн Майсара ва бошқалар ривоят қилишган.

Бу ҳадисни ҳамма уламолар ҳужжат қилиб олганлар ва ким азон айтса, ўша иқома айтади, деганлар. Баъзи бир ҳолатларда бошқа одам айтса ҳам бўлади. Лекин муаззин ўзи айтгани афзал.

399- عَنْ امْرَأَةٍ مِنْ بَنِي النَّجَّارِ قَالَتْ: كَانَ بَيْتِي مِنْ أَطْوَلَ بَيْتِ حَوْلَ الْمَسْجِدِ وَكَانَ بِأَلَّ يُؤَدُّنُ عَلَيْهِ الْفَجْرَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

399. Бани нажжорлик бир аёл розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Менинг уйим масжид атрофидаги энг баланд уй эди. Билол бомдоднинг азонини унинг устига чикиб айтар эди».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Бундан азонни иложи борича узоққа етказиш учун ҳаракат қилиш лозимлиги билинади. Шунинг учун ҳам мусулмонлар доимо бунга яраша чоралар кўриб келишган. Мусулмон оламидаги сон-саноксиз баланд миноралар, мезаналар шу мақсадда барпо этилган. ҳозирги замонавий қулайликлардан ҳам унумли фойдаланишмоқда. Мусулмон одам азоннинг овозидан баҳра олади, у қанча баланд бўлса, узоққа етса, шунча хурсанд бўлади.

400- عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ τ قَالَ: رَأَيْتُ بِلَالًا يُؤَدِّنُ وَيَدُورُ وَيَتَّبِعُ فَاهُ هَهُنَا وَهَهُنَا وَأُضْبِعَاهُ فِي أُذُنَيْهِ وَرَسُولُ اللَّهِ ρ فِي قُبَّةٍ لَهُ حَمْرَاءُ مِنْ أَدَمٍ فَخَرَجَ بِلَالٌ بَيْنَ يَدَيْهِ بِالْعَنْزَةِ فَرَكَزَهَا فِي الْبَطْحَاءِ فَصَلَّى إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ ρ يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ الْكَلْبُ وَالْحِمَارُ وَعَلَيْهِ حُلَّةٌ حَمْرَاءُ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى بَرِيقِ سَاقِيهِ. وَفِي رِوَايَةٍ: فَلَمَّا بَلَغَ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ لَوَى عُنْقَهُ يَمِينًا وَشِمَالًا وَلَمْ يَسْتَدِرْ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ. وَلَفْظُهُ لِلتَّرْمِذِيِّ.

400. Абу Жухайфа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Билолни айланиб юриб азон айтаётганини кўрдим. У оғзини у ёққа, бу ёққа бурар, икки бармоғи қулоғида

эди. Расулulloх соллаллоху алайхи васаллам бўлсалар ошланган теридан қилинган қапада эдилар. Бас, Билол у зотнинг олдиларига асони кўтариб чиқиб, яланглик жойга санчди. Расулulloх соллаллоху алайхи васаллам унга қараб намоз ўқидилар. Олдиларидан ит, эшак ўтиб турар эди. У зотнинг устларида қизил кийим бор эди. Мен У зотнинг икки болдирларини кўриб турар эдим».

Бошқа бир ривоятда:

«Ҳаййа алас салот, ҳаййа алал фалах»га етганида бўйнини ўнгга, чапга бурди, айланмади», дейилган.

Бешовларидан ривоят қилинган. Лафз Термизийники.

Шарҳ: Ровийнинг: **«Билолни айланиб юриб азон айтаётганини кўрдим»** дегани бир жойдан иккинчи жойга кўчиб, маъносидадир. Чунки азон қиблага қараб айтилади, орқага айланиб бўлмайди.

Ушбу ҳадисдан олинadиган фойдалар:

1. Азонни кўпчилик эшитиш учун бир жойдан, иккинчи жойга ўтиб юриб айтиш мумкинлиги.

2. Шу мақсадда муаззин оғзини у ёқ, бу ёққа буриши мумкинлиги.

3. Муаззин овози яхши чиқиши учун бармоғини кулоғига тикиб олса яхши бўлиши.

4. Ошланган теридан қилинган қапада ўтириш мумкинлиги.

5. ҳазрати Билол розияллоху анҳунинг фазллари.

6. Яланглик жойда намоз ўқиганда имомнинг қаршисига асо ёки шунга ўхшаш нарсани тўсиқ қилиб қўйиш кераклиги.

7. Олдида тўсиқ бор намозхоннинг қаршисидан ўтган нарса унинг намозини бузмаслиги.

8. Қизил ранг кийим кийиш мумкинлиги.

9. Намозда болдирлар очиқ бўлиши мумкинлиги.

10. Муаззин «ҳаййа алас-салот»га етганида бўйнини

ўнг томонга, «ҳаййа ала л фалаҳ»га етганда, чап томонга буриши.

11. Муаззин азон пайтида танасини айлантирмаслиги.

401- عَنْ جَابِرٍ τ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ قَالَ لِبَلَالٍ: يَا بَلَالُ إِذَا

أَذَنْتَ فَتَرَسَّلْ فِي أَذَانِكَ وَإِذَا أَقَمْتَ فَاحْذَرْ وَاجْعَلْ بَيْنَ أَذَانِكَ
وَإِقَامَتِكَ قَدْرَ مَا يَفْرُغُ الْآكِلُ مِنْ أَكْلِهِ وَالشَّارِبُ مِنْ شُرْبِهِ وَالْمُعْتَصِرُ
إِذَا دَخَلَ لِقَضَاءٍ حَاجَتِهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

401. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Билолга:

«Эй Билол, қачон азон айтсанг, азонингни шошилмай, чўзиб айт. Қачон иқома айтсанг, тезлаб айт. Азонинг билан иқоманг орасида таом ейувчи таомидан, шароб ичувчи шаробидан, қистаниб қолган қазои ҳожатдан фориг бўлгунча вақт кўй», деганлар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Азонни шошилмай, сўзларни дона-дона аниқ қилиб ва чўзиб айтиш кераклиги.

2. Иқомани тезлаб айтиш кераклиги.

3. Азон билан иқома ўртасида азонни эшитган одам зарур ҳожатини битириб, таҳорат қилиб етиб келгунча вақт бўлиши зарурлиги. Бироқ Шом намозида бевосита азондан кейин иқома айтиш жорий бўлган.

ينبغي مؤذنان للمسجد

МАСЖИДДА ИККИТА МУАЗЗИН БЎЛИШИ

402- عَنْ ابْنِ عُمَرَ τ قَالَ: كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ ρ مُؤَدَّنَانِ بِأَلْ وَابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ الْأَعْمَى. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

402. Ибн Умар розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллалллоху алайҳи васалламнинг иккита муаззинлари бор эди: Билол ва аъмо Ибн Умми Мактум».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Ибн Умму Мактум кўзи ожиз саҳобий бўлганлар. Асл исмлари Абдуллоҳ ибн Қайс. Оналарининг исми Отика ал-Маҳзумия.

403- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِنَّ بِلَالاً يُؤَدِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُنَادِيَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ. وَزَادَ الْبُخَارِيُّ قَالَ: وَكَانَ رَجُلًا أَعْمَى لَا يُنَادِي حَتَّى يُقَالَ لَهُ أَصَبَحْتَ أَصَبَحْتَ.

403. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллалллоху алайҳи васаллам:

«Билол кечасида азон айтади, Ибн Умму Мактум азон айтгунча еб-ичаверинглар», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Бухорий.

«У кўзи ожиз киши бўлиб, қачон унга субҳ бўлди, субҳ бўлди, дейилсагина азон айтар эди» деган жумлани зиёда қилган.

Шарҳ: Бу Рамазон учун одамларни саҳарликка уйғотиш ва уларга саҳарлик вақтини билдириш мақсадида икки марта азонни йўлга қўйилгани ҳақида айтилган гап. ҳазрати Билол кечаси одамларни уйғотиш учун азон айтар эдилар. Ўша азондан кейин саҳарликни давом эттириш мумкин эди.

Абдуллоҳ ибн Умму Мактум розияллоҳу анҳу эса бомдод намози учун тонг отганда азон айтар эдилар. Албатта, бу вақтда саҳарлик қилиб бўлмайди.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Одамларни уйғотиш ва шунга ўхшаш мақсадда тонгдан олдин ҳам азон айтиш жоизлиги.

2. Бомдод азонидан кейин саҳарликни тўхтатиш кераклиги.

3. Вақтни айтиб берадиган одам бўлса, кўзи ожиз киши ҳам азон айтиши мумкинлиги.

Ушбу ҳадисларни далил қилиб кўпчилик имомлар бир масжидда иккита муаззин бўлиши керак, деганлар. ханафийлар эса эҳтиёжга қараб, битта ҳам, кўп ҳам бўлаверади, дейишган.

ما يستحب لسامع الأذان

АЗОН ЭШИТУВЧИГА МУСТАҲАБ НАРСАЛАР

404- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ τ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ قَالَ: إِذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ. وَزَادَ غَيْرُ الْبُخَارِيِّ: ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا ثُمَّ سَلُوا اللَّهَ لِي الْوَسِيلَةَ فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لَا تَنْبَغِي إِلَّا لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ فَمَنْ سَأَلَ اللَّهَ لِي الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ.

404. Абу Саъид розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloх соллalloху алайҳи васаллам:

«Қачонки азонни эшитсангиз, муаззин айтаётган нарсани айтинглар», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Бухорий:

«Сўнгра менга саловот айтинглар. Чунки ким менга бир саловот айтса, албатта, Аллоҳ унга ўн саловот айтади. Кейин менга василани сўранглар. Бас, у жаннатдаги бир манзила бўлиб, Аллоҳнинг бандаларидан фақат бир бандагагина лозим бўлур. Ўша банда мен бўлишимни орзу қиламан. Ким менга василани сўраса, унга шафоат ҳалол бўлур»ни зиёда қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Азонни эшитувчи муаззин қайси лафзни айтса, ўшани такрорлаб туриш лозимлиги.

2. Азондан кейин Пайғамбармиз соллаллоҳу алайҳи васалламга саловот айтиш лозимлиги. Қайси сийға билан бўлса ҳам бўлаверади. Фақат у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга саловот ва салом маъноси бўлиши зарур.

3. Ким Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга бир саловот айтса, Аллоҳ унга, албатта, ўн саловот айтиши. Аллоҳнинг бандага саловот айтиши раҳмат юборишидир.

4. Азондан ва саловотдан кейин Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга василани сўраш кераклиги. Уни қандоқ қилиб сўраш кейинги ривоятда келади.

5. «Васила» жаннатдаги бир манзила—мақом эканлиги.

6. Аллоҳ томонидан «Васила»ни фақат бир бандага берилиши.

7. «Васила»га эришувчи энг яқин зот Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам эканлари.

8. Ким Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга «Васила»ни сўраса, у зотнинг шафоатларига мушарраф

бўлиши.

Демак, азонни эшитганимизда муаззин нима деса, шуни қайтариб туришимиз лозим. «хаййа алас-Салот» ва «хаййа алал Фалаҳ»да нима айтилиши кейин баён қилинади.

Азон тамом бўлганидан кейин Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга саловот айтмоғимиз керак. ҳамда Аллоҳ таолодан У зотга «Васила»ни сўрашимиз лозим.

405- عَنْ جَابِرٍ ط أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ قَالَ: مَنْ قَالَ حِينَ

يَسْمَعُ النَّدَاءَ اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ التَّامَّةُ وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ إِلَّا مُسْلِمًا.

405. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким азонни эшитгандан кейин «Аллоҳумма, Робба ҳазиҳид даъватит таммати вас солатил қоимати ати Муҳаммаданил василата вал фазийлата вабъасху мақомам маҳмудан аллазий ваъадтах» деса, қиёмат куни унга шафоатим ҳалол бўлур», дедилар».

Бешовларидан фақат Муслим ривоят қилмаган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда келган дуонинг маъноси куйидагича: «Эй бор Худоё! Эй ушбу тугал даъватнинг ва қоим бўладиган намознинг Роббиси! Муҳаммадга Василани ва фазилатни бергин. ҳамда уни Ўзинг унга ваъда қилган мақоми Маҳмудда қайта тирилтиргин».

«Васила» жаннатдаги олиймақом манзила эканлиги ҳадисда зикр қилинди.

«Мақоми Маҳмуд» – мақталган Мақом эса Аллоҳ

таолонинг: «Шоядки, Роббинг сени Мақоми Маҳмудда қайта тирилтирса» ояти ила Аллоҳ таоло томонидан Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ваъда қилинган Мақоми Маҳмуд буюк шафоат мақомидир.

Демак, киёмат куни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шафоатларига мушарраф бўлайлик десак, азондан кейин бу дуони ўқиб юришимиз керак.

406- عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ط عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ρ قَالَ: مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ الْمُؤَذِّنَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَمُحَمَّدٍ رَسُولًا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ. وَلِمُسْلِمٍ وَأَبِي دَاوُدَ: مَنْ قَالَ مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ إِلَّا فِي الْحَيَعَلَتَيْنِ فَقَالَ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ.

406. Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким муаззинни эшитганида, «Ашҳаду алла илаҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ла шарийка лаҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва Расулуҳу, розийту биллаҳи Роббав ва би Муҳаммадир Расулан ва бил Ислами дина» деса, унинг гуноҳи мағфират қилинур», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Муслим ва Абу Довуднинг ривоятида:

«Ким чин қалбдан муаззин айтган нарсани айтиб турса-ю, магар «ҳаййа ала»ларда «Ла ҳавла ва ла қуввата» деса жаннатга киради», деганлар.

Шарҳ: Аввало ҳадиси шариф ровийи Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Саъд ибн Абу Ваққос ибн Уҳайб Зухрий ал-Қураший, куниялари Абу Исҳоқ.

Тўртинчи бўлиб Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг хузусларида Исломига кирдилар, ана шу вақтда 17 ёшда эдилар. Исломида биринчи бўлиб камондан ўқ отган шахс ҳам жаннатга киришликка башорат берилган ўнта саҳобаларнинг бири ҳам эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этганларида рози бўлган олти саҳобаларнинг бири ҳам шу киши эдилар.

Аллоҳ йўлида биринчи бўлиб бир мушрикни қатл этиб, кинини оқизган, Бадр, Уҳуд, Хандақ ва бундан бошқа ҳамма маъракаларда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга иштирок этган, Исломидаги паҳлавон саҳобалардан эдилар.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оналари Омина бинти Ваҳб Зухриянинг қабиласидан бўлганлари учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу кишини тоғам деб атади эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Саъд розияллоҳу анҳунинг дуолари қабул қилинишини сўраганларида Аллоҳ дуоларини қабул қилган. Шунинг учун одамлар Саъд ибн Абу Ваққоснинг дуоларидан кўрқишар эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Саъд ибн Абу Ваққосдан ташқари бирор кишига ота-онам фидо бўлсин, деб айтмаганлар.

Бу зот Умар ибн Хаттобнинг халифалик давларида форслар билан бўладиган урушда аскарларга қўмондон бўлдилар. ҳижратнинг 15-санасида Қодисияни, ҳижратнинг 16 йили Жалулони, ҳижратнинг 17 йили Куфани фатҳ этдилар.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу бу кишини Ирокқа волий қилиб тайинладилар. Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳунинг халифалик даврларида ҳам шу амалда бўлдилар.

Қачонки ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу ўлдирилиб, фитна замони келгандан кейин, бу ишларни ҳаммасидан четланиб, Мадинага қайтиб келдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан 270 та ҳадис ривоят қилдилар. Бу ҳадисларни Абдуллоҳ ибн Аббос, Абдуллоҳ ибн Умар, Хавла бинти ҳакимлардан ривоят қилдилар. Бу зотдан Соиб ибн Язид, Мужоҳид, Алқама ибн Қайс, Жобир ибн Самура, қизлари Оиша, Омирнинг болалари, Мусъаб ибн Умайр, Иброҳим ибн Абдурраҳмон ибн Авф, Қайс ибн Аби ҳозим ва бошқалар ривоят қилишган. Бу киши ривоят қилган ҳадисларни уч «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган.

Бу зот ҳаётларининг охирида кўзлари кўр бўлиб қолди ва хижратнинг 55 санасида Мадинадан етти мил узоқликдаги Ақиқ деган жойда вафот этдилар.

Саъд ибн Абу Ваққос жаннатга киришликка башорат берилиб, охирги вафот этган саҳобалардан эдилар.

Ушбу ривоятда қилинган дуонинг маъноси:

«Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ. У ёлғиз Ўзидир. Унинг шериги йўқ ва албатта, Муҳаммад Унинг бандаси ва Расулидир, деб гувоҳлик берурман. Аллоҳни Робб, Муҳаммадни Расул ва Исломни дин, деб рози бўлдим».

Ким азондан кейин ушбу дуони ўқиса, гуноҳи мағфират этилиши ваъда қилинмоқда.

Имом Муслим ва Абу Довудларнинг ривоятидан эса, муаззин нима деса, шуни қайтариб туриш, фақат икки «ҳаййа ала»ларни айтганда «Лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳи» дейиш таълим берилмоқда. Ким бу нарсаларни чин қалбдан айтса, жаннатга кириши ваъда қилинмоқда.

Инсоф қилиб айтганда бу жуда ҳам осон ишлар. Савоб ишлаш, гуноҳни ювиш ва жаннатга кириш эҳтимолини ошириш учун ғанимат нарсалар. Лекин дангасалигимиз, бепарволигимиз оқибатида буларга эътибор бермаймиз. Уларга амал қилмаймиз. Кўпчилигимиз, ҳатто, бу нарсаларни лозим даражада билмаймиз ҳам. Аввал билмасак, энди билиб олдик. Энди билганимизга амал қилишга ўтайлик.

407- وَشَرَعَ بِلَالٌ فِي الْإِقَامَةِ فَلَمَّا أَنْ قَالَ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ
 قَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَقَامَهَا اللَّهُ وَأَدَامَهَا وَقَالَ فِي سَائِرِ الْإِقَامَةِ كَأَلَاذَانٍ. رَوَاهُ
 أَبُو دَاوُدَ.

407. Билол иқома айтишни бошлаб:

«Қод қоматис Солах» деган эди, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ақомаҳаллоҳу ва адамаҳа», дедилар.

Иқоманинг бошқа (лафзлари)да азонга ўхшатдилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Билол розияллоҳу анҳу иқома айтаётганларида азондаги каби лафзларни айтиб турганлар, фақат Билол розияллоҳу анҳу:

«Батаҳқиқ, намоз қоим бўлди»ни айтганида, у зот:

«Аллоҳ уни қоим қилсин ва давомли қилсин», деганлар.

Ушбу ҳадиси шарифга амал қилиб биз ҳам шундоқ қилмоғимиз керак.

الدعاء بين الأذنين مقبول

ИККИ АЗОН ОРАСИДАГИ ДУО МАҚБУЛ

Икки азондан мурод азон ва иқомадир.

408- عَنْ أَنَسٍ τ عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: لَا يُرَدُّ الدُّعَاءُ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

408. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Азон ва иқома орасидаги дуо рад қилинмас», дедилар».

«Сунан» соҳиблари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу вақт дуо тўсиксиз қабул қилинадиган вақтлардан биридир. Чунки бу муддат шарафли вақтдир. Шунинг учун ҳам азон билан иқоманинг орасида чин қалбдан, қабул бўлишига тўла ишониб, шартларини келтириб дуо қилиш керак.

409- وَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْمُؤَذِّنَ يَفْضُلُونَنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ: قُلْ كَمَا يَقُولُونَ فَإِذَا انْتَهَيْتَ فَسَلْ تُعْطَهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

409. Бир одам:

«Эй Аллоҳнинг Расули, муаззинлар биздан кўра фазилатли бўлурлар», деди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Улар нима десалар, сен ҳам айт. Қачонки тамом

қилсанг, сўра, сенга сўраганинг ато қилинур», дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Фазилатли амал қилувчиларга ҳавас қилиш ва улар эришган фазлга эришишга ҳаракат қилиш яхшилиги.
2. Билган кишилардан фазилатга эришиш йўлини сўраш.
3. Муаззин азонда айтаётган лафзларни айтиб туриш.
4. Азондан кейин ҳожатини сўраб дуо қилиш.

410- عَنْ أَبِي الشَّعْنَاءِ τ قَالَ: كُنَّا مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي الْمَسْجِدِ
فَخَرَجَ رَجُلٌ حِينَ أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ لِلْعَصْرِ، فَقَالَ: أَبُو هُرَيْرَةَ أَمَا هَذَا فَقَدْ
عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ ρ . رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

410. Абу Шаъсоа розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Абу Ҳурайра розияллоху анҳу билан масжидда бирга эдик. Бир одам муаззин асрга азон айтганидан кейин чиқиб кетди. Бас, Абу Ҳурайра:

«Аммо мана бу, батаҳқиқ, Абул Қосим соллаллоху алайҳи васалламга осий бўлди», деди».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: «Абул Қосим» Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг кунияларидир. Бу ривоятда намозга азон айтилгандан кейин, намоз ўқимаи кетиб қолиш қанчалик оғир гуноҳ экани баён қилинмоқда.

Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламга осий бўлиш жуда ҳам оғир иш. У зот соллаллоху алайҳи васаллам Имом Аҳмад ибн ҳанбал розияллоху анҳу ривоят қилган ҳадисда:

«Масжидда бўлсаларингиз-у, намозга азон айтилса, бирортангиз ҳам то, намозни ўқимагунча чиқмасин»,

деганлар.

الفصل الثاني في السواك

ИККИНЧИ ФАСЛ

МИСВОК ҲАҚИДА

Намоздан олдин мисвок қилиш ҳақида

411- عَنْ حُذَيْفَةَ τ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ إِذَا قَامَ لِیَهْجَدَ یَشُوصُ فَاهُ بِالسَّوَاكِ.

411. Ҳузайфа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон кечаси таҳажжуд намози учун турсалар, оғизларини мисвок билан ишқар эдилар».

Шарҳ: Маълумки, уйқудан кейин одамнинг оғзи бемаза бўлиб, турли хид чиқиб туради. Шунинг учун уйқудан кейин оғизни тозалаш учун мисвок қилиб кейин таҳажжуд намози ўқилни маъқул.

412- عَنْ أَبِي مُوسَى τ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ρ فَوَجَدْتُهُ يَسْتَنُّ بِسَوَاكِ يَبْدَهُ يَقُولُ أَعْ أَعْ وَالسَّوَاكُ فِيهِ كَأَنَّهُ يَتَهَوَّعُ. رَوَاهُمَا الْحُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيُّ.

412. Абу Мусо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларига келсам, қўлларида мисвокни оғизларига

солиб олиб, ў-ў-лаб, худди қайт қилаётганга ўхшаб мисвок қилаётган эканлар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Бу ривоятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг жиддийлик билан, охирига етказиб, тиш ва оғизларини яхшилаб тозалаш мақсадида мисвок қилишлари ҳақида сўз бормоқда. Биз ҳам Пайғабаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўрнак олиб, тиш ва оғизларимизни тозалаб юришимиз керак.

413- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: لَوْلَا أَنَا أَشَقُّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسَّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ.

413. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Агар умматимга машаққат бўлишини ўйламаганимда, албатта, уларни ҳар намоздан олдин мисвок қилишга амр этган бўлур эдим», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шариф «Поклик китоби»да ҳам ўтди. Ундаги қатъият учун уламоларимиз ҳар намоздан олдин мисвок қилиш суннати муаккада, деганлар. Бунга амал қилиб боришимиз керак.

414- عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: لَوْلَا أَنَا أَشَقُّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسَّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ وَلَا خَرْتُ صَلَاةَ الْعِشَاءِ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ. فَكَانَ زَيْدُ بْنُ خَالِدٍ يَشْهَدُ الصَّلَوَاتِ فِي الْمَسْجِدِ وَسِوَاكُهُ عَلَى أُذُنِهِ مَوْضِعَ الْقَلَمِ مِنْ أُذُنِ الْكَاتِبِ لَا يَقُومُ إِلَى الصَّلَاةِ

إِلَّا اسْتَقْتَمَرَهُ إِلَى مَوْضِعِهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَصَاحِبَاهُ.

414. Зайд ибн Холид розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Агар умматимга машаққат бўлишини ўйламаганимда, албатта, уларни ҳар намоздан олдин мисвок қилишга амр этар эдим. Хуфтон намозини кечанинг учдан бирига сураб эдим», дедилар».

Бас, Зайд ибн Холид розияллоху анху намозларга худди мирзалар қулоғига қалам қистириб олгандек қилиб, мисвок қистириб олиб ҳозир бўлар эди. Қачон намозга турса, албатта, мисвок қилар ва сўнг яна жойига қайтариб қўяр эди».

Термизий ва унинг икки соҳиби ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифнинг ровийи Зайд ибн Холид розияллоху анху билан яқиндан танишиб олайлик:

Зайд ибн Холид Жуҳаний ал-Маданий, куниялари Абу Абдурраҳмон, Мадинада истикомат қилдилар. ҳудайбия кунида Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам билан иштирок этдилар.

Макка фатҳ этилган куни Жуҳайни қабиласи номидан байроқ кўтардилар.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан 81 та ҳадис ривоят қилдилар. Бу зотдан Соиб ибн Язид, Соиб ибн ҳомид, Абу ҳарб, Убайдуллоҳ ибн Абдуллоҳ ибн Утба, Ибн Мусаййиб ва бошқалар ривоят қилишди. Бу саҳоба тўплаган ҳадислардан баъзиларини уч «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган.

Зайд ибн Холид розияллоху анху ҳижратнинг 78-санасида 85 ёшларида Мадинада вафот этдилар.

Бу ҳадисда ҳар намоздан олдин мисвок қилиш ва иложи бўлса, хуфтон намозини кечанинг охирига учдан

бирида ўқиш тарғиб қилинмоқда.

Шу билан бирга, ҳадисни эшитгандан кейин унга қандок амал қилиш ушбу ҳадиснинг ровийи Зайд ибн Холид розияллоҳу анҳунинг мисолларида кўрсатилмоқда.

Ҳозир ҳам худди Зайд ибн Холид розияллоҳу анҳуга ўхшаб, мисвогини ўзи билан олиб юрадиган ва ҳар бир намоздан олдин мисвок қилиб оладиган мусулмонлар бор.

Баъзи уламоларимиз, ҳар намоздан олдин мисвок қилиш вожиб, деганлар.

415- عَنْ جَابِرٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: رَكَعَتَانِ بِالسَّوَاكِ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ رَكْعَةً بِغَيْرِ سَوَاكِ. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالْذَاقُطْنِيُّ.

415. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мисвок билан ўқилган икки ракат намоз мисвоксиз ўқилган етмиш ракат намоздан афзалдир», дедилар».

Аҳмад ва Дора Қутний ривоят қилишган.

Шарҳ: Тишни ва оғизни тозалаб юришга бундан ортиқ тарғиб бўлмаса керак.

العمامة

САЛЛА

416- عَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ τ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ρ عَلَى الْمِنْبَرِ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ سَوْدَاءُ قَدْ أَرْخَى طَرَفَهَا بَيْنَ كَتِفَيْهِ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

416. *Амр ибн ҳурайс розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламни минбарда турганларини кўрдим. Бошларида қора салла, унинг пешини кифтлари орасига тушириб олган эдилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Амр ибн ҳурайс розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Амр ибн ҳурайс ибн Амр ибн Усмон Маҳзумий ал-Қураший (620-704 милодий саналар), куниялари Абу Саид хижратдан 2 йил олдин таваллуд топдилар.

Бадр йилида оналари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб келганларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг бошини силаб, барака тилаб дуо қилдилар. ҳақиқатан ҳам у киши ҳаётларида кўп молларни кўлга киритдилар, Куфа аҳлининг бойларидан бири бўлдилар.

Бу зот Қодисия жангида иштирок этдилар. Куфадаги Бани Умайя қабиласини бошлиқларидан эдилар.

Расулуллоҳдан 18 та ҳадис ривоят қилдилар. Абу Бакр, Умар, Али, Ибн Масъуд ва бошқалардан ҳам ривоят қилдилар. Бу кишидан ўғиллари Жаъфар ва Куфа аҳлидан бўлган кишилар ривоят қилишди. Бу киши тўплаган ҳадислардан баъзиларини уч «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган.

Бу зот хижратни 85 йили Куфада вафот этдилар.

Ҳадисда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам салла ўраб, унинг бир учини орқаларига ташлаб юришлари баён қилинмоқда.

Салланинг қора рангда бўлиши эса, шарт эмас. Амр ибн ҳурайс розияллоҳу анҳу кўрганларида Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам иттифоқо шундоқ рангда салла ўраган эканлар. Бошқа ранглар ҳам бўлади. Оқ ранг

афзал экани ҳақида ривоятлар бор.

417- عَنْ ابْنِ عُمَرَ τ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ إِذَا اعْتَمَّ سَدَلَ عِمَامَتَهُ بَيْنَ كَتِفَيْهِ. قَالَ نَافِعٌ: وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَسْدِلُ عِمَامَتَهُ بَيْنَ كَتِفَيْهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

417. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон салла ўрасалар, пешини кифтлари орасидан тушириб олар эдилар. Нофеъ айтидики:

«Ибн Умар ҳам салласининг пешини кифтлари орасига тушириб юрар эди».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадис ҳам олдингисини тасдиқлайди ва ҳамда умматнинг Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга бу ишда иқтидо қилиш кераклигини таъкидлайди.

418- عَنْ جَابِرٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: رُكْعَتَانِ بِعِمَامَةٍ خَيْرٌ مِنْ سَبْعِينَ رُكْعَةً بِلاَ عِمَامَةٍ. رَوَاهُ الدَّيْلَمِيُّ.

418. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Салла билан ўқилган икки ракат намоз салласиз ўқилган етмиш ракат намоздан яхшидир» дедилар».

Дайлабий ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, салла намознинг савоби етмиш баробар кўпайишига сабаб бўлади. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатлари Жаброил алайҳиссалом ҳам Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига салла ўраб тушганлари ҳақида ривоятлар бор.

فصل الثالث في السترة

УЧИНЧИ ФАСЛ

СУТРА ҲАҚИДА

«Сутра», деганда намозхоннинг олдидан бирор нарса ўтмаслиги учун қўйилган тўсиқ тушунилади. «Сутра»ни ханафий ва Моликий мазҳаблари мандуб, Шофеъий ва ханбалий мазҳаблари мустаҳаб, деганлар.

Девор, устун, найза, асо, бошқа бирор нарса сутра бўлиши мумкин. ҳеч нарса топилмаса, бир чизик чизиб қўйса ҳам бўлади. Мақсад намозхоннинг олдидан бирор нарса ўтиб кўнглини бузмасин, хусусан, шайтон васваса қилмасин.

419- عَنْ سَهْلٍ ت قَالَ: كَانَ بَيْنَ مُصَلِّي النَّبِيِّ ر وَبَيْنَ الْجِدَارِ مَمَرٌ الشَّاتِ. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

419. Саҳл розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг намоз жойлари билан девор орасида бир қўй сиғадиган жой бор эди».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Баъзи бир уламолар у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қадамлари билан деворнинг орасида бир қўй сиққудек жой бор эди, дейдилар. Тўғрироғи эса, саждага бош қўядиган жойлари билан девор орасида деганимиздир.

420- عَنْ يَزِيدَ τ قَالَ: كَانَ سَلَمَةُ τ يَتَحَرَّى الصَّلَاةَ عِنْدَ الْأُسْطُوَانَةِ الَّتِي عِنْدَ الْمُصْحَفِ فَقُلْتُ لَهُ: يَا أَبَا مُسْلِمٍ أَرَأَيْكَ تَتَحَرَّى الصَّلَاةَ عِنْدَ هَذِهِ الْأُسْطُوَانَةِ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ρ يَتَحَرَّى الصَّلَاةَ عِنْدَهَا. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

420. Язийд розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Салама розияллоху анху мусхаф ёнидаги устун олдида намоз ўқишни танлар эди. Мен унга:

«Эй Абу Муслим, ушбу устун олдида намоз ўқишни танлаганингизни кўрмоқдаман?» дедим. У:

«Набий соллаллоху алайҳи васалламни унинг олдида намоз ўқишни танлаганларини кўрган эдим», деди».

Икки Шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ривоятда номлари зикр қилинаётган киши машҳур саҳобий Салама ибн ал-Акваъ розияллоху анхудирлар.

«**Мусхаф ёнидаги устун**». Қуръони карим ёзилган саҳифалар бир сандиққа солиниб, ўша сандиқ «Муҳожирлар устувонаси» номли бир машҳур устуннинг остига қўйиб қўйилган эди. Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам кишилар олдиларини кесиб ўтмаслиги учун суннат ва нафл намозларни кўпроқ ўша устунни тўсиқ қилиб олиб ўқир эдилар.

Салама ибн ал-Акваъ розияллоху анху Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг ушбу одатларини яхшилаб тақлид қилар эканлар. Бу ҳолни эса ушбу ҳадиснинг ровийси Салама ибн ал-Акваъ розияллоху анхунинг озод қилган қуллари Язийд ибн Абу Убайд розияллоху анху мулоҳаза қилиб, ўз хожаларидан сўраб билиб сўнгра гапириб юрар эканлар.

Бунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳар бир нарасада эргашиш, у зотнинг намоз ўқиган жойларида намоз ўқиш яхши эканлиги билинади.

Демак, масжидда якка ўзи намоз ўқиётган одам устунни ўзига тўсиқ қилиб олиб ўқигани яхши. Баъзи бирларимиз шу нарсанинг фарқига бормаймиз. Кўринган жойда, ҳатто, кўпчилик ўтиб турадиган жойларда ҳам намоз ўқиб ўзимизга ҳам, ўзгаларга ҳам танглик яратамиз.

421- عَنْ ابْنِ عُمَرَ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ كَانَ يُرَكِّزُ لَهُ الْحَزْبَةَ فَيُصَلِّي إِلَيْهَا. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

421. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга калта найза санчиб бериларди ва у зот ўшанга томон намоз ўқир эдилар».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Саҳобалардан бирлари «ҳарба» ёки «Анза» деб аталадиган калта найзани кўтариб юрар эди. Очик жойларда намоз ўқиладиган бўлса, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тўғриларига санчиб кўйилар эди. Ўша найза тўсиқ вазифасини ўтар эди. Имомнинг тўсиғи қавмга ҳам тўсиқ ҳисобланар эди.

422- وَعَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ρ كَانَ يُعَرِّضُ رَاحِلَتَهُ فَيُصَلِّي إِلَيْهَا. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

422. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам уловларини кўндаланг қилиб туриб, ўшанга томон намоз ўқир эдилар».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, миниб юрган хайвонни тўсиқ қилиб, намоз ўқиса ҳам бўлар экан.

423- وَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ سُتْرَةِ الْمُصَلِّي فَقَالَ: مِثْلُ مُؤَخَّرَةِ الرَّحْلِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

423. Оиша розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламдан намозхоннинг сутраси ҳақида сўрашди. Бас, у зот:

«Эгарнинг суянчиғи баландлигича», дедилар».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, савол сутранинг баландлиги ҳақида бўлган. Арабларда одам суяниб кетиши учун эгарнинг орқаси махсус равишда баланд қилинади. Ана ўша суянчиқ баландлигидаги нарса сутра учун кифоя қилар экан.

424- عَنْ طَلْحَةَ ت عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِذَا وَضَعَ أَحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلَ مُؤَخَّرَةِ الرَّحْلِ فَلْيُصَلِّ وَلَا يُبَالِ مَنْ مَرَّ وَرَاءَ ذَلِكَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

424. Талҳа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллalloҳу алайҳи васаллам:

«Қачонки бирингиз олдига эгар суянчиғичалик нарсани қўйса, унинг ортидан ким ўтганига эътибор бермай намозни ўқийверсин», дедилар».

Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, сутра қўйиб олган одам сутра орқасидан ким ёки нима ўтганига эътибор бермаслиги керак. Сутранинг орқасидан ўтган нарса унинг намозига ҳеч

қандай зарар қилмайди.

425- وَقَالَ عَطَاءٌ: آخِرَةُ الرَّحْلِ ذِرَاعٌ فَمَا فَوْقَهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

425. Ато раҳматуллоҳи алайҳи:

«Эгарнинг суянчиғи бир аршин ва ундан баландроқдир», деди».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ривоят соҳиблари машҳур тобеин Ато ибн Абу Рабоҳдирлар. У киши ўз илмлари ила ҳатто саҳобалар ичида ҳам машҳур бўлганлар. Ислом умматининг илм денгизи, лақабини олган буюк саҳобий Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан Макка аҳли бир масалани сўрашганида, ичингизда Ато туриб мендан сўрайсизларми, деган эканлар.

Ато ибн Абу Рабоҳ раҳматуллоҳи алайҳи эгарнинг суянчиғи ўша вақтларда, яъни, ҳадисларда зикр қилинганлари қанчалик баландликка эга эканини тушунтириб бермоқдалар. Биз, аршин, деб таржима қилган сўз арабчада «зирот» дейилиб, аслида қўлнинг панжа учидан, чиғаноққача бўлган қисмига айтилади. Узунлик ўлчови сифатида 58 сантиметрни ташкил этади. Демак, сутра қилинадиган нарса ана шу баландлик ёки ундан биров юқорироқ бўлса кифоя қилар экан.

426- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ

فَلْيَجْعَلْ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ شَيْئًا فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَنْصِبْ عَصًا فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ عَصًا فَلْيَخْطُطْ خَطًّا ثُمَّ لَا يَضُرَّهُ مَنْ مَرَّ أَمَامَهُ.

426. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон бирингиз намоз ўқийдиган бўлса, юзи томонга бирор нарса қўйиб олсин. Агар ҳеч нарса топмаса, асони тиклаб қўйсин. Бас, агар у билан асо ҳам бўлмаса, бир чизик чизиб қўйсин. Сўнгра унинг олдидан ким ўтса ҳам зарар қилмайди», дедилар».

Шарҳ: Бу ҳадисда намоз ўқувчининг олдида сутраси бўлишига катта эътибор берилмоқда. Шунингдек, сутра нималардан иборат бўлиши мумкинлиги тартиб билан баён қилиб берилмоқда. Аввал имкони бўлса, бирор нарса қўйиб олиш керак. Агар ундоқ нарса бўлмаса, асони тиклаб қўйиш керак. Агар асо ҳам бўлмаса, чизик чизиб қўйиш керак. Шундан сутра намозхоннинг кўнгли тўлиши бўлишининг олдини олиш учун қилинадиган нарса экани билиниб турибди.

427- عَنْ الْمُقَدَّادِ بْنِ الْأَسْوَدِ ط قَالَ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ρ يُصَلِّي إِلَى عُوْدٍ وَلَا عَمُوْدٍ وَلَا شَجَرَةٍ إِلَّا جَعَلَهُ عَلَى حَاجِبِهِ الْأَيْمَنِ أَوْ الْأَيْسَرِ وَلَا يَصْنَعُ لَهُ صَمَدًا. رَوَاهُمَا أَبُو دَاوُدَ وَأَحْمَدُ.

427. *Миқдод ибн Асвад розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни бир шохга ёки устунга ёхуд дарахтга томон намоз ўқиётганларини кўрсам, албатта, ўша нарсани ўнг ёки чап қошлари тўғрисига олиб ўқиётганларини кўрдим. У нарсага тўппа-тўғри турмас эдилар».

Иккаласини Абу Довуд ва Аҳмад ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, намозхон сутранинг қоқ рўбарусига олмай бироз ўнг ёки чап томонига олиши керак экан.

الدنؤ من السترة

СУТРАГА ЯҚИНЛАШИШ

428- كَانَ ابْنُ عُمَرَ τ إِذَا دَخَلَ الْكَعْبَةَ مَشَى قِبَلَ وَجْهِهِ
وَجَعَلَ الْبَابَ قِبَلَ ظَهْرِهِ فَمَشَى حَتَّى يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِدَارِ الَّذِي
قِبَلَ وَجْهِهِ قَرِيبًا مِنْ ثَلَاثَةِ أَذْرُعٍ صَلَّى يَتَوَخَّى الْمَكَانَ الَّذِي أَخْبَرَهُ بِهِ
بِلَالٌ أَنَّ النَّبِيَّ ρ صَلَّى فِيهِ، قَالَ: وَلَيْسَ عَلَى أَحَدٍ بَأْسٌ أَنْ يُصَلِّيَ فِي
أَيِّ نَوَاحِي الْبَيْتِ شَاءَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَحْمَدُ.

428. Ибн Умар розияллоху анху қачон Каъбанинг ичига кирсалар эшикка орқасини қилиб юриб борар, токи ўзи билан деворнинг орасида уч аршинча қолганда тўхтар ва Билол унга хабар берганидек, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам намоз ўқиган маконда намоз ўқир эди ва:

«Бир киши Байтнинг қайси тарафида намоз ўқиса бўлаверади», дер эди».

Бухорий ва Аҳмад ривоят қилишган.

Шарҳ: Каъбанинг ичида намоз ўқишга ҳар бир мусулмон қаттиқ қизиқади. Набий соллаллоху алайҳи васаллам ҳам унинг ичида намоз ўқиганлар. У зот билан бирга Каъба ичига Усома ибн Зайд, Усмон ибн Толҳа ва Билол ибн Рабоҳ розияллоху анҳумлар кирганлар. Сўнгра эшикни ёпиб қўйганлар. Улар Каъбаи муаззаманинг ичида бир муддат қолиб кетганлар.

Каъбанинг ичидан қайтиб чиққанларида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху ҳазрати Билол розияллоху анҳудан, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам нима қилдилар,

деб сўраганлар. Шунда Билол бир устунни ўнг, бир устунни чап, учта устунни орт тарафларида қилиб намоз ўқидилар, деб айтган.

Ўша пайтда Байтуллоҳнинг ичида олтита устун бор экан. ҳазрати Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу кейинчалик қачон Каъбанинг ичига кирсалар, худди Билол розияллоҳу анҳу хабар берганларидек қилиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қилганларини такрорлашга уринар эканлар.

Ҳозирги кунда Каъбаи муаззаманинг ичида, қоқ ўртасида учта устун ўрнатилган. Устунлар мезоб – тарнов томон билан ҳажарул Асвад ва Рукни ямоний орасидаги девор тарафга қаратиб ўрнатилган. Уч устуннинг тепасида тўсин бор. Устунлардан икkitасининг орасига ёғоч сандиқ ҳам қўйилган. У сандиқда Каъбаи муаззамани тозалайдиган, хушбўй қиладиган нарсалар қўйилган. Ушбу сатрларни ёзувчи ожиз бандага ҳам Аллоҳ таоло қўплаб маротаба Каъбанинг ичига кириб, намоз ўқишни насиб этди.

Каъбаи муаззаманинг остонаси ташқаридан ҳам кўриниб турганидек, одам бўйидан баланд. Ичкарига фақат эшикдан ёруғлик тушади.

Каъбаи муаззаманинг таги мармар билан қопланган. Ён деворларининг одам бўйидан баландроқ жойигача ҳам мармар билан қопланган. Деворларнинг қолган қисми ва шифт «Лаа илаҳа иллаллоҳу» деб ёзилган яшил рангдаги кимош – мато билан қопланган. ҳажарул Асваддан тавоф қилиб юриб кетганда келадиган биринчи бурчакнинг девори ичкарига бир метрча туртиб чиққан. Ичкарига кирган одам ўзини бошқа оламга кириб қолгандек ҳис қилади. ҳамма кўринган томонга қараб намоз ўқийди, йиғлаб дуолар қилади. ҳамма тарафга хушбўй атирлар суртилган бўлади. Ушбу сатрлар муаллифи бир марта кирганидан кейин Каъбанинг ичини тўлиқ васф қилиб, бир

неча саҳифага ёзиб ҳам қўйган эди.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Байтуллоҳнинг ичида намоз ўқиш жоизлиги.
2. Сутрага яқинлашиб намоз ўқиш кераклиги.
3. Намозхон билан сутранинг ораси уч аршин бўлиши.
4. Иложини қилган одам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам намоз ўқиган жойда намоз ўқиса яхши.
5. Каъбанинг ҳамма томонида, ҳар тарафга қараб намоз ўқиса бўлавериши.

429- وَلَا يُبَيِّنُ دَاوُدَ وَأَحْمَدُ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى سُتْرَةٍ فَلْيَدْنُ مِنْهَا لَا يَقْطَعِ الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ صَلَاتَهُ.

429. Абу Довуд ва Аҳмад ривоят қилишади:

«Қачонки бирингиз сутра томон намоз ўқиса, унга яқинлашсин, шунда шайтон унинг намозини кесмайди», дейилган.

Шарҳ: Бу ҳадисда сутрага яқинлашиб намоз ўқиш зарурлиги баён қилинмоқда. Шу билан бирга сутра олишнинг ҳикмати ҳам баён қилинмоқда. У ҳам бўлса, шайтоннинг васвасасидан қутулиш экан.

إِثْمُ الْمَارِّ أَمَامَ الْمُصَلِّي وَلَهُ دَفْعُهُ

НАМОЗХОН ОЛДИДАН ЎТГАН ГУНОҲКОРНИ
ДАФ ҚИЛИШГА ҲАҚЛИ

430- عَنْ أَبِي جُهَيْمٍ ر عَنْ النَّبِيِّ ر قَالَ: لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ

بَيْنَ يَدَيْهِ. قَالَ أَبُو النَّضْرِ: لَا أَذْرِي قَالَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا أَوْ شَهْرًا أَوْ
سَنَةً. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

430. Абу Жуҳайм розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Агар намоз ўқувчининг олдидан ўтувчи ўзига қанчалик гуноҳ бўлишини билганида, албатта, унинг олдидан ўтишдан кўра қирқ...гача тўхтаб турмоғи ўзи учун яхши бўлар эди», дедилар.

Абу Назр: «Қирқ кун, дедими ёки ой, ёхуд йил, дедими билмай қолдим», деди».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ривоятда исми келган Абу Назр ушбу ҳадисни ривоят қилувчилардан биридир. У киши ўзларига ушбу ҳадисни айтиб берган Буср ибн Саъид раҳматуллоҳи алайҳ қирқ кун, дедиларми, қирқ ой, қирқ йил, дедиларми билмай қолган эканлар. Ана ўша омонатга хиёнат қилмай, қандай бўлса, шундай ҳолида ривоят қилар эканлар.

Бу ҳадиси шарифда намоз ўқувчининг олдидан ўтиш қанчалар қаттиқ гуноҳ эканлиги ҳақида сўз бормокда. Агар, ўша намоз ўқувчининг олдини кесиб ўтувчи, ўзига бу ишдан қанчалар гуноҳ бўлишини билса, қирқ йилгача кимирламай кутишга ҳам рози бўлар экан.

Демак, эътиборсиз бўлмай, намоз ўқиётган одамнинг олдини ҳеч қачон кесиб ўтмасликка ҳаракат қилишимиз зарур.

431- وَلِلَّتِّمِذِيِّ وَابْنِ حِبَّانَ: لَأَنْ يَقِفَ أَحَدُكُمْ مِائَةَ عَامٍ خَيْرٌ
لَّهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْ أَخِيهِ وَهُوَ يُصَلِّي.

431. Термизий ва Ибн ҳиббонлар қилган ривоятда:

«Албатта, сиздан бирингизнинг юз йил тўхтаб турмоғи, унинг учун намоз ўқиётган биродари олдидан ўтишидан кўра яхшидир», дейилган.

Шарҳ: Бу ривоят аввалги ривоятдаги қирқ, қирқ кун ёки ой эмас, қирқ йил эканини тасдиқлайди.

432- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ فَأَرَادَ أَحَدٌ أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ فَإِنَّ أَبِي فَلْيَغَاتِلْهُ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

432. *Абу Саъид розияллоху анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Қачон бирингиз ўзини одамлардан тўсиб турадиган нарсага қараб намоз ўқиса-ю, биров унинг олдини кесиб ўтмоқчи бўлса, бас, уни даф қилсин. Агар қўнмаса, уришсин. Ундоқ одам шайтондир», дедилар».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Абу Саъид ал-Худрий розияллоху анҳунинг бу ҳадисларининг машҳур бўлишига бир ходиса сабаб бўлган.

Бу ҳақда Имом Бухорий Абу Солиҳ ас-Саммондан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Абу Саъид ал-Худрий розияллоху анҳуни жума куни ўзини одамлардан тўсадиган нарсага қараб намоз ўқиётганини кўрдим. Бас, Бани Абу Муъайтлик бир йигит унинг олдидан ўтмоқчи бўлди. Абу Саъид унинг кўкрагидан даф қилди. Йигит назар қилиб, Абу Саъиднинг олдидан бошқа ўтадиган жой топа олмади-да, қайтадан яна ўтишга ҳаракат қилди. Бас, Абу Саъид уни аввалгидан кўра қаттиқроқ даф қилди. Шунда йигит Абу Саъидни сўқди ва Марвоннинг олдига кириб шикоят қилди. Абу Саъид ҳам унинг ортидан Марвоннинг олдига кирди. Бас, у:

«Сен билан биродарингнинг ўғлига нима бўлди, эй Абу Саъид?» деди. Шунда Абу Саъид ал-Худрий розияллоху анху юкоридаги ҳадисни айтдилар.

Марвон деганлари Умавийларнинг бошликларидан бўлиб, Марвон ибн ҳакам номи билан машхур. У халифа Абдулмалик ибн Марвоннинг отасидир. Маълум вақт у Мадинаи Мунавварага амир бўлиб турган. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам вафот этганларида у саккиз ёшда эди.

Марвон ибн ҳакам олтмиш уч ёшида, Дамашк шаҳрида, 65 ҳижрий санада вафот этган.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Намоз ўқийдиган одам сутрага қараб намоз ўқиши кераклиги.

2. Намоз ўқиётган одамнинг олдидан ўтиш керак эмаслиги.

3. Намоз ўқиётган одам ўз олдидан ўтмоқчи бўлган кишини қайтариши зарурлиги. Қайтариш қўл билан уни даф қилиш орқали бўлади.

4. Агар шунда ҳам қайтмаса, қаттиқроқ қайтариш зарурлиги.

5. Намоз ўқиётган одамнинг олдидан огоҳлантиришига ҳам қарамай, ўтишга ҳаракат қилган одам шайтонга тенглиги.

Ушбу ҳадиси шарифга биноан, намоз ўқувчилар олдидан ўтмаслигимиз, ўзимиз намоз ўқиётган пайтимизда олдимиздан ўтмоқчи бўлганларни қайтармоғимиз лозим.

سترۃ الإمام له ولمن خلفه

ИМОМНИНГ СУТРАСИ ҲАММАГА КИФОЯ

433- عَنْ ابْنِ عُمَرَ τ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ كَانَ إِذَا خَرَجَ يَوْمَ الْعِيدِ أَمَرَ بِالْحَرْبَةِ فَتَوَضَّعَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَيُصَلِّي إِلَيْهَا وَالنَّاسُ وَرَاءَهُ وَكَانَ يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي السَّفَرِ فَمِنْ ثَمَّ اتَّخَذَهَا الْأُمَرَاءُ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

433. Ибн Умар розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васаллам қачон ийд куни чиқсалар, амр қилар эдилар, олдиларига бир калта найза қўйиларди. Бас, у зот ўшанга қараб, одамлар эса, у кишининг орқаларидан намоз ўқир эдилар. Шу ишни сафарда ҳам қилар эдилар. Амирлар шунинг учун ҳам бу нарсани одат қилганлар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан очик-ойдин кўриниб турибдики, имомнинг олдидаги битта сутра ҳаммага кифоя қилади.

434- عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ τ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ ρ بِالْهَاجِرَةِ فَأَتَيْ بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ فَصَلَّى بِنَا الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَبَيْنَ يَدَيْهِ عَنَزَةٌ، وَالْمَرْأَةُ وَالْحِمَارُ يَمْشُونَ مِنْ وَرَائِهَا. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

434. Абу Жуҳайфа розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам бизнинг олдимизга ҳаво иссиқ пайтида чиқдилар. У кишига таҳорат суви келтирилди. Таҳорат қилдилар. Сўнгра бизга пешин намозини, кейин аср намозини ўқиб бердилар. Ўшанда у зотнинг олдиларида калта найза

турар эди. Унинг ортидан эса аёл киши ҳам, эшак ҳам ўтаверар эди».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Улуғ, бошлиқ кишиларга таҳорат суви тайёрлаб бериш.

2. Иссиқ пайтида пешин намозини ўқиш жоизлиги.

3. Имомнинг олдидаги сутра қавмга ҳам кифоя қилиши.

4. Сутранинг ортидан ўтган аёл киши намозни бузмаслиги.

5. Сутранинг ортидан ўтган эшак ҳам намозни бузмаслиги.

ما قيل إنه يقطع الصلاة

НАМОЗНИ КЕСАДИГАН НАРСАЛАР

435- عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ يُصَلِّي

فَإِنَّهُ يَسْتُرُهُ إِذَا كَانَ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلُ آخِرَةِ الرَّحْلِ فَإِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ يَدَيْهِ

مِثْلُ آخِرَةِ الرَّحْلِ فَإِنَّهُ يَقْطَعُ صَلَاتَهُ الْحِمَارُ وَالْمَرْأَةُ وَالْكَلْبُ الْأَسْوَدُ

قُلْتُ: يَا أَبَا ذَرٍّ مَا بَالُ الْكَلْبِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْكَلْبِ الْأَحْمَرِ مِنْ

الْكَلْبِ الْأَصْفَرِ قَالَ: يَا ابْنَ أَخِي سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَمَا سَأَلْتَنِي

فَقَالَ: الْكَلْبُ الْأَسْوَدُ شَيْطَانٌ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

435. Абу Зарр розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Қачонки бирингиз намозга турса, унинг ҳузурида

эгарнинг суянчиғига ўхшаш нарса бўлса, сутра қилиб олади. Қачонки унинг олдида эгарнинг суянчиғига ўхшаш нарса бўлмаса, унинг намозини эшак, аёл киши ва қора ит кесади», дедилар. Мен:

«Эй Абу Зарр қора итнинг қизил итдан, сарик итдан нима фарқи бор?» дедим. У:

«Эй биродаримнинг ўғли, мен ҳам сен мендан сўрагандек, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўрадим. Бас, у зот:

«Қора ит шайтондир», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиснинг зоҳиридан намоз ўқиётган одамнинг олдида сутраси бўлмаса-ю, унинг олдини эшак, аёл киши ва қора рангли ит кесиб ўтса, намози бузилади.

Ҳадис китобларда ушбу ҳадисни ўқиб, дарҳол ҳукм чиқаришга шўшилмаслигимиз керак, балки бошқа ҳадисларни ҳам ўрганиб, ҳукм чиқаришимиз лозим дейилади.

436- وَأَيُّ دَاوُدَ وَالنَّسَائِيِّ : إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى غَيْرِ سُتْرَةٍ

فَإِنَّهُ يَقْطَعُ صَلَاتَهُ الْكَلْبُ وَالْحِمَارُ وَالْخِنْزِيرُ وَالْيَهُودِيُّ وَالْمَجُوسِيُّ وَالْمَرْأَةُ، وَيُجْزَى عَنْهُ إِذَا مَرُّوا بَيْنَ يَدَيْهِ عَلَى قَذْفَةٍ بِحَجَرٍ.

436. Абу Довуд ва Насайй ривоят қилган ҳадисда:

«Қачонки, бирингиз сутрасиз намоз ўқиса, ит, чўчқа, яхудий, мажусий ва аёл киши унинг намозини кесади. Агар улар бир тош отса етадиган жойдан ўтсалар, намози жоиз бўлади», дейилган.

Шарҳ: Бу ривоятда олдинги ривоятдаги нарсаларга яхудий, мажусий ва чўчқа қўшилмоқда. Яна мазкур нарсалар маълум масофа узоқдан ўтсалар, таъсир қилмаслиги айтилмоқда.

Лекин уламоларимиз, намоз ўқувчининг олдидан ушбу икки ривоятда зикр қилинган нарсалар кесиб ўтса, намоз бузилмайди, биров нуқсон бўлиши мумкин холос, дейдилар. Бу эса уларнинг ҳадисларни инкор қилиб, ўз фикрларини ўтказиш учун уринишларидан эмас, балки бу масаладаги ҳамма ҳадиси шарифларни чуқур ўрганиб, қачон айтилганини текшириб чиққанларидан кейин эришган натижалардир.

Ўша текширишлар ушбу икки ҳадисни маълум сабабларга кўра айтилгани, кейин эса бошқа ҳадислар ила насх қилинганини кўрсатади.

437- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ قَالَ: أَقْبَلْتُ رَاكِبًا عَلَى حِمَارٍ وَأَنَا يَوْمَئِذٍ قَدْ نَاهَزْتُ الإِخْتِلَامَ وَرَسُولُ اللَّهِ ρ يُصَلِّي بِالنَّاسِ بَيْتِي إِلَى غَيْرِ جِدَارٍ فَمَرَرْتُ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضِ الصَّفِّ فَنَزَلْتُ وَأَرْسَلْتُ الْأَتَانَ تَرْتَعُ وَدَخَلْتُ فِي الصَّفِّ فَلَمْ يُنْكِرْ ذَلِكَ عَلَيَّ أَحَدٌ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ. وَفِي رَوَايَةٍ: فَمَرَرْتُ الْأَتَانَ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ لَمْ تَقْطَعْ صَلَاتَهُمْ.

437. *Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Расулulloх соллалллоху алайҳи васаллам одамлар билан Минода девордан бошқа томонга намоз ўқиб турганларида эшак миниб илгарилаб бордим. Ўшанда балоғатга етай, деб қолган эдим. Сафнинг баъзисини ўтиб туриб тушдим ва эшакни ўтлатиш учун қўйиб юбориб, сафга кирдим. Буни менга ҳеч ким инкор қилмади».

Бешовлари ривоят қилган.

Бошқа бир ривоятда:

«Бас, эшак уларнинг олдиларидан ўтди ва намозларини бузмади», дейилган.

Шарҳ: ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху ҳикоя қилаётган ушбу ҳодиса видолашув ҳажи йилида бўлган. Бу ҳаж Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг охирги ҳажлари эди.

Демак, бу ҳодиса олдинги икки ривоятдан кейин бўлгани аниқ. Шунинг учун бу ҳадис уларни насх қилади.

Ибн Аббос розияллоҳу анхунинг эшак миниб сутрасиз намоз ўқиётган кишиларнинг олдидан ўтишлари, қўйиб юборган эшаклари ҳамма намозхонларнинг олдидан ўтиб кетиши ҳамда ҳеч ким бир оғиз гап айтмаслиги, сутрасиз намоз ўқиётган одамнинг олдидан эшак ўтса, ҳеч гап йўқлигига далолат қилади.

Ҳадисдан маълум бўладики, Ибн Аббос розияллоҳу анху ёшликларидан кўп нарсани билган, тақводор зот бўлганлар.

438- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهْ ذُكِرَ عِنْدَهَا مَا يَقْطَعُ

الصَّلَاةَ فَقَالُوا: يَقْطَعُهَا الْكَلْبُ وَالْحِمَارُ وَالْمَرْأَةُ فَقَالَتْ: لَقَدْ

جَعَلْتُمُونَا كِلَابًا وَفِي رِوَايَةٍ: قَدْ شَبَّهْتُمُونَا بِالْحُمُرِ وَالْكَالِبِ، لَقَدْ رَأَيْتُ

النَّبِيَّ ﷺ يُصَلِّي وَإِنِّي لَبَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ وَأَنَا مُضْطَجِعَةٌ عَلَى السَّرِيرِ

فَتَكُونُ لِي الْحَاجَةُ فَأَكْرَهُ أَنْ أَسْتَقْبِلَهُ فَأَنْسَلُ انْسِلَالًا. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ

إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

438. Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«У кишининг ҳузурларида намозни кесадиган нарсалар зикр қилинди.

«Намозни ит, эшак ва аёл киши кесади», дедилар.

Бас, у киши:

«Батаҳқиқ, бизни итларга тенг қилдингизлар»,

дедилар.

Бошқа бир ривоятда эса:

«Батаҳқиқ, бизларни эшаклар ва итларга ўхшатдингиз. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам намоз ўқиётганларида мен у киши билан қибланинг орасида бўлганим бор. Мен сўри устида ёнбошлаб ётар эдим. Агар бирор ҳожатим чиқиб қолса, у кишига юзланишни ёқтирмай, секин сурилиб чиқиб кетар эдим», дедилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Оиша онамизнинг ҳузурларида саҳобаи киромларнинг илмий мажлис қилишлари.

2. Кейинчалик ҳам ит, эшак ва аёл киши намозхоннинг олдидан ўтса, намоз бузиладими йўқми, деб баҳслар бўлгани.

3. Оиша онамизнинг мазкур гаплардан аёлларни камситиш, деб хафа бўлганлари.

4. Оиша онамизнинг илмий мажлисларда сўзлашлари.

5. Аёл киши намозхоннинг олдидан ўтса, намоз бузилмаслиги.

6. Эр ётган хотинига қараб намоз ўқиса жоизлиги.

7. Намоз ўқиётган одамнинг қаршисидаги киши унга юзланмаслиги кераклиги.

439- وَعَنْهَا قَالَتْ: كُنْتُ أَنَا مَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ

وَرَجُلَايَ فِي قِبْلَتِهِ فَإِذَا سَجَدَ غَمَزَنِي فَقَبَضْتُ رِجْلِي فَإِذَا قَامَ
بَسَطَتْهُمَا وَالْبُيُوتُ يَوْمَئِذٍ خَالِيَةٌ الْأَصَابِيحُ . رَوَاهُ الشَّيْخَانِ .

439. Ўша киши розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олд томонларида ухлар эдим. Икки оёғим у кишининг

қибласида бўлар эди. Қачон сажда қиладиган бўлсалар, қўл тегизар эдилар ва мен оёқларимни йиғиштириб олар эдим. Ўша кунларда уйларда чироқлар бўлмас эди».

Икки Шайх ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадис ҳам аёл киши намоз ўқувчи одамнинг олдида ётса, ҳатто баданига тегса ҳам намоз бузилмаслигига кучли далилдир. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам кечаси таҳажжуд намоз ўқишларига, чироқсиз тор уйда яшаганларига далилдир. Бу нарсаларнинг барчасидан ибрат олишимиз керак.

440- وَلَإِي دَاوُدَ وَمَالِكٍ وَالِدِرْقُطِيِّ: لَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ شَيْءٌ
وَإِذْرَأُوا مَا اسْتَطَعْتُمْ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ. وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

440. Абу Довуд, Молик ва Дора Қутнийнинг ривоятида:

«Намозни ҳеч нарса кесмайди. Қудратингиз етгунча қайтаринг. Бас, у шайтондан бошқа нарса эмасдир», дейилган.

Шарҳ: Яъни, намоз ўқиётганингизда олдингиздан ўтувчини қудратингиз етгунча қайтаринг, у шайтондан бошқа нарса эмасдир, деганлари.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Намозхоннинг олдидан ўтган нарса унинг намозини ботил қилмаслиги.
2. Намозхон ўзининг олдидан ўтаётганни иложи борича ўтказмай қайтариши лозимлиги.
3. Намозхоннинг олдини кесиб ўтиш гуноҳлиги.
4. Ким намозхоннинг олдини кесиб ўтса, шайтонга тенг эканлиги.

الباب الخامس في كيفية الصلاة

وفيه فصلان

الفصل الأول في أركان الصلاة

Б Е Ш И Н Ч И Б О Б

НАМОЗНИНГ КАЙФИЯТИ ҲАҚИДА

ИККИ ФАСЛДАН ИБОРАТ

БИРИНЧИ ФАСЛ

НАМОЗНИНГ АРКОНЛАРИ ҲАҚИДА

«Аркон» кўплик сийғасидаги сўз бўлиб, унинг бирлиги рукндир. «Рукн» луғатда бурчак маъносини англатади. Худди бурчак уйда асосий нарса бўлганидек, рукн ҳам намозда асосий нарсалардир. Уларсиз намоз бўлмайди. Рукн намозда аввалидан охиригача бўлиши шарт, уни қасддан ёки унутиб ёхуд билмасдан қолдириб бўлмайди.

Аммо ҳанафий мазҳабида рукн лафзи ўрнига фарз ва вожиб лафзлари ишлатилади. Қуйидаги ҳадиси шарифларда намознинг фарз ёки вожиб амаллари ҳақида сўз боради.

441- عَنْ عُمَرَ τ عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ
وَأِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ، مَا نَوَى. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا أَلْبَدَاؤَ.

441. Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, амаллар ниятларга боғлиқдир. Албатта, ҳар бир кишига ниятига яраша бўлади», дедилар».

Бешовларидан фақат Абу Довуд ривоят қилмаган.

Шарҳ: Бу ҳадис ва унинг шарҳининг тўлиғи «Ният» китобида ўтган. ҳадиси шарифнинг бир қисмини бу ерда келтиришдан мурод намозда ният фарз эканини билдиришдир. Намоз ўқувчи ният қилиши фарз, аксинча намози намоз бўлмайди. Агар ниятини тилига олиб айтса, яна ҳам яхши.

442- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَدَخَلَ
رَجُلٌ فَصَلَّى ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ ρ فَرَدَّ النَّبِيُّ ρ عَلَيْهِ السَّلَامَ
فَقَالَ: ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ صَلَّيْ ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ ρ
فَقَالَ: ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ ثَلَاثًا فَقَالَ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا
أُحْسِنُ غَيْرُهُ فَعَلَّمَنِي، فَقَالَ: إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ ثُمَّ اقْرَأْ مَا
تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمِئَنَ رَاكِعًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَعْتَدِلَ
فَإِنَّمَا تَمْ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمِئَنَ سَاجِدًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمِئَنَ جَالِسًا ثُمَّ
اسْجُدْ حَتَّى تَطْمِئَنَ سَاجِدًا وَافْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا. رَوَاهُ
الْحُمْسَةُ. وَزَادَ أَبُو دَاوُدَ: فَإِذَا فَعَلْتَ هَذَا فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُكَ وَمَا
انْتَقَصَتْ مِنْ هَذَا شَيْئًا فَإِنَّمَا انْتَقَصَتْهُ مِنْ صَلَاتِكَ.

442. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам масжидга кирдилар. Бир одам ҳам масжидга кирди ва намоз

ўқиди. Сўнгра келиб, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга салом берди. Бас, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг саломига жавоб бердилар ва:

«Қайт, бориб намоз ўқи, сен намоз ўқиганинг йўқ», дедилар. У бориб намоз ўқиди. Сўнгра келиб Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга салом берди. Бас, у зот:

«Қайт, бориб намоз ўқи. Сен намоз ўқиганинг йўқ», дедилар. Уч марта шундоқ бўлди. Бас, шунда ҳалиги одам:

«Сизни ҳақ ила юборган зот ила қасамки, бундан яхши ўқий олмайман, менга ўргатинг», деди.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон намозга турсанг, такбир айт. Сўнгра ўзингга муяссар бўлганича Қуръондан қироат қил, кейин хотиржам бўлгунигча рукуъ қил, сўнгра ғоз туриб тиклан, сўнгра хотиржам бўлиб сажда қил, кейин бошингни кўтариб хотиржам бўлиб ўтир, сўнгра хотиржам бўлиб сажда қил. Кейин намозингнинг ҳаммасида шундоқ қил», дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Абу Довуд:

«Бас, қачон шуни қилсанг, намозинг тўлиқ бўлади. Бундан бирор нарсани кам қилсанг, намозингдан кам қилган бўласан», деган зиёдани келтирган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шариф муҳаддис ва фақиҳ уламолар орасида намозини ёмон ўқиган одамнинг ҳадиси номи билан машҳур бўлган. У намознинг сифати ҳақида ўта муҳим ҳукмларни ўз ичига олган буюк ҳадисдир.

Унда масжидга кириб келиб, намоз ўқиди, дейилган кишининг исми Холид ибн Рофеъ бўлиб, Насай қилган ривоятга кўра у икки ракат намоз ўқиган.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Масжидга кирган одам аввало намоз ўқиши кераклиги.

2. Бошлиқ ўзига тобеълар қилаётган иш шариатга мосми йўқми, қараб туриши лозимлиги, хато бўлса, тузатиб қўйиши.

3. Намоз ўқиб бўлгач масжиддагиларга салом бериш.

4. Саломни эшитган киши дарҳол алик олиши. Саломга алик вожиблиги шу ҳадисдан олинган.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам аввал саломга алик олиб, сўнг хатони тўғрилашга киришганлар.

5. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: **«Қайт, бориб намоз ўқи. Сен намоз ўқиганинг йўқ»**, деганларини уламолар икки хил таъвил қилганлар.

Баъзилари – унинг намози бутунлай намоз бўлмаган, десалар, бошқалари, унинг намози комил намоз бўлмаган, чунки ҳадиснинг охирида: **«Бундан бирор нарсани кам қилсанг, намозингдан кам қилган бўласан»**, демоқдалар, дейишади.

6. Бир нарсани яхши билмаган одам эътироф қилиб, билган одамдан ўргатиб қўйишни сўраши кераклиги.

7. Билган одам эса аввал билмаган одамнинг иши хато эканини мулойимлик билан тушунтириб қўйиши лозимлиги.

8. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: **«Қачон намозга турсанг, такбир айт»**, деганларидан намозга кириш такбир билан бўлишини ва такбир фарз эканини билдиради.

9. **«Сўнгра ўзингга муяссар бўлганича Қуръондан қироат қил»** деганларидан намозда қироат фарз экани ва у муяссар бўлганича ўқилиши чиқади.

Ҳанафий уламолар шуни далил қилиб намозда Фотиҳа сурасини ўқиш фарз эмас, балки муяссар бўлганича ўқиш фарздир, дейдилар.

10. **«Хотиржам бўлгунигча»** дейилганидан рукуъ ва саждада хотиржам бўлгудек ҳолат вожиблиги чиқади.

Бунинг энг кам миқдори ҳанафий мазҳабида рукуъда

«Субҳана Роббиял азим»ни, саждада «Субҳана Роббиял аъла»ни шошмай уч мартадан айтиш билан белгиланади.

Кўпчилигимиз бу нарсга унча эътибор бермаймиз. Ўша намозни камчилик билан ўқиган одамга ўхшаб номига, тезда рукуъ ва сажда қиламиз. Аслида эса рукуъда ҳам, саждада ҳам тасбиҳларни ўн мартадан айтиш керак.

11. Шунингдек, рукуъдан ҳам ғоз туриб, қоматни ростмана тўғрилаш керак. Баъзиларга ўхшаб бошни кўтариб, кўкракни бироз тўғрилаб саждага кетавериши керак эмас.

12. Биринчи саждадан бошни кўтарганда ростмана, хотиржам бўлиб ўтириш кераклиги.

13. **«Кейин намозингнинг ҳаммасида шундоқ қил»** деганларидан ҳар бир ракат намозда юқорида зикр қилинган нарсалар бўлиши лозимлиги билинади.

14. Намознинг арконларидан бирортасини бузган одам уни қайта ўқиши вожиблиги.

15. Олим одам сабр ила билмаганларга шариат амалларини таълим бериши зарурлиги.

Ҳар биримиз бу ҳадисни яхши ўрганиб, унга амал қилиб, намозимизни яхшилаб ўқишимиз лозим.

Ҳанафий уламолар юқорида ўтган ҳадиси шариф ва бошқа далилларни чуқур таҳлил қилганларидан сўнг намоз ўқишнинг қуйидаги тартибини баён қилганлар.

«Қиблага қараб, тик туриб, чўзмасдан «Аллоҳу акбар» деб такбир айтади ва икки қўлининг бош бармоғини икки кулоғининг юмшоқ жойига теккизади. Сўнгра ўнг қўлини сўл қўли устига қўйиб боғлаб киндиги остига қўяди.

Кейин ичида сано ўқийди:

«Субҳанакаллоҳумма ва биҳамдика ва табарокасмука ва таъала жаддука вала илаҳа ғойрук».

Сўнгра ичида «Аъзу биллаҳи минашшайтонир рожим. Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм»ни айтади.

Агар намозхон имомга иқтидо қилган бўлса, санодан

бошқа нарсани айтмайди. Чунки у қироат қилмайди.

Якка намозхон кейин «Фотиҳа» сурасини қироат қилади ва охирида овоз чиқармасдан «омин» дейди. Овоз чиқариб қироат қилинса ҳам «омин»ни ичида айтади.

«Фотиҳа» сурасидан кейин бошқа бир сура ёки камида уч оят тиловат қилади.

Қироатдан фориг бўлганида такбир айтиб, икки қўлини кўтармасдан рукуъга боради. Рукуъда болдирларини тик тутган ҳолида икки қўли билан тиззаларини чангаллаб туради. Бошини эгмайди. Орқасини тўғри тутади. Рукуъда турганда камида уч марта «Субҳана Роббиял азийм» дейди.

Кейин ёлғиз намозхон «Самиъаллоҳу лиман ҳамидах»ни айтиб тикланиб бўлгандан кейин «Роббанаа лакал ҳамд» дейди.

Имом фақат «Самиъаллоҳу лиман ҳамидах»ни айтади. Иқтидо қилувчи фақат «Роббанаа лакал ҳамд» дейди.

Сўнгра ўзини ғоз тутиб турганидан кейин такбир айтиб саждага кетади. Саждага кетаётганида аввал икки тиззани, кейин икки қўлни ва икки қўл орасига бошини қўяди. Саждада турганида қўлларнинг панжалари қиблага қараб туриши керак. Шунингдек, пешонаси ва бурни ерга тегиб, қўлтиқлари очилиб, қорни сонларига тегмай туради. Оёқларининг панжалари ҳам қиблага қараб туради. Саждада турганда камида уч марта «Субҳана Роббиял аъла» деб тасбиҳ айтади.

Кейин такбир айтиб саждадан бошини кўтариб, хотиржамлик билан ўтиради. Ўтирганда икки қўлини оддий ҳолатда икки сони устига қўяди.

Сўнгра такбир айтиб яна саждага боради ва камида уч марта «Субҳана Роббиял аъла» деб тасбиҳ айтади.

Кейин такбир айтиб, қайта ўтирмасдан ва суянмасдан ўрнидан туради. Саждадан аввал бошини, кейин икки қўлини, ундан кейин икки тиззасини кўтариб иккинчи

ракатга туради.

Иккинчи ракат ҳам худди биринчи ракатга ўхшайди. Фақат иккинчи ракатда такбири таҳримий, сано, аъзу ва бисмиллоҳ бўлмайди.

Иккинчи ракатнинг иккинчи саждасини қилиб бўлганидан кейин чап оёғини ёзиб, унинг устига ўтиради ва ўнг оёғини тик қилиб панжаларини қиблага қаратиб ўтиради. Ўнг қўлини ўнг сони устига, чап қўлини чап сони устига панжаларини ёйган ҳолда қўяди. Кейин Ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ташаҳҳудни ўқийди:

«Ат-таҳийяту лиллаҳи вас-солавату ват-тоййибату. Ас-саламу алайка айюҳан набиййу ва роҳматуллоҳу ва баракатуҳу. Ас-саламу алайнаа ва ала ибадиллаҳис солиҳийн. Ашҳаду анлаа илаҳа иллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва Расулуҳу».

Ташаҳҳудда «Лаа илаҳа»ни айтаётганда ўнг қўлининг бош ва ўрта бармоқларини бир-бирига қўшиб халқа қилиб, синчалок ва номсиз бармоқларини йиғиб туриб кўрсаткич бармоғи ила саббоба ишорасини қилади.

Агар намози икки ракатли бўлса, ташаҳҳуддан кейин «Аллоҳумма солли ала» ва «Аллоҳумма барик ала»ларни ўқийди. Сўнг дуони ўқиб бўлиб «Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳи», деб ўнг ва чап томонларига қараб салом беради.

Агар намози уч ёки тўрт ракатли бўлса, икки ракатнинг ташаҳҳудини тамомлаганидан кейин учинчи ракатга туради ва худди иккинчи ракатга ўхшатиб намозини давом эттиради. Намознинг охирида ўтириб ташаҳҳуд, саловот ва дуоларни ўқиб салом беради.

Эрақак кишининг намозидан аёл кишининг намози биров фарқ қилади. Фарқлар қуйидагича бўлади.

Аёл киши ўз намозида:

1. Такбири таҳримада икки қўлини елка баробарида

кўтаради.

2. Такбир пайтида қўлларини енгидан чиқармайди.
3. Икки қўлини кўксига қўйиб қўл боғлайди.
4. Рукуъда панжаларини ёзмайди.
5. Рукуъда ортиқча эгилмайди.
6. Рукуъда икки чиғаноғини биқинига теккизиб туради.
7. Саждада қорнини сонига теккизиб туради.
8. Ўтирганда оёқларини ёнига чиқариб ерга ўтиради.
9. Саждада икки чиғаноғини ерга қўяди.
10. Овозини чиқармайди.

443- عَنْ عَبْدِ بْنِ الصَّامِتِ ط عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ.

443. Убода ибн Сомит розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Китобнинг «Фотиҳа»сини қироат қилмаса, унинг намози бўлмас», дедилар».

Бешовлари ривоят қилган.

Шарҳ: «Китобнинг Фотиҳаси» Фотиҳа сурасидир.

Шофеъий, Моликий ва ҳанбалий мазҳаблари бу ҳадиси шарифни далил қилиб, ҳар ракаътда «Фотиҳа» сурасини ўқиш рукндир, усиз намоз – намоз бўлмайди, деганлар. Уларнинг тушунчаларида ушбу ҳадис ким «Фотиҳа» сурасини ўқимаса, унинг намози саҳиҳ бўлмайди, деган маънони англатади.

Аммо ҳанафий мазҳабдагилар ижтиҳодларича, ҳадиснинг маъноси қуйидагича: ким «Фотиҳа» сурасини ўқимаса, унинг намози тўлиқ бўлмайди. Шунинг учун, уларда «Фотиҳа» сурасини ўқиш вожиб ҳисобланади. Ким унутиб қўйса, саждаи саҳв қилса намози тузалади.

Демак, икки томон ҳам намозда Фотиҳа сурасини ўқиш

лозимлигини таъкидлайди. ҳеч ким бу сураи карима ўқилмасин, демайди. Фақат «Фотиҳа» сурасининг қироат қилиш ҳукмини турлича айтадилар, холос. Биринчи томон фарз деса, иккинчи томон вожиб, дейди.

Икки томоннинг ҳам ўзига яраша далиллари бор. ҳозиргача ҳамма намозда, албатта, «Фотиҳа» сурасини ўқийди. Аммо баъзи кишилар имомларнинг олий даражадаги илмий мулоҳазаларини тушунмай туриб омма ичида турли гаплар тарқатиб, келишмовчиликларга сабаб бўлишади. Бундай ҳаракатлар мутлақо шариатимизга зид ишдир.

444- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأَمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ ثَلَاثًا غَيْرُ تَمَامٍ، فَقِيلَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ: إِنَّا نَكُونُ وَرَاءَ الْإِمَامِ فَقَالَ: أَفَرَأَيْتُمْ هَذَا فِي نَفْسِكَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ρ يَقُولُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ، فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: حَمَدَنِي عَبْدِي، وَإِذَا قَالَ: الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَنَّنِي عَلَى عَبْدِي وَإِذَا قَالَ: مَا لِكَ يَوْمَ الدِّينِ قَالَ: بَحَدَنِي عَبْدِي، وَقَالَ مَرَّةً فَوَضَّ إِلَيَّ عَبْدِي فَإِذَا قَالَ: إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ قَالَ: هَذَا بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ فَإِذَا قَالَ: اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ قَالَ: هَذَا لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيُّ.

444. *Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким намоз ўқиса-ю, унда Уммул Қуръонни ўқимаса, бас, у (намоз) ноқисдир, ноқисдир, ноқисдир, батамом эмасдир», дедилар».

Бас, Абу Хурайрага:

«Биз имомнинг ортида бўламиз?!» дейилди. У киши:

«Уни ичингда ўқи, мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Аллоҳ таоло намозни Ўзим ила бандам орасида иккига тақсим қилганман. Ва бандамга сўраган нарсаси бўлур.

Бас, қачон банда: «Алҳамду лиллаҳи Роббил алабийн», деса, Аллоҳ таоло бандам Менга ҳамд айтди, дейди.

Ва қачон: «Ар-Роҳманир Роҳийм», деса, Аллоҳ таоло, бандам Менга сано айтди, дейди.

Ва қачон: «Малики явмиддин», деса, У бандам Мени улуғлади, дейди. Ва бир марта, бандам Менга солди, деди.

Бас, қачон, «Иййака наъбуду ва иййака настаъийн», деса, бу, Мен билан бандам ўртасида, бандамга сўраган нарсаси бўлур, дейди.

Бас, қачон: «Иҳдинас сиротол мустақийм, сиротоллазийна анъамта алайҳим ғойрил мағзуби алайҳим ва лаззоллийн», деса, бу бандам учундир ва бандамга сўраган нарсаси бўлур, дейди», деганларини эшитганман, деди».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам «Фотиҳа» сурасининг намозда ўқилиши зарурлиги ва унинг фазли ҳақида сўз юритмоқдалар.

«Уммул-Қуръон» – «Қуръоннинг онаси» – «Фотиҳа» сурасининг исмларидан бири.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Ким намоз ўқиса-ю, унда Уммул Қуръонни ўқимаса, бас, у (намоз) ноқисдир, ноқисдир, ноқисдир, батамом эмасдир» деганлари намозда «Фотиҳа» сурасини ўқиш ҳукми ҳақидаги мазҳаблар тортишувида ҳанафий мазҳаби учун жуда ҳам кучли далилдир. Чунки ноқис, дегани—намоз бўладию, камчилик билан бўлади, маъносини англатади.

Унинг орқасидан **«батамом эмасдир»**, дейилиши бу фикрни яна ҳам қувватлайди.

Биз ноқисдир, деб таржима қилган ибора арабчада, ҳадис матнида «хидожун» деб келган, бу ибора чала туғилган туя боласига ишлатилади. Бу эса худди ҳанафий мазҳаби уламолари айтган муддаони билдиради. Улар «Фотиҳа» сурасисиз намоз тарки вожиб бўлгани учун чала намоз бўлади, саждаи саҳв қилмаса бўлмайди, дейишади. Уларнинг фикрича бу ҳадис ўзидан аввалги ҳадисдаги «намози бўлмас»ни, намози тўлиқ бўлмас, деб тафсир қилишини айтишади.

Шу билан бирга, Шофеъий мазҳаби уламоларининг «хидож» сўзини «фасод»,деб таъвил қилишларини танқид қиладилар. Аввал айтилганидек, бу тортишув оғзаки тортишув бўлиб, амалга келганда ҳамма бир хил йўл тутади.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан бу ҳадиси шарифни эшитиб, «Фотиҳа» сурасини намозда ўқиш ўта аҳамиятли иш эканини тушуниб етган кишиларда савол пайдо бўлди. Улар томонидан: «Абу Ҳурайрага:

«Биз имомнинг ортида бўламиз?!» дейилди».

Демак, ўша сўраган одамлар имомнинг ортидан иктидо қилиб турганларида «Фотиҳа» сурасини ўқимас эканлар. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ҳадисни эшитиб,

«Фотиҳа» сурасини ўқиш шунчалар таъкидланган экан, бизнинг имом ортидан уни ўқимай туришимиз қандок бўлади, деб мазкур саволни беришди. Шунда, у киши:

«Уни ичингда ўқи», деди».

Яъни, имомнинг ортида бўлганигда «Фотиҳа» сурасини ичингда ўқи, деганлари.

Имомнинг ортидан туриб қироат қилиш масаласи кейин келади. Лекин ўрни келганда, ушбу, «Уни ичингда ўқи», дейиш Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳунинг ўз ижтиҳодлари эканини айтиб ўтишимиз керак. Чунки шундоқ қилишни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўргандим ёки эшитдим деганлари йўқ. Балки Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан эшитганлари бошқа нарса, Фотиҳа сурасининг фазли тўғрисидаги ҳадиси қудсий бўлиб, уни қуйидагича баён қилмоқдалар:

«Мен Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: «Аллоҳ таоло, намозни Ўзим ила бандам орасида иккига тақсим қилганман...»

Ушбу иборадаги «намозни» сўзидан мақсад, Фотиҳа сураси»ни деганидир, дейдилар уламоларимиз. Чунки намозда ўқилади ва уни ўқиш намознинг бир бўлаги ҳисобланади. Сўнгра намоз ҳаммаси Аллоҳ учун бўлиши маълумдир.

Ҳадиснинг давоми ҳам шу фикрни тасдиқлайди. Фотиҳа сураси етти оят, биринчи уч оят Аллоҳ таолога ҳамду санодан иборат. Охирги уч оят сўровдан иборат. Ўртадаги бир оят эса, ярми сано, ярми дуодан иборат.

«Ва бандамга сўраган нарсаси бўлур».

Яъни, ўша иккига бўлинган «Фотиҳа» сурасидан менга сано бўлур, бандамга сўраган нарсаси бўлур.

«Бас, қачон банда: «Алҳамду лиллаҳи Роббил алабийн», деса, Аллоҳ таоло: банда Менга ҳамд айтди, дейди».

Яъни, қачонки банда: «Фотиҳа» сурасини ўқишни бошлаб, «Алҳамду лиллаҳи Роббил олабийн» – Оламларнинг Роббисига ҳамд-шукр ва мактовлар бўлсин, деса, Аллоҳ таоло фаришталарга, бандам Менга ҳамд, шукр ва мактовлар айтди, дейди. Аллоҳ таолонинг бандам, дейиши банда учун чексиз бахт.

Қуръони каримда ҳам сарвари олам Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламни энг олий мақомларда Аллоҳ таоло бандам, деб зикр қилган.

«Ва қачон: «Ар-Рохманир Роҳийм», деса, Аллоҳ таоло: бандам Менга сано, айтди, дейди».

Аллоҳ таолонинг бу икки улуғ сифатини ихлос билан эслаш, тиловат қилиш, У зотга сано айтиш, эканлигини Аллоҳ таолонинг Ўзи баён қилмоқда.

«Ва қачон, «малики явмиддин» деса, У, бандам Мени улуғлади, дейди».

Яъни, банда «Фотиҳа» сурасининг: «Малики явмиддин» (Қиёмат) жазо кунининг Подшоҳи оятини тиловат қилса, Аллоҳ таоло: бандам Мени улуғлади, дейди.

«Ва бир марта, бандам Менга солди, дейди».

Имом Муслимнинг ривоятида худди мана шу жумла йўқ. Бу ҳадиснинг ровийидан баъзилари томонидан қилинган иш бўлса керак. Яъни, бу ҳадисни ривоят қилиш давомида бир марта, бандам мени улуғлади, деган ривоят келса, бошқа мартасида унинг ўрнига, бандам менга солди, келган.

«Бас, қачон: «Иййака наъбуду ва иййака настаъийн», деса, бу, Мен билан бандам ўртасида, бандамга сўраган нарсаси бўлур, дейди».

Яъни, қачонки, банда: иййака наъбуду ва иййака настаъийн «Фақат Сенгагина ибодат қилурмиз ва фақат Сендангина ёрдам сўраймиз» оятини ўқиса, Аллоҳ таоло:

«Бу, Мен билан бандам ўртасида, Менга унинг ибодати бўлур, бандамга сўраган нарсаси бўлур,

дейди».

Банданинг сўрайдиган нарсаси эса суранинг иккинчи ярмида қуйидаги оятларда келади.

«Бас, қачон: «Иҳдинас сиротол мустақийм, сиротоллазийна анъамта алайҳим, ғайрил мағзуби алайҳим валаззоллийн», деса...»

Яъни, бизни тўғри йўлга бошлагин, Ўзинг неъмат берганларинг йўлига, ғазаб қилинганларникига ва залолатга кетганларникига эмас» деса, Аллоҳ таоло:

«Бу бандам учундир ва бандамга сўраган нарсаси бўлур, дейди», деганларини эшитганман», дейди».

Бундан «Фотиҳа» сурасининг фазли очиқ-ойдин кўриниб турибди. Бундан буён уни ўқиганимизда доимо ушбу маъноларни тўлиқ тасаввур этишимиз лозим бўлади.

445- عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ ط قَالَ: كُنَّا خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ ρ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ فَقَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ρ فَثَقُلْتُ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةُ فَلَمَّا فَرَغَ قَالَ: لَعَلَّكُمْ تَقْرَءُونَ خَلْفَ إِمَامِكُمْ. قُلْنَا: نَعَمْ نَفْعَلُ هَذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: لَا تَفْعَلُوا إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ إِنَّهُ لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِهَا. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

445. Убода ибн Сомит розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг орқаларида домдод намозида эдик. Бас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга қироат бироз оғир бўлди. Фориг бўлганларидан сўнг:

«Эҳтимол, имомингиз ортида туриб қироат қилаётгандирсиз?» дедилар. Биз:

«ҳа, шундоқ қилмоқдамиз, эй Аллоҳнинг Расули»,

дедик. У зот:

«Фақат китобнинг «Фотиҳа»сидан бошқада ундок қилманглар. Чунки ким уни ўқимаса, намози бўлмас», дедилар».

Сунан эгалари ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, иқтидо қилувчиларнинг имом ортидан туриб қироат қилишлари, имомнинг қироат қилишига ҳалақит беради. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу ва бошқа ҳадисларида имом ортидан туриб қироат қилишни ман қилганлар. Шу боис имомга иқтидо қилган киши қироат қилмаслиги керак бўлади.

Аммо иқтидо қилувчининг имом ортидан туриб «Фотиҳа» сурасини қироат қилиши ёки қилмаслиги алоҳида масала бўлиб, бу ҳақда бир неча ҳадислар келган. Ўша бир неча ҳадислардан бири шу ҳадисдир.

Ушбу ҳадисда: «Фотиҳа» сурасидан бошқани ўқиманг. Чунки ким «Фотиҳа» сурасини ўқимаса, намози бўлмас, дейилмоқда.

Шунга биноан, Шофеъий мазҳабида имомнинг орқасида турган одам Фотиҳа сурасини ўқиши керак, дейилади.

Жумҳур уламолар эса жумладан ҳанафий мазҳаби ҳам, иқтидо қилувчи шахс имомнинг ортидан туриб умуман, жумладан, Фотиҳа сурасини ҳам қироат қилмайди, дейдилар. ҳамда бир қанча ҳадислар ичидан қуйидаги икки ҳадисни ҳам ҳужжат қилиб келтирадилар.

446- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ انْصَرَفَ مِنْ صَلَاةٍ جَهَرَ

فِيهَا بِالْقِرَاءَةِ فَقَالَ: هَلْ قَرَأَ مَعِيَ أَحَدٌ مِنْكُمْ آتِفًا؟ فَقَالَ رَجُلٌ: نَعَمْ

يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: إِنِّي أَقُولُ مَا لِي أُتَارَعُ الْقُرْآنَ قَالَ فَانْتَهَى النَّاسُ

عَنِ الْقِرَاءَةِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ρ فِيمَا جَهَرَ فِيهِ مِنَ الصَّلَوَاتِ. رَوَاهُ

446. *Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари овоз чиқариб кироат қилган намоздан бурилиб:

«Ҳозир мен билан сиздан бирор киши кироат қилдими?» дедилар. Бир киши:

«Ҳа, эй Аллоҳнинг Расули», деди. У зот:

«Айтдим, нимага мен Қуръонда жазб қилинаяпман, деб», дедилар. Бас, одамлар овоз чиқариб кироат қилинадиган намозларда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан кироат қилишдан тўхтадилар».

Сунан эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифдан олинадиган фойидалар:

1. Имомнинг ортидан биров кироат қилса, имомга кироат қилиш қийинлашиши.

2. Бундоқ ҳолни сезган имом қавмга танбеҳ бериши.

3. Қавмнинг ичидан хатога йўл қўйган одам дарҳол тан олиши.

4. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам бошқалар ортларида намозда туриб кироат қилганида жазб бўлганлари.

5. Овоз чиқариб кироат қилинадиган намозда имомнинг ортидан кироат қилиш мумкин эмаслиги.

6. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вақтларидаёқ кишилар аввал кироат қилган бўлсалар ҳам, шу ҳадисдан кейин кироат қилишдан тўхтаганлари.

Жумҳур уламолар Шофеъийлар зиддига ушбу ҳадисни хужжат қилиб келтирадилар.

447- عَنْ جَابِرٍ τ يَقُولُ: مَنْ صَلَّى رَكْعَةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأَمٍّ

الْقُرْآنَ فَلَمْ يُصَلِّ إِلَّا أَنْ يَكُونَ وَرَاءَ الْإِمَامِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَصَحَّحَهُ.

447. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади.

У киши айтадилар:

«Ким бир ракат намоз ўқисаю унда «Уммул Қуръон»ни ўқимаса, намоз ўқимабди. Магар имомнинг ортида бўлса (ўқимасин)».

Термизий ривоят қилган ва «саҳиҳ» деган.

Шарҳ: Бу ривоятда имомнинг ортидан Фотиҳа сурасини ўқиб бўлмаслиги очиқ-ойдин айтилмоқда.

Лекин, жумхурнинг, хусусан, ханафийларнинг кучли ҳужжатлари булар эмас. Уларнинг энг кучли ҳужжатлари Аллоҳ таолонинг ушбу олти каримасидир:

«Қачонки, Қуръон қироат қилинса, уни эшитинглар ва жим туринглар».

Демак, имом қироат қилаётганида иқтидо қилувчи, жим туриб тинглаши керак.

Имом Муслим Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон имом такбир айтса, такбир айтинглар ва қачон қироат қилса жим туриб, тингланглар», деганлар.

Ибн Можа, Дора Қутний, Табароний, Ибн ҳиббонлар Жобир ибн Абдуллоҳ, Ибн Умар, Абу Саъд ал-Худрий, Абу Ҳурайра, Ибн Аббос ва Ибн Молик розияллоҳу анҳумлардан ривоят қилинган ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким имомнинг ортидан намоз ўқиса, имомнинг қироати унинг қироатидир», деганлар.

Имомлар ўзларига етиб келган далиллар асосида ижтиҳод қилиб ўзларига яраша савобларини олиб кетганлар. Уларнинг ижтиҳодлари самарасидан фойда олаётганлар, имомлари ҳақларига дуо қилиб ўз

мазҳабларига амал қилишда давом этаверганлари маъқул.

Умумий шаръий қоида шу. ҳуда-беҳудага ихтилоф чиқариш эса Исломга ва мусулмонларга зарар етказди, холос.

Умум халқ ўзи эргашаётган мазҳабга амал қилса, ҳадисга амал қилган бўлади. Мақсад шу бўлгандан кейин ихтилофнинг нима кераги бор!?

Имом Шофеъий бир ҳадисга амал қилишни олган бўлсалар, бошқа имомлар бошқа ҳадисларга амал қилишни олибди. Ана шунга амал қилиш матлуб. Шунингдек, барча мусулмонлардан ихтилоф қилмаслик ҳам матлубдир.

448- عَنْ أَنَسٍ τ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ρ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ ψ فَلَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا مِنْهُمْ يَقْرَأُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ. وَلَفْظُ النَّسَائِيِّ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ ρ فَلَمْ يُسْمِعْنَا قِرَاءَةَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

448. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

У киши:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам, Абу Бакр, Умар ва Усмон розияллоҳу анҳумлар билан намоз ўқидим. Улар бирортасининг «Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм»ни ўқиганини эшитмадим», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Насайининг ривоятида:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизга намозга ўтдилар ва бизга Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм қироатини эшиттирмадилар», дейилган.

Шарҳ: Шунинг учун ҳам ҳанафий мазҳабида намозда «Бисмиллоҳ» махфий ўқилади, дейилади.

449- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ يَفْتَحُ صَلَاتَهُ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَالْحَاكِمُ وَالدَّارَقُطْنِيُّ.

449. Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам намозларини «Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм» билан очар эдилар».

Термизий, ал-Ҳоким ва Дора Қутнийлар ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоятни ҳам ҳанафий мазҳаби ичида ўқиш, деб олган, Шофеъийлар эса овоз чиқариб ўқиш, деб олганлар. Улар «Бисмиллаҳ»ни оят ҳисоблаб намозда сурага қўшиб овоз чиқариб ўқийдилар.

Бошқа мазҳабдагилар бу ҳолни кўрганда хато, деб тушунмасликлари ёки ажабланмасликлари керак.

450- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ عَلَى الْجَبْهَةِ وَأَشَارَ بِيَدِهِ عَلَى أَنْفِهِ وَالْيَدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ، وَلَا نَكُفِتَ الثِّيَابَ وَالشَّعْرَ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ.

450. Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Етти аъзо ила сажда қилишга амр қилиндим; «Пешона ила, деб қўллари билан бурунларига ишора қилдилар, икки қўл, икки тизза ва икки оёқнинг учлари ила ва кийим ва сочни йиғиштирмаслигимизга», дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Демак, инсон намозда сажда қилган вақтда мазкур аъзолар ерга тегиб туриши лозим. Бунга алоҳида

эътибор билан қараш керак. Баъзи вақтларда бош кийим халақит бериб, пешона ерга тегмай қоладиган ҳоллар бўлади. Шуга ўхшаб, бурун ва оёқларнинг учи ҳам кўтарилиб қолиш ҳоллари кўп бўлади. Бу ҳадиси шарифни ўқиганимиздан кейин Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни шунга амр қилганини тушуниб етиб, кейин, бунга эътиборли бўлишимиз керак.

Шу билан бирга, кийим ва сочни намознинг ичида йиғиштириш, у ёқ, бу ёққа тортиб тўғрилаш макруҳ эканини ҳам тўла тушуниб етмоғимиз керак. Уламолар, аввал йиғиштириб олиб, кейин намоз бошлаш ҳам макруҳ, деганлар. Мисол учун, енг ва пойчаларни шимариб олиш ва шунга ўхшаш ишлар. Чунки ибодат қилганда, сажда қилганда ҳамма нарса том маънода иштирок этиши керак.

451- وَعَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ كَمَا يُعَلِّمُنَا

الْقُرْآنَ فَكَانَ يَقُولُ: التَّحِيَّاتُ الْمُبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ لِلَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. زَادَ فِي رِوَايَةٍ: وَحَدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

451. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бизга ташаххудни худди Қуръонни таълим бергандек ўргатар эдилар. У зот:

«Ат-Таҳиятул Мубарокатус Солаватут Тоййибату лиллаҳ. ас-Саламу алайка айюҳан набийю ва роҳматуллоҳи ва барокатух. ас-Саламу алайна ва ала ибадиллаҳис солиҳийн. Ашҳаду алла илаҳа иллаллоҳу. (Бир ривоятда, «Вахдаҳу ла шарийка лаҳу»)ни зиёда

қилди). Ва Ашҳаду анна Муҳаммадар Расулуллоҳ», дер эдилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Бу ҳадисга ва бошқа шунга ўхшаш ҳадисларга асосланиб, Шофеъий ва Ҳанбалий мазҳабларда намоз охиридаги ташахҳуд фарз, деганлар. Ҳанафий мазҳаби эса вожиб, деган.

Ҳадисда ташахҳуд муҳим нарса экани очиқ-ойдин айтилиб турибди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ташахҳудни саҳобаи киромларга худди Қуръонни таълим бергандек ўргатишлари шуни кўрсатади.

Энди ушбу ривоятда келган ташахҳуд сийғасини таржима қилиб чиқайлик:

«Барокатли табриклар ва покиза саловотлар Аллоҳ учундир. Эй Пайғамбар, сенга салом, Аллоҳнинг раҳмати ва баракаси бўлсин. Бизларга ва Аллоҳнинг солиҳ бандаларига салом бўлсин. Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ, деб гувоҳлик бераман».

Бошқа бир ривоятда «У ёлғиздир. Унинг шериги йўқ» зиёда қилинган.

«Албатта, Муҳаммад Аллоҳнинг Расули, деб гувоҳлик бераман».

Ташахҳуднинг ушбу сийғасини Шофеъий мазҳаби олган. Агар ўша мазҳабдаги биродарлар бу сийғани ўқисалар, бошқалар буни ғариб санамасликлари керак.

452- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ت قَالَ: كُنَّا نَقُولُ فِي الصَّلَاةِ خَلْفَ رَسُولِ

اللَّهِ ρ السَّلَامُ عَلَى اللَّهِ السَّلَامُ عَلَى فُلَانٍ فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ ρ

ذَاتَ يَوْمٍ: إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّلَامُ فَإِذَا قَعَدَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَقُلْ:

التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ

وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، فَإِذَا قَالَهَا أَصَابَتْ كُلَّ عَبْدٍ لِلَّهِ صَالِحٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ثُمَّ يَتَخَيَّرُ مِنَ الْمَسْأَلَةِ مَا شَاءَ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

452. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг орқаларида намозда туриб, «ас-Саламу алаллоҳи, ас-Саламу ала фуланин», дер эдик. Бир кун Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам бизларга:

«Албатта, Аллоҳнинг Ўзи саломдир. Бас, қачон бирингиз намозда ўтирса:

«Ат-Таҳияту лиллаҳи вас-Солавату ват-Тоййибат. Ас-Саламу алайка айюҳан набийю ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ. ас-Саламу алайна ва ала ибодиллаҳис солиҳийн», десин, агар шуни айтса, Аллоҳнинг осмону ердаги ҳар бир бандасига айтган бўлади.

«Ашҳаду алла илаҳа иллalloҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва Росулуҳ» десин. Сўнгра нимани хоҳласа, шуни сўрашни ихтиёр қилсин», дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Бу ривоятдан кўриниб турибдики, намоз янги ўкила бошлаган пайтда кишилар, Аллоҳга салом, фалончига салом, пистончига салом, дейишган. Баъзи ривоятларда келишича, Жаброилга салом, Микоилга салом, дейишган.

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам бу ҳолатни тўғрилашга қарор қилиб деганлар.

«Албатта, Аллоҳнинг Ўзи саломдир»

Унга салом беришнинг кераги йўқ.

«Бас, қачон бирингиз намозда ўлтирса...»

Яъни, ташаххудга ўтирса, деб мазкур сийғани айтганлар. Бу сийға аввалгисидан бироз фарқ қилади,

холос. Шунинг учун уни таржима қилиб ўтирмаймиз.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Агар шуни айтса, Аллоҳнинг осмону ердаги ҳамма бандасига айтган бўлади» деганлари, ташаххудда **«Ас-Саламу алайка ва ала ибадиллаҳис солиҳийн»** – «Бизга ва Аллоҳнинг солиҳ бандаларига салом бўлсин» деганида, салом осмондаги ва ердаги ҳамма бандаларга етади, фалончига салом, пистончига салом, деб номини айтиб ўтиришнинг ҳожати йўқ, деганлари бўлади.

Жумҳур уламолар жумладан, ҳанафий мазҳабида ташаххудда ушбу сийғани ўқиш қабул қилинган. Сийғаларнинг ҳар хил келиши ҳам кенглик ва хилма-хиллик аломатидир. Бу эса яхшилик, ихтиёр эркинлигидан дарак беради.

Аллоҳ билан бўлган муножотнинг охирида ушбу пурмаъно табриклар, саловотлар ва саломлар ила борликдаги барча мавжудотларни эслаш ажойиб бир файзу футуҳ касб этади.

Охирида калимаи шаҳодат келишига изох бериб ўтирмаса ҳам бўлади.

«Сўнгра нимани хоҳласа, шуни сўрашни ихтиёр қилсин».

Ушбу жумлага амал қилиб жумҳур уламолар, намоз охирида намозхон дунё ва охират ишларидан нимани хоҳласа, сўраши жоиз, деганлар.

Абу ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳи:

«Фақат Қуръон ва суннатда келган дуоларни қилиш жоиз», деганлар.

453- عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ ط قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ يَقُولُ فِي

الصَّلَاةِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى

إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى

إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ وَالشَّافِعِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ.

453. Каъб ибн Ужра розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам намозда:

«Аллоҳумма солли ала Муҳаммадив ва ала Али Муҳаммад. Кама соллайта ала Иброҳийма ва Али Иброҳийм. Ва барик ала Муҳаммадив ва Али Муҳаммад. Кама барокта ала Иброҳийма ва Али Иброҳийм. Иннака ҳамийдум мажид», дер эдилар.

Бешовлари ва Шофеъий ривоят қилган.

Лафз ўша кишиники.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Каъб ибн Ужра розияллоху анху билан яқиндан танишиб олайлик:

Каъб ибн Ужра ибн Умайя ибн Адий ал-Балавий, куниялари Абу Муҳаммад, ансорлар бошлиқларидан, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам билан барча ғазоту байъатларда иштирок этган улуғ саҳобалардан эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан 47 та ҳадис ривоят қилдилар. Бу кишидан Ибн Умар, Жобир ибн Абдуллоҳ, Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс, Абдуллоҳ ибн Аббос, Торик Абу Лайло, ўғиллари Исҳок, Абдулмалик, Муҳаммад, Робийъ ва бошқалар ривоят қилишган.

У киши учун Қуръонда, «Бакара» сурасининг 196-ояти нозил бўлган.

Каъб ибн Ужра Куфада истиқомат қилганлар, хижратнинг 51-йили 75 ёшларида Мадинада вафот этдилар.

Каъб ибн Ужра розияллоху анхуга Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламга ташаххуддан кейин саловот сийғасини айтишни у зотнинг ўзлари ўргатганлар. Бу

ўргатиш саҳобаи киромларнинг сўровларидан кейин бўлган.

Шофеъий мазҳабига кўра, ташаххуддан кейин саловат айтиш вожиб, бошқалар суннат, дейишган.

Саловотнинг сийғаси ҳам турли ҳадисларда турлича келган, ана ўшалардан бири айтса бўлади.

«Аллоҳумма солли ала Муҳаммад».

«Эй, бор Худоё, Муҳаммад алайҳиссаломга Ўзингнинг зиёда раҳматларингни нозил қилгин».

«Ва ала Али Муҳаммад».

«Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни оила аъзоларига ҳам».

«Кама соллайта ала Иброҳийма ва Али Иброҳийм».

«Худди Иброҳимга ва Иброҳим аҳли байтларига ўз раҳматингни нозил қилганингдек».

«Ва барик ала Муҳаммадив ва Али Муҳаммад».

«Муҳаммадга ва Муҳаммад аҳли байтларига ўз баракангни нозил қил».

«Кама барокта ала Иброҳийма ва Али Иброҳийм».

«Худди Иброҳим ва Иброҳим аҳли байтларига ўз баракангни нозил қилганингдек».

«Иннака ҳамийдум мажидун».

«Албатта, Сенинг Ўзинг мақталган, улуғланган зотсан».

454- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَسَلَّمْنَا حِينَ سَلَّمَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

454. Итбон розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан намоз ўқидик. У киши салом берганларида, салом бердик».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Аввало ҳадиснинг ровийси Итбон ибн Молик

розияллоҳу анҳу билан танишиб олайлик:

Итбон ибн Молик ибн Амр ал-Ансорий Бадр ғазотида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан иштирок этдилар. Шунингдек, Расулуллоҳдан бир неча ҳадислар ривоят қилдилар.

Бу зотдан Анас ибн Молик, Маҳмуд ибн Робъ, хусайн ибн Муҳаммад ва бошқалар ривоят қилишган.

Итбон Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам воситалари ила муҳожир Умар ибн Хаттоб билан Исломи бировар бўлган эдилар.

Бу зот Муовия ҳукмдор бўлган даврда вафот этдилар.

Бу ҳадисдан салом беришлик намознинг машруъ амалларидан бири экани билинмоқда.

Ҳанафий мазҳабида салом намоздаги вожиб амаллардан ҳисобланади.

455- وَقَالَ سَعْدٌ: كُنْتُ أَرَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ يَمِينِهِ
وَعَنْ يَسَارِهِ حَتَّى أَرَى بَيَاضَ خَدِّهِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

455. Саъд розияллоҳу анҳу айтадиларки:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўнг тарафларига ва чап тарафларига салом беришларини кўрар эдим, у зот ёноқларининг оқи кўринар эди».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Ривоятда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам намозда салом берганларида юзларини ўнг ва чап томонларга яхшилаб буришлари очиқ айтилмоқда. Демак, баъзиларимизнинг салом беришда шоша-пиша сал бошни кимирлатиб қўйишимиз Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амалларига хилофдир.

456- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ت أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ

شَمَالِهِ حَتَّى يُرَى بَيَاضُ خَدِّهِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ
وَرَحْمَةُ اللَّهِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

456. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўнгларига ва чапларига ёнокларини оқи кўрингудек бўлиб салом берар ва:

«Ас-Саламу алайкум ва роҳматуллоҳ. ас-Саламу алайкум ва роҳматуллоҳ», дер эдилар.

Сунан эгалари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Бу ривоятда олдингиларини тасдиқлаш билан бирга саломнинг лафзини ҳам келтирмоқда.

457- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ قَالَ: عَنْ النَّبِيِّ ρ حَذَفُ السَّلَامِ سُنَّةٌ.
رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

457. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Саломни енгил қилмоқ суннатдир», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилганлар.

Шарҳ: Демак, саломни чўзмай дона-дона ва енгил талаффуз қилиш керак.

Юқорида келтирилган ва улардан бошқа ҳужжат ҳамда далиллар диққат билан ўрганилиб, фикҳ ва усули фикҳ қоидалари ишга солиниб бўлганидан сўнг ҳанафий мазҳаби уламолари намознинг фарз ва вожиб амаллари ҳақида қуйидагиларни айтганлар.

Аввало намознинг фарзлари олтитадир:

1. Такбири таҳрима айтмоқ.
2. Қиём – тик туриш.
3. Қироат.

4. Рукуъ.
5. Сажда.
6. Ташаххуд миқдорича қаъдаи охирда ўтирмак.
Намознинг вожиблари ўн саккизтадир;
  1. Намозни «Аллоҳу акбар» лафзи ила очиш.
  2. «Фотиҳа» сурасини қироат қилиш.
  3. «Фотиҳа»дан кейин зам сура ўқиш.
  4. Биринчи икки ракатда сура ўқиш.
  5. «Фотиҳа»ни зам сурадан олдин ўқиш.
  6. Сажадада пешона билан бирга бурунни ҳам ерга теккизмак.
7. ҳар бир ракатда такрорланадиган амалларни тартиб билан қилиш.
8. Фарз ва вожибларни хотиржамлик билан шошмасдан адо этиш.
9. Уч ва тўрт ракатли намозларда биринчи қаъда.
10. Биринчи қаъдада ташаххудни ўқиш.
11. Охирги қаъдада ташаххудни ўқиш.
12. Биринчи қаъдада ташаххудни ўқигандан кейин кеч қолмасдан учинчи ракатга туриш.
13. Намознинг охирида икки марта салом бериш.
14. Имомнинг қироатни жаҳрий қилиш лозим намозларда жаҳрий қироат қилмоғи.
15. Имом ва якка намозхонни Пешин ва Аср намозларида қироатни сиррий қилиши.
16. Витр намозидаги «Қунут» дуосини қироат қилиш.
17. Икки ийд намози такбирлари.
18. Муқтадийнинг имомга эргашиши ва қироатга қулоқ олиши.

الفصل الثاني في محاسن الصلاة

رفع اليدين وتكبيرات الانتقال

ИККИНЧИ ФАСЛ

НАМОЗНИНГ ГЎЗАЛ СУННАТЛАРИ, ИККИ ҚЎЛНИ ҚЎТАРИШ ВА ТАКБИРЛАР ҲАҚИДА

458- عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ
اِفْتَتَحَ التَّكْبِيرَ لِلصَّلَاةِ فَرَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ يُكَبِّرُ حَتَّى يَجْعَلَهُمَا حَذَوِ
مَنْكَبَيْهِ وَإِذَا كَبَّرَ لِلرُّكُوعِ فَعَلَ مِثْلَهُ وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَعَلَ
مِثْلَهُ وَقَالَ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ. وَفِي رِوَايَةٍ: وَإِذَا قَامَ مِنَ الرَّكَعَتَيْنِ رَفَعَ
يَدَيْهِ وَلَا يَفْعَلُ ذَلِكَ حِينَ يَسْجُدُ وَلَا حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ.
رَوَاهُ الْحُمْسَةُ. وَلِمُسْلِمٍ وَأَبِي دَاوُدَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ ثُمَّ
التَّحَفَ بِثَوْبِهِ ثُمَّ أَخَذَ شِمَالَهُ بِيَمِينِهِ.

458. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг намозни такбир ила очганларини, такбир айтаётганларида икки қўлларини елкалари баробари қилаётганларини, қачон рукуъга такбир айтсалар, худди шундоқ қилишларини, қачон «самияллоҳу лиман ҳамидах», десалар ҳам шундоқ қилиб туриб, «Роббана лакал ҳамд», дейишларини, бошқа бир ривоятда: «Қачонки икки ракатдан турсалар, икки қўлларини қўтарганларини ва буни сажда қилаётганларида ва саждадан тураётганларида қилмасликларини кўрдим».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Муслим ва Абу Довуднинг ривоятида:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон такбир

айтсалар, қўлларини кўтарар эдилар. Сўнгра кийимларига ўраниб чап (қўллар)ини ўнг (қўллар)и билан ушлар эдилар», дейилган.

Шарҳ: «Самиъаллоҳу лиман ҳамидах» - Аллоҳ Унга ким ҳамд айтса, эшитади, дегани.

«Роббана лакал ҳамд» - Эй, Роббимиз, Сенга ҳамд бўлсин, дегани.

Ушбу ҳадиси шарифдан олинадиган фойдалар:

1. Намозни «Аллоҳу Акбар!» деб такбир билан очилиши.

2. Намозни бошлаган пайтида икки қўлни елка баробарида кўтариш кераклиги.

ҳадиснинг зоҳиридан такбир айтиш билан икки қўлни кўтариш бир вақтда бўладиганга ўхшайди. Уламолар олдин қўлни кўтариб, кейин такбир айтади, дейишган. Шунингдек, ҳадиснинг зоҳиридан, қўлини елкаси баробар кўтаради, дегани аниқ бир нарсани билишни кийинлаштирганга ўхшайди.

Лекин ҳанафий ва Моликий мазҳаби уламолари бош бармоғининг учини кулоқларининг юмшоқ жойига текказади, деганлар. Улар бу гапни ўзларидан чиқармаганлар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бошқа ҳадисларидан далил олиб айтганлар.

Имом Муслим Воил ибн хужрдан ривоят қилган ҳадисда у киши, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг намозга киришда такбир айтиб, қўлларини кўтариб кулоқлари билан бир сафга келтирганларини кўргани айтилган.

Имом Аҳмад, Исҳоқ ибн Роҳовайх, Дора Кутний ва Таҳовийлар Баро ибн Озиб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон намоз ўқисалар, икки қўлларини бош бармоқларини кулоқлари баробарига кўтарар эдилар», дейилган.

Имом ал-ҳоким ва Дора Қутнийлар Анас розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни такбир айтиб, икки бош бармоқларини қулоқларига кўтарганларини кўрдим», дейилган.

3. Рукуъдан тураётиб, самияллоҳу лиман ҳамидах, дейиш, кейин эса, «Роббана лакал ҳамд», дейиш.

4. Ушбу ривоятда келишича, намозни бошлашдаги такбирда, рукуъга кетишдаги такбирда, рукуъдан туришдаги такбирда ва икки ракат ўқиб, биринчи ташаххудга ўтиргандан кейин туришдаги такбирда икки қўл кўтарилади. Саждага кетишда ва саждадан туришда кўтарилмайди.

Шулардан эҳром такбири, яъни, намозга киришдаги биринчи такбирда юқорида васф қилинганидек қилиб икки қўлни кўтаришни ҳамма бир овоздан қабул қилган ва унга амал қилинади.

Рукуъга кетишдаги такбирда ва рукуъдан туришдаги такбирда икки қўлни кўтаришни Шофеъий ва ханбалий мазҳаблари олган. Биринчи ташаххуддан туришдаги такбирда икки қўлни кўтаришни эса фақат Шофеъий мазҳаби олган. Уларнинг далили ушбу ҳадис. Лекин ханбалий мазҳаби учтадан иккитасини олиб, бирини қолдиргани қизиқ.

ҳанафий ва Моликий мазҳаблари фақат намозни бошлашдаги такбирдагина қўл кўтарилади бошқаларида кўтарилмайди, дейдилар. ҳанафий мазҳаб нима учун эҳром такбиридан бошқа жойдаги икки қўлни кўтаришни олмаганларини батафсил баён қиладилар.

Аввало Шофеъий ва ханбалий мазҳабининг далиллари хабари воҳид, яъни, оз кишилар томонидан ривоят қилинади. Машҳур ёки мутавотир даражасига етиб кўпчилик кишилар томонидан ривоят қилинмаган. Намозга ўхшаш ҳар куни беш марта фарз бўлган, Набий соллаллоҳу

алайҳи васаллам минглаб, ўн минглаб одамларнинг олдида қайта-қайта ўқиган нарасада бу ҳол бўлиши мумкин эмас. Намозни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қандоқ ўқиганлари ҳақидаги тўлиқ, мутавотир ва машҳур ҳадисларда эса такбири эҳромдан бошқа жойда икки қўллари кўтарганлари ривоят қилинмаган. Шунинг ўзи рукуъда, икки қўлни кўтариш ҳақидаги ҳадиснинг кучини қирқади.

Иккинчидан, Абу Довуд, Таҳовий ва Ибн Абу Шайбалар Баро ибн Озиб розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон намозни бошлашга такбир айтсалар, икки қўллари кўлоқларининг юмшоқ жойларигача кўтарар, сўнгра уни қайтармас эдилар», дейилган.

Учинчидан, Шофеъий ва ҳанбалий мазҳаблари далил қилиб келтираётган ҳадис насх бўлгани яъни, амалдан қолгани - ҳақида ривоятлар бор. Яъни, намоз янги жорий бўлган пайтда икки қўлни рукуъга кетишдан олдин ва ундан туришда кўтариш бўлган, аммо кейинроқ бўлмай қолган.

Буюк саҳобийлардан Абдуллоҳ ибн Зубайр бир кишининг намозда рукуъга кетаётганда ва ундан тураётганда икки қўлининг кўтараётганини кўриб қолиб, унга, бундоқ қилма, бу Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам олдин қилиб, кейин тарк этган нараса, деганлар.

Таҳовий Мужоҳиддан қилган ривоятда:

«Мен Ибн Умар розияллоҳу анҳунинг орқасидан намоз ўқиганман у киши биринчи такбирдан бошқа жойда икки қўлини кўтармас эди», деган.

Шунингдек, ҳазрати Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анху ҳам ўзлари икки қўлни кўтариш ҳақида ҳадис ривоят қилган бўлсалар ҳам намозда қўллари кўтармас эканлар. Бу ҳам ўша амалнинг насх бўлганини кўрсатади.

Ўтган салафи солиҳлар ҳам бу масалада иккига бўлинган эканлар. ҳанафий ва Шофеъий мазҳаблари уларнинг исмларини ўз тарафдорлари рўйхатида келтиришади.

Уламолар илмий баҳс қилдилар, китобларига ёздилар, атбоълар амал қилдилар ва ҳаммалари ўтиб кетдилар. ҳаммаси ҳам ижтиҳодига, ниятига қараб топадиганларини топдилар.

Бугунги кунда бу масалани омма мусулмонлари фикрини чалғитиш, кишилар ўртасида хилоф, жанжал чиқариш учун дастак қилиб олишимизнинг кераги йўқ?

Қолаверса, намозда рукуъга кетаётиб икки қўлни кўтариш ҳақидаги ҳадисни чала тушунган азизларни қоралаш ҳам инсофдан эмас. ҳар ким ўз мазҳабига амал қилаверсин. Биров бировни қораламасин, ҳақорат қилмасин. Аксинча, икки тараф ҳам тортишувга кетадиган вақт, куч-қувват ва бошқа имкониятларини бенамоз бўлиб юрган сон-саноксиз одамларга намоз ўргатишга сарфласинлар.

Имом Муслим ва Абу Довудларнинг ривоятидан такбир айтиб намозни бошлагандан кейин кийимни ўзига йиғиштириш ва чап қўлни ўнг қўл билан ушлаб туриш олинади.

459- عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ هَلَبٍ عَنْ أَبِيهِ τ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ρ يَأْخُذُ شِمَالَهُ بِيَمِينِهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

459. Қабийса ибн ҳалиб розияллоҳу анҳудан у отасидан ривоят қилади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизга имомлик қилар, чап (қўл)ларини ўнг(қўл)лари билан ушлаб олар эдилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Аввало ҳадиси шарифнинг ровийи Қабийса ибн ҳалиб розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Қабийса ибн ҳалиб Толий ал-Куфий, улуғ тобеинлардан, ҳадисларини оталаридан ривоят қиладилар. Оталари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан суҳбатда бўлганлар.

Бу ҳадисларни Саммон ибн ҳарбдан бошқа киши ривоят қилмаган.

Бу ҳадиси шариф ҳам намозда қўл боғлаб туришга далилдир.

460- وَقَالَ عَلِيُّ : السُّنَّةُ وَضَعُ الْكَفِّ عَلَى الْكَفِّ فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السُّرَّةِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَأَحْمَدُ.

460. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади.

У киши:

«Суннат намозда кафтни кафт устига қилиб киндикнинг остига қўйиб туришдир», деди».

Абу Довуд ва Аҳмад ривоят қилганлар.

Шарҳ: Ушбу ривоят ҳанафий мазҳабида татбиқ қилинган. Буни бошқа кўпчилик уламолар ҳам қўллаганлар.

Шофеъий мазҳабида киндикдан юқори қўйиш, Моликий мазҳабида қўлни боғламаслик жорий бўлган, уларнинг ҳам ўзларига яраша далиллари бор. Бу хилма-хиллик намозга футур етказмайди. Балки, бир неча ҳолда ҳам ўқиш мумкинлиги баъзи ҳолларда осонлик яратади.

Шу билан бирга, у ёки бу ривоятни қабул қилишда имомларнинг яшаб турган шароитлари ва шунга ўхшаш бошқа омиллар ҳам эътиборга олинган бўлиши мумкин.

Мисол учун, ҳанафий уламолар намозда қўлни боғлаб киндик остига қўйиш ҳақидаги ривоятни қабул қилганлари

ҳикматини, катта кишилар олдида туриш одоби шу, намозда Аллоҳнинг ҳузурида турилади, модомики, банданинг олдида шундоқ турилгандан кейин, Аллоҳнинг ҳузурида одоб билан туриш жуда ҳам зарур, дейдилар.

Уламоларимиз қўлни боғлаш ҳақидаги ҳадислар Моликий мазҳаби имомларига етиб бормаган ёки уларнинг шартларига тўғри келиб саҳиҳ бўлмаган бўлса керак, дейдилар.

Моликий мазҳаби уламолари эса мусулмон одам жон таслим қилганда икки қўлини ёнига қилиб, тобутга солиб Аллоҳнинг ҳузурига олиб борилади. Намоз ҳам Аллоҳга жон таслим қилишнинг бир туридир, шунинг учун қўлини ёнига қилиб, ўзини бутунлай Аллоҳга топшириб туриш керак, дейилади.

461- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ت قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ر يُكَبِّرُ فِي كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ وَقِيَامٍ وَقُعُودٍ، وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ وَاللَّفْظُ لِلتِّرْمِذِيِّ.

461. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам, Абу Бакр ва Умарлар ҳар бир пасайишда ва кўтарилишида, туришида ва ўтиришида такбир айтар эдилар».

Бешовлари ривоят қилганлар. Лафз Термизийники.

Шарҳ: Намозда бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтаётганда айтиладиган такбирларни интиқол такбирлари, дейилади. Бу такбирларни ҳамма, суннат, деган. Фақат Имом Аҳмад раҳматуллоҳи алайҳи, вожиб, деганлар.

دعاء الافتتاح

НАМОЗНИ БОШЛАШ ДУОСИ

462- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ρ يَسْكُتُ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَبَيْنَ الْقِرَاءَةِ إِسْكَاتَةً هُنَيَّةً فَقُلْتُ: يَا أُمِّي وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ إِسْكَاتُكَ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَالْقِرَاءَةِ مَا تَقُولُ؟ قَالَ: أَقُولُ اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

462. Абу Хурайра розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Расулulloх соллalloху алайҳи васаллам такбир билан қироат орасида бироз сукут сақлаб турар эдилар. Бас, мен:

«Ота-онам сизга фидо бўлсин, эй, Аллохнинг Расули такбир билан қироатнинг орасида сукут сақлаганингизда нима дейсиз?» дедим. У зот:

«Аллоҳумма баъд байни ва байна хатояя кама баъадта байнал машриқи вал мағриб. Аллоҳумма наққини минал хатоя кама юнаққос савбул абязу минад данаси. Аллоҳуммағсил хатяя бил маи вас салжи вал брад», дейман», дедилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу хадисдан раҳбар, муктадо шахсдан бир ҳолни кўриб тушунмаган атбоъ сўраб билиб олиши мумкинлиги чиқади.

Расулulloх соллalloху алайҳи васаллам намозни ният қилиб такбир айтганларидан кейин қироатни бошлашдан олдин ичларида дуо ўқиганларини билиб олдик. Бу дуони бошлаш ёки очиш, дуоси дейилади. Бизда буни сано ўқиш,

дейилади. Бу суннатдир.

Ушбу ривоятда келган санонинг маъноси:

«Эй, бор Худоё, мен билан хатоларимнинг орасини, худди машриқ билан мағрибнинг орасини узоқ қилганидек узоқ қилгин. Эй, бор Худоё, мени хатолардан худди оқ кийим кирдан покланганидек поклагин. Эй, бор Худоё, менинг хатоларимни сув, қор ва дўл билан ювгин».

463- عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ اللَّهِ ﷺ إِذْ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا وَسُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مِنَ الْقَائِلِ كَلِمَةً كَذَا وَكَذَا؟ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: عَجِبْتُ لَهَا فُتِحَتْ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: فَمَا تَرَكْتُهُنَّ مُنْذُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ ذَلِكَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ.

463. Ибн Умар розияллоху анхумодан ривоят қилинади:

«Биз Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам билан намоз ўқиётган эдик. Қавмнинг ичидан бир киши:

«Аллоху акбару кабийро. Валҳамду лиллаҳи касийров ва субҳаналлоҳи букротав ва асийла», деди.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам:

«Бундок деб айтган ким?» дедилар.

Қавмнинг ичидан бир одам:

«Мен, эй, Аллохнинг Расули», деди.

У зот соллаллоху алайҳи васаллам:

«Мен ўша(сўз)ларга ажабландим. Уларга осмоннинг эшиклари очилди», дедилар. Ибн Умар:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг

шуни айтганларидан буён ўша сўзларни тарк қилмадим», деди».

Муслим ва Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурида баъзи саҳобалар ўзларича ихлосли дуоларда ижтиҳод қилганлари.

2. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ушбу ривоятдаги дуони тасдиқлаганлари ва уни ким айтганини сўраганлари.

3. Ушбу ривоятдаги дуога осмоннинг эшиклари очилгани.

4. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг камтарликлари.

Ким бўлишидан қатъи назар, у зот яхшилик қилган одамни тақдирлашлари.

5. Бу дуони Ибн Умар розияллоҳу анҳу санода ҳамиша ўқиб юрганликлари.

6. Ўша дуонинг таржимаси:

«Аллоҳ улуғнинг улуғидир. Аллоҳга ҳамдларнинг кўпидир. Эртаю кеч Аллоҳни пок деб ёд этарман».

464- عَنْ عَلِيٍّ ؓ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ

كَبَّرَ ثُمَّ قَالَ وَجَّهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا
مُسْلِمًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ اللَّهُمَّ
أَنْتَ الْمَلِكُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ ظَلَمْتُ نَفْسِي
وَاَعْتَرَفْتُ بِذُنُوبِي فَاعْفُ عَنِّي ذُنُوبِي جَمِيعًا لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ

وَاهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ، لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ، وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا لَا يَصْرِفُ سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ لَبِّكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ أَنَا بِكَ وَإِلَيْكَ تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيُّ.

464. Али розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васаллам қачон намозга турсалар такбир айтар, сўнгра:

«Юзимни осмонлару ерни яратган зотга динларда мойил бўлган мусулмон ҳолимда юзлантирдим. Мен мушриклардан эмасман. Албатта, менинг намозим, ибодатларим, тиригим ва ўлигим оламларнинг Роббиси, Аллоҳникидир. Унинг шериги йўқдир. Мана шунга амр қилиндим. Мен мусулмонлардандирман. Эй, бор Худоё, Ўзинг подшоҳсан. Сендан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ. Сен менинг Роббимсан. Мен Сенинг бандангман. Мен ўз жонимга зулм қилдим ва гуноҳимни эътироф қилдим. Бас, менинг ҳамма гуноҳларимни мағфират қилгин. Гуноҳларни Сенинг Ўзингдан бошқа мағфират қилмас. Мени энг гўзал ахлоқларга ҳидоят қилгин. Гўзал ахлоқларга Сенинг Ўзингдан бошқа ҳидоят қилмас. Мендан уларнинг ёмонини четлатгин. Уларнинг ёмонини Сенинг Ўзингдан бошқа четлатмас. Сенга, лаббай, дейман. Сенинг амрингга мусоадага тайёрман. Яхшилиқнинг барчаси Сенинг икки қўлингда. Ёмонлик сенга нисбат берилмас. Мен Сенданман ва Сенга борурман. Муборак бўлдинг ва олий бўлдинг. Сенга истиғфор айтаман ва тавба қиламан», дер эдилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу дуонинг «Мен мусулмонлардандирман»

деган жойигача Шофеъий мазҳаби сано дуоси қилиб олган.

Моликий мазҳаби сано ўқиш макруҳдир, деган. Улар Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам, Абу Бакр, Умарлар намозни «Алҳамду лиллаҳи Роббил алабийн» билан бошлар эдилар» деган ҳадисни бунга ҳужжат қилиб келтирганлар. Лекин бу сано ўқимас эдилар, дегани эмас.

Имом Абу Довуд розияллоҳу анҳу ҳадисда Оиша онамиз розияллоҳу анҳо:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон намоз бошласалар:

«Субҳанакаллоҳумма ва биҳамдика ва табарокасмука ва таъала жаддука вала илаҳа ғойрук» дер эдилар» деб айтганлар.

Бу маънодаги ҳадислар кўп ривоят қилинган. Худди шу сийғани ҳанафий мазҳаби намозда ўқишни ихтиёр қилган.

التعوذ بالله من الشيطان

АЪУЗУ БИЛЛАҲИНИ АЙТИШ

Бу ерда намозда ният қилиб, қулоқ қоққандан кейин «Аъзу биллаҳи минаш шайтонир рожийм»ни ўқиш ҳақида сўз боради.

Намозхон ўзидан шайтон васвасасини нари қилиш учун намозининг аввалида «Аъзу биллаҳи минаш шайтонир рожийм»ни ўқиши жорий қилинган. Шу билан бирга ҳар бир Қуръон тиловат қилувчи ҳам «Аъзу биллаҳи минаш шайтонир рожийм»ни ўқимоғи лозим. Чунки

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: بَشِّرْ طَائِفَةً

Аллоҳ таоло:

«Қуръон ўқиган чоғингда, Аллоҳдан қувилган шайтон(шарри)дан паноҳ сўрагин», деган. (Наҳл: 98)

Яъни, аввал «Аъзу биллаҳи минаш шайтони рожийм»ни айтиб туриб, кейин Қуръон қироатини бошлагин.

«Аъзу биллаҳи»ни айтиш Қуръони Карим тиловати учун тилни поклайди. Кишини Аллоҳнинг китоби Қуръони Каримни ўқишга тайёрлайди. Шайтоннинг васвасасидан сақлайди. Бутун вужуди ва шуурини Аллоҳ томон буради.

Ушбу ояти каримадан уламоларимиз Қуръон ўқишни бошламоқчи бўлган ҳар бир инсонга «Аъзу биллаҳи»ни айтиш вожиблиги ҳукмини чиқарганлар. Чунки Аллоҳ шунга амр қилмоқда. Аллоҳнинг амри ҳар бир мўминга вожиб. Уни қилмаган одам гуноҳкор бўлади.

465- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ط قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ بِاللَّيْلِ كَبَّرَ ثُمَّ يَقُولُ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا ثُمَّ يَقُولُ أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمَزِهِ وَنَفْثِهِ وَنَفْخِهِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

465. Абу Саъид розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам кечаси қачон намозга турсалар такбир айтар эдилар ва сўнгра:

«Субҳанакаллоҳумма ва биҳамдика ва табарокасмука ва таъала жаддука ва ла илаҳа ғойрук», дер эдилар.

Кейин эса, «Аллоҳу акбару кабийро», ундан кейин «Аъзу биллаҳис самийъил алийми минаш шайтонир рожийми мин ҳамзиҳи ва нафсиҳи ва нафҳиҳ», дер эдилар».

Сунан эгалари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Имом Термизий ушбу ҳадис бу бобдаги энг машҳур ҳадисдир, деганлар.

Ханафий ва ханбалий мазҳаблари санога ушбу дуони ўқишни ихтиёр қилганлар. Дуонинг маъноси:

«Эй бор Худоё! Сенинг Ўзингни поклаб ёд этаман ва шу билан бирга Сенга ҳамду сано айтаман. Исминг муборак бўлди. Шаънинг олий бўлди. Сендан бошқа маъбуд йўқ».

У зот сўнгра:

«Аъзу биллаҳис самийъил алийми минаш шайтонир рожийми мин ҳамзиҳи ва нафсиҳи ва нафҳиҳ», деб туриб намоз қироатини бошлар эканлар.

466- وَأَتَى عُثْمَانُ بْنُ أَبِي الْعَاصِ ط النَّبِيِّ ρ فَقَالَ: يَا رَسُولَ

اللَّهِ إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ حَالَ بَيْنِي وَبَيْنَ صَلَاتِي وَقِرَائَتِي يَلْبِسُهَا عَلَيَّ

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ: ذَاكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خَنْزَبٌ فَإِذَا أَحْسَسْتَهُ

فَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنْهُ وَاتَّقِلْ عَنْ يَسَارِكَ ثَلَاثًا قَالَ فَفَعَلْتُ ذَلِكَ فَأَذْهَبَهُ اللَّهُ

عَنِّي. رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الرَّقِيَّةِ.

466. Усмон ибн Абул Осс розияллоху анху Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг хузурларига келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, шайтон мен билан намозим ва қироатим орасида тўсиқ бўлди. У мени қироатда илтибосга соляпти», деди.

Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам:

«Ўша Ханзаб деб номланадиган шайтондир. Қачон уни ҳис қилсанг: «Аъзу биллаҳи»ни айтгин-да, чап томонга уч марта туфлагин», дедилар.

У: «Мен ўшандоқ қилган эдим, Аллоҳ мендан уни кетказди», деди.

Муслим «Руқя» – «Дам солиш» бобида келтирган.

Шарҳ: Усмон ибн Абул Осс розияллоҳу анхунинг саволлари намоз ичидаги шайтон васвасаси ҳақида бўлган.

Ушбу ҳадислардан олиниб, ҳанафий мазҳабида биринчи ракатда «аъзу биллаҳи»ни ичида айтилади, дейилган.

الْهَيْئَةُ عَقِبَ الْفَاتِحَةِ

«ФОТИҲА»ДАН КЕЙИН ОМИННИ АЙТИШ

467- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ فَأَمَّنُوا فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ. وَفِي رِوَايَةٍ: إِذَا قَالَ الْإِمَامُ غَيْرَ الْمَعْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ فَقُولُوا آمِينَ فَمَنْ وَافَقَ قَوْلُهُ قَوْلَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. وَلِلْبُخَارِيِّ وَالنَّسَائِيِّ: إِذَا قَالَ أَحَدُكُمْ آمِينَ وَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ فِي السَّمَاءِ آمِينَ فَوَافَقَتْ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

467. Абу Хурайра розияллоҳу анхундан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон имом, омин, деса, сизлар ҳам, омин,

денглар. Чунки кимнинг омини фаришталарнинг оминига мувофиқ келса, унинг ўтган гуноҳлари мағфират қилинади», дедилар».

Бешовлари ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, намозда имом «Фотиҳа» сурасини ўқиб бўлиб, омин, деганда қавм ҳам, омин, дейди. Омини фаришталарнинг оминига тўғри келиб қолган кишининг ўтган гуноҳлари кечирилади.

«Омин» дегани, «қабул қил», деган маънодаги дуо бўлиб, уни «Фотиҳа» сурасини ўқиб бўлгандан кейин айтмоқ мустаҳабдир.

Бошқа бир ривоятда:

«Қачон имом: «ўйрил мағзуби алайҳим валаззоллийн» деса, омин, денглар. Чунки кимнинг сўзи фаришталарнинг сўзига мувофиқ келса, унинг ўтган гуноҳлари мағфират қилинади», дейилган.

Бухорий ва Насаий ривоятларида эса:

«Қачон бирингиз, омин, деганда фаришталар ҳам осмонда, омин, деса, бири-бирига мувофиқ келиб қолса, унинг олдин ўтган гуноҳлари мағфират қилинади», дейилган.

Шарҳ: Бу икки ривоят ҳам биринчи ривоятни қўллаб келмоқда. Фақат баъзи лафзларида фарқ бор, холос.

468- وَعَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا تَلَا غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ

وَلَا الضَّالِّينَ قَالَ آمِينَ حَتَّى يَسْمَعَ مَنْ يَلِيهِ مِنَ الصَّفِّ الْأَوَّلِ. رَوَاهُ

أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

468. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам «ўйрил мағзуби алайҳим валаззоллийн»ни тиловат қилсалар, омин, дер эдилар, у кишининг ортида, биринчи сафда

турган одам эшитар эди».

Абу Довуд, Термизий ва ҳоким саҳиҳ, деган.

Шарҳ: Бу ривоятда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари омин, деганлари ва уни биринчи сафда у кишига яқин турган одам эшитадиган даражада бўлиши айтилмоқда.

Намозда «Фотиҳа» сурасини овоз чиқариб ўқилганидан сўнг омин, дейиш ҳақида ҳамма иттифоқ қилган. Лекин ўша омин, дейишни овоз чиқариб айтиладими ёки секин (махфий) ичида айтиладими, деганда икки хил ижтиҳод бўлган.

Шофеъий ва ҳанбалий мазҳабларида қироати махфий бўлган намозларда омин ҳам махфий айтилади, қироати ошкора бўлган намозларда омин ҳам ошкора айтилади, дейилган.

Уларнинг далиллари ушбу биз ўрганган ҳадислардир. Лекин кўриб ўтганимиздек, уларнинг бирида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг, омин, деганларини биринчи сафда турган одам эшитиши ҳақида гап бормоқда. Қолганларини махфийга ҳам, ошкорага ҳам таъвил қилиш мумкин.

Улар ўз фикрларини тасдиқлаш учун бошқа ҳадисларни ҳам далил сифатида келишади. Уларнинг бирида:

«У (омин) билан овозларини кўтарди» дейилса, иккинчисида – биринчи сафдаги одам эшитадиган қилиб айтдилар, учинчисида – масжид ларзага келди», дейилган.

Қарши тараф эса Шофеъий ва ҳанбалий мазҳаблари далил қилиб келтирган ҳадисларнинг заиф жойларини батафсил баён қиладилар. Сўнгга ўзлари далил келтиришни бошлайдилар.

Имом Термизий Алқама ибн Воилдан, у ўз отасидан ривоят қилган ҳадисда:

«Ва у (омин)ни овозини пастлатиб айтдилар», де-

йилган.

Бу «Фотиҳа» сурасини баланд овоз билан ўқиб келиб, оминни айтишга келганда овозларини пастлатдилар, деганидир. Унда оминни биринчи сафда у зотга яқин турган одам эшитадиган қилиб айтдилар, дегани ҳам худди шу маънода бўлади.

Имом Дора Қутний Воил ибн хужр розияллоху анхудан ривоят қилган ҳадисда:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам билан намоз ўқидим. «ўойрил мағзуби алайҳим валаззлийн», деганларида овозларини пастлатиб, омин, деганларини эшитдим», дейилган.

Ибн Абу Шайба Иброҳим ан-Наҳаъийдан қилган ривоятда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху:

«Имом тўрт нарсани: «аъзу биллаҳи», «бисмиллаҳ», «лиман ҳамида» ва «омин»ни махфий айтади», деганлар.

Худди шу маънодаги бошқа ривоятлар ҳам бор.

Имом Табароний Абу Воилдан қилган ривоятда:

«Умар ва Али розияллоху анҳумолар «бисмиллаҳир роҳманир роҳийм»ни ҳам, «оминни ҳам ошкора айт»мас эдилар», дейилган.

ҳанафийлар ўз мазҳабларини қувватлаш учун аклий далил ҳам келтирадилар. Улар, ҳаммамиз оминни айтишга иттифоқ қилганимиздек, унинг дуо эканига ҳам иттифоқ қиламиз. Биз ушбу дуони махфий қилишни ихтиёр қилдик. Чунки дуони махфий қилиш ошкора қилишдан афзал эканига сиз ҳам, биз ҳам иттифоқмиз. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда «Роббингизга тазарруъ ила махфий дуо қилинг», деган, дейдилар.

Ўтган имомларимиз, уламоларимиз бу масалани соф илмий баҳс қилдилар. ҳар бирлари ўз илмлари етганича фикр билдирдилар. Бир-бирлари билан уруш-жанжал қилмадилар, аксинча, бир-бирларини ҳурмат қилдилар.

Имом Шофеъий, Имом Абу ҳанифанинг қабрларини

зиёрат қилгани келганларида ҳанафий мазҳабида намоз ўқидилар.

Шу билан бирга, ҳамма оминни айтиш мустаҳаб экани ҳақида иттифоқ қилган. Оминни айтиш суннат ҳам, вожиб ҳам, фарз ҳам эмас.

Бас, шундоқ экан нима учун ҳозир баъзи кишилар ушбу мустаҳаб масалани деб, мусулмонлар ўртасида турли уруш-жанжал, келишмовчиликлар чиқарадилар? ҳамма ўз мазҳабидагини қилиб, ўзга мазҳабларни эҳтиром қилиб юраверса бўлмайдими? Афсуски, қадимдан динимиз аҳкомларини яхши билмаслигимиз ўзимизга зарар бўлиб келган.

Шунинг учун ҳам ўтган уламоларимиз бундоқ масалаларни ҳатто, ақида масалаларига киритишга мажбур бўлганлар.

Мана, олиб кўрайлик, 234 хижрий санада туғилган Имом Таҳовий ўзларининг «Ақийдатут Таҳовийя» китобларида нима, дейдилару ва уни 729 хижрий санада вафот этган Имом Абул Изз қандоқ шарҳ қилганлар.

Матн: «Биз жамоатни ҳақ ва тўғри деб, тафриқани тойилиш ва азоб, деб биламиз».

Шарҳ: яъни, саҳобалар жамоасига, тобеинлар жамоасига ҳамда Қуръон ва суннатни ушлаган асрлар жамоасига эргашишни ҳақ ва тўғри, деб биламиз. Тафриқачилик ва жамоатга хилоф қилишни йўлдан тойиш ва азобга сабаб, деб эътиқод қиламиз.

Билингки, ихтилоф икки хил бўлади:

1. Бир нарсанинг турида ихтилоф.
2. Бир нарсага қарши ихтилоф.

Бир нарсанинг туридаги ихтилоф шулки, ихтилоф қилинган гап ёки ишнинг ҳар бири ҳақ бўлади ва шариатда бор бўлади. Бунга мисоллар:

Саҳобалардан иккиталари Қуръон кироатида ихтилоф қилиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг

хузурига келганларида, икковингизники ҳам тўғри, деганлар. Бухорий ривоят қилганлар.

Шунга ўхшаш Азон ва иқоматнинг сифати, саҳв саждасининг маҳали, ташаҳҳуд, хавф намози, ийд ва жаноза намозлари такбирлари каби нарсалар шариатда бир неча турли нарсалар ҳисобланади.

Бунга ўхшаш нарсаларда хусумат қилиш ҳаромдир. Кўпинча бунга ўхшаш ихтилофларда уммат ичида хусумат чиқиб, уруш даражасига етиб боришининг гувоҳи бўламиз. Мисол учун, иқоматда калималарни жуфт ёки тоқ айтиш, «омин»ни овоз чиқариб ёки ичида айтишда шундоқ бўлади. Бу эса айни ҳаром ишдир.

Бу турдаги ихтилофларга далилларнинг сийғалари, баъзи бир номларни айтиш ва шунга ўхшаш нарсалар киради. Жаҳл ва зулм юзасидан бир гап ёки иш мақталади-ю, иккинчиси ёмонланади. Оқибатда икки тараф орасида хусумат кучайиб уруш-жанжалга бориб етади». (Иқтибос тугади.)

Кўриниб турибдики, ўтган уламоларимиз Ислом уммати аъзоларини мазкур ихтилофлардан четда бўлишга чакирганлар. Бугунги кунда ҳам шу чакириқ бор. ҳар ким ўз мазҳабидаги уламолар таҳқиқидан чиққан ишни қилиб, ўзгани сўкиб ёки танқид қилишнинг ўрнига бошқа мазҳабларни ҳам ҳурмат қилса, ҳеч қандай хилоф ва жанжал чиқмайди.

Уруш-жанжал мустаҳаб нарса устида бўлади. Маълумки, мустаҳабни қилса ҳам, қилмаса ҳам бўлаверади. Ана шундоқ ишни деб, ҳаром ва катта гуноҳ ишни, мусулмонларнинг орасида хилоф чиқаришни заррача ақли бор одам ўзига эп кўрмаслиги керак.

Намозда «Фотиҳа» сурасидан кейин «омин»ни айтишда ошкора ёки махфий бўлиши мустаҳаб иш тўғрисидаги ихтилофдир. Бу ихтилофда ютиб чиққан ҳеч нарса ютмайди. Шунингдек, ютқазган ҳам ҳеч нарса

ютқазмайди. Аммо хилоф ва жанжал чиқарган катта мағлубиятга учраши аниқ ва равшан.

Агар икки тараф бир бўлиб, бенамозларга намоз ўқишни ўргатсалар, уч томон ҳам улкан ютуққа эришиши аниқ.

Мусулмон инсон закий ва фаросатли бўлади. Ўзи динининг ва умматининг фойда ҳамда зарарини тўғри ажратади.

قراءة السورة بعد الفاتحة

«ФОТИҲА»ДАН КЕЙИН ЗАМ СУРА ҚИЛИШ

469- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: أَلْيَبُّ أَحَدُكُمْ إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ أَنْ يَجِدَ فِيهِ ثَلَاثَ خَلَفَاتٍ عِظَامٍ سِمَانٍ؟ قُلْنَا: نَعَمْ قَالَ: فَثَلَاثُ آيَاتٍ يَتْرَأُ بِهِنَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثَلَاثِ خَلَفَاتٍ عِظَامٍ سِمَانٍ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

469. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сиздан бирортангиз, қачон аҳлига қайтса, у ерга учта катта, семиз бўғоз туяни топишни яхши кўрадами?» дедилар.

«ха», дедик.

«Сиздан бирингиз ўз намозида ўқиган уч оят, унинг учун учта катта, семиз бўғоз туядан яхшироқдир», дедилар».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифдан мусулмон одам намозида

кироат қилган ҳар бир оят Қуръон учун битта катта, семиз бўғоз туяни садақа қилганнинг савобини топиши маълум бўляпти.

Ўша вақтларда бир одам катта, семиз бўғоз туяси бўлса, энг катта мулк эгаси ҳисобланган. Биров уйига келиб, учта катта, семиз туя ўзига мулк бўлиб турганини кўрса қанчалар қувонади. Намозида уч оят Қуръон тиловат қилган одам ҳам, ана шунчалик қувонса экан. Энди уч эмас, ўттиз ёки ундан кўп оятни ўқиган одам нималарга эришади, тасаввур қилаверинг!

Аллоҳ таоло биз мусулмонларни шунчалар улуғлаб қўйган. Савоб олиш йўлларимизни шунчалар осон қилиб қўйган! Лекин биз шу нарсани тўлиқ англаб етамизми? Ундан керакли даражада фойдалана оламизми?

Демак, намозда кўпроқ оятларни ўқишга ҳаракат қилайлик. ҳар бир оят учун бир катта, семиз бўғоз туя садақа қилганча савоб олишимиз ёдимизда турсин.

470- عَنْ أَبِي قَتَادَةَ τ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنْ صَلَاةِ الظُّهْرِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَتَيْنِ يُطَوِّلُ فِي الْأُولَى وَيُقْصِرُ فِي الثَّانِيَةِ وَيُسْمِعُ آيَةً أَحْيَانًا وَفِي الْعَصْرِ مِثْلَ ذَلِكَ وَكَانَ يُطَوِّلُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى مِنْ صَلَاةِ الصُّبْحِ وَيُقْصِرُ فِي الثَّانِيَةِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

470. Абу Қатода розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Пешин намозининг аввалги икки ракатида китобнинг «Фотиҳа»си ила икки сура ўқир, биринчисида узок қилар, иккинчисида қисқа қилар эдилар. Ахёнда оятни эшиттириб қўяр эдилар. Асрда ҳам шундоқ қилар

эдилар. Бомдод намозининг биринчи ракатида (кироатни) узок қилар, иккинчисиди қисқа қилар эдилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Намозда «Фотиҳа» сурасидан кейин Қуръоннинг бошқа сурасини ҳам ўқиш кераклиги.

Буни зам сура қилиш, дейилади. Зам қўшиш, дегани. Зам сура қилиш ҳанафий мазҳаби бўйича вожиб. Бошқа мазҳабларда суннат.

2. Пешин тўрт ракат фарзининг биринчи икки ракатида «Фотиҳа»дан кейин зам сура қилиш.

3. Биринчи ракатга узунроқ сурани, иккинчи ракатга қисқароқ сурани қўшиш.

4. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам пешин намозида аҳёнда баъзи оятларни эшиттириб қўйишлари.

5. Кундузги намозлар: пешин ва асрда қироат махфий бўлиши.

6. Аср намозида ҳам аввалги икки ракатнинг биринчисига узунроқ, иккинчисига қисқароқ зам сура қилиш.

7. Бомдод намозининг биринчи ракатида қироатни узун иккинчисиди қисқароқ қилиш.

Имом Бухорий ва Имом Муслим қилган ривоятда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам, бомдод намозида олтмишдан юзтагача оят қироат қилишлари айтилган.

471- وَقِيلَ لِحَبَابٍ بَائِي شَيْءٍ كُنْتُمْ تَعْرِفُونَ قِرَاءَةَ النَّبِيِّ فِي

الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ؟ قَالَ: بِاضْطِرَابٍ لِحَيَّتِهِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

471. Хаббобга:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг пешин ва асрдаги қироатларини нимадан билар эдингиз?»

дейилди.

«Соқолларини қимирлашидан», деди».

Бухорий ва Абу Довуд ривоят қилганлар.

Шарҳ: Бу ривоятдан пешин ва аср намозида қироат махфий бўлиши очик-ойдин айтилиб турибди. Саҳобалар фақат Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам соқолларининг қимирлашидан у кишининг қироат қилаётганларини билар эканлар.

ما قرأه ρ في الظهر والعصر

РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВАСАЛЛАМ ПЕШИН ВА АСРДА ҚИРОАТ ҚИЛГАН НАРСА

472- عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ ρ أَنَّ النَّبِيَّ ρ كَانَ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ
وَالْعَصْرِ بِالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ وَنَحْوَهُمَا مِنَ الشُّوَرِ.
رَوَاهُ أَصْحَابُ الشُّنَنِ.

472. Жобир ибн Самура розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Пешин ва Асрда «Вас-Самаи ват Торик» ва «Вас-Самаи затил Буруж» ва шунга ўхшаш суралардан қироат қилар эдилар».

Сунан эгалари ривоят қилганлар.

Шарҳ: ҳадиси шарифнинг ровийи Жобир ибн Самура билан танишайлик:

Жобир ибн Самура ибн Жанода ас-Сувоий, куниялари Абу хомид, Саъд ибн Абу Ваққосни Холида исмли сингилларининг ўғли, Бани Зухра қабиласининг

бошлиқларидан, ўзлари ва оталари, Расулуллоҳни суҳбатларида бўлганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан 146 та ҳадис ривоят қилганлар.

Бу кишидан Шаъбий, Омир ибн Саъд ибн Абу Ваққос, Томим ибн Тарафа ат-Тоий, Абу Исҳоқ Сабиий, Абу Холид Волибий, Саммок ибн ҳарб, ҳусайн ибн Абдуррахмон, Абу Бакр ибн Мусо ва бошқалар ривоят қилдилар. Бу зот ривоят қилган ҳадисларни уч «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган.

Жобир ибн Самура Куфада яшадилар. Ироқда Башир ибн Марвон волийлик қилган даврда, ҳижратнинг 74 йили вафот этдилар.

Демак, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам пешин ва аср намозларининг аввалги, икки ракатида «Фотиҳа» сурасидан кейин мазкур икки сурани ҳар ракатга биттадан ёки шу сураларнинг ҳажмидаги бошқа суралардан ўқиганлар.

Қолган икки ракатда фақат «Фотиҳа» сураси ўқилган, зам сура қилинмаган.

473- وَعَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَفْرَأُ فِي الظُّهْرِ بِاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَفِي الْعَصْرِ نَحْوَ ذَلِكَ وَفِي الصُّبْحِ أَطْوَلَ مِنْ ذَلِكَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

473. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам пешинда «Вал Лайли иза яғша»ни қироат қилар эдилар. Асрда ҳам шунга ўхшаш қироат қилар эдилар. Бомдодда эса ундан узун қироат қилар эдилар».

Муслим ва Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоят ҳам олдингиларни тасдиқлаб

келмокда. Фақат сураинг номи бошқа. Хулоса шуки, пешин ва аср намозларидаги қироатнинг узунлиги бир хил бўлиб мазкур суралар ёки ўша суралар ҳажмидаги бошқа суралар зам сура қилинади. Бомдодда эса қироат узун бўлади.

474- وَعَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَىٰ وَفِي الصُّبْحِ بِأَطْوَلٍ مِنْ ذَلِكَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

474. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Пешинда «Саббиҳисма Роббикал Аъла»ни қироат қилар эдилар. Бомдодда ундан узун қироат қилар эдилар».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Жобир ибн Самура розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган бу ҳадисларда зикр қилинган суралар бир-бирига яқин ҳажмда бўлиб хужурот сурасидан бошланувчи «Авсотул муфассал» деб аталувчи суралар тўпига қирадилар.

ما قرأه في المغرب والعشاء

ШОМ ВА ХУФТОНДА ҚИЛИНГАН ҚИРОАТЛАР

475- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ أَنَّ أُمَّ الْقُضُلِ سَمِعَتْهُ وَهِيَ يَقْرَأُ وَالْمُرْسَلَاتِ عَزْفًا فَقَالَتْ: يَا بُنَيَّ وَاللَّهِ لَقَدْ ذَكَّرْتَنِي بِقِرَاءَتِكَ هَذِهِ السُّورَةِ، إِنَّهَا لَأَخِيرُ مَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ بِهَا فِي الْمَغْرِبِ.

475. *Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Умму Фазл у кишининг «Вал мурсалати урфа»ни қироат қилаётганини эшитиб:

«Эй, ўғлим, Аллоҳга қасамки, ушбу сурани қироат қилишинг ила батаҳқиқ Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан охирги эшитган нарсамни эслатдинг. Уни шом намозида ўқиган эдилар», деди».

Шарҳ: Умму Фазл Ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг оналари, ҳазрати Аббос ибн Абдулмутталибнинг хотинлари. Исмлари Лубоба бинти ҳорис.

У киши Маймуна бинти ҳорис онамизнинг опалари, Умму Фазл куниялари. Фазл ибн Аббос розияллоҳу анҳу ҳам у кишининг ўғиллари бўлиб, Самарқанддаги Шоҳи Зинда номли мақбарага дафн этилганлар.

Ушбу ривоятга қараганда, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам шом намозида «Вал Мурсолати урфан» сурасини биринчи ва иккинчи ракатларга бўлиб қироат қилганлар.

476- عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ ٢ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ٢ يَقْرَأُ
بِالطُّورِ فِي الْمَغْرِبِ. رَوَاهُمَا الْخَمْسَةُ.

476. *Жубайр ибн Мутъам розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шомда «Ват-тури»ни қироат қилганларини эшитдим».

Иккисини бешовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Аввало Жубайр ибн Мутъам розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Жубайр ибн Мутъам ибн Адий ибн Навфал ал-Қурайший, куниялари Абу Муҳаммад.

Бу саҳоба Қурайш қабиласининг бой-бадавлат бошлиқларидан эдилар. Бу зот аввалига Ислом душмани эдилар. Лекин Макка фатҳ этилган куни Исломга

кирдилар.

Жубайр ҳаммаси бўлиб 60 та ҳадис ривоят қилганлар.

Бу зотдан Сулаймон ибн Садр, Абдуррахмон ибн Азҳар, икки ўғиллари Нофеъ ва Муҳаммадлар ривоят қилишган. Бу зот ҳижратнинг 53-йили вафот этдилар.

Ушбу ҳадисдан шом намозида қироат ошкора бўлишини билиб оламиз. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шом намозида «Ват-Тури»ни қироат қилганлари бутунми, икки ракатга бўлибми ёки баъзи оятлариними буниси маълум эмас.

Чунки ҳадиснинг ушбу ривоятида ҳам, бошқа ривоятларда ҳам бу нарса очиқ баён қилинмаган. Балки баъзи оятлар зикр қилинган.

Асли қиссани Жубайр ибн Мутъам розияллоҳу анҳу қуйидагича ривоят қилади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида Бадрда асир тушганлар ҳақида у зот билан гаплашиш учун Мадинага келдим. Етиб келсам, у зот саҳобалари билан шом намозини ўқиётган эканлар. «Инна азаба Роббика лавакеъ» (Роббингнинг азоби албатта воқеъ бўлгувчидир) деганларини эшитиб юрагим ёрилай деди. Фориф бўлганларидан кейин у зотга асирлар ҳақида гапирдим. У зот:

«Агар Шайх келганида улар ҳақида шафоатни қабул қилар эдим», дедилар. (яъни, отаси Мутъам ибн Адий).

Шунинг учун уламоларимиз Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам одатда «Ват-Тури»га ўхшаш узун сурани Шом намозида қироат қилмас эдилар, баъзи оятларини қироат қилган бўлсалар керак, дейилади.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам намозни ҳаддан зиёд узун ўқиган, одамларга малол келтирган Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳуга «Сен фитначимисан, эй, Муоз!» деб икки марта такрорлаганлар.

477- وَصَلَّى ابْنُ مَسْعُودٍ إِمَامًا فِي الْمَغْرِبِ فَقَرَأَ فِيهَا بِقُلْ هُوَ
اللَّهُ أَحَدٌ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

477. Ибн Масъуд Шомга имомликка ўтдилар ва унда «Кул ҳув Аллоҳу аҳад»ни кироат қилдилар.

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, қисқа сураларни ҳам шом намозида ўқиса бўлар экан. Чунки Абдуллоҳ ибн Масъуддек улуғ саҳобий бу ишни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан кўрмаса қилмайдилар.

478- عَنْ الْبَرَاءِ τ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ρ قَرَأَ فِي الْعِشَاءِ بِالتَّيْنِ
وَالزَّيْتُونِ فَمَا سَمِعْتُ أَحَدًا أَحْسَنَ صَوْتًا مِنْهُ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا أَبَا
دَاوُدَ.

478. Баро розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хуфтон намозида «Ват-тийни ваз зайтуни»ни кироат қилганларини эшитдим. У кишининг овозидан гўзалроқ бошқа бировнинг овозини эшитмадим».

Бешовларидан фақат Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадисда хуфтон намозида кироат қилинган сураинг номи ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг энг гўзал овоз эгаси эканлари айтилмоқда.

القراءة في الصبح

БОМДОДДАГИ ҚИРОАТ

479- عَنْ أَبِي بَرزَةَ ط أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ كَانَ يَقْرَأُ فِي صَلَاةِ
الْعِدَاةِ مِنَ السَّيِّئِينَ إِلَى الْمِائَةِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

479. Абу Барза розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам Бомдод намозида олтмиш(оят)дан юзтагача қироат қилар эдилар».

Икки Шайх ва Термизий ривоят қилганлар.

Шарҳ: Ушбу миқдорни Имом Табаронийнинг ривоятида «ал-хааққа» сурасича деб, тақдир қилинган экан.

480- عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ ط قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ ρ كَانَ يَقْرَأُ فِي
الْفَجْرِ بِقِ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ، وَكَانَ صَلَاتُهُ بَعْدَ تَخْفِيفٍ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ
وَالْتِّرْمِذِيُّ.

480. Жобир ибн Самура Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам бомдод намозида «Қоф вал Қуръанил Маҷийд»ни қироат қилар эдилар. Бундан кейинги намозлари энгил бўлар эди».

Муслим ва Термизий ривоят қилганлар.

Шарҳ: Бу ҳодисада оятнинг сони эмас, бомдодда қироат қилинган муайян сура – Қоф сурасининг номи зикр қилинмоқда. Шу билан бирга, бошқа намозларни энгил бўлиши ҳам зикр қилинмоқда. Бунини айниқса имомлар яхши эслаб, татбиқ қилишлари лозим.

481- عَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ τ قَالَ: كَأَنِّي أَسْمَعُ صَوْتَ النَّبِيِّ ρ يَقْرَأُ فِي صَلَاةِ الْعَدَاةِ فَلَا أَقْسِمُ بِالْخُنَّسِ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَمُسْلِمٌ.

481. Амр ибн хурайс розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Мен худди Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг бомдод намозида «Фала уқсиму билхуннаси, ал-жаварил куннаси, вал лайли иза асьаса» деб ўқиётган овозларини эшитиб тургандекман».

Абу Довуд ва Муслим ривоят қилганлар.

Шарҳ: Демак, Амр ибн хурайс розияллоху анху Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг бомдод намозида «Изаш шамсу куввирот» сураси қироат қилганларини эшитган эканлар.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, ушбу ҳадисларни, намоздаги қироат ҳақидаги бошқа ҳадисларни ҳам ўрганиб чиққандан кейин Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам намоздаги қироатни ҳолатга қараб қилганлари билинади. Лекин Бомдод намозида бошқа намозлардан узоқ тиловат қилиниши аниқ. ҳозирги кунларда ҳам бу нарсани мусулмонлар, алҳамдулиллаҳ, яхши ўзлаштирилган.

482- وَلِلَّتِّمِذِيِّ وَالْحَاكِمِ: قَرَأَ النَّبِيُّ ρ فِي الصُّبْحِ بِالْوَاقِعَةِ.

482. Термизий ва ал-ҳокимнинг ривоятида:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам бомдодда «Воқеъа»ни қироат қилдилар», дейилган.

Шарҳ: Демак, бу сура ва шу ҳажмдаги бошқа

сураларни Бомдодда кироат қилса бўлар экан.

483- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ τ قَالَ: صَلَّى لَنَا النَّبِيُّ ρ الصُّبْحَ بِمَكَّةَ فَاسْتَفْتَحَ سُورَةَ الْمُؤْمِنِينَ حَتَّى جَاءَ ذِكْرُ مُوسَى وَهَارُونَ أَوْ ذِكْرُ عِيسَى أَخَذَتْهُ سَعْلَةٌ فَرَكَعَ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

483. Абдуллоҳ ибн Соиб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бизга Маккада бомдодни ўқиб бердилар. «Мўминун» сурасини бошлаб Мусо ва ҳоруннинг ёки Ийсонинг зикрига келганларида у зотни йўтал тутиб қолди ва рукуъ қилдилар».

Шарҳ: Демак, кироатга халақит берадиган ҳолат юз берганда рукуъга кетса жоиз экан.

يجوز تكرير السورة في الركعتين

БИР СУРАНИ ИККИ РАКАТДА ҚАЙТА ЎҚИШ ЖОИЗ

484- عَنْ رَجُلٍ مِنْ جُهَيْنَةَ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ρ يَقْرَأُ فِي الصُّبْحِ إِذَا زُلْزِلَتْ الْأَرْضُ فِي الرُّكْعَتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا فَلَا أَدْرِي أُنْسِي رَسُولُ اللَّهِ ρ أَمْ قَرَأَ ذَلِكَ عَمْدًا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

484. Жуҳайналик бир кишидан ривоят қилинади:

«У киши Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг

Бомдод намозида «Иза зулзилатил Арзу» сурасини икки ракатда ҳам ўқиганларини эшитган экан.

«Билмадим, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унутдиларми ёки қасддан қилдиларми», дейди».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Жуҳайна арабларнинг машҳур қабилаларидан. Саҳобийнинг номи маълум бўлмаса ҳам ҳадиси қабул қилинаверади. Чунки саҳобаи киромлар ҳаммалари одилдирлар.

Ушбу ривоятдан бир сурани икки ракатда қайта-қайта зам қилса жоизлиги чиқади. Чунки ножоиз бўлса, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қилмас эдилар. У киши қилсалар ҳам, Аллоҳ таоло тўғрилар эди.

الرَّكُوعَ وَالتَّسْبِيحَ فِيهِ

РУКУЪ ВА УНДАГИ ТАСБИХ

485- رَأَى حُذَيْفَةُ رَجُلًا لَا يُتِمُّ الرَّكُوعَ وَالسُّجُودَ فَقَالَ: مَا صَلَّيْتُ وَلَوْ مِثَّ مِثٍّ عَلَى غَيْرِ الْفِطْرَةِ الَّتِي فَطَرَ اللَّهُ مُحَمَّدًا ﷺ عَلَيْهَا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالنَّسَائِيُّ.

485. Ҳузайфа рукуъ ва саждани батомом қилмаган бир кишини кўриб:

«Намоз ўқимадинг! Агар ўлсанг, Аллоҳ Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни халқ қилган табиатидан бошқа табиатда ўласан!» деди».

Бухорий ва Насай ривоят қилганлар.

Шарҳ: Ҳузайфа ибн ал-Ямон розияллоҳу анҳу машҳур

саҳобалардан, у киши Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир нарсани эшитиб, билмасалар гапирмайдилар. У киши розияллоҳу анҳу рукуъни ва саждани тўлиқ қилмай, бошқа ривоятда айтилишича, худди қарға ерни чўкигандек қилиб, намоз ўқиган одамни кўриб унга танбеҳ бердилар: Бу ўқиган намозинг намоз эмас. Агар доим шундоқ қилиб намоз ўқиб юрган бўлсанг ишинг чаток. Мободо ўладиган бўлсанг Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг миллатларидан бошқа миллатда ўласан, дегандек гап қилдилар. Бу кофир ҳолинг-да ўласан, маъносини бошқа лафзлар билан айтиш эди.

Ушбу ривоятни далил қилиб Имом Шофеъий, Имом Аҳмад ва ҳанафийлардан Имом Абу Юсуфлар рукуъ ва саждада хотиржам бўлиш фарздир, деганлар.

Имом Абу Юсуф рукуъ ва саждадаги хотиржам туришнинг фарзлиги бир марта «Субҳана Роббиял азийм» ёки «Субҳана Робиял аъло»ни шошилмай айтгунча, деганлар.

Афсуски, ҳаётимизда кўпчилигимиз, худди ушбу ривоятда рукуъ ва саждани яхши қилмай, шошилиб қарға ерни чўкигандек, қилиб намоз ўқиймиз. Демак у одатни ташлаб ҳар бир амални шошилмай ўринлатиб қилиб намоз ўқишимиз керак. Илмли кишиларимиз ҳузайфа ибн ал-Ямон розияллоҳу анҳуга ўхшаб иш юритиб, намозни чала ўқиётганларга танбеҳ бериб туришлари керак.

486- عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ ط أَنَّهُ قَالَ لِنَعْرِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ρ أَنَا أَحْفَظُكُمْ لِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ ρ رَأَيْتُهُ إِذَا كَبَّرَ جَعَلَ يَدَيْهِ حَذَاءَ مَنْكِبَيْهِ وَإِذَا رَكَعَ أَمَكَّنَ يَدَيْهِ مِنْ رُكْبَتَيْهِ ثُمَّ هَصَرَ ظَهْرَهُ فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ اسْتَوَى حَتَّى يَعُودَ كُلُّ فَقَارٍ مَكَانَهُ فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَ يَدَيْهِ غَيْرَ

مُفْتَرِشٍ وَلَا قَابِضِهِمَا وَاسْتَقْبَلَ بِأَطْرَافِ أَصَابِعِ رِجْلَيْهِ فَإِذَا جَلَسَ فِي
الرُّكْعَتَيْنِ جَلَسَ عَلَى رِجْلِهِ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْيُمْنَى وَإِذَا جَلَسَ فِي
الرُّكْعَةِ الْآخِرَةِ قَدَّمَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْآخِرَى وَقَعَدَ عَلَى مَقْعَدَتِهِ.
رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا مُسْلِمًا.

486. *Абу ҳумайд ас-Саъидий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

У киши Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларидан бир тўпига:

«Мен ичингизда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг намозларини энг яхши ёдлаб қолганингизман. Мен, У зотни кўрдимки, қачон такбир айтсалар, икки қўлларини икки елкалари баробар кўтарар эдилар. Қачон рукуъ қилсалар, икки тиззаларини икки қўллари билан яхшилаб ушлар эдилар. Сўнгра белларини тўғри тутар эдилар. Бас, қачон (рукуъдан) бошларини кўтарсалар, ғоз туриб, токи умуртқа суякларининг ҳар бири ўз жойига тушгунча тўғрилар эдилар. Бас, қачон сажда қилсалар, икки қўлларини ерга теккизмас ҳам ва (ёнларига) йиғиштириб ҳам олмас эдилар. ҳамда оёқ бармоқлари учини қиблага қаратар эдилар. Қачон икки ракатдан кейин ўтирсалар, чап оёқлари устига ўтириб, ўнг оёқларини тик қилар эдилар. Қачон охирги ракатда ўтирсалар, чап оёқларини олдинга қилиб, бошқасини тик қилиб маъъадларига ўтирар эдилар», деди.

Бешовларидан фақат Муслим ривоят қилмаган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Абу ҳумайд ас-Саъидий розияллоҳу анҳу билан танишиб олайлик:

Абу ҳумайд ас-Саъидий кунияси билан машҳур бўлган бу саҳобани исмлари Мунзир ибн Саъд ибн Моликдир. Бу

зот Мадина аҳлидан эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир нечта ҳадислар ривоят қилдилар.

Бу кишидан Жобир ибн Абдуллоҳ, Урва ибн Зубайр, Аббос ибн Саҳл, Муҳаммад ибн Амр ибн Ато, Хожа ибн Зайд ибн Собитлар ривоят қилишган. ҳумайд ас-Саъидий Муовиянинг халифалик даврида вафот этдилар.

Абу ҳумайд ас-Саъидий розияллоҳу анҳу бу ҳадисни бир тўп саҳобалар билан гаплашиб ўтириб айтганлар. Бошқа ривоятда зикр қилинишича, ўша тўп ўн кишидан иборат бўлган экан. Ўша ўн кишининг ичида Абу ҳумайд ас-Саъидий розияллоҳу анҳудан ташқари, Абу Қатода, ал-хорис ибн Робъий, Саҳл ибн Саъд, Абу Усайд ас-Саъидий, Муҳаммад ибн Маслама, Абу Ҳурайра ва розияллоҳу анҳумлар ҳам бўлганлар.

Шунда Абу ҳумайд ас-Саъидий розияллоҳу анҳу:

«Мен ичингизда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг намозларини энг яхши ёдлаб қолганингизман», дебдилар.

Шунда улар:

«Қандоқ қилиб?! Сен ичимизда у зотга кўп эргашиганимиз ҳам эмассан, суҳбатинг қадимимиз ҳам эмассан», дейишибди.

Абу ҳумайд розияллоҳу анҳу:

«Мен қасд қилиб кузатиб туриб ёдлаб олганман», дебдилар.

«Қани, кўрсат-чи?!» дейишибди.

Ана ўшанда Абу ҳумайд розияллоҳу анҳу туриб қиблага юзланиб, кўрсатиб берган эканлар.

«Мен у зотни кўрдимки, қачон такбир айтсалар, икки қўлларини икки елкалари баробар кўтарар эдилар».

Яъни, намозни бошлаб такбири эҳромни айтсалар, икки қўлларини елкалари баробар кўтарар эдилар.

Панжаларининг учи қулоққа тенглашиши ва бошқа тафсилотларни олдин ўргандик.

Аёл кишилар эса панжалари учини елкаларидан оширмаслиги маълум.

«Қачон рукуъ қилсалар, икки тиззаларини икки қўллари билан яхшилаб ушлар эдилар».

Яъни, маҳкам қисиб, тизза кўзлари ила кафтларини тўлдириб ушлар эдилар. ҳамма шундоқ қилиши керак.

«Сўнгра белларини тўғри тутар эдилар».

Яъни, рукуъда орқаларини тўппа-тўғри қилар эдилар. Идишда сув қўйса турадиган ҳолатда бўлиши керак, дейишади уламолар. Бош тўғри тутилади. Пастга эгиб ҳам, юқорига кўтариб ҳам юборилмайди.

«Бас қачон (рукуъдан) бошларини кўтарсалар ғоз туриб, токи умуртқа суякларининг ҳар бири ўз жойига тушгунча тўғрилар эдилар».

Баъзи кишиларга ўхшаб бошини бироз кўтариб, тиззасини саждага кетадиган томонга туширишни хушламас эдилар.

Демак, рукуъдан турганда қоматни ростмана тўғрилаш керак экан.

«Бас, қачон сажда қилсалар, икки қўлларини ерга теккизмас ҳам ва (ёнларига) йиғиштириб ҳам олмас эдилар».

Қўллари, деганда билаклари кўзда тутилади. Сажда қилган одамнинг билаклари ерга ҳам, биқинига ҳам тегмаслиги лозим. Балки кўтарилиб туриши керак. Шунингдек, қорни икки сонига тегмаслиги лозим.

«ҳамда оёқ бармоқлари учини қиблага қаратар эдилар».

Саждада турган одам оёқларининг учини ерга қўйиб, оёқ панжаларини букиб қиблага қаратиб туриши лозим. Чунки ушбу ривоятда Пайғамбармиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шундоқ қилганлари ривоят қилинмоқда.

«Қачон икки ракатдан кейин ўтирсалар, чап оёқлари устига ўтириб, ўнг оёқларини тик қилар эдилар».

Ўтиришнинг бу ҳолати маълум ва машҳур. Лекин афсуски баъзиларимиз бунга амал қилмаймиз.

«Қачон охирги ракатда ўтирсалар, чап оёқларини олдинга қилиб, бошқасини тик қилиб мақъадларига ўтирар эдилар».

Бу ўтиришни Шофеъий мазҳаби олган. Улар биринчи ўтириш билан иккинчи ўтириш орасида фарқ бўлиши керак, кеч қолиб келган одам имомнинг ўтиришидан қаерга келганини билиб олади, дейдилар.

Бошқа мазҳаблар эса икки ўтириш ҳам биринчи бор васф қилинган ўтиришга ўхшайди. Фақат шу ривоятдагина бу гап келган. Бошқа кўплаб саҳобалар ривоят қилган ҳадисларда бу гап йўқ, дейдилар.

487- عَنْ عَلِيٍّ ؓ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا رَكَعَ قَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ خَشَعْتُ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَخِي وَعَظْمِي وَعَصَبِي. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

487. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон рукуъ қилсалар, Аллоҳумма лака рокаъту ва бика аманту ва лака асламту. Хошаъа лака самъи ва басари ва муххи ва азми ва асоби», дер эдилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бу дуони тасбиҳдан кейин ўқиганлар, деган фикрлар бор.

Дуонинг маъноси қуйидагича:

«Эй бор Худоё, Сенга рукуъ қилдим, Сенга иймон келтирдим. Сенга мусулмон бўлдим. Сенга қулоғим,

кўзим, мийям, суягим ва пайларим хушуъ қилди».

488- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي.
رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيُّ.

488. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам рукуъ ва сужудларида:

«Субҳанакаллоҳумма Роббана ва биҳамдик. Аллоҳуммағфир ли», дер эдилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Бу ривоят ҳам олдинги ҳадиси шарифга ўхшаш, фақат дуонинг сийғаси бошқа. Бу дуони рукуъдан ташқари саждада ҳам ўқиганлари ҳақида сўз бормокда. Дуонинг маъноси:

«Эй бор Худоё, Роббимиз, Сени поклаб ёд этаман ва ҳамд айтаман. Эй бор Худоё, мени мағфират қилгин».

489- وَعَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ: سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

489. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам рукуъ ва сужудларида «суббухун, қуддусур Роббул малаикати вар Рух», дер эдилар».

Муслим, Абу Довуд ва Насайлар ривоят қилган.

Шарҳ: «Суббухун» Аллоҳ таолонинг исмларидан бўлиб нуқсонлардан пок маъносини билдиради.

«Қуддус» исми эса покланган маъносини билдиради.

«ар-Рух»дан мурод Жаброил алайҳиссаломдир.

490- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ط عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِذَا رَكَعَ أَحَدُكُمْ فَقَالَ
فِي رُكُوعِهِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَدْ تَمَّ رُكُوعُهُ وَذَلِكَ أَذْنَاهُ
وَإِذَا سَجَدَ فَقَالَ فِي سُجُودِهِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَدْ
تَمَّ سُجُودُهُ وَذَلِكَ أَذْنَاهُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

490. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон бирингиз рукуъ қилса-ю, сўнгра рукуъида
«Субҳана Роббиял азийм» деб уч марта айтса, батаҳқиқ
рукуъи батамом бўлади. Бу энг озидир. Қачон сажда
қилса-ю, сўнгра саждасида. «Субҳана Роббиял Аъла»
деб уч марта айтса, батаҳқиқ саждаси батамом бўлади.
Бу энг озидир», дедилар».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилган.

Шарх: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Намозхон одам рукуъда энг камида уч марта
«Субҳана Роббиял Азийм»ни айтмагунча рукуъ баркамол
бўлмаслиги. Ундан кўп айтса, ибодатининг камоли ўсиши.

2. Намозхон одам саждасида энг камида уч марта
«Субҳана Роббиял Аъла»ни айтмагунча саждаси баркамол
бўлмаслиги. Уч мартадан кўп айтса, ибодатининг камоли
ўсиши.

Ушбу амални ҳамма мазҳаблар бир овоздан қабул
қилганлар.

الرفع من الركوع والحمد فيه

РУКУЪДАН БОШ КЎТАРИШ ВА ҲАМД АЙТИШ

491- عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ τ قَالَ: كُنَّا يَوْمًا نُصَلِّي وَرَاءَ النَّبِيِّ ρ فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقَالَ رَجُلٌ وَرَاءَهُ: رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: مَنْ الْمُتَكَلِّمُ؟ قَالَ: أَنَا قَالَ: رَأَيْتُ بِضْعَةً وَثَلَاثِينَ مَلَكًا يَبْتَدِرُونَهَا أَيُّهُمْ يَكْتُبُهَا أَوَّلًا. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

491. Рифоъа ибн Рофеъ розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Бир куни Набий соллаллоху алайхи васаллам билан бирга намоз ўқир эдик. Қачонки, бошларини рукуъдан кўтарганларида:

«Самиъаллоху лиман ҳамидах» дедилар. Бас, ортларидан бир киши:

«Роббана ва лакал ҳамду, ҳамдан касийрон тоййибам мубарокан фийх» деди. Ўғирилганларидан кейин у зот:

«Гапирган ким?» дедилар. ҳалиги одам:

«Мен», деди. У зот:

«Ўттиздан ортиқ фаришта уни қайси бирлари олдин ёзиш учун шошилаётганларини кўрдим», дедилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Аввало ҳадиснинг ровийи Рифоъа ибн Рофеъ розияллоху анху билан яқиндан танишиб олайлик:

Рифоъа ибн Рофеъ ибн Молик ибн Ажалон Ансорий аз-Зуркий, куниялари Абу Муоз, оналари Убай ибн Салул исми мунофиқни синглиси Умму Моликдир.

Ухуд, Хандак, Ризвон байъати ва бундан ташқари

хамма маъракаларда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан иштирок этган.

Жамал, Сиффин урушларида Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу билан иштирок этган улуғ саҳобалардан эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан 24 та ҳадис ривоят қилганлар. Абу Бакр ва Убода ибн Сомитлардан ҳам ривоят қилганлар.

У кишидан ўғиллари Убайд, Муоз, иниларининг ўғли Яҳё ибн Халлод, Зирор ибн Сард ва бошқалар ривоят қилишган.

Бу киши ривоят қилган ҳадислардан баъзиларини машҳур учта «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган. Бу зот ҳижратнинг 41 санасида вафот этдилар.

«Самиъаллоҳу лиман ҳамидах»

Ким ҳамд айтса, Аллоҳ уни эшитади, дегани.

«Роббана ва лакал ҳамду, ҳамдан касийрон тоййибам мубарокан фийҳи»

«Эй, Роббимиз, Сенга ҳамд бўлсин. Кўп ва баракали ҳамд бўлсин» дегани.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Рукуъдан бош кўтарганда «Самиъаллоҳу лиман ҳамидах», деб айтиш кераклиги.

2. Унинг орқасида «Роббана ва лакал ҳамд» дейишлик. Чунки мазкур одамнинг айтганини Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам тасдиқладилар.

3. Маъкул ва мақтовли иш қилган одамнинг иши ҳақида ўзига хабар беришлик.

4. Катаба – амалларни ёзувчи фаришталардан бошқа фаришталар алоҳида мақтовга сазовор нарсаларни ёзиб олишга мусобақалашиб туришлари.

492- وَكَانَ النَّبِيُّ ρ إِذَا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ قَالَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

492. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон «Самиъаллоҳу лиман ҳамидах» десалар, кейин «Аллоҳумма Роббана ва лакал ҳамд», дер эдилар.

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу сийғани жумҳур қабул қилган.

493- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِذَا قَالَ الْإِمَامُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلُهُ قَوْلَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

493. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон имом: «Самиъаллоҳу лиман ҳамидах» деса, бас, сизлар: «Аллоҳумма Роббана ва лакал ҳамд» денглар. Чунки кимнинг айтгани фаришталарнинг айтганига мувофиқ келиб қолса, унинг ўтган гуноҳлари мағфират қилинади», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, имомдан кейин фаришталар ҳам ҳамд айтар эканлар. Уларнинг ўша ҳамдига намозхонларнинг ҳамди тўғри келганида ўтган гуноҳлари мағфират қилинар экан. Шунинг учун бу дуони ҳеч тарк қилмай айтиб туриш керак.

السجود والتسبيح فيه

САЖДА ВА УНДАГИ ТАСБИҲ

494- عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ τ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ إِذَا سَجَدَ يَضَعُ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ وَإِذَا نَهَضَ رَفَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

494. Воил ибн ҳужр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон сажда қилсалар, икки тиззаларини икки қўлларида олдин қўяр эдилар. Қачон турсалар, икки қўллари икки тиззаларида олдин кўтарар эдилар».

«Сунан» эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Воил ибн ҳужр розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Воил ибн ҳужр ибн Робиъа ал-ҳазрабий, куниялари Абу ҳунайд.

Бу саҳоба ҳазрамавт қабиласидан бўлиб, оталари шу қабиланинг бошлиғи эдилар.

Оталари бу кишини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга элчи қилиб юборишларидан олдин, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишининг келишларини башорат бериб:

«Воил ибн ҳужр узоқ бўлган ҳазрамавтдан, Аллоҳ ва Расулига рағбат билан итоат қилган ҳолда келади», деб айтдилар.

У келганида ёнларига ўтказиб:

«Эй Парвардигоро, Воил ва унинг зурриётини баракали қилгин», деб дуо қилдилар.

Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу кишини қабилаларига яна бошлиқ қилиб тайинладилар.

Кейинчалик у киши Куфада истиқомат қилди. Али розияллоҳу анҳу билан Сиффин урушида иштирок этдилар.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Саждага кетаётганда олдин тиззаларни, кейин қўлларни қўйиш.

2. Саждадан тураётганда олдин қўлларни, кейин тиззаларни кўтариш.

495- عَنْ أَنَسٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: اعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ وَلَا يَبْسُطُ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ.

495. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Саждада мўътадил бўлинглар. Бирортангиз ҳам чиғаноғини итга ўхшаб ёймасин», дедилар».

Бешовлари ривоят қилган.

Шарҳ: Ит икки кафти ва чиғаноқларини ерга қўйиб ётади. Намозхон ўшандоқ қилмаслиги керак. Кафтларини қўйиб, чиғаноқларини кўтариб туриши керак.

496- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُحَيْنَةَ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ كَانَ إِذَا صَلَّى فَرَجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى يَبْدُوَ بَيَاضُ إِبْطَيْهِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ. وَفِي رِوَايَةٍ: كَانَ إِذَا سَجَدَ جَافَى بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى لَوْ أَنَّ بَهْمَةً أَرَادَتْ أَنْ تَمُرَّ تَحْتَ يَدَيْهِ مَرَّتْ.

496. Абдуллоҳ ибн Бухайна розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон намоз

ўқисалар, икки қўлларини очиб қўяр эдилар. ҳатто қўлтиқларининг оқи зоҳир бўлар эди».

Икки Шайх ривоят қилганлар.

Бошқа бир ривоятда:

«Қачон намоз ўқисалар, қўлларини қочирар эдилар. ҳатто, қўзичоқ қўллари орасидан ўтмоқчи бўлса, ўта олар эди», дейилган.

Шарҳ: Бу ривоятда саждада борган одам чиғаноқларини қанчалик кўтариб туриши ҳақида сўз бормоқда. Демак, у уларни ерга ҳам, қоринга ҳам яқинлаштирмаслик лозим.

497- عَنْ أَنَسٍ τ قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ρ فَيَضَعُ أَحَدُنَا طَرَفَ التَّوْبِ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِّ فِي مَكَانِ السُّجُودِ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ.

497. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга намоз ўқир эдик. Биримиз ҳароратнинг шиддатидан кийимнинг бир тарафини сажда қиладиган ерга қўяр эди».

Бешовлари ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадисни тўғри тушунишимиз учун ўша шароитни тасаввур қилишимиз керак. У вақтда сажда қиладиган гиламлар, турли жойнамозлар йўқ эди. ҳатто Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг масжидлари ҳам курук ердан иборат эди. Намозхонлар ёмғир ёғса, лойга, ҳаво исиб кетса, оловдек қизиб ётган тошли ерга сажда қилар эдилар. Шунинг учун ноилож кийган кийимларининг бир тарафини ёзиб туриб сажда қилар эдилар. Шу боисдан уламоларимиз ноилож қолган одамдан бошқаси кийимининг бир тарафига сажда қилиш мумкин эмас, деганлар.

498- عَنْ عَلِيٍّ τ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ إِذَا سَجَدَ قَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ فَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

498. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон сажда қилсалар «Аллоҳумма лака сажадту ва бика аманту ва лака асламту. Сажада ваҷҳи лиллази холақаҳу ва соввароҳу ва шаққо самъаҳу ва басороҳ. Табарокаллоҳу аҳсанул холиқийн», дер эдилар.

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Дуонинг маъноси:

«Эй, бор Худоё, Сенга сажда қилдим ва Сенга иймон келтирдим ва Сенга Ислом келтирдим. Юзим ўзини халқ қилган, суратини берган, қулоғи ва кўзини очган зотга сажда қилди. Энг яхши холиқ Аллоҳ олий ва муқаддас бўлди».

499- عَنْ حُذَيْفَةَ τ أَنَّهُ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ ρ فَكَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَفِي سُجُودِهِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى. وَمَا مَرَّ بِأَيَّةٍ رَحْمَةٍ إِلَّا وَقَفَ عِنْدَهَا فَسَأَلَ وَلَا بِأَيَّةٍ عَذَابٍ إِلَّا وَقَفَ عِنْدَهَا فَتَعَوَّذَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

499. Ҳузайфа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«У киши Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга намоз ўқиган, у зот рукуъларида «Субҳана

Роббиял Азийм» ва саждаларида «Субҳана Роббиял Аъла» дер эдилар. Қачон раҳмат оятидан (ўқиб) ўтсалар, тўхтаб сўра ва азоб оятидан (ўқиб) ўтсалар, тўхтаб паноҳ тилар эдилар».

Абу Довуд ва Термизийлар ривоят қилганлар.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Рукуъда «Субҳана Роббиял Азийм»ни айтиш.
2. Сажада «Субҳана Роббиял Аъла»ни айтиш.
3. Раҳмат оятини ўқиганда Аллоҳ раҳматини сўраш.
4. Азоб оятини ўқиганда Аллоҳдан паноҳ тилаш.

500- وَلَمَّا نَزَلَ - فَسَبَّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

ρ: اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ. فَلَمَّا نَزَلْتُ - سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى -

قَالَ: اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَاحْمَدُ.

500. «Қачонки «Фасаббих бисми Роббикал Азийм» нозил бўлганда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Буни рукуъларингизда қилинг», дедилар.

Қачонки, «Саббиҳисма Роббикал Аъла» нозил бўлганда у зот:

«Буни саждаларингизда қилинг», дедилар».

Абу Довуд ва Аҳмад ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадисдан рукуъ ва сажада ўқиладиган тасбиҳларимиз Қуръони карим оятлари экани маълум бўляпти.

«Фасаббих бисми Роббикал Азийм» (улуғ Роббингнинг исмини поклаб ёд) эт ояти нозил бўлганда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу оятни рукуъларингизда айтинг деган эканлар.

«Саббиҳисма Роббикал Аъла» (Олий мақом Роббингнинг исмини поклаб ёд эт) ояти нозил бўлганда

эса, бу оятни саждаларингизда айтинг, деган эканлар.

Шунинг учун бу оятларни ҳаммамиз рукуъ ва саждаларимизда энг ози уч марта, кўпи эса ўн бир марта айтиб келамиз. Чунки Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шундоқ қилганлар.

501- عَنْ عَلِيٍّ ط قَالَ: نَهَانِي حَبِي رَسُولُ اللَّهِ ρ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

501. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Маҳбубим Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мени рукуъ ва сажда ҳолимда қироат қилишдан қайтардилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Шунинг учун уламолар рукуъ ва саждада Қуръон қироат қилиш ҳаром, деганлар.

الدعاء في السجود مستجاب

САЖДАДАГИ ДУО МУСТАЖОБ

502- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ط عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ.

502. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Банданинг Роббисига энг яқин пайти, у сажда қилганидадир. Бас, дуони кўпайтиринглар», дедилар».

Шарҳ: Намоз банданинг ўз Роббиси ила яккама-якка

муножотидир.

Намоз мўминнинг меърожидир, у Аллоҳнинг ҳузурида ўзини энг хор ва энг паст тутган ҳолидир.

Сажда эса намознинг бандалик энг равшан зоҳир бўлиб, хорлик ва зорлик зоҳир бўлладирган жойидир. Банданинг зорлиги қанчалар ошса, Аллоҳга шунчалар яқинлашади. Шунинг учун ҳам банда саждада Роббисига энг яқин ҳолда бўлади. Роббисига яқин турганда сўрагани қабуллиги шундан. Шунинг учун ҳам банда саждада дуони кўпроқ қилиш керак.

Имом Муслим ва Аҳмадлар ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Огоҳ бўлингким, мен рукуъда ва саждада турган ҳолимда Қуръон қироат қилишдан наҳий қилиндим. Аммо рукуъда Аллоҳни улуғланглар, саждада эса дуо қилишга ижтиҳод қилинглар, сизга ижобат бўлиши лойиқдир», деганлар.

503- وَعَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ فِي سُجُودِهِ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ دِقَّةً وَجَلَّةً وَأَوَّلَهُ وَآخِرَهُ وَعَلَانِيَتَهُ وَسِرَّهُ. رَوَاهُمَا مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

503. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам саждаларида «Аллоҳуммағфир ли занби куллаҳу, дикқаҳу ва жиллаҳу ва аввалаҳу ва охиरोҳу ва аланиятаҳу ва сирроҳу», дер эдилар».

Муслим ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Дуонинг маъноси:

«Эй бор Худоё, гуноҳимни мағфират қилгин, кичигини ҳам, каттасини ҳам, аввалини ҳам, охирини ҳам, ошкорасини ҳам сирлигини ҳам».

504- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: فَقَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ

لَيْلَةً مِنَ الْفَرَّاشِ فَالْتَمَسْتُهُ فَوَقَعْتُ يَدَيَّ عَلَى بَطْنٍ قَدَمَيْهِ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ وَهُمَا مَنْصُوبَتَانِ وَهُوَ يَقُولُ: اللَّهُمَّ أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخِطِكَ وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيُّ.

504. Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Бир кеча Расулulloҳ соллалллоху алайҳи васалламни кўрпада йўқотиб қўйдим. Изласам, қўлим оёқларининг остига тегди, У зот саждагоҳда эканлар, икки оёқлари тик турган экан. Ўзлари бўлса «Аллоҳумма аъзу биризока мин сахотика ва бимуъфатика мин уқубатика, аъзу бика минка, ла уҳси санаан алайка. Анта кама аснайта ала нафсик», дер эдилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Дуонинг маъноси:

«Эй бор Худоё, Сенинг розилигинг ила ғзабингдан, офиятинг ила уқубатингдан паноҳ тилайман. Сендан паноҳ тилайман. Сенинг саноингни ҳисоблай олмайман. Сен Ўзингга сано айтганингдексан».

Бу умматларга таълимдир.

Аввал айтганимиздек, саждада «Субҳана Роббиял Аъло»ни айтилади. Инсон ўзи ёлғиз намоз ўқиганда эса, нафл ва тунги таҳажжуд намозлари саждасида хоҳлаганича дуо қилиши мумкин. Ушбу ҳадисларда келган дуоларни ёдлаб олса, яна ҳам яхши.

الجلوس بين السجدين والدعاء فيه

ИККИ САЖДА ОРАСИДА ЎТИРИШ ВА УНДАГИ ДУО

505- عَنْ الْبَرَاءِ τ قَالَ: كَانَ رُكُوعُ النَّبِيِّ ρ وَسُجُودُهُوَ إِذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ وَبَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ قَرِيبًا مِنَ السَّوَاءِ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ.

505. Баро розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саждалари, қачон рукуъдан (бош) кўтарганлари ва икки сажда орасида (ўтиришлари) деярли бир-бирига яқин эди».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Яъни, замон жиҳатидан яқин эди. Демак, рукуъ ва саждада қанча муддат турсалар, рукуъдан бош кўтариб қоматларини тиклаганларида ҳам, биринчи саждадан бош кўтариб ўтирганларида ҳам шунча муддат турар эканлар.

506- عَنْ طَاوُسٍ τ قَالَ: قُلْنَا لِابْنِ عَبَّاسٍ فِي الْإِقْعَاءِ عَلَى الْقَدَمَيْنِ قَالَ: هِيَ السُّنَّةُ فَقُلْنَا: إِنَّا لَنَرَاهُ جَفَاءً بِالرَّجُلِ قَالَ: بَلْ هِيَ سُنَّةُ نَبِيِّكُمْ ρ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَمُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

506. Товусдан ривоят қилинади:

«Ибн Аббосдан икки товонга иқъо қилиш ҳақида сўрадик.

«У суннатдир», деди.

«Бизлар уни одамга жафо, деб биламиз», дедик.

«Йўқ, у Пайғамбарларингиз суннатидир», деди.

Термизий, Муслим ва Абу Довудлар ривоят қилишган.

Шарҳ: Аввало, ушбу ҳадиси шарифнинг ровийи Товус билан танишиб олайлик:

Товус ибн ҳайсан Хулоний ал-ҳамадоний, куниялари Абу Абдурахмон.

Бу улуг тобеин ҳижратнинг 33 йили Яманда таваллуд топиб, шу ерда улғайдилар. Фикҳ ва ҳадис илмида олим бўлиб етишдилар.

Товус ибн ҳайсан подшоҳ ва амалдорларга яқин бўлишни хуш кўрмас, яқин бўлсалар ҳам панд-насихат қилишдан тоймас эдилар.

Бу зот ҳижратнинг 102 йили Муздалифада ҳаж қилиб туриб вафот этдилар.

«**Икки товонга иқъо**» дегани оёқни тик қилиб, икки товонга орқани қўйиб ўтиришга айтилади.

Иқъо икки хил бўлади.

Биринчиси, юкорида зикр қилинди, иккинчиси эса думбаларини ерга қўйиб, болдирларни тик қилиб, қўлини ерга тираб ўтириш. Буни ит ўтириш ҳам, дейилади. Бундоқ ўтириш макруҳ.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан иқъо ҳақида савол сўраган кишилар ушбу икки иқъони ажрата олишмаган, бир-бирига алмаштириб қўйишган экан. Жоиз иқъо ўтиришни икки сажда ўртасида бўлиши Шофеъий мазҳабида суннатдир.

507- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ط قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ر يَقُولُ بَيْنَ

السَّجْدَتَيْنِ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَعَافِنِي وَاهْدِنِي وَارْزُقْنِي. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

507. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«**Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам икки сажда**

орасида «Аллоҳуммағфир ли, варҳамни ва афини ваҳдини варзукни», дер эдилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Дуонинг маъноси:

«Эй, бор Худоё, мени мағфират қил, раҳим қил, офият бер, ҳидоят қил ва ризқлантир».

جلسة الاستراحة

ИСТИРОҲАТ ЎТИРИШИ

508- عَنْ أَبِي قِلَابَةَ ط قَالَ: صَلَّى لَنَا مَالِكُ بْنُ الْحُوَيْرِثِ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَكَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ الْآخِرَةِ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى قَعَدَ ثُمَّ قَامَ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا مُسْلِمٌ أ. وَلَفْظُ الْبُخَارِيِّ: وَكَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ عَنِ السَّجْدَةِ الثَّانِيَةِ جَلَسَ وَاعْتَمَدَ عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ قَامَ.

508. Абу Қилоба розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бизларга Молик ибн ҳувайрис Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг намозларини ўқиб берди. У биринчи ракатда охирги саждадан бошини кўтаргандан сўнг ўтириб олиб, сўнгра турар эди».

Бешовларидан фақат Муслим ривоят қилмаган.

Бухорийнинг лафзида:

«Қачон иккинчи саждадан бошини кўтарса, ўтирар ва ерга суяниб туриб, сўнгра турар эди», дейилган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиси шариф ровийи Абу Қилоба розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Абдуллоҳ ибн Зайд ибн Амр ал-Журмий, ҳукм чиқарувчи қози, олим ва тақводор киши эдилар.

Абу Қилаба Басрада яшадилар. Бу ерга қози қиламиз, дейишганда Шомга қочиб кетдилар. Ишончли муҳаддислардан эдилар.

ҳадисларини Собит ибн Заҳҳок, Самура ибн Жундуб, Зайнаб бинти Умму Салама, Анас ибн Молик, Ибн Аббос, Ибн Умар ва бир нечта тобеинлардан ривоят қилдилар.

У киши ҳижратнинг 104 йили вафот этдилар.

Юқорида биз Абу ҳумайд ас-Саъидий розияллоху анхунинг Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг намозларига ўхшатиб намоз ўқиб берганлари ривояти билан танишган эдик. Энди эса, худди шундоқ ишни Молик ибн ҳувайрис розияллоху анху қилмоқдалар. Бунга ўхшаш ривоятлар кўп. Ушбу ривоятда келган янгилик, «истироҳат ўтириши» деб номланган ўтиришдир. Унда иккинчи саждадан бош кўтаргандан кейин бирдан туриб кетмай, олдин бир ўтириб олиб, кейин турилади.

Бу амални Шофеъий ва ҳанбалий мазҳаблари қабул қилган. Бошқалар ўзга ҳадисларда келмагани учун қабул қилмаганлар.

Демак, ҳанафий ва Моликийлар истироҳат ўтириши қилаётган нотаниш одамни кўрса, бу биродаримиз Шофеъий ёки ҳанбалий мазҳабида эканлар, деб қўйиши кифоя. У билан, нимага бошқача намоз ўқияпсан, деб жанжал қилиши керак эмас.

الشهد الأول وهيئة الجلوس في الصلاة

БИРИНЧИ ТАШАХХУД ВА НАМОЗДА ЎТИРИШ ҲОЛАТИ

509- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ بِالتَّكْبِيرِ وَالْقِرَاءَةِ بِالحَمْدِ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَكَانَ إِذَا رَكَعَ لَمْ يُشْخِصْ رَأْسَهُ وَلَمْ يُصَوِّبْهُ وَلَكِنْ بَيْنَ ذَلِكَ وَكَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ لَمْ يَسْجُدْ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَائِمًا وَكَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ لَمْ يَسْجُدْ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَاعِدًا، وَكَانَ يَقُولُ فِي كُلِّ رَكَعَتَيْنِ: التَّحِيَّاتُ. وَكَانَ إِذَا جَلَسَ يَفْرِشُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَيَنْصِبُ رِجْلَهُ الْيُمْنَى وَكَانَ يَنْهَى عَنْ عَقِبِ الشَّيْطَانِ وَعَنْ فَرْشَةِ السَّبْعِ وَكَانَ يَخْتِمُ الصَّلَاةَ بِالتَّسْلِيمِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَمُسْلِمٌ.

509. *Ошиа розияллоху анҳодан ривоят қилинади:*

«Расулulloх соллалллоху алайҳи васаллам намозни такбир ва «Алҳамдулиллаҳи Роббил оламийн»ни кироат қилиш билан очар эдилар.

Қачон рукуъ қилсалар, бошларини кўтариб ҳам, пастга тушириб ҳам юбормас, лекин ўртача тутар эдилар.

Қачон бошларини рукуъдан кўтарсалар, ғоз туриб олмагунларича сажда қилмас эдилар.

Қачон саждадан бошларини кўтарсалар, яхшилаб ўтириб олмагунларича яна сажда қилмас эдилар. ҳар икки ракатда «Ат-таҳийяту» ўқир эдилар.

Қачон ўтирсалар, чап оёқларига ўтирар ва ўнг оёқларини тик тутар эдилар. Шайтоннинг ақибидан ва йиртқичнинг ястанишидан наҳий қилар эдилар. Намозни салом бериш билан тамом қилар эдилар».

Абу Довуд ва Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифдаги кўп маънолар олдинги ҳадислардан ўрганилгани учун такрорлаб ўтирмаймиз. Фақат ўрганилмаган нуқталарга эътибор берамиз.

1. «**Ҳар икки ракатда «Ат-тахияту» ўқир эдилар.**

Яъни, ўтириб ташаххуд ўқир эдилар. Агар намоз икки ракатли бўлса, шу билан тамом бўлар эди. Тўрт ракатли бўлса ёки уч ракатли бўлса, бу биринчи ўтириш ҳисобланиб учинчи ёки тўртинчи ракатдан кейин охириги ўтиришга яна ўтириб, яна ташаххуд ўқилади ва салом берилади.

2. «**Шайтоннинг акиби**»дан наҳий қилар эдилар. Яъни, бироз аввал васф қилинган «ит ўтиришдан» қайтарар эдилар.

3. «**Йиртқичнинг ястаниши**»дан наҳий қилар эдилар».

Бу саждада бўлиб, ҳам кафтини, ҳам чиғаноғини ерга қўйиб, билагига суяниб туриш. Буни ҳам олдин ўрганганмиз.

510- عَنْ ابْنِ عُمَرَ τ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ وَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنَى عَلَى فَحْدِهِ الْيُمْنَى وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ كُلَّهَا وَأَشَارَ بِإِصْبَعِهِ الَّتِي تَلِي الْإِبْهَامَ وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى فَحْدِهِ الْيُسْرَى. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ. وَلَأَصْحَابِ السُّنَنِ: كَانَ النَّبِيُّ ρ إِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ كَأَنَّهُ عَلَى الرَّضْفِ حَتَّى يَقُومَ.

510. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон намозда ўтирсалар, ўнг кафтларини ўнг сонларига қўяр, панжаларини тугиб бош бормоқ ёнидаги бармоқлари билан ишора қилар эдилар. Чап кафтларини чап сонларига қўяр эдилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

«Сунан» эгалари ривоятида:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам қачон аввалги икки ракатда ўтирсалар, худди қизиган тошларнинг устида ўтиргандек ўтирар эдилар», дейилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда ташахҳудда қандай ўтириш ҳақида сўз бормоқда.

1. Ташахҳудда ўтирганда ўнг кафтни ўнг сонга, чап кафтни чап сонга қўйиб, панжаларни қиблага қаратиб ўтирилади.

2. Панжаларни тугиб, кўрсатгич-бармоқ ила ишора қилинади.

Бу бармоқ арабчада «саббоба» дейилади. Шунинг учун ташахҳудда қилинадиган ишорани ҳам «ишораи саббоба» дейилади.

«Ишораи саббоба» ташахҳудда «Ашҳаду алла илаҳа» деганда «Ла»ни айтаётганда кўрсатгич бармоқни юқорига кўтариш билан бўлади. Ўша бармоқни кўтаришда бошқа бармоқлар йиғиб олинади.

Баъзилар ушбу ривоятдаги «панжаларини тугиб», деганини ташахҳудга ўтиришда тугиб ўтиради, деб тушунганлар. Шунинг учун аввалдан қўлларини муштга ўхшатиб ўтиришади ва «Ла»га келганда кўрсатгич бармоқларини юқорига кўтаришади.

«Саббоба» сўкиш деганидир. Бинобарин, «ишораи саббоба» - сўкиш ишораси бўлади.

Ташахҳудда «Ашҳаду алла илаҳа иллаллоху»нинг «Ла»сида кўрсатгич бармоқни кўтариш шайтонни сўкиш, уни темир камчи билан уришдек бўлади. Ишорани қилгандан сўнг, намоз тамом бўлгунча ўша бармоққа қараб турилади.

3. Биринчи ташахҳудда ўтирганда худди қизиган тошда ўтиргандек ўтирилади. Яъни, ташахҳудни ўқиш билан дарҳол туриш тушунтирилади.

الخشوع في الصلاة وتحسينها

НАМОЗДА ХУШУЪ ВА УНИ ГЎЗАЛ АДО ЭТИШ

«Хушуъ» деб аъзоларнинг сукунатда ва қалбнинг Аллоҳ билан бўлишига айтилади.

Намозни гўзал қилиб адо этиш эса фарз вожиб, суннат каби, одобларини ўрнига қўймоқдир.

511- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ قَالَ: هَلْ تَرَوْنَ قِبَلِي هَٰ هَٰ هُنَا وَاللَّهِ مَا يَخْفَى عَلَيَّ رُكُوعُكُمْ وَلَا خُشُوعُكُمْ وَإِنِّي لَأَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي.

511. Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Кўраяписизларми, менинг қиблам бу томонда! Аллоҳга қасамки, мен учун рукуъларингиз ҳам, хушуъларингиз ҳам махфий қолмас. Албатта, мен сизларни орқамдан ҳам кўрурман», дедилар».

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда намознинг хузуъи ва хушуъини жойига қўйиб ўқиш зарурлиги таъкидланмоқда.

Хар бир инсон намознинг амалларини яхши адо этиши ва унда аъзолари тўла сокинликда, қалби Аллоҳ билан бўлмоғи зарур.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаи киромларга мени қиблага қараб турибдилар, орқаларидаги нарсани, жумладан, бизнинг рукуъ ва хушуъларимизни кўрмайди, деб ўйламанглар, мен кўриб тураман, деганларининг маъноси шудир.

Айниқса, у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Аллоҳ

номи ила қасам ичиб айтишлари бу маънони қаттиқ таъкидлайди.

Шунинг учун ҳар биримиз намозимизнинг рукуъ ва хушуъини жойига қўйиб ўқишимиз лозим.

512- عَنْ أَنَسٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: أَمُّوا الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ
فَوَاللَّهِ إِنِّي لَأَرَاكُمْ مِنْ بَعْدِ ظَهْرِي إِذَا رَكَعْتُمْ وَإِذَا سَجَدْتُمْ. رَوَاهُمَا
الشَّيْخَانِ.

512. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Рукуъ ва сужудни батамом қилинглар. Аллоҳга қасамки, мен сизларни қачон рукуъ қилсангиз, қачон сужуд қилсангиз орқамдан ҳам кўраман», дедилар».

Иккала ҳадисни икки Шайх ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Муҳим гапни Аллоҳ номи ила қасам ичиб туриб, таъкидлаш жоизлиги.

2. Намозда рукуъ ва сужудни батамом қилиш зарурлиги.

3. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг орқаларидаги нарсани ҳам кўриб туришлари.

513- وَلِمُسْلِمٍ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ρ يَوْمًا ثُمَّ انْصَرَفَ فَقَالَ: يَا
فُلَانُ أَلَا تُحْسِنُ صَلَاتَكَ أَلَا يَنْظُرُ الْمُصَلِّي إِذَا صَلَّى كَيْفَ يُصَلِّي
فَإِنَّمَا يُصَلِّي لِنَفْسِهِ إِنِّي وَاللَّهِ لَأُبْصِرُ مَنْ وَرَائِي كَمَا أُبْصِرُ مِنْ بَيْنِ
يَدَيَّ.

513. Муслим келтирган ривоятда:

«Бир кун Расулulloх соллаллоху алайхи васаллам намоз ўкиб бўлиб қайрилдилар ва:

«Эй, фалончи намозингни яхшилаб ўқимайсанми?! Намозхон намоз ўқиганида қандоқ ўқиганига назар солмайдими?! Ахир ўзи учун ўкийди-ку?! Аллохга қасамки, албатта, мен худди олд томонимдан кўрганимдек, орт томонимдан ҳам кўрурман», дедилар».

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Намозни яхшилаб ўқиш зарурлиги.
2. Намозни яхшилаб ўқимаганларга олим кишилар танбеҳ беришлари кераклиги.
3. Намозхон ўз намозига тартибига назар солиб, ўқиши лозимлиги.
4. Банда намозни ўзи учун ўқиши.
Аллох учун, Набий соллаллоху алайхи васаллам учун ёки бошқа биров учун эмаслиги.
5. Набий соллаллоху алайхи васаллам орт томонларидан ҳам худди олддан кўргандек кўришлари.

514- عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا تُجْزِئُ صَلَاةَ الرَّجُلِ حَتَّى يُقِيمَ ظَهْرَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ.

514. Абу Масъуд розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайхи васаллам:

«Токи рукуъда ва сужудда белини тўғри тутмагунча кишининг намози қониқарли бўлмас», дедилар».

Шарҳ: Демак, намоз қониқарли бўлиши учун унинг рукуъи, сужуди ва бошқа арконларини жойига қўйиб, хушуъ билан ўқимоқ керак. Рукуъни чала қилиб ёки унда қийшайиб туриб, шунингдек, саждада белни нотўғри тутиш билан намоз қониқарли бўлмайди.

515- عَنْ مُطَرِّفٍ عَنْ أَبِيهِ ت قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي صَدْرِهِ أَزِيْزٌ كَأَزِيْزِ الرَّحَى أَوْ الْمَرْجَلِ مِنَ الْبُكَاءِ. رَوَاهُمَا أَصْحَابُ السُّنَنِ.

515. Мутаррифдан у отасида ривоят қилади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг намоз ўқиётганларини кўрдим. Кўксиларидаги йиғидан тегирмоннинг ёки қозоннинг овозига ўхшаш овоз чиқиб турар эди».

Иккисини «Сунан» эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиси шарифнинг ровийи Мутарриф розияллоҳу анҳу билан танишиб олайлик:

Мутарриф ибн Абдуллоҳ ибн Шиххийр ал-Омирий, куниялари Абу Абдуллоҳ.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаётлик даврларида Басрада таваллуд топдилар. Ишончли ҳадислар ривоят қилувчи улуғ тобеинлардан эдилар.

Ҳадисларни отасидан, Усмон ибн Аффон, Али ибн Абу Толиб, Аммор ибн Ёсир, Абу Зарр, Усмон ибн Абул Ослардан ривоят қилганлар.

Бу зот ҳижратнинг 87 йили Басрада вафот этдилар.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам биринчи намозхон бўлиб, намоз ўқишни бошқаларга таълим берганлар. Намоз нималигини ҳаммадан яхши англаб етганлар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон намоз ўқисалар, хушув ва хузуъини жойига қўйиб ўқиганлар.

Бу ривоятдан кўришиб турибдики, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон намоз ўқисалар, хавф олиб, йиғи тутар ва кўксиларидан тегирмон ёки қозоннинг қайнашига ўхшаш овоз эшитилиб турар экан.

Энди ўзимизни ўйлаб кўрайлик. Намоз ўқиганимизда

бизни қандай хавф босади?! Кўксимиздан Аллоҳ таолодан кўркинч йиғиси эшитиладими?! Ёхуд намозда аъзоларимиз барчаси ибодатга берилиб сукунатга тўлиб, қалбларимиз ўз Роббисига чамбарчас боғланиб турадими?..

Шундай бўлмас экан, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўрнак олиб, намозни хушуъ ва хузуъ ила ўқишга одатланайлик.

516- عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَا مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُحَسِّنُ الْوُضُوءَ وَيُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ يُقْبِلُ بِقَلْبِهِ وَوَجْهِهِ عَلَيْهِمَا إِلَّا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ.

516. Уқба ибн Омир ал-Жуханий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қайси бир одам жуда яхшилаб таҳорат қилсаю, қалби ва юзи ила иқбол қилган ҳолда икки ракат намоз ўқиса, албатта, унга жаннат вожиб бўлади», дедилар».

Шарҳ: ҳадисдаги «қалби ва юзи ила иқбол қилган ҳолда», дегани бутун вужуди ила берилиб хушуъ ва хузуъ ила намоз ўқиса, дейилганидир.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Таҳоратни яхшилаб қилиш зарурлиги. Намознинг баркамол бўлишига бу ишнинг аҳамияти борлиги.

2. Намозни бутун вужуди ила, қалб ва юз ила иқбол қилган ҳолда берилиб ўқиш кераклиги.

3. Хушуъини жойига қўйиб намоз ўқиган одам, албатта, жаннатга дохил бўлиши.

Шунинг учун доимо хушуъ ила намоз ўқийлик. Ана ўшанда мақсадга эришамиз.

517- عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ
لَيَنْصَرِفُ - أَيَّ مِنْ صَلَاتِهِ - وَمَا كُتِبَ لَهُ إِلَّا عَشْرُهَا تُسْعُهَا ثُمَّهَا
سُبْعُهَا سُدُسُهَا خُمُسُهَا رُبْعُهَا ثُلُثُهَا نِصْفُهَا. رَوَاهُمَا أَبُو دَاوُدَ.

517. Аммор ибн Ясир розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Албатта, бир одам (намозидан) турганда, унга унинг ўндан бири, тўққиздан бири, саккиздан бири, еттидан бири, олтидан бири, бешдан бири, тўртдан бири, учдан бири ёки ярмигина ёзилган бўлади», дедилар».

Икксини Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Аввало ҳадиснинг ровийи Аммор ибн Ёсир розияллоху анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Аммор ибн Ёсир ибн Омир аш-Шомий, куниялари Абу Яқзон. Исломни биринчилардан бўлиб, билан оилавий қабул қилишади. Улар Аллоҳ йўлида кўп азоб-уқубатлар тортишди. Макка тоғларида мушриклар бу кишини ва оиласини азоблаётган бир пайтда, Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васаллам:

«Эй Ёсир оиласи, сабр қилинглар. Албатта, сизларга ваъда берилган жой—жаннатдир», деб дуо қилганлар.

Аммор розияллоху анҳунинг ота-онаси мана шу азоблар остида вафот қилишди. Оналари Исломдаги биринчи шаҳид мақомига мушарраф бўлдилар.

Аммор ибн Ёсир бу азоблардан, тилларига куфр калимасини олганларида, мусулмонлар: «Аммор куфр сўзини айтди», деган хабар тарқатишади.

Шунда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Аммор бошидан оёғигача иймон билан тўлдирилгандир», деб марҳамат қиладилар. Кейин

мусулмонларнинг сўзларини рад қилган ҳолда Қуръондаги Наҳл сурасининг 106-ояти нозил бўлди.

Аммор ибн Ёсир мусулмонлар билан ҳижрат қилиб, Бадр, Уҳуд, Хандақ ва бошқа ҳамма жангларда, аввалги сафда туриб иштирок этдилар. Аммор Ислондаги биринчи масжид бўлмиш Кубо масжидини қурилишида иштирок этган соҳибийлардан бири эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Кимки Амморга тажовуз қилса, Аллоҳ унга тажовуз қилади. Кимки Амморга ғазаб қилса, Аллоҳ унга ғазаб қилади», деб айтганлар.

Аммор ҳаммаси бўлиб 62 та ҳадис ривоят қилдилар. Бу зот Сиффин урушида Али розияллоҳу анҳу билан катнашиб, шу жангда шаҳид бўлдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Амморни туғёнга тушган бир фирқа ўлдиради», деб башорат қилган эдилар.

Ушбу ҳадиси шарифдан намоз билан намознинг фарқи борлиги, ҳатто, қабул намозлар орасида ҳам фарқ бўлиши кўриниб турибди. ҳамма ҳам намоз ўқийверади, аммо ўша намозга Аллоҳ таоло томонидан бериладиган ажр намозхоннинг ихлоси ва хушў-хузуъига қараб берилар экан. Хушў-хузуъни, ихлосни жойига қўйган одам намоз учун белгиланган савобнинг ҳаммасини олар экан. Хушў-хузуъ ва ихлос камайган сари бериладиган савоб ҳам камайиб ярим, учдан бир, тўртдан бир, ўндан бир бўлиб кетаверар экан.

Шунинг учун намозни кўлимиздан келганича тўлиқ қилиб, ихлос билан хушў-хузуъни жойига қўйиб, ўқишга ҳаракат этишимиз керак бўлади.

518- عَنْ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: الصَّلَاةُ مَثْنَى

مَثْنَى تَشْهَدُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَتَحْشَعُ وَتَضَرَّعُ وَتَمْسُكُنْ وَتُقْنِعُ يَدَيْكَ -

يَقُولُ تَرْفَعُهُمَا - إِلَى رَبِّكَ مُسْتَقْبِلًا يَبْطُونَهُمَا وَجْهَكَ وَتَقُولُ يَا رَبِّ
يَا رَبِّ وَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَهِيَ خِدَاجٌ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

518. Фазл ибн Аббос розияллоху анхудан ривоят:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Намоз икки (ракат), икки (ракат)дир. ҳар икки ракатда ташаххуд ўқийсан. Ҳушӯ қиласан, тазарруъ қиласан, мискинлик изҳор қиласан, Роббингга икки қўлинг кафтларини юзингга қилиб қўтариб, «Ё, Робб!» дейсан. Ким шундоқ қилмаса, намози чаладир», дедилар».

«Сунан» соҳиблари ривоят қилишган.

Шарҳ: Аввало ушбу ҳадиси шариф ровийи Фазл ибн Аббос розияллоху анху билан яқиндан танишиб олайлик.

Фазл ибн Аббос ибн Абдулмутталиб ҳошимий ал-Қураший, куниялари Абу Абдуллоҳ бўлиб, паҳлавон ва ботир саҳобалардан бири эди. Оталари Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг амакилари Аббос, оналари Умму Фазл Лубоба бинти ҳорис бўлган.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам билан бирга Фатҳ, ҳунайн кунларида иштирок этдилар.

Ҳажжатул Вадӯ куни Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг ортларига мингашганлиги учун саҳобалар у кишига «мингашгувчи», деб лақаб қўйишди.

Ҳаммаси бўлиб, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан 24 та ҳадис ривоят қилдилар.

Бу кишидан инилари Абдуллоҳ ва Қусам, Умму Фазлнинг қуллари Умайр, Абу Муаббад, Абу Ҳурайра, Сулаймон ибн Ясор, Шаъбий, Ато ибн Рабоҳ ва бошқалар ривоят қилишди. Бу зот тўплаган ҳадисларни уч «Саҳих» соҳиблари ўз китобларига киритишган.

Фазл ибн Аббос Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам вафотларидан кейин мужоҳид бўлган ҳолда

Шомга караб йўл олдилар. ҳижратнинг 13 йили Фаластинда «Ажнадий» жангида шаҳид бўлдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу ҳадисда **«Намоз икки (ракат), икки (ракат)дир»** деганларида нафл ва таҳажжуд намозларини кўзда тутганлар. Ўша намозларни икки ракатдан ўқиш афзалдир.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Нафл ва таҳажжуд намозлари икки ракатдан бўлса яхшилиги.

2. ҳар икки ракат намоздан кейин ташаҳҳуд ўқишлиши.

3. Намозда хушуъ бўлиши зарурлиги.

4. Намозда банданинг Аллоҳга тазарруъи бўлиши зарурлиги.

5. Намозда банда Аллоҳга ўз мискинлигинг бечоралигини изҳор қилиши зарурлиги. Зотан, намознинг сири ҳам шундадир.

6. Уламоларимиздан баъзилари ушбу ҳадисдаги **«Роббингга икки қўлинг кафтларини юзингга қилиб кўтариб: «Ё Робб! Ё Робб!» дейсан»** деганларини намозда «Қунут» ўқиганда қилинадиган дуо, деганлар.

Намоздан ташқарида дуо қилганда ҳам бу ҳолат бўлиши ҳаммага маълум.

7. Ким шундоқ қилмаса намози чаладир.

Ушбу ҳадиси шарифларни ўрганиб бўлганимиздан кейин ихлос, хушуъ-хузуъ, тазарруъ ва мискинлик ила намоз ўқиш қанчалик муҳим эканлигини тушуниб етдик.

Шундай экан, бк ҳам талаб даражасида хушуъ ва хузуъ ила намоз ўқишга олий мақомга эришишга ҳаракат қилишимиз керак. Зеро, буюк аждодларимиз ибратдан ўрнак олиш учун баъзиларини эслаб ўтиш жоиз бўлади::

«Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоҳу анҳу намоз ўқисалар, хушуъдан қотган таёкка ўхшаб қолар эдилар. Сажда қилганларида чумчуқлар у кишини девор деб ҳисоблаб устларига қўнар эди. Бир куни Каъбанинг ҳатийм

тарафида намоз ўқиётганида тош тушиб кийимининг бир томонини узиб кетганда ҳам сезмаган».

Маймун ибн Меҳрон розияллоҳу анҳу айтадилар:

«Муслим ибн Ясори ҳеч намозда у ёқ бу ёққа қараганини кўрмадим. Бир куни у масжидда намоз ўқиётганида масжиднинг бир томони ағдарилиб бозордаги одамлар ҳаммаси қочиб кетган, аммо у сезмай намозини ўқийверган».

Урва ибн Зубайр розияллоҳу анҳунинг оёқларига қорасон касали тушди. Табиблар оёқни сонидан кесиб ташламаса, дард бутун танага тарқаб ҳалокатга олиб келади, деган қарорга келишди. Урва ибн Зубайр розияллоҳу анҳу:

«Ундоқ бўлса, кесиб ташланглар», дедилар.

Табиблар:

«Бунинг учун сизга банж беришимиз керак», дейишди.

У киши:

«Банж ҳаром, уни истеъмол қилмайман», дедилар.

Табиблар:

«Ундоқ бўлса, оёқни сонингиздан кесиб ташлашнинг иложи йўқ», дейишди.

Урва ибн Зубайр розияллоҳу анҳу:

«Иложи бор. Сиз асбобларингизни тайёрланг. Мен намоз ўқийман. Бир маромга етиб, баданим титрай бошлаганда, билганингизни қилаверинг, ҳеч нарсаси бўлмайди», дедилар.

У зот намоз ўқидилар. Баданлари титрай бошлади. Табиблар ўша даврнинг услуби ила қорасон тушган оёқни сонидан кесдилар. Сўнгра кесилган сонни қайнаб турган ёғга солиб, оқаётган қонни тўхтатганларида, Урва розияллоҳу анҳу намозни тугатиб ҳушларидан кетдилар».

Бир одам қилган ишни бошқаси такрорлаши осон. Фақат ихлос ва ҳаракат бўлиши керак, холос.

Бугунги кунимизда айнан ана шу нарсалар етишмайди.

Шунинг учун бўлса керак, намозларимиз талаб даражасида эмас. Бу эса ўз навбатида ҳамма нарсага ўз таъсирини ўтказди. Бу таъсирнинг энг оддий мисоли, дуонинг қабул бўлмаслигидир. Дуо қабул бўлмаганидан кейин, у ёғи нима бўлишини ҳар ким ўзи билиб олаверади.

Бугунги кунги мусибатларимиз, эҳтимол, намозни қойиллатиб ўқимаётганимиздандир. Ўзимиз, оиламиз, жамиятимиз ва бутун инсониятга кўзланган хайр-баракага сабаб бўла олмаётганимиз ҳам, эҳтимол, шундандир?

Ўқиб ўрганган нарсаларимизга амал қилишга ўтайлик, ҳар бир намозга Аллоҳнинг қабулига кираётгандек тайёргарлик кўрайлик. ҳар бир намозни Аллоҳ таоло ила муножот, деб билайлик. Ундаги рукуъни, хушуъини жойига келтириб ўқийлик. Натижа, Аллоҳ хоҳласа кўп куттирмайди.

أي أعمال الصلاة أفضل

НАМОЗНИНГ АФЗАЛ АМАЛИ?

519- عَنْ جَابِرٍ τ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ρ أَيُّ الصَّلَاةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: طُولُ الْقُنُوتِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَنَفَظَةُ: سُئِلَ النَّبِيُّ ρ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: طُولُ الْقِيَامِ.

519. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламдан:

«Намознинг нимаси афзал?» деб сўралди. У зот:

«Қунутнинг узун», дедилар».

Муслим, Термизий ривоят қилган.

Абу Довуд келтирган ривоятда:

**«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан:
«Амалларнинг қайси бири афзал?» деб сўралди.
«Қиёмнинг узун», дедилар», дейилган.**

Шарҳ: Маълумки, «Қунут» дуоси ҳам намозда тик туриб ўқилади. Намозда қиёмни узок қилиш унинг энг афзал амали, дейишлик ушбу ҳадисдан олинган.

Абу ҳанифа ва Шофеъий раҳматуллоҳи алайҳилар шу гапни ушлаганлар.

Бошқалар эса олдинги ҳадислардаги сажданинг фазли ҳақидаги гапларни ушлаб, намознинг энг яхши, энг афзал амали сажда, деганлар.

القنوت في الصلاة

НАМОЗДА ҚУНУТ

«Қунут» луғатда «дуо» ва тазарруъ маъносини билдиради.

Шариатда эса, намозда рукуъдан олдин ёки кейин туриб Аллоҳ таолога илтижо қилиб, ёмонликни дафъ қилиш ёки яхшиликни жалб қилишни сўрашдир.

520- عَنْ الْبَرَاءِ τ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ كَانَ يَقْنُتُ فِي الصُّبْحِ
وَالْمَغْرِبِ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ.

520. Баро розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Бомдод ва шом намозларида Қунут ўқир эдилар».

Бешовлари ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ривоятда келган Қунут бошга мусибат тушганда ўқилган Қунутлар бўлса керак. Бундоқ пайтда

барча намозларда «Қунут» ўқилиши бор.

ханафий мазхабида «Қунут»ни кироати ошкора бўлган намозларда ўқилади, дейилган.

Бомдод намозида доимо «Қунут» ўқишни эса Шофеъий ва Моликий мазхаби суннати муаккада, деган. Шофеъий мазхабида рукуъдан кейин жаҳран ўқилади.

521- وَقِيلَ لَأَنْسِ: هَلْ قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ؟

قَالَ: نَعَمْ بَعْدَ الرُّكُوعِ يَسِيرًا. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ. وَفِي رِوَايَةٍ:

قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا يَدْعُو عَلَى قَاتِلِي الْقُرَاءِ.

521. Анас розияллоҳу анҳуга:

«Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам Бомдод намозида «Қунут» ўқиганларми?» дейилганда:

«Ҳа, рукуъдан кейин, бир оз муддат», деганлар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Бошқа бир ривоятда:

«Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам рукуъдан кейин бир ой «Қунут» ўқиганлар. Қориларнинг қотиллари зиддига дуо қилганлар», дейилган.

Шарҳ: Анас розияллоҳу анҳу «бир муддат» деганларида айнан ушбу иккинчи ривоятдаги бир ой муддатни кўзда тутганлар.

Бу «Қунут» ўқиш маълум сабабга кўра бўлган. Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам Бани Салама қабиласига етмишта қоридан иборат бир жангчи гуруҳини юборганларида, улар хиёнат ва алдамчилик йўли билан ҳалиги қориларнинг ҳаммаларини йўлда қатл қилганлар. Набий соллаллоху алайҳи васаллам қориларнинг қатл этилганига қаттиқ хафа бўлганлар ва уларнинг қотилларини Бомдод намозида бир ой дуойи бад қилганлар.

522- وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: وَاللَّهِ لَا أَقْرَبَنَّ بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ ρ فَكَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَقْنُتُ فِي الظُّهْرِ وَالْعِشَاءِ الْآخِرَةِ وَصَلَاةَ الصُّبْحِ وَيَدْعُو لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَلْعَنُ الْكَافِرِينَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتَّسَائِيُّ.

522. *Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Аллоҳга қасамки, сизларга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг намозларини яқинлаштираман», дедилар. Бас, Абу Ҳурайра Пешин, Хуфтон ва Бомдод намозларида «Қунут» ўқир мўминлар ҳаққига дуо қилиб, кофирларни лаънатлар эди».

Муслим, Абу Довуд ва Насайлар ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ривоятда Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳунинг:

«Аллоҳга қасамки, сизларга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг намозларини яқинлаштираман» деган гапларини келтиришидан мақсади, у кишининг қилган ишлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қилганларидан бўлиши кераклигига ишорадир. Яъни, Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан кўргани учун шундай қилган.

Аммо бу ишлар маълум сабабларга кўра бўлган бўлиши эҳтимоли кучли. Агар оддий ҳолатларда ҳам бўлганда бошқа саҳобийлардан ҳам ривоят этилар ва улар ҳам шундай қилишар эди.

523- وَعَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ كَانَ يَقُولُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ بَعْدَ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ فِي الرُّكْعَةِ الْآخِرَةِ: اللَّهُمَّ أَنْجِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ وَسَلَمَةَ

بْنِ هِشَامٍ وَعِيَّاشَ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اللَّهُمَّ
اشْدُدْ وَطَأَتَكَ عَلَى مُضَرَ وَاجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ كَسَنِي يُوسُفَ، اللَّهُمَّ اَعِنِ
لَحْيَانَ وَرِعْلًا وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ عَصَتِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، ثُمَّ تَرَكَ ذَلِكَ حِينَ
نَزَلَ: لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

523. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Бомдод намозида охирги ракатдаги «Роббанаа лакал ҳамд»дан кейин «Аллоҳумма Анжи ал-Валид ибн ал-Валид ва Саламата ибн ҳишом ва Айяш ибн Аби Робийъа вал мустаъфийна минал мўминийн. Аллоҳумма ушдуд ватъатака ала Музара важъалҳа алайҳим ка синии Юсуфа. Аллоҳумма илъан лаҳяна ва Риълан ва Заквана ва Усайята асатиллаҳа ва Росулаху», дер эдилар. Сўнгра бу ишни: «Сенга ишдан ҳеч бир нарса йўқ» ояти нозил бўлганда тарк қилдилар».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: «Қунут»даги дуонинг маъноси:

«Эй бор Худоё, Валид ибн Валид, Саламата ибн ҳишом ва Айяш ибн Абу Робийъа ва заиф мўминларга нажот бергин. Эй бор Худоё, Ўз босқингни Музарга шиддатли қил ва унинг йилларини Юсуфнинг йилларидан қил. Эй бор Худоё, Лаҳян, Риълан, Заквон ва Усайя (уруғларини) лаънатла. Улар Аллоҳга ва Унинг Расулига исён қилдилар».

Дуода номлари зикр қилинган кишилар машҳур саҳобийлар бўлиб, оғир аҳволга тушиб қолганларида Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳдан уларга нажот сўраб «Қунут»да дуо қилганлар.

«Музар» эса араб қабилаларидан бири бўлиб Исломга ва мусулмонларга қаттиқ душманлик қилганлари учун

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам «Кунут»да уларни дуойи бад қилганлар.

«Унинг йилларини Юсуфнинг йилларидан қил» деганлари Юсуф алайҳиссаломнинг қавмини очлик-қаҳатчилик йилларига дучор қилганидек, Музар қабиласини ҳам очлик ва қаҳатчилик йилларига дучор қил, деганларидир.

«Лаҳян, Риълан, Заквон ва Усайя»лар Бани Салим қабиласидаги уруғларнинг номлари бўлиб, олдинги ҳадисда зикри келган етмишта қорини айнан шулар ўлдирган эдилар.

Тўртинчи ҳижрий санада Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Нажд аҳлини Исломга даъват қилиш ва уларга Куръон ўқишни ўргатиш учун етмишта қорини юбордилар. Улар «Маъдна кудуғи» номли жойга етганларида Омир ибн Туфайл бошлиқ юқорида зикр қилинган уруғларнинг одамлари хиёнаткорона ўлдирдилар. Қорилардан фақат Каъб ибн Зайд ал-Ансорий розияллоҳу анҳу кутилиб қолди, холос. ҳолбуки, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам билан мазкур хиёнаткор қавмнинг қабиласи Бани Салим ўртасида аҳднома тузилган эди. Ана шундан сўнг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг зиддига бомдод намозида «Кунут» ўқиб, бир ой давомида дуоибад қилиб лаънатладилар.

«Сўнгра бу ишни: «Сенга (бу) ишдан ҳеч бир нарса йўқ» ояти нозил бўлганда тарк этдилар».

Шунинг ўзидан кўриниб турибдики, бундоқ «Кунут» вақтинча бўлган ва оят нозил бўлиб насх қилинган.

524- عَنْ أَنَسٍ τ قَالَ: مَا زَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ يَفْتَتِي فِي صَلَاةِ

الصُّبْحِ حَتَّى فَارَقَ الدُّنْيَا. رَوَاهُ الدَّارِقُطْنِيُّ وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ وَالْحَاكِمُ.

524. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дунёни тарк қилгунларича бомдодда қунут ўқишда бардавом бўлдилар».

Дора Қутний, Абдулраззоқ ва ал-Ҳокимлар ривоят қилган.

Шарҳ: Ҳанафийлар бу нарса маълум қавмлар зиддига маълум вақт дуо қилингандан кейин тўхтаган деб биладилар.

525- عَنْ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ ط قَالَ: عَلَّمَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ
كَلِمَاتٍ أَقْوَمُنَّ فِي فُتُوتِ الْوُتْرِ اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ وَعَافِنِي
فِيمَنْ عَافَيْتَ وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَبَارِكْ لِي فِيمَا أُعْطِيتَ وَقِنِي شَرَّ
مَا قَضَيْتَ إِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ وَإِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ وَلَا
يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ وَزَادَ
النَّسَائِيُّ: وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ.

525. Ҳасан ибн Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга витрнинг Қунутида айтадиганим калималарни ўргатдилар: «Эй бор Худоё, мени Ўзинг ҳидоят қилган кишиларинг ичида ҳидоят қилгин, менга Ўзинг офият берган кишиларинг ичида офият бергин. Ўзинг қарамоғингга олган кишилар ичида мени ҳам қарамоғингга олгин. Менга берган нарсаларингни баракали қилгин. Ўзинг қазо қилган нарсалар ёмонлигидан мени сақлагин. Албатта, Сен ҳукм қилурсан, Сенга ҳукм қилинмас. Албатта, Сен дўст

тутган киши хор бўлмас ва Сен душман бўлган иззатли бўлмас. Муқаддас бўлдинг Роббим ва олий бўлдинг».

«Сунан» эгалари ривоят қилишган.

Насайй:

«Ва соллаллоҳу алан набийи Муҳаммад»ни зиёда қилган.

Шарҳ: Аввал ҳадиснинг ровийи ҳасан ибн Али розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Ҳасан ибн Али ибн Абу Толиб ҳошимий ал-Қураший куниялари Абу Муҳаммад, оналари оламдаги аёлларнинг саййидаси, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қизлари Фотимаи Заҳродурлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг набиралари ва бу дунёдаги райҳонлари, хулафой рошидинларнинг бешинчиси ва охиргиси, ўн икки имомнинг иккинчиси, жаннатдаги ёшларнинг саййиди, фасоҳатли сўз устаси, яхшилиқни хуш кўрувчи, оқил, ҳалим, олижаноб инсонлардан эди.

Ҳижратнинг учинчи йили Мадинада таваллуд топдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу кишини жуда ҳам яхши кўрар эдилар.

Баро ибн Озиб:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кичик ҳасанни тиззаларига қўйиб олиб:

«Эй Аллоҳ, бу ҳасанни яхши кўраман, сен ҳам бунини яхши кўр», деб дуо қилардилар».

Ҳижратнинг 40 йили оталари Али ўлдирилгач Ироқ аҳли ҳасанга байъат беришди. ҳасан билан бўлган кишилар Муовия билан жанг қилишликни маслаҳат бердилар. Муовия бу хабарни эшитиб, аскарларини уруш ҳолатига тайёрлади. Аскарлар «Маскан» деган жойда тўқнашганларида, ҳасан бу урушда мусулмонлар қони кўп тўкилажагини кўриб, Муовияни сулҳга чақирдилар. Орадан олти ой ўтгач, ҳижратнинг 41 йили,

халифаликларини Муовияга топширдилар. Фитналар барҳам топиб, мусулмонлар сўзи жам бўлганлиги учун бу йилни «Омул жамоа» йили деб номлашди.

Ҳақиқатда, мана шу ерда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мўъжизалари зоҳир бўлди. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бу набирам ҳасан сабабли Аллоҳ мусулмонлар орасидаги жамоатни ислоҳ қилади», деб марҳамат қилган эдилар.

Имом ҳасан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир нечта ҳадислар ривоят қилдилар.

Шунингдек у киши оталари Алидан, инилари Ҳусайнлардан ҳам ривоят қилганлар.

Бу зотдан Оиша, Шаъбий, Сувайд ибн Ҳафла, Шакийк ибн Салама, Ҳубайра ибн Ярим, Мусаййиб ибн Нажоба, Муовия ибн Худайж, Исҳоқ ибн Башшар, Муҳаммад ибн Сирийн ва бошқалар ривоят қилишган.

Бу киши ривоят қилган ҳадисларни уч «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган.

Ҳасан ибн Али ҳижратнинг 50-йили вафот этдилар ва Бакийъ қабристонида дафн этилдилар.

Ушбу ҳадисда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Қунутни витр намозида ўқиганлари ривоят қилинмоқда.

Кўплаб саҳобалар ва фуқаҳолар жумҳури йил бўйи Витр намозида «Қунут» дуоси ўқилишини ихтиёр қилганлар.

Шофеъий мазҳаби ушбу ривоятда келган дуо сийғасини Бомдоддаги Қунутда ўқишни ихтиёр қилган.

Ҳанафий мазҳаби бўйича Витр намозида «Қунут» дуоси ўқилади. Витр намозининг учинчи ракатида кироатни тамом қилганидан сўнг намозни бошлашдагига ўхшатиб такбир айтиб, икки кўл кўтарилади. Сўнгра кўллар киндик остига қўйилади ва «Қунут»ни ўқиб кейин рукуъга кетилади.

Ҳанафий мазҳабида Витр намозидан ташқари мусибат тушганда қироатни ошкора қиладиган намозлардагина «Қунут» ўқилади. Бомдод намозида «Қунут» ўқиш мансук бўлган.

Имом Баззор, Табароний, Ибн Аби Шайба ва Таҳовийлар Ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бомдод намозида бир ой «Қунут» ўқиб сўнгра тарк қилдилар», дейилган.

Ҳанафий мазҳаби Витрда рукуъдан олдин «Қунут» ўқишга қуйидаги далилларни келтиришади:

1. Ҳазрати Умар, Али ибн Аби Толиб, Абдуллоҳ ибн Масъуд, Абдуллоҳ ибн Аббос, Убай ибн Каъблардан қилинган ривоятда:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Қунут»лари Витр рукуъдан олдин эди», дейилган.

2. Дора Қутний Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда:

«Витрда Қунутни қандоқ ўқишларига назар солиш учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан тунаб қолдим. Витрда рукуъдан аввал «Қунут» ўқидилар. Сўнгра онам Умму Абдга, бориб, у зотнинг аёллари билан тунаб қолинг, назар солинг-чи, Витрда қандоқ қилиб «Қунут» ўқир эканлар, дедим. Бас, келиб менга у зотнинг рукуъдан олдин «Қунут» ўқиганлари хабарини бердилар».

3. Юқорида зикр қилинган ҳасан ибн Али розияллоҳу анҳунинг ҳадислари ва бошқа кўплаб ҳадислар.

Ҳанафий ва Моликий мазҳаблари «Қунут»да ўқиладиган дуога ушбу далилни келтирадилар:

Имом Абу Довуд Холид ибн Аби Имрондан ривоят қилади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Музарнинг зиддига дуо қиладиганларида бирдан Жаброил келди ва У зотга, жим, деб ишора қилди. У зот жим бўлдилар. Бас, у:

«Эй, Мухаммад, албатта, Аллоҳ сени сўконғич қилиб ҳам, лаънатловчи қилиб ҳам юборгани йўқ. Албатта, сени оламларга раҳмат қилиб юборди. Сенга ишдан ҳеч бир нарса йўқдир», деди. Сўнгра «Қунут»ни ўргатди:

«Аллоҳумма иннаа настаъийнука ва настаҳдийка ва настағфирука ва натубу илайк. Ва нуъминубика ва натаваккалу алайк. Ва нусни алайкал хойра куллаҳ. Нашкурука ва лаа накфурук. Ва нахлаъу ва натруку ман яфжурук. Аллоҳумма ийяка наъбуду ва лака нусолли ва насжуду ва илайка насъа ва наҳфиду. Ва наржу раҳматака ва наша азабака. Инна азабака бил куффаари мулҳиқ».

Дуонинг маъноси:

«Эй, бор худоё, албатта, биз Сендан ёрдам сўраймиз, сендан ҳидоят сўраймиз, сенга истиғфор айтамиз ва сенга тавба қиламиз. Ва сенга иймон келтирамиз ва сенга таваккал қиламиз. Ва сенга шукр келтирамиз, куфр келтирмаймиз. Ким сенга фожирлик қилса, уни ажратамиз ва тарк қиламиз. Эй, бор худоё, сенгагина ибодат қиламиз, сенгагина намоз ўқиймиз ва сажда қиламиз, Сенгагина интиламиз ва шошиламиз. Ва Сенинг раҳматингни умид қиламиз ва азобингдан қўрқамиз. Албатта, Сенинг ҳақ азобинг кофирларга етгувчидир».

Саҳобаи киромлар ушбу дуога иттифоқ қилганлар, бу дуо ҳазрати Умар ва у кишининг ўғиллари Абдуллоҳ ибн Умарнинг дуолари сифатида ҳам машҳур бўлган.

الدعاء قبل السلام

САЛОМДАН ОЛДИНГИ ДУО

526- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ρ يَدْعُو اللَّهَ

إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا
وَالْمَمَاتِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ.

زَادَ فِي رِوَايَةٍ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ، فَقَالَ لَهُ
قَائِلٌ: مَا أَكْثَرَ مَا تَسْتَعِيدُ مِنَ الْمَغْرَمِ فَقَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا غَرِمَ حَدَّثَ
فَكَذَبَ وَوَعَدَ فَأَخْلَفَ. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

526. Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам (намозда)

дуо қилиб:

«Эй бор Худоё, албатта, мен Сендан қабр азобидан,
дўзах азобидан, тириклик ва ўлим фитнасидан, Масих
Дажжолнинг фитнасидан паноҳ тилайман», дер
эдилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Эй бор Худоё, албатта, мен Сендан гуноҳдан ва
қарздан паноҳ тилайман». Бас, у зотга бир одам:

«Бунча ҳам қарздан кўп паноҳ сўрайсиз?!» деди.

«Агар киши қарз олса, гапирса, ёлғон гапиради,
ваъда берса, хилоф қилади», дедилар».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу дуони Пайғамбаримиз соллаллоҳу
алайҳи васаллам намозда ўқиганларини бошқа бир
ривоятда ҳам таъкидланган экан.

Ушбу ҳадисдан олинadиган фойидалар:

1. Намозда ушбу дуони қилиш.
2. Қабр азоби ҳақлиги ва ундан паноҳ сўраб, Аллоҳга
ёлвориб туриш кераклиги.
3. Дўзах азобидан ҳам паноҳ тилаб дуо қилиб туриш
кераклиги.
4. Тириклик ва ўлим фитнасидан паноҳ сўраб, Аллоҳга

ёлвориб туришлик.

Тириклик фитнаси кўпроқ молу дунёда, бола-чакада, ўлим фитнаси жон таслим қилишда ва қабрда бўлади.

5. Масих Дажжолнинг фитнасидан паноҳ тилаб туриш. Бу масала баёни бундан кейин келади.

6. Аллоҳ таолога гуноҳ қилишдан сақлашини сўраб дуо қилиш.

7. Қарздор бўлиб қолишдан паноҳ сўраб дуо қилиш.

527- عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ τ أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ ρ : عَلَّمَنِي

دُعَاءً أَدْعُو بِهِ فِي صَلَاتِي قَالَ: قُلِ اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا
كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الدُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاعْفِرْ لِي مَعْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي
إِنَّكَ أَنْتَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا أَلْبَدَاوُدَ.

527. *Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«У киши Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васалламга, менга дуо ўргатиб қўйинг, намозимда дуо қилурман, деганларида у зот:

«Эй, бор Худоё, албатта, мен ўзимга ўзим кўп зулм қилдим. Гуноҳларни Сендан бошқа мағфират қилмас. Бас, мени Ўз хузурингдаги мағфират ила мағфират қилгин. Ва мени раҳмат қилгин, албатта, Сенинг Ўзинг ўта мағфиратли ва ўта раҳмдил зотсан», деб айт» деган эканлар.

Бешовларидан фақат Абу Довуд ривоят қилмаган.

Шарҳ: Аввал ҳадиснинг ровийи Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу Ислом оламида машҳур бўлиб, эркаклардан биринчи бўлиб Исломни қабул қилгандирлар. Ислом оламидаги халифаларнинг

биринчиси ва жаннатга киришликка башорат берилган ўн нафар жаннатийларнинг ҳам биринчисидирлар.

Ислом уммати бу зотни Сиддиқ (ростгўй) деб билади.

Исро кечасида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Масжид ул-Ақсога бориб келдим, деганларида мушриклар, ҳатто, баъзи бир мусулмонлар ҳам бу сўзга ишонмаган эдилар. Мушриклар Абу Бакрга келиб:

«Дўстинг шу кеча Масжид ул-Ақсога бориб келдим деяпти, шуни ҳам рост дерсан?» дейишди.

Шунда Абу Бакр:

«Мен унга, бундан узоқроқ жой – осмондан ваҳий келишига ишондим-у, бунга ишонмасмидим?!», деб жавоб бердилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мен кимни Исломга чақирган бўлсам, ҳаммаларида бир тўхташ бўлди. Фақат Абу Бакрда бундай бўлмади. У мени ҳамма нарасада рост деди», деб марҳамат қилдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этганларида қанчадан-қанча қабилалар Муртад бўлишди. ҳатто Умар ибн Хаттобдек улуғ саҳоба ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этганларини инкор этиб, қиличларини яланғочлаб, кимки, Пайғамбар ўлди деса, унинг ўзини ўлдираман, деб туриб олдилар.

Абу Бакр розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларидан чиққач, мусулмонларга қарата шундай хутба қилдилар:

«Кимки, Аллоҳга ибодат қилса, У ўлмас тирик зотдир. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам бир расулдир. Ундан олдин ҳам пайғамбарлар ўтди. Агар Пайғамбар ўлса, Исломдан қайтиб кетасизларми? Кимки орқасига қайтиб кетса, Аллоҳга ҳеч бир нарасада зарар беролмас. Аллоҳ шукр қилган бандаларини тезда мукофотлаяжак».

Абу Бакр розияллоҳу анҳу ҳаммаси бўлиб 142 та ҳадис ривоят қилганлар. ҳижратнинг 13-йилида вафот қилганлар.

Бу ҳадисдан дуо қилиб қўйишни сўрашни ва ўша дуонинг матнини ўрганмоқдамиз.

528- عَنْ عَلِيٍّ τ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ρ يَقُولُ بَيْنَ الشَّهْدِ

وَالْتَسْلِيمِ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا
أَعْلَنْتُ وَمَا أَسْرَفْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ
لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيُّ.

528. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ташаххуд билан саломнинг орасида қуйидагиларни айтар эдилар:

«Эй бор Худоё, менинг олдин қилганимни, кейин қилганимни, махфий қилганимни, ошкора қилганимни ва ортиқча қилганимни ва Сенинг Ўзинг мендан яхши билганингни мағфират қилгин. Сенинг Ўзинг олдинга ўтказувчи ва Сенинг Ўзинг ортга сурувчисан. Сендан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Дуо ташаххуддан кейин, саломдан олдин ўқилиши.
2. Намозда ушбу маънода дуо қилишнинг яхшилиги.

529- عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَدْرِعِ τ قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ρ

الْمَسْجِدَ فَإِذَا هُوَ بِرَجُلٍ قَدْ قَضَى صَلَاتَهُ وَهُوَ يَتَشَهَّدُ وَيَقُولُ اللَّهُمَّ
إِنِّي أَسْأَلُكَ يَا اللَّهُ الْأَحَدَ الصَّمَدَ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ
كُفُوًا أَحَدٌ أَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي إِنَّكَ أَنْتَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ قَالَ فَقَالَ قَدْ

عُفِرَ لَهُ قَدْ عُفِرَ لَهُ ثَلَاثًا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

529. *Михжан ибн ал-Адраъ розияллоху анхудан ривоят қилинади:*

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам масжидга кириб бирдан намозни тугатиб, ташаххуд ўқиётган ва:

«Эй бор Худоё. Эй биру бору туғмаган ва туғилмаган ва Унга ҳеч бири тенг бўлмаган Зот, албатта, мен Сендан гуноҳларимни мағфират қилмоғингни сўрайман, деб қилаётган кишини кўрдилар ва:

«Батаҳқиқ, у мағфират қилинди», деб уч марта айтдилар».

Абу Довуд ва Насайй ривоят қилганлар.

Шарҳ: Аввало ушбу ҳадиси шарифнинг ровийси Михжан ибн ал-Адраъ розияллоху анху билан яқиндан танишиб олайлик:

Михжан ибн ал-Адраъ Асламий ал-Маданий, моҳир чавандозлардан. Мадинада истикомат қилдилар. Кейин Басрага кўчиб ўтдилар ва ана шу ердаги масжиднинг атрофини девор билан ўраб чиқдилар.

Бу зот узок умр кўрдилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан бешта ҳадис ривоят қилганлар.

Бу зотдан ҳанзала ибн Али ал-Асламий, Ружо ибн Аби Ружо, Абдуллоҳ ибн Шақийқ ва бошқалар ривоят қилишди. У киши ривоят қилган ҳадисларни учта «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган.

Михжан ибн ал-Адраъ ҳижратнинг 60 йили Муовиянинг халифалик даврида вафот этдилар.

Ушбу ҳадисдан олинadиган фойдалар:

1. Дуонинг ташаххуддан кейин ўқиши.
2. Киши ўз кўнглидаги дуони қилиши мумкинлиги.
3. Намознинг охиридаги дуо мақбул экани.

4. Башоратли ва муҳим гапни уч марта қайтариб айтиш яхшилиги.

ХУЛОСА

Намозда дуо ташаххуд ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга саловотдан кейин бўлиши ҳаммага маълум. Ушбу ўрганган ва бошқа ўрганмаган ҳадисларимиздан маълум бўладики, муайян бир дуони ўқиш мажбурий эмас. Шунинг учун ҳам турли диёрларда турли дуоларни ўқишга одатланилган.

Ҳанафий мазҳабида маъсур, аввалгилардан асар сифатида ривоят қилинган дуо, афзал дейилади. Шунингдек, дуо умумий бўлгани яхши, чунки ижобат бўлиши осон, дейилади. Ана ўша дуолардан бири машҳур «Аллоҳумма мағфирлана вали валидайна...» дуосидир.

Ҳанафий мазҳаби бўйича, «Эй Худоё, менга ризқ бергин, ёки мени фалончига уйлантиргин», каби одамларнинг гапига ўхшаш нарсалар намозда айтилиши жоиз эмас. Бошқа мазҳаблар жоиз, дейишади.

Ҳанафий уламолардан баъзилари намознинг суннатларини эллик бир дона деб санаб чиққанлар;

1. Такбири таҳрима вақтида қўлни кўтариш.

Эркак киши кулоқларининг юмшоқ жойигача, аёллар елкаларигача кўтаришади.

2. Панжаларни бир-бирига ёпиштирмай ва ёзиб юбормай ўз ҳолича қолдириш.

3. Муқтадий такбири таҳримийни имомдан сўнг бевосита қилиши.

4. Эр киши чап қўлини киндик остига қўйиб ўнг қўлини чап қўли устига қўймоғи. Аёл киши икки қўлини кўксига қўймоғи.

5. Сано дуосини ўқиш.

6. Қироат учун ичида «аъзу биллаҳи»ни айтиш.

7. «Бисмиллаҳи»ни ичида айтиш.
8. Ичида омин айтиш.
9. Рукуъдан қайтганда «Роббана лакал ҳамду»ни айтиш.
10. Сано, аъзуз биллаҳи, омин ва бисмиллаҳларни ичида айтиш.
11. Такбири таҳримани бошлаш ва тугатишда мўътадил ҳолда туриб бошни эгмаслик.
12. Имом такбир, самияллоҳу лиман ҳамидаҳу ва саломларни овоз чиқариб айтмоғи.
13. Қиёмда турганда икки оёғининг орасини тўрт энлик миқдорида очиш.
14. Фотиҳадан кейин ўқиладиган сурани Бомдод ва Пешин намозларида тиволи муфассалдан, Аср ва Хуфтонда авсати муфассалдан ва Шомда қисордан бўлмоғи.
15. Биринчи ракатнинг қироати узун бўлмоғи.
16. Рукуъ ва сужудга такбир айтиш.
17. Рукуъ ва сужудда тасбиҳ айтиш.
18. Рукуъ ҳолида икки тиззани қўл билан ушлаб туриш.
19. Эр киши рукуъ ҳолида панжаларини кериши. Аёллар ундоқ қилмайдилар.
20. Рукуъда белини тўғри тутиш.
21. Рукуъда боши билан орқасини бир савияда тутиш.
22. Рукуъдан қайтганда ғоз ҳолга келиш.
23. Саждадан қайтганда ғоз ҳолга келиш.
24. Саждага кетаётганда аввал икки тиззани, кейин икки қўлни ва сўнгра пешонани қўйиш ҳамда тураётганда аксинча бўлиши.
25. Саждада қўллар елка баробарида бўлиб, бошни икки кафтлар орасига қўйилиши.
26. Эр киши саждада қорнини икки сонидан, чиғаноқларини биқинидан ва билакларини ердан узоқда тутиши.

27. Аёл киши саждада қорнини икки сонига теккизмоғи.

28. Икки сажда орасида ўтириш. (Тўғриси бу иш вожиб).

29. Икки сажда орасида ва ташахҳудда ўтирганда икки қўлни икки сон устига қўйиш.

30. Икки сажда орасида ва ташахҳудда ўтирганда эр киши чап оёғи устига ўтириб, ўнг оёғини тик қилиб панжаларини қиблага қаратмоғи.

31. Икки сажда орасида ва ташахҳудда ўтирганда аёл киши икки думбаси ила ўтириб, оёқларини жуфтлаб ён томонга чиқариб олиши.

32. «Ишораи саббоба» қилиш.

33. Икки ракатдан кейинги ракатларда «Фотиҳа»ни кироат қилиш.

34. Қаъдаи охирда Пайғамбар алайҳиссаломга саловот айтиш.

35. Набий алайҳиссаломга саловот айтгандан кейин Қуръон ва суннатдагига ўхшаш лафзлар ила дуо қилиш.

36. Салом бераётганда ўнг ва чапга қараш.

37. Имом салом берганда ортидаги намозхонларни, ҳафаза фаришталарни ва аҳли солиҳ жинларни ният қилиши.

38. Муқтадий ўз саломи ила имомга алиқни ва қавм ҳамда ҳафаза фаришталарни ва аҳли солиҳ жинларни ният қилиши.

39. Якка намозхон саломида фаришталарни ният қилиши.

40. Иккинчи саломида овозни биринчисидан биров пасайтириши.

41. Муқтадийнинг саломи имомнинг саломидан бевосита кейин бўлиши.

42. Саломни ўнгдан бошлаш.

43. Намозга кейин қўшилган одам имомнинг иккинчи

саломини кутиб туриб, саждаи сахв йўқлигига ишонч ҳосил қилганидан кейин намозни давом эттириш учун турмоғи.

Ҳанафий мазҳаби уламолари наздида намознинг куйидаги одоблари мавжуд;

1. Такбири таҳримий вақтида эр киши қўлларини енгидан чиқармоқлиги.

2. Қиёмда саждагоҳга, рукуъда икки оёқ учига, саждада бурун учига, ўтирганда юракка ва салом бераётганда елкаларга қараб туриш.

3. Эснаганда оғзини юммоқ. Агар унга қодир бўлмаса, енги билан тўсмоқ.

4. Иложи борича йўтални қайтармоқ.

5. Иқоматда «ҳайя алассолах»ни айтганда намозга турмоқ.

Албатта, бу каби нарсалар ҳисобида бир оз фарқлар бўлиши турган гап.

حكم من لم يستطع القيام والقراءة

ТИК ТУРИШГА ВА ҚИРОАТГА ҚОДИР БЎЛМАГАН ОДАМНИНГ ҲУКМИ

530- عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ   τ   قَالَ: كَانَتْ لِي بَوَاسِيرُ

فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ ρ عَنْ الصَّلَاةِ فَقَالَ: صَلِّ قَائِمًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا
فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا مُسْلِمًا.

530. Имрон ибн ҳусойн розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Менинг бавосири бор эди. Бас, Набий соллаллоҳу

алайҳи васалламдан намоз ҳақида сўрадим.

У зот:

«Тик туриб ўқи. Агар қодир бўлмасанг, ўтириб ўқи. Агар қодир бўлмасанг, ёнбошлаб ўқи», дедилар».

Бешовларидан фақат Муслим ривоят қилмаган.

Шарҳ: Бавосир инсон мақъадида бўладиган машхур касаллик.

Имрон ибн ҳусойн розияллоҳу анҳу бавосир касали бор одам намозини қандоқ қилиб ўқиши ҳақида сўраган бўлсалар ҳам, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам умумий жавоб бердилар. Бунинг ичига оғир касалликлар ҳам кириб кетди. Саволда беморлиги туфайли одам тик тура олмаса, намоз ўқиши қандоқ бўлади, чунки, намозда тик туриш фарз-ку, деган маъно бор.

Жавобдан эса намозда тик турмоқ қодир бўлган киши учун фарз, деган маъно чиқади.

Ушбу ҳадисдан олинadиган фойдалар:

1. Намозга таъсир қилиши мумкин бўлган нарсаларнинг ҳукмини биладиган кишидан сўраб олиш лозимлиги.

2. Муайян нарсанинг ҳукми сўралса, умумий жавоб бериш мумкинлиги.

3. Намозни тик туриб ўқишга қодир бўлмаган одам ўтириб ўқиши жоизлиги. Иложи бўлса намозда ўтирганга ўхшаб чўккалаб ўтирган яхши. Бўлмаса қодир бўлганича ўтиради.

4. Намозни ўтириб ўқишга ҳам қодир бўлмаса, ётиб ўқиш зарурлиги.

5. Намознинг энг аҳамиятли ибодат эканлиги, уни тарк қилишга узр йўқлиги.

531- عَنْ ابْنِ أَبِي أَوْفَى ٢ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ٣ فَقَالَ:

إِنِّي لَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَخُذَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئًا فَعَلَّمَنِي مَا يُجْزِيْنِي مِنْهُ فَقَالَ:

قُلْ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا اللَّهُ فَمَا لِي؟ قَالَ: قُلِ اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي وَارْزُقْنِي وَعَافِنِي وَاهْدِنِي فَلَمَّا قَامَ قَالَ هَكَذَا بِيَدِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَمَّا هَذَا فَقَدْ مَلَأَ يَدَيْهِ مِنَ الْخَيْرِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

531. *Ибн Абу Авфо розияллоху анхудан ривоят қилинади:*

«Бир киши Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Мен Қуръондан ҳеч нарсани (ёд) олишга қодир бўла олмаяпман, менга кифоя қиладиган нарсани ўргатиб қўйинг», деди. У зот:

«Субҳаналлоҳи, валҳамду лиллаҳи ва ла илаҳа иллаллоху, валлоху акбар ва ла ҳавла ва ла қуввата илла биллаҳил алиййил азийм», дегин, дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, бу Аллоҳ учун, мен учун-чи?» деди.

«Аллоҳуммарҳамни варзукни ваъафини ваҳдини», дегин, дедилар.

У ўрнидан тураётиб, қўли билан мана бундоқ қилди.

Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам:

«Аммо, мана бу икки қўлини яхшиликка тўлдириб олди», дедилар».

Абу Довуд ва Насайй ривоят қилган.

Шарҳ: Аввало ҳадиснинг ровийи Абдуллоҳ ибн Абу Авфо розияллоху анху билан танишиб олайлик:

Абдуллоҳ ибн Абу Авфо розияллоху анхунинг куниялари Абу Муовиядир. Бу зот ҳудайбия сулҳи, Ризвон

байъати, хайбар ғазоти ва бундан бошқа маъракаларда иштирок этдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этгунларича Мадинада яшадилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вафотларидан кейин Куфага кўчиб ўтиб, ана шу ерда истиқомат қилдилар.

Бу зот Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ривоят қилган ҳадисларини, Исмоил ибн Абу Холид, Абдулмалик ибн Умайр, Саома ибн Кухайл, Шайбий, Абу Исҳок, Шайбонийлар ривоят қилишди.

Абдуллоҳ ибн Абу Авфо розияллоҳу анҳу ҳижратнинг 86-йили Куфада вафот топдилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, бу Аллоҳ учун, мен учун-чи?» дегани, бу ўргатган нарсангиз Аллоҳнинг зикридан иборат, мен ўзим учун сўрайдиган нарсам қани дегани.

«У ўрнидан тураётиб, қўли билан мана бундоқ қилди» дегани, икки қўлини кўтариб ҳар бир калимани айтганда бир панжасини юмди ва охирида ҳаммасини жамлаб, ёдлаб олдим, деган ишорани қилди.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Умуман Қуръон ёдлашга қодир бўлмаган одамдан ҳам намоз соқит бўлмаслиги.

2. Қуръон ёдлашга қодир бўлмаган одам намозни қандоқ адо қилиш йўлини ахтариши зарурлиги.

3. Қуръондан керагича ёд олгунга қадар бошқа зикрни айтиб намоз ўқиб туриш лозимлиги. Умуман ёд ола билмаса, доимо ўша зикрни айтиш.

4. Намозда қилинадиган зикрни Аллоҳ учун ва банда учун қисмлари бўлиши.

5. Қуръон ёдлай ололмай намозда унинг ўрнига бошқа зикр айтган одам ҳам яхшиликка эришиши.

ҳанафий мазҳабида Фотиҳа сурасини ўқишдан ожиз одам уни ёдлаб олгунга қадар ўз тилида маъносини ўқиб турса ҳам жоиз, дейилган.

يُكْمَلُ نَقْصُ الْفَرَضِ مِنَ التَّطَوُّعِ

ФАРЗ НУҚСОНИ НАФЛДАН ТЎЛДИРИЛАДИ

532- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ النَّاسُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ أَعْمَالِهِمُ الصَّلَاةُ يَقُولُ رَبُّنَا عَزَّ وَجَلَّ لِمَلَأْنَاهُ: - وَهُوَ أَعْلَمُ - انْظُرُوا فِي صَلَاةِ عَبْدِي أَمَّهَا أَمْ نَقَصَهَا، فَإِنْ كَانَتْ تَامَةً كُتِبَتْ لَهُ تَامَةً وَإِنْ كَانَ انْتَقَصَ مِنْهَا شَيْئًا قَالَ انْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِي مِنْ تَطَوُّعٍ؟ فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ قَالَ أَتَمُّوا لِعَبْدِي فَرِيضَتَهُ مِنْ تَطَوُّعِهِ ثُمَّ الرَّكَاهُ مِثْلُ ذَلِكَ ثُمَّ تُؤْخَذُ الْأَعْمَالُ عَلَى حَسَبِ ذَلِكَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ. وَلَفْظُهُ: إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عَمَلِهِ صَلَاتُهُ، فَإِنْ صَلَحَتْ فَقَدْ أَفْلَحَ وَأَنْجَحَ وَإِنْ فَسَدَتْ فَقَدْ خَابَ وَخَسِرَ، فَإِنْ انْتَقَصَ مِنْ فَرِيضَتِهِ شَيْءٌ قَالَ الرَّبُّ عَزَّ وَجَلَّ أَتَمُّوا فَرِيضَتَهُ مِنْ تَطَوُّعِهِ.

532. Абу Хурайра розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайхи васаллам:

«Одамларнинг қиёмат куни энг аввал ҳисоб-китоб қилинадиган амаллари намоздир. Роббимиз азза ва жалла Ўзи билиб турса ҳам, фаришталарга:

«Бандамнинг намозига назар солинглар. Уни тугал қилдимикан ёки ноқис қилдимикан?» дейди. Бас, агар (намози) тугал бўлса, унга (намози) тугал, деб ёзилади.

Агар у (намоз)дан бирор нарса камайган бўлса, У зот:

«Назар солинглар, бандамнинг нафли бормикан?» дейди. Бас, агар нафли бўлса, бандамнинг нафл (намоз)идан фарзини тугал қилинглар», дейди.

Сўнгра закот ҳам шунга ўхшаш бўлади. Кейин ҳамма амаллар ана шунга ўхшатиб олинади», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Термизий келтирган лафзда:

«Албатта, банданинг қиёмат куни энг аввал ҳисоб-китоб қилинадиган амали намозидир. Агар у (намоз) яхши бўлса, батаҳқиқ, (банда) ютуққа эришади ва нажот топади. Агар у (намоз) фосид бўлса, батаҳқиқ, (банда) ноумид бўлади ва хусронга учрайди. Бас, агар унинг фарз намозидан бирор нарса кам қолса, Робб азза ва жалла: «Унинг фарзини нафлларидан тўлдириглар», дейди», дейилган».

Шарҳ: Қиёмат куни отанинг бола билан, боланинг ота билан, онанинг қиз билан, қизнинг она билан, эрнинг хотин билан, хотиннинг эр билан иши йўқ. ҳамма ўзи билан ўзи овора. ҳамма У куннинг даҳшатидан титрайди. ҳамма ўзининг нима бўлишидан хавфда бўлади. ҳамма ҳисоб-китобни кутади. Ана шу пайтда бандаларнинг бу дунёда қилган амалларининг ҳисоб-китоби бошланади. Дастлаб намознинг ҳисоб-китобидан бошланади:

Сенга намоз фарз бўлганидан бошлаб қанча намоз ўқидинг?

Қанча намозни қазо қилдинг?

Қанча намозни тўлиқ ўқидинг?

Қанчасини ўз вақтида ўқидинг ва ҳоказолар.

Мана шунинг ўзи намознинг қанчалар аҳамиятли эканини яққол кўрсатиб турибди.

Келинг, ушбу улуғ ҳадиси шарифдан чиқадиган фойдаларни бирма-бир ўрганайлик:

1. Қиёмат куни одамларни энг аввал ҳисоб-китоб қилинадиган амали намоздир.

2. Агар банда намозни бу дунёда ўз вақтида адо этган бўлса, у банда ютукқа эришади, нажот топади. Дўзах азобидан қутулиб, жаннатга киради.

3. Агар банда бу дунёда намозни ўқимаган ёки чала адо этган бўлса, шўри қурийди. У ўшал кунда ноумид бўлади, хусронга учраб дўзахнинг энг қаъридан жой олади.

4. Аллоҳ таоло Ўзи билиб туриб, фаришталарга:

«Бандамнинг намозига назар солинглар. Уни тугал қилдимикан ёки ноқис қилдимикан?» дейди.

Бу билан намозни тугал ўқиганларга иззат-хурмат кўрсатиш, қиёмат куни фаришталар ва бутун халойиқ олдида уларни шарафлаш бўлади. Шу билан бирга намоз ўқимаганлар ва намозни тўлиқ ўқимаганларни шарманда қилиш юзага чиқади. Улар ўша кунда ҳамманинг олдида шарманда бўлиб хору-зор бўладилар.

5. Фаришталар банданинг намозига назар соладилар, агар намози тугал бўлса, тугал, деб ёзиб қўядилар ва банданинг иши хурсандчиликка айланади.

6. Фаришталар назар солганда, агар намозидан бирор нарса кам бўлса, баъзиси ўқилмаган ёки камчилик билан ўқиган бўлса, унинг нафл намозидан олиниб, ўша камчилик тўлатилади.

7. Бунда нафл намознинг аҳамияти намоён бўлмоқда. Шунинг учун нафл намозни кўпроқ ўқиш керак.

8. Нафл намози йўқларнинг аҳволи чатоқ бўлиши.

9. Закотни тўлиқ ва ўз вақтида беришга тарғиб.

10. Закотнинг ками бўлса, қиёмат куни нафл садақалардан ўрни тўлдирилиши.

11. ҳамма фарз амаллардан камчилик бўлса, ўша амалларнинг нафлдан ўрни тўлғизилиши.

12. Нафл ибодатларга тарғиб.

Намозида камчилик бўлганларнинг ҳоли шу бўлса,

умуман намози йўқларнинг ҳоли нима бўлишини ақли бор одам ўзи билиб олаверади.

Иш бундоқ бўлганидан кейин, бир ракат фарз намозни ҳам қолдирмай ўз вақтида, яхшилаб ўқишимиз лозим. Бошқа вақтларда иложи борича кўпроқ нафл намоз ўқишга ҳаракат қилишимиз керак. Токи, қиёмат куни шарманда бўлмайлик. ҳисоб-китобимиз аввалидан яхши бошланишига муяссар бўлайлик. Намозимиз тугал чиқиб, ютуққа эришиб, нажот топиб, жаннатга кирайлик.

يكره في الصلاة أمور منها النظر إلى السماء والالتفات

НАМОЗДА МАКРУҲ ИШЛАР

ОСМОНГА НАЗАР СОЛИШ ВА АЛАНГЛАШ

533- عَنْ أَنَسٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَرْفَعُونَ أَبْصَارَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ فِي صَلَاتِهِمْ! فَاشْتَدَّ قَوْلُهُ فِي ذَلِكَ حَتَّى قَالَ: لَيَنْتَهَنَّ عَنْ ذَلِكَ أَوْ لَيُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ. وَلَفْظُ مُسْلِمٍ: لَيَنْتَهَيَنَّ أَقْوَامٌ يَرْفَعُونَ أَبْصَارَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ فِي الصَّلَاةِ أَوْ لَا تَرْجِعَ إِلَيْهِمْ.

533. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қавмларга нима бўлганки, намозда кўзларини осмонга қараб кўтарадилар!» дедилар.

Сўнгра бу ҳақда сўзлари шиддатли бўлди ва:
«Ёки, албатта, бу ишдан тўхтайдилар ёки кўзлари олинур», дедилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Муслим келтирган лафзда:

«Ёки қавмлар намозда кўзларини осмонга кўтаришдан, албатта, тўхтайдилар ёки бўлмаса, кўзлари уларга қайтмайди», дейилган.

Шарҳ: Намоз вақтида осмонга қараш намознинг хузуъини бузади, намозхоннинг хаёлини олиб қочади. Шунинг учун бу ишдан қаттиқ равишда наҳий қилинмоқда. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг, агар намозда осмонга қарашни тўхтатмасалар, кўзлари кўр қилинади, деган маънодаги гаплари қаттиқ таҳдидир.

Шунинг учун ҳам баъзи уламолар бу ишни, ҳаром, деганлар. Зоҳирий мазҳабнинг машҳур кишиларидан Ибн ҳазм, ким бу ишни қилса, намози ботил бўлади, деган. Лекин машҳури бу иш макруҳдир. Ушбу ҳадисга амал қилиб, намоз пайтида осмонга қарамаслик лозим.

534 – عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ
عَنِ الْإِلْتِفَاتِ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ: هُوَ اخْتِلَاسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ
صَلَاةِ الْعَبْدِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

534. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан намозда аланглаш ҳақида сўрадим. У зот:

«У киссавурликдир. Шайтон банданинг намозидан уриб қолур», дедилар».

Бухорий, Насайй ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисда намоз ўқиётган одамнинг

аланглаб ҳар томонларга қараши ажойиб ўхшатишла баён қилинмоқда.

Дарҳақиқат, намоз ўқиётган банда кўзини бошқа томонга бурган ҳамон ҳаёли қочади, намозининг хушуъи нуқсонга учрайди, савоби кетади. Ўша аланглаган онининг савобини шайтон худди киссани ургандек, зудлик билан уриб олган бўлади. Шунинг учун намозхон инсон киёмда турганида кўзини саждагоҳдан, рукуъга борганида оёғи учидан, саждада бурнидан ва ўтирганда кўкси аралаш саббоба бармоғидан узмай туриши керак бўлади.

وَهُمَا: لَا يَزَالُ اللَّهُ مُقْبِلًا عَلَى الْعَبْدِ وَهُوَ فِي صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ، فَإِذَا التَّفَتَ انْصَرَفَ عَنْهُ.

Бошқа бир ривоятда:

«Аллоҳ таоло намоздаги бандага модомики у алангламаса, қараб туради. Бас, қачонки алангласа, ундан юз ўгиради», дейилган.

Шарҳ: Қаранг, намозда алангламаслик қанчалик аҳамиятли экан. Намоз ўқиётган банда намозини хушуъ-хузуъ билан ўқиса, алангламаса, Аллоҳ унга назар солиб қараб турар экан. Қачон банда, ўзи эътиборсизлик қилиб юзини Аллоҳдан бошқа томонга буриб, алангласа, Аллоҳ ҳам ундан юз ўгирар экан.

Шунинг учун намоз ўқиётганимизда Аллоҳ таолонинг ўзимизга назар солиб турганини ҳис қилмоғимиз, ўша назарга лойиқ бўлишга уринмоғимиз лозим.

535- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَلْحَظُ فِي الصَّلَاةِ يَمِينًا وَشِمَالًا وَلَا يَلْوِي عُنُقَهُ خَلْفَ ظَهْرِهِ.

535. *Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади:*

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам намозда ўнгга ва чапга кўз солар эдилар, аммо бўйинларини орқаларига бурмас эдилар».

Шарҳ: Яъни, ҳожат бўлса, кўз қирини ташлар эдилар. Аммо юзларини қимирлатмас эдилар.

536- عَنْ أَنَسٍ τ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ: يَا بُنَيَّ إِنَّاكَ وَالْإِثْفَاتِ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّهُ هَلَكَتُ، فَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ فَفِي التَّطَوُّعِ لَا فِي الْفَرِيضَةِ. رَوَاهُمَا التِّرْمِذِيُّ.

536. *Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам у кишига:

«Эй, болагина, намозда аланглашдан сақлангин. Албатта, у ҳалокатдир. Агар, ҳеч имкони бўлмаса, нафлда майли, аммо фарзда эмас», дедилар».

Икки ҳадисни Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан аланглаш нафл намозда бироз енгил саналса ҳам, фарзда мутлақо мумкин эмаслигини тушуниб оламиз.

537- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ρ صَلَّى فِي حَمِيصَةٍ لَهَا أَعْلَامٌ فَقَالَ: شَغَلَنِي أَعْلَامُ هَذِهِ اذْهَبُوا بِهَا إِلَى أَبِي جَهْمٍ وَأُتُونِي بِأَنْبِجَانِيَّتِهِ. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

537. *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:*

«Набий соллalloҳу алайҳи васаллам аломатлари

бор хомийсада намоз ўқидилар ва:

«Бунинг белгилари мени машғул қилиб қўйди. Уни Абу Жаҳмга олиб бориб беринглар ва менга унинг анбижонийятини олиб келинглар», дедилар».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: «Хомийса» рангли ва аломатли ёпинчикқа ўхшаш кийим.

«Абу Жаҳм» розияллоҳу анҳу машҳур саҳобийлардан бўлиб Омир ибн ҳузайфа ал-Қурашийдир. У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга хомийсани ҳадя қилган эди.

«Анбижонийяти» бир хил рангдаги қалин, ёпинчикқа ўхшаш кийим.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Биров берган ҳадяни олиш ва унда намоз ўқиш жоизлиги.

2. Жойнамоз турли рангли, нақшли ва аломатли бўлса, намоз вақтида намозхонни машғул қилиб қўйиши. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бу иш содир бўлгандан кейин, бошқалар ҳақида гапириб ўтирмаса ҳам бўлади.

3. Биров берган ҳадяни агар у хафа бўлмаслигини билинса, ўзига қайтариб юбориб, ўрнига бошқасини сўраш мумкинлиги.

4. Жойнамоз бир хил рангда, содда бўлиши кераклиги.

538- وَعَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ لَعَلَّهُ يَذْهَبُ يَسْتَعْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

3538. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон бирингиз намозда мудраб қолса, то ундан уйқу кетгунча ухлаб олсин. Бас, бирингиз мудраган холида намоз ўқиса, эҳтимолки, истиғфор айтаман, деб ўзини сўкиб юборади», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шариф мудроқ босиб турган одам намоз ўқиши макруҳлигига далилдир.

Мудроқ босиб, уйқуси келган одам учун энг маъқул иш уйқудир. Ушбу ҳадиси шарифда айтилганидек, намоз ўқиғувчи гуноҳини кечирилишини сўрайман деб, уйқусираб ўзини сўкиб дуо қилиб юбориши ҳам ҳеч гап эмас. Шунинг учун ҳам эҳтиёт бўлиш керак.

ومنها البصاق والاختصار ومسح الحصى والإشارة باليد

**ТУПУРИШ, ҚЎЛИНИ БЕЛИГА ТИРАШ, ТОШЛАРНИ
ТЎҒРИЛАШ ВА ҚЎЛ БИЛАН ИШОРА ҚИЛИШ**

539- عَنْ أَنَسٍ رَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ فِي

الصَّلَاةِ فَإِنَّمَا يُنَاجِي رَبَّهُ فَلَا يَبْزُقَنَّ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَا عَنْ يَمِينِهِ وَلَكِنْ عَنْ شِمَالِهِ تَحْتَ قَدَمِهِ.

539. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон бирингиз намозда бўлса, у ўз Роббиси ила муножот қиладур. Бас, олд тарафига асло тупурмасин, ўнг тарафига ҳам, лекин чап томонига, қадамининг остига», дедилар».

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифнинг аввалида намознинг қандай улуғ ибодат эканлиги оддий ва равшан иборалар

ила васф қилинмоқда.

«Қачон бирингиз намозда бўлса, у ўз Роббиси ила муножот қиладур».

ҳа, намоз ҳар бир банданинг Аллоҳ таоло билан ёлғиз қолиб муножот қилиши, роз айтиши, сирли суҳбат қилишидир. Намоз Аллоҳ таоло томонидан бандага бутун дарди-ҳасратларини тўкиб солиш, дилдаги тилақларини сўраб олиш учун берилган энг қулай ва энг улуғ фурсатдир.

Банда ўзига ўхшаган бошқа бир банда билан ёлғиз қолиб, унинг қабулида бўлса, ўзини ўнглаб, рўбарў бўлишга ҳаракат қилади. Ўша уни қабул қилган кишига нисбатан беодоблик содир этмасликка уринади. Бас, шундоқ экан Роббил оламийн ҳузурида бўлганда, ўзини яратган Холиқи, унга ризқ берган Розики, унинг барча ишларининг тадбирини қилиб турувчи Мудаббири ва Тарбиячиси Аллоҳ таолога ила муножот айтганда, албатта, ўзини юксак одоб ила тутиши керак. Модомики, банда намозда Роббиси ила муножот қилар экан:

«Бас, олд тарафига асло тупурмасин, ўнг тарафига ҳам, лекин чап томонига, қадамининг остига».

Намозхон инсон рўбарўсига қараб тупурса, Аллоҳга қараб тупурган бўлади. Ўнг томонига тупурса яхшилик, ҳалол-пок нарсалар учун ажратилган томонига тупурган бўлади. Ноилож тупуриши керак бўлса, чап томонига оёқ остига бўлиши керак. Чунки бу каби нарсаларга чап томон ажратилган.

Албатта, бу маъно ўша давр воқеълигидан келиб чиқиб айтилган. У пайтлар қуруқ ерда намоз ўқиларди. Масжидларга, ҳатто Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг масжидларига ҳам жойнамоз тўшалмаган эди. Одамлар эндигина Исломга кирган, кўпгина одоб-ахлоқларни ҳам ўзлаштириб улгурмаган эдилар.

Албатта, чап оёқнинг остига тупуриш бугунги кунги

масжидларимизга ва намоз ўқийдиган жойларимизга тўғри келмайди.

540- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ قَالَ: نَهَى النَّبِيُّ ρ أَنْ يُصَلِّيَ الرَّجُلُ مُخْتَصِرًا. رَوَاهُمَا الْخُمْسَةُ.

540. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қўлни белга тираб намоз ўқишдан қайтардилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Қўлни белга тираб туриш мутакаббирлик аломатидир. Намоз эса банда ўзини энг хор тутиши лозим бўлган мақом. Ўз Роббиси ҳузурида гуноҳлари кечирилиши ва сўровлари берилишини хоҳлаган банда тавозуъ ила, ўзини хокисор олиб туриши лозим.

541- عَنْ أَبِي ذَرٍّ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَلَا يَمْسَحْ الْخِصْيَ فَإِنَّ الرَّحْمَةَ تُوَجِّهُهُ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

541. Абу Зарр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон бирингиз намозда турса, тошларни тўғриламасин. Чунки раҳмат унга юзма-юз турган бўлади», дедилар».

«Сунан» эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ерда гап сажда қиладиган жойдаги майда тошлар ҳақида бормоқда. Агар у тошлар сажда қилишга ҳалақит бермаса, тегмаслик керак. Агар ҳалақит берса, бир марта ҳаракат билан текислаб олса жоиз. Майда тошлардан бошқа саждагоҳда бўлиши мумкин нарсаларнинг ҳукми ҳам шу.

Намозхон саждагоҳидаги нарсаларни намозда туриб тўғрилаш билан яхши иш қилган бўлмайди. Аввало, бу ҳаракати билан намозининг хушувига путур етади. Қолаверса, ҳадиси шарифда айтилганидек:

«Чунки раҳмат унга юзма-юз турган бўлади».

Намозда туриб саждагоҳидаги нарсани супуриб ташлаган одам, гўёки, намоз туфайли ўзига тушиб турган Аллоҳнинг раҳматини супуриб ташлаган бўлади. Шунинг учун намоз ўқишдан олдин жойни яхшилаб тайёрлаб олиш керак.

542- عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ ط قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
فَكُنَّا إِذَا سَلَّمْنَا قُلْنَا بِأَيْدِينَا السَّلَامُ عَلَيْكُمْ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ فَنَظَرَ إِلَيْنَا
رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: مَا شَأْنُكُمْ تُشِيرُونَ بِأَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ
شُمْسٍ؟ إِذَا سَلَّمَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَلَفَّتْ إِلَى صَاحِبِهِ وَلَا يُومِئْ بِيَدِهِ. رَوَاهُ
مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

542. Жобир ибн Самурата розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан намоз ўқидим. Бас, қачон салом берсак, қўлларимиз билан, ас-салому алайкум, ас-салому алайкум, дер (ишора қилар) эдик. Шунда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизга назар солдилар-да:

«Сизларга нима бўлди? Қўлларингиз ила худди отнинг қимирлаб турган думига ўхшатиб ишора қияпсизлар? Қачон бирингиз салом берса, шеригига бурилиб қарасин, қўли билан ишора қилмасин», дедилар».

Муслим ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда намозни аста-секин турли ортиқча гап-сўз ва ҳаракатлардан холи қилиб бориш жараёнидан бир кўриниш васф қилинмоқда. Бошқа ҳадислардан билганимиздек, намоз янги фарз бўлганида одамлар унда баъзи гапларни гапиришаверар, ҳаракатларни қилишаверар эдилар. Бу аста-секин бартараф этилди.

Жобир ибн Самурата розияллоҳу анҳу қилаётган бу ривоятда баён қилинишича намозда салом берилганда ўнг ва чап томонга қўл билан салом ишорасини ҳам қилишар эканлар. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ишни ман қилибдилар.

Уламоларимиз ушбу ҳадиси шарифдан ўта зарур бўлмаса, намозда қўл билан бирор ишора қилиш макруҳ экани ҳақидаги ҳукмни олишган.

ومنها صلاة بحضرة الطعام ومع مدافعة الحدث

ТАОМ ҲОЗИР БЎЛГАНДА ВА ҲОЖАТ ҚИСТАБ ТУРГАНДА НАМОЗ ЎҚИШ

543- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِذَا وُضِعَ

الْعِشَاءُ وَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَأَبْدَءُوا بِالْعِشَاءِ.

وَفِي رِوَايَةٍ: إِذَا قُدِّمَ الْعِشَاءُ فَأَبْدَءُوا بِهِ قَبْلَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ وَلَا

تَعْجَلُوا عَنْ عِشَائِكُمْ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

543. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон кечки таом қўйилсаю ва намозга иқомат

айтилса, кечки таомдан бошланглар», дедилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Қачон кечки таом тақдим қилинса, шом намозидан олдин ундан бошланглар. Кечки овқатингизга шошилманглар», дейилган.

Икки Шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Намоз билан таом бир вақтда тўғри келиб қолса-ю намознинг вақти бемалол бўлса, олдин таом тановул қилишдан бошланади. Чунки инсондаги таомга бўлган эҳтиёж намозига путур етказиши мумкин. Намозда ҳам таом хаёлига келиб, намоз ўқигандек бўлмайди. Намозни зеҳн ва фикр холи бўлганда ўқиш керак.

Шунингдек, таомга ўхшаш кишининг хаёлини олиб қочадиган бошқа эҳтиёжлар бўлса, аввал уларни қондириб олиб, кейин хотиржам равишда, кўнгилни бир жойга қўйиб намоз ўқишни бошлаш керак.

544- وَعَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ : لَا صَلَاةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلَا هُوَ يُدَافِعُهُ الْأَخْبَثَانِ.

544. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Таом ҳозир бўлганда намоз йўқ. Уни икки томондаги чиқинди қистаб турганда ҳам», дедилар».

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинadиган фойдалар:

1. Таом ҳозир бўлганда намозни кейинга суриш. Албатта, намознинг вақти чиқиб кетгунча таом еб ўтирилмайди.

2. Заҳар танг қилиб турган одам ҳам намоз ўқимасин.

3. Қазои ҳожати қистаб турган одам ҳам намозини кейин ўқисин.

4. Қорни дам бўлиб, ел қистаб турган одам ҳам намоз ўқимасин. Бундай ҳолларда бўшаниб олиб, янги таҳорат

қилиб, кейин хотиржам намоз ўқилади.

545- وَسُئِلَ أَنَسٌ عَنِ الثُّومِ فَقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ أَكَلَ مِنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ فَلَا يَغْتَرِبْنَا وَلَا يُصَلِّيَ مَعَنَا. رَوَاهُمَا مُسْلِمٌ.

545. Анас розияллоху анҳудан саримсоқ пиёз ҳақида сўралди. Бас, у киши:

«Расулulloх соллalloху алайҳи васаллам:

«Ким ушбу экиндан еса, бизга яқин келмасин ва биз билан намоз ўқимасин», деганлар», деди».

Икки ҳадисни Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ерда гап саримсоқ пиёзни хом ҳолида ейиш тўғрисида бормоқда. Уни хом еган одамдан ноқулай ҳид чиқиб туриши ҳаммага маълум. Киши саримсоқни хом еб олиб, масжидга борса, ўзидаги ноҳуш ҳид ила ҳаммага озор беради. Шу боисдан Набий соллalloху алайҳи васаллам ушбу ҳадисни айтганлар.

Бинобарин, саримсоқ пиёздан бошқа нарса туфайли, ундан озор ҳосил ҳам бўлса у нарса ҳам ман қилинган бўлади. Мусулмон киши масжидга озода, хушбўй бўлиб бориши керак.

ومنها كف الشعر والإسبال

СОЧНИ ЙИҒИШТИРИШ ВА КИЙИМНИ ЕРГА СУДРАШ

546- مَرَّ أَبُو رَافِعٍ مَوْلَى النَّبِيِّ ﷺ عَلَى الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ وَهُوَ يُصَلِّي وَقَدْ غَرَزَ ضَنْفَرُهُ فِي قَفَاهُ فَحَلَّهَا أَبُو رَافِعٍ فَالْتَفَتَ

الْحَسَنُ إِلَيْهِ مُغْضَبًا فَقَالَ: أَقْبِلْ عَلَى صَلَاتِكَ وَلَا تَغْضَبْ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ذَلِكَ كِفْلُ الشَّيْطَانِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

546. Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг озод қилган қуллари Абу Рофеъ тик туриб намоз ўқиётган ҳасан ибн Али алайҳимо саломуларнинг ёнидан ўтди. У (ҳасан) соч ўримини орқасига турмаклаб олган эди. Абу Рофеъ ечиб юборди. Бас, ҳасан унга ғазаб ила назар қилди. У бўлса:

«Намозингни ўқи. ўзаб қилма. Мен Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг:

«Бу шайтоннинг тўқимидир», деганларини эшитганман», деди».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Инсон намоз ўқиганида, сажда қилганида, унинг барча аъзолари, бутун вужуди ҳатто кийимлари ҳам иштирок этиши керак. Агар эркак киши сочини қайтариб турмаклаб олса, ўша ҳолатга футур етади. Шунинг учун бу иш макруҳ ҳисобланади.

547- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؓ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى عَنِ السِّدْلِ فِي الصَّلَاةِ وَأَنَّ يُعْطِيَ الرَّجُلُ فَاهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

547. Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам намозда кийимни осилтиришдан ва одам оғзини тўсишидан наҳий қилдилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳолатлар кўпроқ Арабистон шароити ва у ердаги халқларнинг одатларидан келиб чиққан. Маълумки, уларда эркаклар ҳам узун кийим киядилар. Нафақат узун

кийим киядилар, балки кийимини узун қилиш ила фахрланар эдилар.

Шунингдек, арабларда салласининг бир тарафи ила оғзини бекитиб юриш одати ҳам бор эди.

Ислом дини кибру ҳавога боғлиқ ҳамма нарсаларни ман қилганидек, кийимни фахр, кибру ҳаво билан судраб юришни ҳам ман қилди. Намоздан ташқарида ман бўлган нарса, намозда ман бўлиши турган гап. Шунингдек, киши намозда оғзини бирор мато билан тўсиб олиши ҳам макруҳдир.

548- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ جَلَّ ذِكْرُهُ لَا يَقْبَلُ صَلَاةَ رَجُلٍ مُسْبِلٍ إِبْرَأَةَ.

548. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, Аллоҳ жалла зикруҳу изорини судраган одамнинг намозини қабул қилмайди», дедилар».

Шарҳ: «Изор» иссиқ ўлкаларга хос кийим бўлиб, тананинг киндигидан паст томонига тутилиб олинадиган узун матодан иборат бўлади. Изорни судраб юриш ҳам арабларда кибру ҳавонинг бир тури бўлган.

Бир куни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам изорини осилтириб, ерга судраб намоз ўқиётган бир одамни кўриб қоладилар. Шунда унга «бор, таҳорат қилиб кел», дейдилар. У бориб таҳорат қилиб келади. Кейин яна унга, бор, таҳорат қилиб кел, дейдилар. У яна бориб таҳорат қилиб келади. Ана шунда бир одам:

«Эй Аллоҳнинг Расули, уни таҳорат қилиб келишга икки марта амр қилдингиз?» дейди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шунда шу ҳадисни марҳамат қилганлар.

Демак, намозхон одам фахр, кибру ҳаво ила кийимини

осилтирмаслиги ва шунга ўхшаш бошқа ишларни қилмаслиги керак. Аксинча, ўзини хокисор тутган ҳолда намоз ўқиши лозим.

549- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ت عَنْ النَّبِيِّ ر قَالَ: مَنْ أَسْبَلَ إِزَارَهُ فِي صَلَاتِهِ خِيَلَاءَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ جَلَّ ذِكْرُهُ فِي حِلٍّ وَلَا حَرَامٍ . رَوَاهُمْ أَبُو دَاوُدَ.

549. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким намозда кибр ҳаво ила изорини осилтирса, бас у Аллоҳ жалла зикруҳу ҳузурида ҳалолда ҳам эмас, ҳаромда ҳам эмас», дедилар».

Икки ҳадисни Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: «Аллоҳ жалла зикруҳу ҳузурида ҳалолда ҳам эмас, ҳаромда ҳам эмас» деганлари Аллоҳнинг ҳузурида ҳеч қандай қадр-қиммати йўқ, деганларидир.

Ушбу ҳадисда намозда ман қилинган кийим осилтириш кибру ҳаво учун бўлгани очик лафз ила таъкидланмоқда.

Кибру ҳавони хоҳлаган мутакаббирни Аллоҳ таоло, у ўйлаган нарсанинг тескараси, қадр-қимматсизлик билан жазолаши турган гап экан.

Шунинг учун намоз пайтида инсоннинг ҳеч бир томонидан, ҳатто, кийимидан ҳам кибру ҳаво иси чиқмаслиги керак. Ўта хору зор бўлган ҳолда намоз ўқиш лозим.

ومنها التّأوُّب والتّشبيك والنّفخ

**ЭСНАШ, ПАНЖАЛАРИНИ ГИРРА ҚИЛИШ ВА
ПУФЛАШ**

550- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ قَالَ: التَّائِبُ فِي الصَّلَاةِ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَنَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَكْظَمْ مَا اسْتَطَاعَ . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَالبُخَارِيُّ فِي بَدْءِ الْخَلْقِ وَلَفْظُهُ: التَّائِبُ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَنَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيُرْدهُ مَا اسْتَطَاعَ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا قَالَ هَا ضَحِكَ الشَّيْطَانُ مِنْهُ.

550. Абу Хурайра розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Намозда эснаш шайтондандир. Қачон бирингиз эснаса, иложи борича қайтарсин», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Бухорий «Халқнинг боиланиши» бобида келтирган лафзида қўйидагича:

«Эснаш шайтондандир. Бас, бирингиз қачон эснаса, иложи борича қайтарсин. Чунки, агар, хоҳ, деса шайтон ундан кулади».

Шарҳ: Эснашни ҳамма халқлар ҳам яхши нарса, деб билмайдилар. Эснаш энг камида дангасалик аломатидир. Набий соллаллоху алайҳи васаллам эса, уни шайтондандир, демоқдалар. Шунинг учун уни доимо, айникса, намозда қайтаришимиз керак. Бўлар-бўлмасга эснайвериб, шайтон кулгисига қолмаслигимиз керак.

551- عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ τ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ قَالَ: إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَخْسَنَ وُضوءَهُ ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يُشَبِّكَنَّ بَيْنَ

أَصَابِعِهِ فَإِنَّهُ فِي صَلَاةٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ بِسَنَدٍ مُوْتَقٍ.

551. Каъб ибн Ужра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Қачон бирингиз яхшилаб таҳорат қилиб, сўнгра масжидни қасд қилиб чиқса панжаларини бир-бирига гирра қилмасин. Чунки у намоздадир», дедилар».

Термизий ва Абу Довуд ишончли санад ила ривоят қилганлар.

Шарҳ: Панжаларни бир-бирига алмаштириб гирра қилиш беҳуда иш бўлиб, ножиддийлик аломатидир. Шунинг учун Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам бу ишдан қайтармоқдалар. Мусулмон киши доимо жиддий бўлиб, беҳуда, бемаъни ишларга яқинлашмаслиги керак. ҳатто, ўшандоқ нарсага аломат бўладиган ишни ҳам қилмаслиги керак.

Мусулмон киши яхшилаб таҳорат қилиб масжид томон йўл олар экан, у ўта муҳим ва жиддий ишга кетаётган бўлади. Мўмин-мусулмон биродарлари билан, жамоат бўлиб Аллоҳ ила учрашиб, роз айтгани кетаётган кишига бекорчи, танбалларга ўхшаб кўлини гирра қилиш мутлақо тўғри ярашмайди. У масжидга кетаётгани учун ҳам намозда турган ҳисобланади.

Мусулмон киши қанчалар ҳам бахтли инсон. Яхшилаб таҳорат қилиб, масжид томон қадам босса ҳам худди намоз ўқиётганлар ҳисобига ўтади. Бориб намоз ўқиганда эса қанчалик даражага эришишини шундан билиб олаверинг!.

552- عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ : رَأَى النَّبِيُّ ﷺ غُلَامًا لَنَا يُقَالُ لَهُ

أَفْلَحُ إِذَا سَجَدَ نَفَخَ فَقَالَ: يَا أَفْلَحُ تَرَبُّبٌ وَجْهَكَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

552. Умму Салама розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бизнинг Афлах исмли ғуломимизни сажда қилаётиб (ерни) пуфлаётганини кўриб:

«Эй Афлах, юзингни тупроқ қилавер», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан саждагоҳ ёки бошқа жойлардаги чанг, тупроқ ёки шунга ўхшаш нарсаларни намоз ўқиётган одам пуфлаши макруҳлиги чиқади. Бунга ўхшаш ишларни намозни бошлашдан олдин яхшилаб ўрнига қўйиб олиш лозим. Ибодат қилаётган одам уни берилиб қилиши керак. Баъзи бир чанг ёки шунга ўхшаш нарсаларга эътибор бериши, уларни пуфлаш намозни берилмай ўқиётганлик аломатидир. Намозхон намоз туфайли бу дунёда пешонасини ёки юз-қўлини чанг қилса, у дунёнинг шармандалик чанг-ғуборидан холос бўлади.

ХУЛОСА

Ҳанафий уламолар барча далилларни чуқур ўрганиб чикиб намозда макруҳ ҳисобланадиган нарсаларни айтиб ўтганлар. Ўшалардан баъзиларини эслаб ўтамир;

1. Намознинг вожиб амалларидан бирортасини қасддан тарк қилиш макруҳи таҳримийдир.

2. Рукуъга бораётганда ва ундан қайтаётганда икки кўлни кўтариш.

3. Намознинг суннатларидан бирортасини қасддан тарк қилиш.

4. Иккинчи ракат қироатини биринчи ракат қироатидан узун қилиш.

5. Фарз намозда бир сурани бир ракатда такрор ўқиш.

6. Қуръондаги тартибга ҳилоф тартибда қироат қилиш.

7. Рукуъ ва саждада қироат қилиш.

8. Қўли билан кийим, бадан ва соқолни оз миқдорда ушлаб ҳаракат қилиш.

9. Панжаларини бир-бирининг орасига киритиш.

10. Қўлини белига қўйиш.

11. Кўзини юмиб олиш.

12. Беҳожат аланглаш.

13. Кўзини осмонга қаратиш.

14. Бир оёғини кўтариб туриш.

15. ҳожат қистаб турганда намоз ўқиш.

16. Туфлаш.

17. Эснаш.

18. Саломга ишора билан алик олиш.

19. Фарзнинг кейинги икки ракатида сура ёки оят кироат қилиш.

20. Сочни турмаклаб, енгни шимариб олиш.

21. Чўнқайгансимон ўтириш.

22. Билакларини ерга тираш.

23. Яхшиси бўла туриб ўта кўримсиз кийим билан намоз ўқиш.

24. Инсон ёки ҳайвоннинг расми бор кийим билан ўқиш.

25. Намозда туриб оят, сура ва тасбиҳларни қўл билан санаш.

26. Салласининг пешига сажда қилиш.

27. Ёниб турган оловга қараб намоз ўқиш.

28. Кийимни киймай елкасига ташлаб олиб ўқиш ва бошқалар.

الباب السادس في الرواتب

وفيه فصول ثلاثة

الفصل الأول في رواتب الفرائض

О Л Т И Н Ч И Б О Б

СУННАТ НАМОЗЛАР ҲАҚИДА

УЧ ФАСЛДАН ИБОРАТ

БИРИНЧИ ФАСЛ

ФАРЗ НАМОЗЛАРИНИНГ СУННАТЛАРИ

Бу намозларни нафл, татоввуъ, мандуб, ротиб намозлари ҳам дейилади. Бизда фарз намозларга тобеъларини суннат, бошқаларини нафл намоз, дейиш урф бўлиб кетган.

553- عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يُصَلِّيَ لِلَّهِ كُلَّ يَوْمٍ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً تَطَوُّعًا غَيْرَ فَرِيضَةٍ إِلَّا بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ أَوْ إِلَّا بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ قَالَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ: فَمَا بَرَحْتُ أُصَلِّيَهُنَّ بَعْدُ. رَوَاهُ الْخُمَسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

وَرَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ: أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ

الْمَغْرِبِ وَرُكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ وَرُكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ.

553. Умму ҳабийба розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Қайси бир мусулмон банда ҳар куни фарздан ташқари ўн икки ракат ихтиёрий намоз ўқиса, албатта, Аллоҳ унга жаннатда уй қуриб беради», дедилар.

Умму ҳабийба: «Шундан кейин уларни доимо ўқиб келмоқдаман», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Термизий: **«Пешиндан олдин тўрт ва кейин икки ракат, шомдан кейин икки ракат, хуфтондан кейин икки ракат, бомдоддан олдин икки ракат»ни зиёда қилган».**

Шарҳ: Ҳанафий мазҳаби ушбу ривоятни маҳкам ушлаб, ҳаётга яхшилаб татбиқ қилган мазҳабдир. Ушбу ҳадисда фарз намозларига тобеъ суннатларни қўймай ўқиб боришга қаттиқ тарғиб ва улкан ваъда бордир.

Бу ваъда бўйича, жаннатда ушбу намозлар учун мукофот тариқасида Аллоҳ таоло томонидан алоҳида уй қуриб берилиши таъкидланмоқда.

Фарз намозларга тобеъ суннат намозларини қўймай ўқиб боришга бундан ортиқ тарғиб бўлмаса керак. Шунинг учун ҳам Умму ҳабийба онамиз, ушбу ҳадисни эшитганларидан бошлаб, у намозларни асло қўймаганлар. Биз ҳам худди шундоқ қилишимиз керак.

Фарз намозларидан олдин ўқиладиган суннат намози ўзига хос равишда фарз намоздан олдин тайёрланиш вазифасини ҳам ўтайди. У намозни ўқиб, анча тайёрланиб олган намозхон учун фарз намозининг хушуъ-хузуъини жойига қўйиш осон бўлади.

Фарз намозларидан кейин ўқиладиган суннат намозлари эса, фарз намозда баъзи қусур ва камчиликлар

содир бўлса, ўрнини тўлдириш вазифасини ўтайди.

Шунинг учун ҳам шариатда бу намозларни «мукаммилот» – «тўлдирувчи намозлар» деб аталади.

راتبة الفجر

БОМДОДНИНГ СУННАТИ

554- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: رَكَعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَحْمَدُ . وَلَا يُبَيِّنُ دَاوُدَ وَأَحْمَدُ: لَا تَدْعُوهُمَا وَإِنْ طَرَدْتَكُمُ الْخَيْلُ.

554. Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Бомдоднинг икки ракати дунё ва ундаги нарсалардан яхшидир», дедилар».

Муслим, Аҳмад, Термизий ва Абу Довуд ривоят қил ган.

Абу Довуд ва Аҳмад:

«Агар сизни отликлар қувиб турса ҳам иккисини қўйманглар»ни зиёда қилган».

Шарҳ: Ушбу ҳадисда бомдоднинг икки ракат суннати ҳақида сўз бормоқда. У икки ракат намоз энг фазилатли вақтда ўқилади. Унинг савоби ниҳоятда улкандир. Агар Бомдоддаги икки ракат суннат намознинг савобини бу дунёнинг ўлчови билан ўлчайдиган бўлсак, дунёнинг ҳаммасидан ва ундаги нарсаларнинг ҳаммасидан ҳам яхшироқдир.

Демак, ҳар куни саҳар туриб, яхшилаб таҳорат қилиб икки ракат Бомдод суннатини ўқиган одам дунёдаги энг кўп савоб олган киши бўлар экан.

Намозхонлар ўзларидаги бу фазлни англаб етишлари лозим.

Бомдоднинг суннати ўқиш қанчалар зарур эканини Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Агар сизни отликлар қувиб турса ҳам иккисини қўйманглар», деган сўзларидан тушуниб олсак бўлаверади. Яъни, душман бостириб келиб турса ҳам Бомдоднинг икки ракат суннати тарк қилманг, деганлари.

555- وَعَنْهَا قَالَتْ : لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى شَيْءٍ مِنَ النَّوَافِلِ أَشَدَّ مِنْهُ تَعَاهُداً عَلَى رُكْعَتِي الْفَجْرِ . رَوَاهُ الثَّلاثَةُ .

555. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам нафллардан ҳеч бирига Бомдоднинг икки ракатига аҳд қилганларидек шиддатли аҳд қилмаган эдилар».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Бомдоднинг икки ракат суннати бирон марта тарк қилганларини ҳеч ким билмайди. ҳатто, саҳобалар билан ғазотдан келаётиб ухлаб қолганларида ҳам, олдин икки ракат суннатни ўқиб олиб, кейин фарзнинг қазосини ўқиганлар.

Демак, сиз билан биз ҳам бу намозга қаттиқ эътибор беришимиз керак.

556- عَنْهَا قَالَتْ : كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُخَفِّفُ الرُّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ حَتَّىٰ إِنِّي لَأَقُولُ هَلْ قَرَأَ بِأَمِّ الْكِتَابِ . رَوَاهُ الثَّلاثَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ .

556. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Бомдод намозидан олдинги икки ракатни енгил ўқир эдилар. ҳаттоки, мен «Уммул китоб»ни ўқидиларми?» деб ўйлардим».

Учовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: «Уммул Китоб» – Фотиҳа сураси. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Бомдоднинг икки ракат суннатини жуда ҳам енгил ўқиганларини Оиша онамиз Фотиҳа сурасини ўқиганчалик, деб васф қилмоқдалар.

Бу шак эмас, балки тез ўқишни баён қилиш услуби, холос. Зотан, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бомдоднинг икки ракат суннатида нимани ўқишлари ўта маълум ва машҳур нарса.

557- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ قَرَأَ فِي رَكْعَتِي الْفَجْرِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيُّ.

557. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Бомдоднинг икки ракатида «Қул йа айюҳал кафирун» ва «Қул ҳуваллоҳ аҳад»ни ўқирдилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Уламолар жумҳури ушбу икки сурани Бомдоднинг суннатида зам қилиш мустаҳабдир, деганлар.

558- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ρ يَقْرَأُ فِي رَكْعَتِي الْفَجْرِ (قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا) وَالَّتِي فِي آلِ عِمْرَانَ

(تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ) رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.
وَلِلتَّرمِذِيِّ وَأَبِي دَاوُدَ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ رُكْعَتِي الْفَجْرِ فَلْيَضْطَجِعْ عَلَى
يَمِينِهِ.

558. Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Бомдоднинг икки ракатида «Кулу аманна биллаҳи ва ма унзила илайка» билан «Оли Имрон»даги: «Таъала ила калиматин соваин байнана ва байнакум»ни ўқир эдилар».

Муслим ва Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, гоҳида Пайғамбар алайҳиссалом ушбу икки оятни ҳам Бомдод суннатида зам қилганлар.

الرواتب المؤكدة

ТАЪКИДЛАНГАН СУННАТЛАР

559- عَنْ ابْنِ عُمَرَ r قَالَ: حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ r عَشْرَ رُكْعَاتٍ رُكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ وَرُكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا وَرُكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فِي بَيْتِهِ وَرُكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ فِي بَيْتِهِ وَرُكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ وَكَانَتْ سَاعَةً لَا يُدْخَلُ عَلَى النَّبِيِّ r فِيهَا.

559. Ибн Умар розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан ўн ракатни ёдлаб олдим: икки ракат пешиндан олдин, икки ракат ундан кейин. Икки ракат шомдан кейин,

уйларида. Икки ракат Хуфтондан кейин, уйларида. Икки ракат бомдод намозидан олдин. У соатда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига кирилмас эди».

Шарҳ: Шофеъий ва ҳанбалий мазҳаблари шу ривоятга амал қиладилар. Ундан суннат намозни уйда ўқиш афзал экани чиқади.

«У соатда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига кирилмас эди».

Чунки у зот бу пайтда ибодат ила машғул бўлур эдилар.

560- وَعَنْهُ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ قَبْلَ الظُّهْرِ سَجْدَتَيْنِ
وَبَعْدَهَا سَجْدَتَيْنِ وَبَعْدَ الْمَغْرِبِ سَجْدَتَيْنِ وَبَعْدَ الْعِشَاءِ سَجْدَتَيْنِ
وَبَعْدَ الْجُمُعَةِ سَجْدَتَيْنِ فَأَمَّا الْمَغْرِبُ وَالْعِشَاءُ وَالْجُمُعَةُ فَصَلَّيْتُ مَعَ
النَّبِيِّ ﷺ فِي بَيْتِهِ.

560. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан пешиндан олдин икки сажда, ундан кейин икки сажда, шомдан кейин икки сажда, Хуфтондан кейин икки сажда, жумадан кейин икки сажда ўқидим. Шом, хуфтон ва жума(суннати)ни Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга уйларида ўқидим».

Шарҳ: Ушбу ривоятда «ракат» сўзи ўрнига «сажда» сўзи ишлатилмоқда.

Демак, ўша вақтда ушбу истилоҳ ҳам ишлатилган. Жумадан кейин икки ракат суннат ўқишни Шофеъийлар шу ривоятдан олганлар. Бу ривоят ҳам олдингисини таъкидлаб келмоқда. Фақат бунда бомдод зикр қилинмаган. Афтидан ўша куни Ибн Умар ёки бомдодни

бошқа томонда ўқиганлар, ёки Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга ўқиш имконлари бўлмаган. Ёки аввалги ривоятда зикр қилинганидек:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига кира олмайдиган вақт» бўлгани учун кира олмаганлар.

561- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ لَا يَدْعُ
أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكَعَتَيْنِ قَبْلَ الْعَدَاةِ. رَوَى هَذِهِ الثَّلَاثَةُ الْأُصُولُ
الْحَمْسَةُ.

561. *Ошиа розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам пешиндан олдинги тўрт ракатни ва бомдоддаги икки ракатни ҳеч қўймас эдилар».

Ушбу уч ҳадисни Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу зикр қилинган намозлар таъкидланган суннат намозлардир. Фақат пешиндан олдинги суннатнинг сони икки хил. Икксини ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўқиганлар. Тўрт ракатлисини ҳанафийлар, икки ракатлисини бошқалар олганлар.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, таъкидланган суннат намозларига ҳанафий мазҳаби алоҳида эътибор билан қараган. Бунга Пайғамбар алайҳиссаломнинг суннатларидан ҳужжатлар келтирганлар.

У зот баъзи вақтларда суннат намознинг қазосини ўқиганлари ҳақида ривоятлар ҳам бор.

Шунингдек, сафарда юриб кетатуриб суннатни ўқиш имкони бўлмаса ўқимаса, майли. Аммо тўхтаб турганда ўқилади, деганлар.

الرواتب غير المؤكدة

ТАЪКИДЛАНМАГАН СУННАТЛАР

562- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُعَفَّلٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ لِمَنْ شَاءَ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

562. Абдуллоҳ ибн Муғаффал розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Икки азоннинг орасида намоз бор», деб икки марта айтдилар. Сўнгра учинчисида:

«Ким хоҳласа», дедилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдаги икки азондан мурод вақтли намозга айтиладиган азон ва иқоматдир. Иккисини кўшиб, икки азон, деб аташлик урф бўлган. Бундан ҳар бир азондан кейин ва иқоматдан олдин икки ракат кўшимча намоз ўқиб олиш яхшилиги келиб чиқади.

Аммо ўша амрдан кейин, ким хоҳласа, деб Пайгамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам томонларидан истисно қилиниши, бу ишни таъкид қилинмаган суннат намоз ҳолига айлантиргандир.

563- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الْمُزَنِيِّ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ صَلُّوا قَبْلَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ لِمَنْ شَاءَ كَرَاهِيَةً أَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ

سُنَّةٌ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

563. Абдуллоҳ ал-Музаний розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Шом намозидан олдин намоз ўқинглар, деб айтдилар, учинчи мартада одамлар уни суннат қилиб олишини ёқтирмай, ким хоҳласа, дедилар».

Бухорий ва Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: ҳадиси шарифнинг ровийи Абдуллоҳ ал-Музаний розияллоҳу анҳунинг тўлиқ исмлари Абдуллоҳ ибн Муъаффал ал-Музаний бўлиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир нечта ҳадислар ривоят қилди.

Бу кишидан Абдуллоҳ ибн Бурайда, Абу Муаммар, Абдулворис, ҳусайнул Муаллимлар ривоят қилишди. Бу зот ривоят қилган ҳадисларни уч «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган.

Абу Довуд қилган бошқа бир, ривоятда:

«Шомдан олдин икки ракат намоз ўқинглар», дейилган.

Бу юқоридаги ривоятни ўзига хос шарҳ қилади. Бу ҳадиснинг ҳукми ҳам худди олдинги ҳадисни ҳукмига ўхшаб, таъкидланмаган суннатга айланиб қолгандир.

ҳанбалий мазҳаби ҳақиқатан ушбу ҳадисни суннат қилиб олган, десак муболаға қилмаган бўламиз. Уларнинг бугунги кунги вакиллари доимий равишда Шомдан олдинги икки ракат намозни ўқишади. Шунинг учун ҳарами шарифга борган кишилар бу ҳолни кўриб хайрон бўлишлари керак эмас. Шофеъий мазҳабида бу намозни ўқиш ҳақида сўз борса ҳам уларнинг ўқишлари унча мулоҳаза қилинмайди.

Моликий мазҳаби эса вақт қисқалиги учун бу намозни ўқиш макрух, деганлар. Афтидан уларга ушбу ҳадис саҳиҳ

равишда етиб бормаган бўлса керак.

564- عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ حَافَظَ عَلَى أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَأَرْبَعٍ بَعْدَهَا حَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

564. Умму ҳабийба розияллоҳу анҳудан ривоят:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Пешиндан олдинги тўрт ракатни ва ундан кейинги тўрт ракатни муҳофаза қилса, Аллоҳ унга дўзах ўтини ҳаром қилади», дедилар».

Сунан эгалари ривоят қилган.

Шарҳ: Пешиндан кейин икки ракат суннат ўқиш таъкидланган қўшимча намозлар ичида ўтган эди. Энди таъкидланмаган қўшимча намозлар ичида унинг ўрнида тўрт ракат зикр қилинмоқда.

565- عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: رَحِمَ اللَّهُ امْرَأً صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ

565. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Асрдан олдин тўрт ракат намоз ўқиган одамни Аллоҳ раҳм қилсин», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам гап оҳангларининг ўзи бу намозни таъкидланмаган, қўшимча намоз эканини кўрсатиб турибди. Ким рағбат қилиб, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тавсиялари, асрдан олдинги тўрт ракат суннат, деб ният қилиб ўқиса,

савоб олади, Аллоҳ таоло унга раҳм қилади.

566- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ٥٦٦ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ فِيهَا يَنْهَنِّ بِسُوءٍ عَدَلَنَ لَهُ بِعِبَادَةِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً. وَفِي رِوَايَةٍ: مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ عِشْرِينَ رَكْعَةً بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ. رَوَاهُمَا التِّرْمِذِيُّ.

566. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Шомдан кейин олти ракат намоз ўқиб, уларнинг орасида ёмон гап гапирмаган бўлса, бу унинг учун ўн икки йиллик ибодатга тенг бўлади», дедилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Ким Шомдан кейин йигирма ракат намоз ўқиса, Аллоҳ унинг учун жаннатда бир уй бино қилур», дейилган.

Икки ҳадисни Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу намоз ҳақида бошқа ҳадислар ҳам келган. Уларда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари ва саҳобаи киромлар бу намозни ўқиганлари ҳақида сўз боради.

Бу намоз «ғафлат» номи билан машҳур бўлган намоздир. Чунки кўпчилик бу намозни ўқимай ғафлатда қолади. Ушбу ғафлат намози ҳам таъкидланмаган кўшимча намозлардан ҳисобланади. Ким суннатга амални ният қилиб, уни ихлос билан ўқиса, иншааллоҳ, қилинган ваъдаларга эришади.

الفصل الثاني في الوتر

ИККИНЧИ ФАСЛ

ВИТР ҲАҚИДА

Шарҳ: «Витр» сўзи луғатда «тоқ» маъносини англатади. Ушбу фаслда ўша намознинг ҳукми, фазли, ракатлари сони ва унга тегишли бошқа масалалар ҳақида сўз боради.

567- عَنْ عَلِيٍّ ت عَنْ النَّبِيِّ ر قَالَ: يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ أَوْثَرُوا فَإِنَّ اللَّهَ وَثَرٌ يُحِبُّ الْوَثَرَ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

567. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй аҳли Қуръон, витр намози ўқинг. Аллоҳ тоқдир, тоқни яхши кўрур», дедилар».

«Сунан» эгалари ривоят қилган.

Шарҳ: Аллоҳ тоқдир, дегани шериги йўқдир, жуфт эмасдир, маъносидандир. Шу маънода Аллоҳ таоло витр – (тоқ) намозни яхши кўрар экан.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг, мўмин-мусулмонларга «Эй аҳли Қуръон», деб мурожаат қилишлари, «Витр намозини ўқинг», деб амр қилишлари бу намознинг вожиб эканини, ўқимаса бўлмаслигини кўрсатади.

Ортидан «Аллоҳ тоқдир, тоқни яхши кўрур!» дейишлари ҳам шу маънони таъкидлайди.

Шунинг учун ҳанафий мазҳаби витр намозини вожиб, деган. Бошқа мазҳаблар эса вожиб эмас, деганлар. Аввал кўриб ўтганимиздек, ҳанафий мазҳабидан бошқа мазҳабларда фарз ва вожиб тушунчалари бир маънони, ҳанафий мазҳабидаги фарз маъносини англатади. Шунинг учун беш вақт намоз фарзлиги ҳақидаги далил ва

хужжатларни келтириб, уч мазҳаб вакиллари витрни ҳам вожиб, десак олти вақт намоз бўлиб қолади, деган фикрга борганлар.

Ханафийларда эса, фарз билан суннатнинг орасида вожиб борлиги ва витр намози ҳақидаги далиллар фарздан кучсиз, суннатдан кучли бўлгани учун вожиб, дейилган. Уларнинг битта далиллари ҳам ушбу ҳадисдир.

568- عَنْ خَارِجَةَ بْنِ خُذَافَةَ τ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ρ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ أَمَدَّكُمْ بِصَلَاةٍ وَهِيَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ وَهِيَ الْوِثْرُ فَجَعَلَهَا لَكُمْ فِيمَا بَيْنَ الْعِشَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

568. Хорижа ибн ҳузофа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бизнинг олдимизга чиқдилар ва:

«Албатта, Аллоҳ таоло сизларга бир намозни зиёда қилди. У сизлар учун қизғиш туялардан ҳам яхшидир. У ҳам бўлса, витрдир. У зот сизларга уни хуфтондан то тонг отгунча қилди», дедилар».

Абу Довуд, Термизий ва ал-Ҳоким ривоят қилди.

Шарҳ: Ўша пайтда қизғиш туялар арабларнинг энг обрўли моли мулки бўлган. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг,

«У сизлар учун қизғиш туялардан ҳам яхшидир», деганлари витр намози қанчалар фазлга эга эканига яна бир далилдир.

Шу билан бирга у ханафийларнинг бу намозни вожиб дейишларини қувватловчи кучли далилдир.

Ушбу ривоятдаги **«У зот сизларга уни хуфтондан то**

тонг отгунча қилди», деган жумладан витр намозининг аввалги ва охири вақтлари ҳам билинади.

569- عَنْ ابْنِ عُمَرَ τ عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ : اجْعَلُوا آخِرَ صَلَاتِكُمْ بِاللَّيْلِ وَتَرًا. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

569. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Кечасидаги охириги намозингизни витр қилинг-лар», дедилар».

Тўртовлари ривоят қилган.

Шарҳ: Шунинг учун ҳар бир мусулмон кечаси уйкуга ётишдан олдин витр намозини ўқиб ётишни, агар ухлаб қолишдан қўрқмаса, витрни кечаси туриб ўқишни йўлга қўймоғи керак.

570- عَنْ مَسْرُوقٍ τ قُلْتُ لِعَائِشَةَ : مَتَى كَانَ يُوتِرُ رَسُولُ اللَّهِ ρ قَالَتْ : كُلَّ ذَلِكَ قَدْ فَعَلَ أَوْتَرَ أَوَّلَ اللَّيْلِ وَوَسَطَهُ وَآخِرَهُ وَلَكِنْ انْتَهَى وَتَرُهُ حِينَ مَاتَ إِلَى السَّحَرِ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

570. Масруқ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Оишага, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон витр ўқир эдилар?» дедим.

«У зот ҳаммасини ҳам қилганлар: кечанинг аввалида ҳам, ўртасида ҳам, охирида ҳам витр ўқиганлар. Вафотларидан аввал у зотнинг витрлари саҳар яқин қолганда эди», деди».

Бешовлари ривоят қилган.

Шарҳ: Мана шу ривоятдан тоқати етган одам витрни тонг отишига оз қолганда ўқиса, афзаллиги келиб чиқади.

Токати етмаган одам хуфтондан кейин, қачон иложини қилса ўқиб олса бўлаверади.

571- عَنْ جَابِرٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ خَافَ أَنْ لَا يَقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ وَمَنْ طَمِعَ أَنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ فَإِنَّ صَلَاةَ آخِرِ اللَّيْلِ مَشْهُودَةٌ وَذَلِكَ أَفْضَلُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ.

571. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким кечанинг охирида тура олмасликдан қўркса, унинг аввалида Витр ўқисин. Албатта, тунги намоз шохид бўлингандир. Ўша афзалдир», дедилар.

Муслим ва Термизий ривоят қилган.

572- عَنْ أَبِي قَتَادَةَ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ قَالَ لِأَبِي بَكْرٍ: مَتَى تُوتِرُ قَالَ: أُوتِرُ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ وَقَالَ لِعُمَرَ: مَتَى تُوتِرُ قَالَ: أُوتِرُ آخِرَ اللَّيْلِ فَقَالَ لِأَبِي بَكْرٍ: أَخَذَ هَذَا بِالْحَزْمِ وَقَالَ لِعُمَرَ: أَخَذَ هَذَا بِالْقُوَّةِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

572. Абу Қатода розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Бакрга:

«Қачон витр ўқийсан?» дедилар. Кечанинг аввалида Витр «ўқийман», деди у. У зот Умарга: «Қачон Витр ўқийсан?» дедилар. «Кечанинг охирида витр ўқийман», деди у. Бас, у зот Абу Бакрга, бу эҳтиёт тарафини олибди, дедилар. Ва Умарга: бу қувват тарафини олибди, дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Ҳа, ким қувват тарафини оладиган бўлса,

кечанинг охирида витр ўқийди. Ким эҳтиёт тарафини оладиган бўлса кечанинг аввалида витр ўқийди.

بيان الوتر

ВИТРНИНГ БАЁНИ

573- عَنْ ابْنِ عُمَرَ ر عَنِ النَّبِيِّ ر قَالَ : صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى فَإِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَنْصَرِفَ فَارْكَعْ رَكْعَةً تُوتِرُ لَكَ مَا صَلَّيْتَ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ.

573. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Кечасининг намози икки ракат, икки ракатдир. Агар тугатишни хоҳласанг, бир ракат ила витр қил. У сенга ўқиган намозингни витр қилиб беради», дедилар».

Бешовлари ривоят қилган.

Шарҳ: Мана шу ривоят асосида Шофеъий мазҳаби витр намозини аввал икки ракат ўқиб салом бериб, кейин бир ракат ўқиш ҳолатида олган.

574- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ر قَالَ : الْوُتْرُ رَكْعَةٌ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالنَّسَائِيُّ وَأَحْمَدُ.

574. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Витр кечанинг охирида бир ракатдир», деганлар».

Муслим, Насаий ва Аҳмад ривоят қилган.

Шарҳ: Шофеъий мазҳаби ушбу ривоятни ҳужжат қилиб, витр намозини бир ракат қилиб олганлар. Шу билан бирга витр намози кечанинг охирида ўқилиши афзал экани келиб чиқмоқда.

575- عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: الْوِتْرُ حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتَرَ بِخَمْسٍ فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتَرَ بِثَلَاثٍ فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتَرَ بِوَاحِدَةٍ فَلْيَفْعَلْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

575. Абу Айюб ал-Ансорий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Витр ҳар бир мусулмон зиммасидаги ҳақдир. Ким беш ракатли витр қилмоқчи бўлса, қилсин. Ким уч ракатли витр қилмоқчи бўлса, қилсин. Ким бир ракатли витр қилмоқчи бўлса, қилсин», дедилар».

Абу Довуд ва Насаий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифдаги Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг **«Витр ҳар бир мусулмон зиммасидаги ҳақдир»** деганлари, вожиб, маъносидадир.

Шунинг учун ҳам ушбу ҳадиси шариф ҳанафий мазҳабининг энг кучли далилларида бири ҳисобланади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам витр ҳар бир мусулмон зиммасидаги ҳақ эканини таъкидлаш билан бирга уни неча ракат бўлишига кенг йўл очиб, бир, уч ёки беш ракат бўлиши мумкинлигини айтмоқдалар. Шулардан бир ракатини Шофеъий мазҳаби, уч ракатини ҳанафий мазҳаби олган.

وَفِي رِوَايَةٍ: الْوُتْرُ حَقٌّ فَمَنْ شَاءَ أَوتَرَ بِسَبْعٍ وَمَنْ شَاءَ أَوتَرَ بِخَمْسٍ
وَمَنْ شَاءَ أَوتَرَ بِثَلَاثٍ وَمَنْ شَاءَ أَوتَرَ بِوَاحِدَةٍ.

«Бошқа бир ривоятда:

«Витр ҳақдир. Бас, ким хоҳласа, етти ракатли витр қилсин, ким хоҳласа, беш ракатли витр қилсин, ким хоҳласа, уч ракатли витр қилсин, ким хоҳласа, бир ракатли витр қилсин», дейилган.

Шарҳ: Бу ривоятни аввалгисидан фарқи, витр намозини етти ракатли бўлиши ҳам мумкинлигидир.

576- عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُوتِرُ
بِثَلَاثٍ عَشْرَةَ رَكْعَةً فَلَمَّا كَبِرَ وَضَعَفَ أَوتَرَ بِسَبْعٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ
وَالنَّسَائِيُّ.

576. Умму Салама розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўн уч ракатли витр қилар эдилар. Ёшлари катта бўлиб заифлашганларида, етти ракатли витр қилдилар».

Термизий ва Насай ривоят қилган.

Шарҳ: Бошқа ривоятларда баён қилинишича, ушбу ўн уч ракат ичида бомдоднинг икки ракат суннати ҳам бор. Унда витр ўн бир ракатли бўлиб қолади. Ушбу адад бу борада маълум ва машҳурдир.

577- عَنْ طَلْقِ بْنِ عَلِيٍّ τ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:

لَا وَتَرَانِ فِي لَيْلَةٍ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

577. Толқ ибн Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Бир кечада икки витр бўлмас, деганларини эшитдим».

Сунан эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, бир кечада фақат бир дона Витр намози ўқиш лозим. ҳанафий мазҳаби витр намози вақти хуфтон намози вақтидир, деганлар. Шу билан бирга, аввалги ўтган ҳадисларда ҳам айтилганидек, витр намози кишининг ётишдан олдин ўқийдиган намози бўлиши, агар кечаси туришга ишончи бўлмаса, ўқиб ётиш кераклиги таъкидланган.

القراءة في الوتر

ВИТРДАГИ ҚИРОАТ

578- عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ جُرَيْجٍ τ قَالَ: سَأَلْنَا عَائِشَةَ بِأَيِّ شَيْءٍ كَانَ يُوتَرُ رَسُولُ اللَّهِ ρ قَالَتْ: كَانَ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى بِسَبْحِ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى وَفِي الثَّانِيَةِ بِقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَفِي الثَّالِثَةِ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

578. Абдулазиз ибн Журайж розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Оишадан Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам

нима ила Витр ўқишларини сўрадик. У киши:

«Биринчи ракатда «Саббиҳисма Роббикал аъла»ни, иккинчи ракатда, «Қул йа айюҳал кофирун»ни, учинчи ракатда «Қул ҳуваллоҳу аҳад» ва «Муъаввазатайни»ни ўқир эдилар», деди».

«Сунан» эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бошқа ривоятлар учинчи ракатда фақат «Қул ҳуваллоҳу аҳад»нигина ўқишлари айтилган.

«Муъаввазатайни» – Фалак ва Ан-Нос сураларидир.

Ушбу ҳадисдан Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам нинг одатда кўпроқ уч ракат витр ўқиганлари очиқ-ойдин кўринмоқда.

وَرَأَى النَّسَائِيَّ وَأَبُو دَاوُدَ: وَكَانَ يَقُولُ إِذَا سَلَّمَ سُبْحَانَ الْمَلِكِ
الْقُدُّوسِ ثَلَاثًا وَيَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالثَّلَاثَةِ.

Насайй ва Абу Довуд:

«Салом берганларидан кейин «Субҳанал маликил қуддус»ини уч марта айтар ва учинчисида овозларини кўтарар эдилар» деган жумлани зиёда қилганлар.

Шарҳ: Бу ҳадисда витр намозини тамомлагандан кейинги айтиладиган дуо ҳақида сўз бормоқда.

579- سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا : أَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُسِرُّ
بِالْقِرَاءَةِ فِي الْوُتْرِ أَمْ يَجْهَرُ قَالَتْ : كُلَّ ذَلِكَ كَانَ يَفْعَلُ رُبَّمَا أَسْرَرُ وَرُبَّمَا
جَهَرَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

579. Ойша розияллоҳу анҳодан:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Витрда қироатни ошкора қилар эдиларми ёки махфийми?» деб

сўралди. У киши:

«Ўшанинг ҳаммасини ҳам қилар эдилар. Гоҳида махфий қилар, гоҳида ошкор қилар эдилар», дедилар».

Муслим ва Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: ҳадиснинг маъноси аниқ. Витрни таровех намозида ошкора ўқиш тарқалгани ҳаммамизга маълум.

580- عَنْ عَلِيٍّ ؓ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ فِي آخِرِ وَتَرِهِ
بَعْدَ السَّلَامِ مِنْهُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ
عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أَحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ
عَلَى نَفْسِكَ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

580. Али розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам Витрлари нинг охирида, салом берганларидан кейин:

«Аллоҳумма инни аъзуз биризока мин сахотика ва бимуъафайка мин уқубатика ва аъзуз бика минка. Ла ухси санаан алайка анта кама аснайта ала нафсика», дер эдилар».

«Сунан» эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Дуонинг маъноси:

«Эй бор Худоё, албатта, мен Сенинг розилигинг ила ғазабингдан, офиятинг ила уқубатингдан, паноҳ тиламайман. Сенга мақтовни санай олмайман. Сен Ўзинг Ўзингни қандоқ мақтасанг шундоқсан».

الفصل الثالث في الدعاء والذكر عقب الصلاة

УЧИНЧИ ФАСЛ

НАМОЗДАН КЕЙИНГИ ДУО ВА ЗИКР ҲАҚИДА

581- عَنْ ثَوْبَانَ ط قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا انْصَرَفَ مِنْ صَلَاتِهِ اسْتَعْفَرَ ثَلَاثًا وَقَالَ: اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ . وَفِي رِوَايَةٍ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا سَلَّمَ لَمْ يَقْعُدْ إِلَّا مِقْدَارَ مَا يَقُولُ: اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ الخ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

581. Савбон розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон намозларидан чиқсалар, уч марта истиғфор айтар ва «Аллоҳумма антассалам ва минкассалам табарокта йа залжалали вал икром», дер эдилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам салом берсалар «Аллоҳумма антассалам...»ни айтиш микдорича гина ўтирар эдилар», дейилган.

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Намозни ўқиб бўлиб, салом бергандан кейин кимирламай туриб уч марта «Астағфируллоҳ» дейиш ва «Аллоҳумма антассалом»ни охиригача ўқиш ҳозирда расм бўлган ва унга амал қилинади.

582- عَنْ زَيْدِ مَوْلَى النَّبِيِّ ﷺ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ اسْتَعْفَرَ اللَّهَ

الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَاتَّوْبُ إِلَيْهِ عُفِرَ لَهُ وَإِنْ كَانَ فَرَّ مِنْ
الرَّحْفِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَلَفْظُهُ: مَنْ اسْتَعْفَرَ اللَّهَ الْعَظِيمَ.

582. *Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мавлоси
Зайд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

**«Ким, астағфируллоҳаллази ла илаҳа илла хувал
хайюл қайюм ва атубу илайҳи» деса, уни мағфират
қилинур, гарчи жангдан қочган бўлса ҳам», дедилар».**

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилган.

Термизийнинг лафзиди:

«Ким улуғ Аллоҳга истиғфор айтса», дейилган.

Шарҳ: ҳадиси шарифнинг ровийи Зайд ибн ҳориса
розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Зайд ибн ҳориса ибн Шурахбил ал-Калбий, куниялари
Абу Усома, Зайд жоҳилият даврида, ўғирланиб, сотилади.
Кейин Зайдни Хадича онамиз сотиб олиб, Расулуллоҳ
соллаллоҳу алайҳи васалламга турмушга чиққанларида уни
у зотга ҳадя қиладилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу куллари
Зайд ибн ҳорисани озод қилиб, ўғил қилиб оладилар ва
аммаларининг кизлари Зайнаб бинти Жаҳшга уйлантириб
қўядилар. Қачонки, Зайд Зайнабни талоқ қилганларидан
кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайдни
чўрилари Умму Айманга уйлантириб қўядилар. Бу
хотинларидан Усома ибн Зайд туғиладилар.

Зайд ибн ҳориса аввалгилардан бўлиб Исломга
кирадилар. Бадр, Уҳуд, хандақ, Хайбар жангларида
иштирок этдилар. Бадр жангидаги мусулмонлар ғалабаси
хабарини Мадинага олиб келган зот, шу киши эдилар.
Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаммаси бўлиб,
бу кишини еттита сариййа (қўшин)га амир қилиб
тайинлаганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари ичида ёлғиз Зайд ибн ҳорисанинг исмигина, Қуръонда зикр қилингандир.

Бир куни Зайднинг оталари билан амакилари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига ўғилларини сўраб келишганда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ихтиёрни Зайднинг ўзига ташлайдилар. Зайд эса улар билан кетишга рози бўлмайди ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларида қолишни ихтиёрга эгади.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ана шу ерда ҳозир бўлганларга қарата:

«Эй инсонлар, гувоҳ бўлинглар, Зайд менинг ўғлим ва меросхўримдир», деб эълон қиладилар. Шунда Зайднинг оталари билан амакилари бу муҳаббатдан таъсирланиб, орқаларига қайтиб кетишади.

Зайд Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам жуда яхши кўрарганларидан саҳобалар бу кишини Зайд ибн Муҳаммад, деб аташар эди.

Зайд ибн ҳориса ҳижратнинг 8 йили, Шомдаги Муъта ғазотида 55 ёшларида шаҳид бўлдилар.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мавлоси дегани – озод қилинган қуллари маъносидадир. Зайд ибн ҳориса розияллоҳу анҳу жуда машҳур саҳобий бўлсалар ҳам фақат шу ҳадисни ривоят қилганлар, ҳолос.

Дуонинг маъноси: «Буюк Аллоҳга, Ундан ўзга ибодатга сазовор зот бўлмаган, тирик ва ўта қоим бўлган Аллоҳга истиғфор айтаман ва унга тавба қиламан».

583- عَنْ وَرَادٍ مَوْلَى الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ ط قَالَ: كَتَبَ الْمُغِيرَةُ

إِلَى مُعَاوِيَةَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ

قَدِيرُ اللَّهِ لَا مَانِعَ لِمَا أُعْطِيَتْ وَلَا مُعْطِيٍ لِمَا مَنَعَتْ وَلَا يَنْفَعُ دَا
الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيُّ.

583. Муғийра ибн Шўъба розияллоҳу анҳунинг мавлолари Варрод розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Муғийра Муовияга:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон намозларидан фориг бўлиб, салом берсалар:

«Ла илаҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ла шарийка лаҳу лаҳул мулку ва лаҳул ҳамду ва ҳува ала кулли шайъин қодийр. Аллоҳумма ла монеъа лима аътайта ва ла муътия лима манаъта ва ла янфаъу зал жадди минкал жадду», дер эканлар» деб хат ёзди».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиси шарифнинг ровийи Муғийра ибн Шўъба розияллоҳу анҳу билан танишиб олайлик:

Бу зотнинг тўлиқ исмлари Муғийра ибн Шўъба ибн Абу Омир ибн Масъуд ибн Муаттиб ибн Молик ибн Каъб ибн Амр ибн Саъд ибн Авф ибн Қайсдир.

Хандақ жанги бўлган йилда Исломга кирганлар. ҳудайбия сулҳида иштирок этганлар.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг халифалик давларида у киши Басрага волий қилиб тайинлаганлар. Сўнгра Куфага волий бўлганлар.

Ҳазрати Усмон замонларида волийликдан бўшаб, Ямома, Шом фатҳларида иштирок этдилар. Кейинчалик Ямрук ва Қодисия, Наҳованд жангларида қатнашдилар.

Муғийра ибн Шўъбадан саҳобалар Абу Амома Боҳилий, Масвар ибн Мухрама, Қуррату ал-Мазнийлар, фарзандлари Урва, ҳамза, Аққор, мавлолари Варрод, Масрук, Қайс ибн Абу ҳозим, Абу Воил ва бошқалар ҳадис ривоят қилганлар.

У зот биринчи бўлиб Басрада девон—мирзахона

ташқил қилган эдилар.

Муғйира ибн Шўъба ҳижратнинг 50 йилида Куфада вафот этдилар.

Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу халифалик вақтларида машҳур саҳобий Муғйира ибн Шўъба розияллоҳу анҳудан Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам намоздан фориғ бўлиб, салом берган кейин ўқийдиган дуолари ҳақида хабар беришни сўраганларида у киши шу ривоятда келтирилган маънодаги хатни ёзган эканлар.

Дуонинг маъноси: «Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ. Унинг Ўзи ёлғиздир, шериги йўқдир. Мулк Уникидир. ҳамд Уникидир. У ҳар бир нарсаса қодирдир. Эй, бор Худоё, Сен берган нарсани ман қилувчи йўқ. Сен ман қилган нарсани берувчи йўқ. Сендан бўлган иқобни қайтарувчи йўқ».

Кўпчилик кишилар ушбу набавий дуони ёдлаб олиб, ўқиб юрадилар. Билмаганлар ёдлаб олсалар, яхши бўлади.

584- عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ τ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ρ قَالَ: مُعَقَّبَاتٌ لَا يَحِيبُ قَائِلُهُنَّ أَوْ فَاعِلُهُنَّ ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَسْبِيحَةً وَثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَحْمِيدَةً وَأَرْبَعٌ وَثَلَاثُونَ تَكْبِيرَةً فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ.

584. Каъб ибн Ужра розияллоҳу анҳудан ривоят қилганлар:

«Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«(Намоз) ортидан келувчиларни айтувчилар ёки қилувчилар ноумид бўлмаслар. ҳар бир намоз ортидан ўттиз учта тасбиҳ, ўттиз учта ҳамд ва ўттиз тўртта такбир», дедилар».

Муслим ва Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисда келган ҳар бир намоз ортидан ўттиз уч марта «Субҳаналлоҳ», ўттиз уч марта «Алҳамдулиллаҳ», ўттиз тўрт марта «Аллоҳу акбар»ни зикр қилиш кейинги ривоятларда келадиган зикрлар ила уйғунлашиб амалда айтиладиган бўлган.

585- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ أَنَّ فُقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ ρ فَقَالُوا: ذَهَبَ أَهْلُ الدُّنْيَا بِالْذَرَاجَاتِ وَالنَّعِيمِ الْمُقِيمِ فَقَالَ : وَمَا ذَاكَ قَالُوا: يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ وَيَتَصَدَّقُونَ وَلَا نَتَصَدَّقُ وَيُعْتِقُونَ وَلَا نُعْتِقُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ : أَفَلَا أُعَلِّمُكُمْ شَيْئًا تَذْكُرُونَ بِهِ مَنْ سَبَقَكُمْ وَتَسِيْقُونَ بِهِ مَنْ بَعْدَكُمْ وَلَا يَكُونُ أَحَدٌ أَفْضَلَ مِنْكُمْ إِلَّا مَنْ صَنَعَ مِثْلَ مَا صَنَعْتُمْ قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: تُسَبِّحُونَ وَتُكَبِّرُونَ وَتَحْمَدُونَ ذُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ مَرَّةً قَالَ أَبُو صَالِحٍ: فَرَجَعَ فُقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ρ فَقَالُوا: سَمِعَ إِخْوَانُنَا أَهْلَ الْأَمْوَالِ بِمَا فَعَلْنَا فَفَعَلُوا مِثْلَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ : ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

585. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Фақир муҳожирлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи
васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Кўп молли кишилар даражотларни ва доимий
неъматни олиб кетдилар», дейишди. У зот:

«У нимадир?» дедилар. Улар:

«Биз намоз ўқиганимиздек, намоз ўқирлар. Биз рўза
тутганимиздек, рўза тутарлар. Улар садақа қилурлар.

Биз садақа қила олмасмиз. Улар қул озод қилурлар, биз озод қила олмасмиз», дедилар.

У зот:

«Сизни ўзингиздан олдингиларга етиб олишингиз, ўзингиздан кейингилардан ўтиб кетишингизга сабаб бўладиган, сиздан ҳеч ким афзал бўлмайдиган, фақат сиз қилганни қилсагина бўладиган нарсага далолат қилайми?» дедилар. Улар:

«Ҳа, эй Аллоҳнинг Расули», дейишди.

«Ҳар намоздан кейин ўттиз уч марта тасбиҳ, такбир ва ҳамд айтасиз», дедилар. Абу Солиҳ:

«Фақир муҳожирлар яна Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига қайтиб келиб:

«Аҳли мол биродарларимиз биз қилган нарсани эшитиб қолиб, ўшанга ўхшаш ишни қилдилар», дейишди.

Шунда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ул Аллоҳнинг фазлидир, хоҳлаган кишисига берур», дедилар».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисда мусулмонларнинг биринчи авлодига хос бир фазилат устида сўз бормокда. У ҳам бўлса, савоб иш қилишда бир-биридан ўтишга бўлган ҳаракат ва унга эришиш йўлларини излашдир.

Фақир-мискинликлари туфайли бой-бадавлатларга ўхшаб садақа қила олмай, қул озод қила олмай юрган муҳожир саҳобалар қандоқ қилиб кўпроқ ажру савобга эга бўлишлари мумкинлигини сўраб келишди. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни намоздан кейин зикр қилишга иршод қилдилар.

Келинг, ушбу ҳадиси шарифдан олинадиган фойдаларни бир бошдан кўриб чиқайлик:

1. Кўп савоб олаётган кишиларга ҳавас билан қараш мумкинлиги.

2. Биладиган кишилардан қандоқ қилиб савоб олиш мумкинлиги ҳақида сўраш мумкинлиги.

3. Садақа ва қул озод қилиш кўп ажр келтириши.

4. Ҳар намоздан кейин ўттиз уч марта «Субҳаналлоҳ», «Алҳамдулиллаҳ» ва «Аллоҳу акбар»ни зикр қилиш, кўп мол садақа қилиш ва қул озод этишдан ҳам кўпроқ савобга сабаб бўлиши.

5. Фақир муҳожирларнинг иложи борица кўпроқ савоб олишга интилишлари.

6. Исломда шукрли бой камбағалдан яхшилиги.

وَرَزَادُ أَبُو دَاوُدَ : وَتَحْتِمُهَا بِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

Абу Довуд:

«Ва уни, Ла илаҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ла шарийка лаҳу, лаҳул мулку ва лаҳул ҳамду ва ҳува ала кулли шайъин қодийр» билан тугатарсан» жумласини зиёда қилган.

Шарҳ: Зотан ҳозир ушбу мазкур икки ривоятдаги зикрни қўшиб қилиш йўлга қўйилган.

وَلَفْظُ التَّرمِذِيِّ قَوْلُوا: سُبْحَانَ اللَّهِ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَاللَّهُ أَكْبَرُ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَشْرَ مَرَّاتٍ.

Термизий лафзида:

«Ўттиз уч марта «Субҳаналлоҳ», ўттиз уч марта «Алҳамдулиллаҳ», ўттиз тўрт марта «Аллоҳу акбар» ва ўн марта «Ла илаҳа иллаллоҳу», денглар», дейилган.

وَلِمُسْلِمٍ: مَنْ سَبَّحَ اللَّهَ فِي ذُبُرٍ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَحَمَدَ اللَّهَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَكَبَّرَ اللَّهَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ فَتِلْكَ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ وَقَالَ تَمَامَ الْجَائِةِ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ غُفِرَتْ خَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ.

Муслим ривоятида эса:

«Ким хар намоздан кейин ўттиз уч марта Аллоҳга тасбиҳ айтса, ўттиз уч марта Аллоҳга ҳамд айтса, ўттиз уч марта «Аллоҳу акбар», деса ҳаммаси тўксон тўккиз бўлур, юзтанинг тамом бўлишига: «Ла илаҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ла шарийка лаҳу лаҳул мулку ва лаҳул ҳамду ва ҳува ала кулли шайъин қодийр»ни айтса, унинг гуноҳлари денгиз кўпиклари каби бўлса ҳам мағфират қилинур» дейилган.

Шарҳ: Имом Муслимнинг ривоятига аввал ёки охирида «Оятул Курсий»ни қўшиб ўқишни сўфийлар жорий қилганлар. Бу сўфийлар хатми, деб номланади. Бу нур устига нур дейилади. Чунки «Оятул Курсий» Қуръони Каримдаги энг улуғ оятдир. Ушбу хатмни қилиш бизда ҳам жорий бўлиб келаётир.

586- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ρ مِنْ عِنْدِ جُؤَيْرِیَّةَ وَهِيَ فِي مُصَلَّاهَا وَرَجَعَ وَهِيَ فِي مُصَلَّاهَا فَقَالَ: لَمْ تَزَلِي فِي مُصَلَّاهُ هَذَا قَالَتْ: نَعَمْ قَالَ: قَدْ قُلْتُ بَعْدَكَ أَرْبَعَ كَلِمَاتٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ لَوْ وَزَنْتَ بِمَا قُلْتَ لَوَزَنْتَهُنَّ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ عَدَدَ خَلْقِهِ وَرِضَا نَفْسِهِ وَزِنَةَ عَرْشِهِ وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

586. *Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Жувайриянинг олдидан чиққанларида У ўз намозгоҳида эди. Қайтиб кирганларида ҳам у ўз намозгоҳида эди. У зот:

«Ҳали ҳам ушбу намозгоҳингдамисан?» дедилар.

«Ҳа» деди.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мен сендан кейин тўрт калимани уч марта айтдим. Агар сен айтган нарса билан тортилса, ортиқ келур: «Субҳаналлоҳи ва биҳамдихи адада холқиҳи ва ризо нафсиҳи ва зината аршиҳи ва мидада калиматиҳи», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисда номлари келган Жувайрия бинти ал-Хорис онамизнинг исмлари аслида Барра бўлган, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ул муҳтарамани Жувайрия деб, марҳамат қилганлар. Ул муҳтарама зикр билан кўп машғул бўлишлари ушбу ривоятдан маълум бўлиб турибди. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг олдиларидан чиқаётганларида ҳам намозгоҳларида ўтириб олиб зикр қилаётган эканлар. У зот ташқарида ишларини битириб қайтиб келсалар ҳам ўша жойда ўтириб, зикрда давом қилаётган эканлар. Шунда Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳали ҳам ушбу намозгоҳингдамисан?» дедилар.

«Ҳа» дедилар Жувайрия онамиз зикрни муттасил давом эттираётганларини тасдиқлаб.

Ана шунда Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам зикр билан зикрнинг фарқи борлигини айтиб, Жувайрия онамизга ўхшаб баъзи бир зикрларни узоқ ва кўп такрорлагандан кўра, бошқасини оз такрорлаб, кўп савоб олиш мумкинлигини баён қилдилар:

«Мен сендан кейин тўрт калимани уч марта айтдим. Агар сен айтган нарса билан тортилса, ортиқ келур», дедилар.

Яъни, мен олдингдан чиқиб кетганимдан буён ҳозиргача айтган зикринг савобини тарозунинг бир палласига, мен уч мартагина айтган тўрт калиманинг савобини бошқа палласига қўйса, мен айтганларим савоби босиб кетади, деган бўладилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтган калималарининг маъноси эса, бундай эди:

«Аллоҳга махлуқотлари ададича, Унинг Ўзи рози бўладиганча, Аршининг оғирлигича ва калималарининг оғирлигича поклаш ва ҳамд бўлсин».

Ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Жувайрия онамиз намозгоҳда ўтирганларидан намоз ортида қилинадиган зикр тўғрисида гап бораётганини тушунилади.

2. Жувайрия онамизнинг зокира аёл эканликлари.

3. Зикр билан зикр орасида фарқ борлиги.

4. Зикрни устоздан ўрганиш яхши эканлиги.

5. Зикрни ўзича қилаётган одамда камчилик бўлса, биладиган одам тўғрилаб қўйиши зарурлиги.

6. Ривоятда келган зикрнинг ўта фазилатли ва савоби кўп эканлиги.

587- عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ τ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ أَخَذَ بِيَدِهِ وَقَالَ:

يَا مُعَاذُ إِنِّي وَاللَّهِ لَأُحِبُّكَ أُوصِيكَ يَا مُعَاذُ لَا تَدْعُنِي فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ
تَقُولُ اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ
وَالنَّسَائِيُّ.

587. Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳудан ривоят

қилинади:

«Расулulloҳ соллалллоҳу алайҳи васаллам у кишининг қўлларида ушлаб:

«Эй Муоз, Аллоҳга қасамки, албатта, мен сени яхши кўрурман. Эй Муоз, мен сенга ҳар бир намоздан кейин «Аллоҳумма аъинни ала зикрика ва шукрика ва ҳусни ибадатика» демоклигингни тарк қилмасликни тавсия қиламан», дедилар».

Абу Довуд ва Насий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ривоятдаги дуонинг маъноси:

«Эй бор Худоё, менга зикрингни, шукрингни ва ҳусни ибодатингни қилишга Ўзинг ёрдам бергин».

Ушбу ҳадисдан олинadиган фойдалар:

1. Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳунинг фазилатлари.
2. Бировни яхши кўрган одам муҳаббатини изҳор қилиб айтиши мумкинлиги.
3. Талаб қилинмаса ҳам маънони таъкидлаш учун қасам ичиш мумкинлиги.
4. Устоз ўз шогирдига сўрамаса ҳам зикрни ўргатиб бориши кераклиги.
5. Ушбу зикрнинг фазли ва уни намоздан кейин айтиб юриш зарурлиги.

588- عَنْ عُمَيْيَةَ بْنِ عَامِرٍ ط قَالَ: أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ ρ أَنْ أَقْرَأَ بِالْمُعَوَّذَاتِ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

588. Уқба ибн Омир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллалллоҳу алайҳи васаллам менга ҳар бир намоздан кейин «Муъаввизатайн»ни ўқимоқлигимни амр қилдилар».

«Сунан» эгалари ва ал-ҳоким ривоят қилган.

Шарҳ: «Муъаввизатайн» – «Фалақ» ва «Ан-Нос»

сураларидир.

Демак, намоздан кейин ушбу икки муборак сурани ўқиб қўйиш ҳам яхши экан.

589- عَنْ جَابِرٍ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ قَالَ لِرَجُلٍ : كَيْفَ تَقُولُ فِي الصَّلَاةِ قَالَ: أَتَشْهَدُ وَأَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ أَمَا إِنِّي لَا أَحْسِنُ دُنْدَنْتَكَ وَلَا دُنْدَنَةَ مُعَاذٍ فَقَالَ النَّبِيُّ ρ : حَوْلَهَا نُدْنِدِنْ. وَفِي رِوَايَةٍ: إِنِّي وَمُعَاذًا حَوْلَ هَاتَيْنِ نُدْنِدِنْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ مَاجٍ

589. Жобир розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам бир кишига:

«Намозда қандоқ (нарсани) айтасан?» дедилар.

«Ташаххудни ўқийман ва «Аллоҳумма инни асғалукал жанната ва аъзуз бика минаннар», дейман. Аммо мен сизнинг пичирлашингизни ҳам, Муознинг пичирлашини ҳам эплай олмайман», деди.

Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Биз ҳам шунга ўхшаш пичирлаймиз», дедилар».

Бошқа бир ривоятда келишича:

«Албатта, мен ҳам, Муоз ҳам ана ўша иккови атрофида пичирлаймиз», дедилар».

Абу Довуд ва Ибн Можа ривоят қилган.

Шарҳ: Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг, Мен ҳам, Муоз ҳам ана ўша иккови атрофида пичирлаймиз, деганлари жаннат ва дўзах ҳақида сўраймиз, маъносидадир.

Дуоларининг маъноси: «Эй бор Худоё, албатта, мен Сендан жаннатни сўрайман ва дўзахдан паноҳ беришингни тилайман».

ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Баъзи вақтда раҳбар ва устоз ўз атбоъ ва шогирдларини имтиҳон қилиб, сўраб-суриштириб туриши зарур экани.

2. Намозда жаннатни сўраб ва дўзахдан паноҳ тилаб дуо қилиш мумкинлиги.

3. Намозда дуони пичирлаб қилиниши.

4. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўта тавозеъли эканлари ва ўша кишининг дуосини тасдиқлаганлари.

ХУЛОСА

Бу фаслда келган зикр ва дуолар намоздан кейинги зикр ва дуоларнинг баъзи намуналари, холос. Албатта, бундан бошқалари ҳам бор. Биз билмайдиган дуолар бўлса, ўрганиб олишимиз керак. Чунки дуо ва зикр суннатга мувофиқ бўлишининг фойдаси катта.

Намоздан кейинги зикр ва дуолар ҳақида келган ҳадиси шарифларни жамлаб ўрганган уламолар уларни тартибга солиб кўпчиликка баён қилиб берганлар. Машҳур фақиҳ «Ал-Фикҳул Исломиyyу ва адиллатуҳу» номли кўп жузли китобнинг муаллифи Ваҳба аз-Зухайли жумладан куйидагиларни ёзади:

«Намоздан кейин Аллоҳнинг зикрини ва асар бўлиб қолган дуоларни қилиш суннатдир. Мазкур нарсаларни ортидан суннати бўлмаган бомдод ва аср намозларида фарздан кейин, ортида суннати бор пешин, шом ва хуфтон намозларида суннатдан сўнг адо этилади. Чунки истиффор намознинг нуқсонига эваз бўлади. Намозда Аллоҳга курбат ҳосил қилингандан кейинги дуо эса ажру савоб олишнинг энг муносиб йўлидир.

Зикрларнинг ичда куйидаги тартибда келтиради: Қавмига таълим бермоқчи бўлган имом ўрганиб олгунларича овозини чиқарса мумкин. Имом чап тарафини

меҳробга қилиб одамларга қараб ўтиради.

Сўнгра уч марта «Астағфируллоҳ» дейди.

Кейин «Аллоҳумма антассалом ва минкассалом таборакта йа залжалоли вал икром», дейди.

«Оятул Курсий»ни тиловат қилади.

Имом ҳусайни ибн Али розияллоҳу анҳудан Табароний ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом «Ким фарз намозидан кейин «Оятул Курсий»ни қироат қилса, у бошқа намозгача Аллоҳнинг зиммасида бўлади», деганлар.

Яна имом Насайй Абу Умома розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом «Ким ҳар бир фарз намозидан кейин «Оятул Курсий» ва «Кул хуваллоҳу аҳад»ни қироат қилса, уни жаннатга киришдан ўлимдан бошқа нарса тўса олмайди», деганлар.

Кейин ўттиз уч марта «Субҳаналлоҳ», ўттиз уч марта «Алҳамдулиллаҳ», ўттиз уч марта «Аллоҳу акбар»ни ва «Лаа илаҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу лаа шарийка лаҳу, лаҳул мулку ва лаҳул ҳамду ва ҳува ала кулли шайин қодийр»ни айтади».

الباب السابع في سجود السهو والتلاوة

وفيه فصلان

الفصل الأول في أسباب سجود السهو

ЕТТИНЧИ БОБ

САҲВ ВА ТИЛОВАТ САЖДАЛАРИ ҲАҚИДА

ИККИ ФАСЛДАН ИБОРАТ

БИРИНЧИ ФАСЛ

САҲВ САЖДАСИНИНГ САБАБЛАРИ

Шарҳ: «Саҳв» сўзи луғатда «унутиш» маъносини англатади.

Намозда маълум бир амаллар унутилса, ундан ҳосил бўлган нуқсонни саҳв саждаси қилиш ила тўғрилаб олиш имкони бор. Бу ҳам Ислом енгиллик дини эканлиги, Аллоҳ таоло мусулмонларга меҳрибон эканининг ёрқин далили ҳисобланади. Намозда хато қилган одам уни яна қайтариб ўқиб ўтирмайди, икки марта ортиқча сажда қилиб қўйиш билан уни тўғрилаб олаверади.

590- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ قَالَ: إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا

قَامَ يُصَلِّيَ جَاءَهُ الشَّيْطَانُ فَلَبَسَ عَلَيْهِ حَتَّى لَا يَدْرِي كَمْ صَلَّى فَإِذَا

وَجَدَ ذَلِكَ أَحَدَكُمْ فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ

وَزَادَ أَبُو دَاوُدَ: قَبْلَ التَّسْلِيمِ.

590. Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бирортангиз туриб намоз ўқий бошласа, албатта, шайтон келиб уни адаштира бошлайди, хаттоки, у қанча намоз ўқиганини билмай қолади. Бирингиз қачон шундоқ ҳолни топса, ўтирган ҳолида икки марта сажда қилсин», дедилар».

Бешовлари ривоят қилган.

Абу Довуд:

«Саломдан олдин»ни зиёда қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинadиган фойдалар:

1. Намоз ўқиётган одамни, албатта, шайтон адаштиришга уриниши.

2. Шайтоннинг адаштиришига учраган одам неча ракат намоз ўқиганини билмай қолиши.

3. Қанча ракат ўқиганини билмай қолган одам, намоздан туришидан олдин саҳв саждаси қилиши кераклиги.

4. Саҳв саждаси икки саждадан иборатлиги.

5. Саҳв саждаси саломдан олдин бўлиши.

6. ҳанафий мазҳаби ушбу ривоятдаги «сажда қилсин», деган амр эътиборидан саҳв саждасини қилиш вожиб, деган.

591- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِذَا شَكَّ

أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلَمْ يَذَرِ كُمْ صَلَّى ثَلَاثًا أَمْ أَرْبَعًا فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ

وَلْيَبْنِ عَلَى مَا اسْتَيْقَنَ ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلَّمَ فَإِنْ كَانَ

صَلَّى خَمْسًا شَفَعْنَ لَهُ صَلَاتُهُ وَإِنْ كَانَ صَلَّى إِتْمَامًا لِأَرْبَعٍ كَانَتْ

تَرْغِيمًا لِلشَّيْطَانِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَأَحْمَدُ.

591. *Абу Саъид ал-Худрий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон бирингиз намозда шакка тушиб қолса, қанча ўқиганини билмай қолса, уч ракатми, тўрт ракатми? Бас, шакни ташласин ва ўзи қаттиқ ишонган томонига бино қилиб ўқисин. Сўнгра салом беришидан олдин икки марта сажда қилсин. Агар беш ракат қилган бўлса, ўша икки сажда унинг намозини жуфтга айлантиради. Агар тўрт ракатни тамом қилиш учун ўқиган бўлса, у икки сажда шайтоннинг бурнини ерга ишқаган бўлади», дедилар».

Муслим, Абу Довуд ва Аҳмад ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисда уч ракат ўқидими, тўрт ракат ўқидими билмай шакка тушиб қолган одам нима қилиши кераклигини баён қилинмоқда:

1. Шакни ташлайди. Умуман ҳаёлидан чиқаради.
2. Уч ёки тўртни танлайди, бир тарафини маҳкам ушлайди.
3. Сўнгра ўша қаттиқ ишонганига биноан намозини давом эттиради. Уч ракатни ушлаган бўлса, яна бир ракат ўқийди. Тўрт ракатни ушлаган бўлса, ўша ракатни давом эттириб, намозини тамомлайверади.
4. Кейин салом беришдан олдин икки саждаи саҳвни қилади.
5. Агар у уч ракатни ушлаб, аслида тўрти тўғри бўлиб, қўшимча бир ракат ила намози беш ракат бўлиб қолса, қилган икки саждаи саҳви намозини олти ракат – жуфт ракатга айлантиради.
6. Агар тўрт ракатни ушласа-ю, аслида уч ракат бўлиб, намози бир ракатга етмай қолган бўлса, саждаи саҳви

намозини тўлиқ қилади ва уни савобсиз қолдиришга уринган шайтоннинг бурни ерга ишқалайди.

Ушбу ҳадиси шарифда саҳв саждаси қанчалар ҳикматга экани баён қилинмоқда.

592- عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِذَا سَهَا أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلَمْ يَذَرْ وَاحِدَةً صَلَّى أَوْ اثْنَتَيْنِ فَلْيَنْ عَلَى وَاحِدَةٍ فَإِنْ لَمْ يَذَرْ اثْنَتَيْنِ صَلَّى أَوْ ثَلَاثًا فَلْيَنْ عَلَى ثِنْتَيْنِ فَإِنْ لَمْ يَذَرْ ثَلَاثًا صَلَّى أَوْ أَرْبَعًا فَلْيَنْ عَلَى ثَلَاثٍ وَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلَّمَ. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَصَحَّحَهُ.

592. Абдуррахмон ибн Авф розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон бирингиз намозида унутиб қолиб, бир ракат ўқидими, икки ракат ўқидими била олмай қолса, бир ракат ўқидим, деб олсин. Агар икки ракат ўқидими, уч ракат ўқидими била олмай қолса, икки ракат ўқидим, деб олсин. Агар уч ракат ўқидими, тўрт ракат ўқидими била олмай қолса, уч ракат ўқидим, деб олсин ва салом беришидан олдин иккита саҳв саждаси қилсин», дедилар».

Аҳмад ва Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиси шарифнинг ровийи Абдуррахмон ибн Авф розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик.

Абдуррахмон ибн Авф Зухарий ал-Кураший, куниялари Абу Муҳаммад.

Абу Бакр розияллоҳу анҳу воситаларида саккизинчи бўлиб Исломга кирган, ҳабашистон ва Мадинага хижрат

қилган, жаннатга киришга башорат берилган ўнта саҳобийларнинг бири.

Расулуллоҳ Бадр, Уҳуд, Хандак, Ризвон байъати ва бундан ташқари ҳамма ғазотларда иштирок этган, Уҳуд жангида 21 жойидан жароҳатланган, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам воситаларида Саъд ибн Абу Робиъ билан Исломиё биродар бўлган, бадавлат ва саҳий саҳоба эдилар.

Бу зот кўп мол соҳиби эдилар. Бир куннинг ўзида ўттизта қул озод қилганликлари ва бир қарвонни Аллоҳ йўлида эҳсон этганликлари тўғрисида китобларда ёзилган.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Абдуллоҳ ибн Авф осмонда ҳам, ерда ҳам аминлардандир» деб марҳамат қилганлар.

Бу зот Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан 65та ҳадис ривоят қилганлар. У кишидан Ибн Аббос, Ибн Умар, Жобир, Анас ибн Молик, Жубайр ибн Мутъим, ўғиллари Иброҳим ва Хумайд, Абу Салама, Мусъаб ибн Умайр ва тобеинлардан бир нечалари ривоят қилишган.

Абдуллоҳ ибн Авф ҳижратнинг 32 йили Мадинада вафот этдилар ва Бакиё қабристонида дафн қилиндилар.

Юқоридаги ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам намозда ракатларнинг сонини унутиб қўйишнинг уч тури ва шундай ҳолатларда нималар қилиш кераклиги баён қилинмоқда.

Кўриниб турибдики, неча ракат ўқиганини билмай иккиланиб қолган одам эҳтиёт маъносида оз томонини ушлагани маъқул экан. Шунда саҳв саждаси қилиш билан камчилик тўғриланиб кетаверади, экан.

Ўтган ҳадислар ва ушбу ҳадисни далил қилиб Шофеъий мазҳаби саҳв саждаси саломдан олдин бўлади, дейди.

593- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ جُبَيْنَةَ τ أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ قَامَ مِنْ اثْنَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ لَمْ يَجْلِسْ بَيْنَهُمَا فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ وَسَجَدَهُمَا النَّاسُ مَعَهُ مَكَانَ مَا نَسِيَ مِنَ الْجُلُوسِ. رَوَاهُ الْخُمَسَةُ.

593. Абдуллоҳ ибн Бухайна розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Пешинни ўқиётиб икки ракатни ўқигандан кейин ўтирмай туриб кетдилар. Намозни тамомлаганларида икки марта сажда қилдилар. Ундан кейин салом бердилар. У икки саждани у зот билан одамлар ҳам қилдилар. Бу унутган ўтириш ўрнига эди».

Бешовлари ривоят қилган.

Шарҳ: Аввало ҳадиси шарифнинг ровийи Абдуллоҳ ибн Бухайна розияллоҳу анҳу билан танишиб олайлик:

Абдуллоҳ ибн Молик ибн Бухайна, куниялари Абу Муҳаммад, оналари Бухайна бинти ҳорис ибн Мутталиб, оталари Молик ибн ҳишом Аздуманда қабиласидан. Бу зот умр бўйи рўза тутган фозил кишилардан эдилар ва Мутталиб Абдуманноф қабиласининг бошлиқларидан эдилар.

Абдуллоҳ ибн Бухайна Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суҳбатларида бўлдилар ва бир нечта ҳадислар ривоят қилдилар. Мадинадан 30 мил узоқликда бўлган «Батну рийм» деган жойда истиқомат қилдилар.

Ушбу ривоятда икки ракатдан кейин биринчи қаъдага ўтиришни унутиш, ташаҳҳудни ўқимаслик саҳв саждаси сабабларидан экан ҳамда, имом саҳв саждаси қилса қавм ҳам қилиши зарурлиги маълум бўлмоқда.

594- عَنْ الْمُغِيرَةِ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِذَا قَامَ الْإِمَامُ فِي الرُّكْعَتَيْنِ فَإِنْ ذَكَرَ قَبْلَ أَنْ يَسْتَوِيَ قَائِمًا فَلْيَجْلِسْ فَإِنْ اسْتَوَى قَائِمًا فَلَا يَجْلِسْ وَيَسْجُدْ سَجْدَتِي السَّهْوِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَاحْمَدُ وَالْبَيْهَقِيُّ.

594. Муғийра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон имом икки ракатдан кейин туриб кетса, агар ғоз туриб олишдан олдин эслаб қолса, ўтирсин, агар ғоз туриб олган бўлса, ўтирмасин, икки марта саҳв саждаси қилиб олади», дедилар».

Абу Довуд, Аҳмад ва Байҳақийлар ривоят қилишган.

Шарҳ: Ким икки ракатдан кейин биринчи ташаҳхудга ўтирмай туриб кетса, ёки тик турганлик ҳолига яқинлашиб қолса, намозини давом эттириб, охирида икки саҳв саждасини қилиб олиши билан намози тугал бўлади.

Агар энди ҳаракат қилаётганда ёки тик тургандан кўра, ўтирган ҳолга яқин ҳолатда эслаб ўтириб олса, намозини давом эттираверади.

595- عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ τ قَالَ: صَلَّى بِنَا الْمُغِيرَةَ فَلَمَّا صَلَّى رَكَعَتَيْنِ قَامَ وَلَمْ يَجْلِسْ فَسَبَّحَ بِهِ مَنْ خَلْفَهُ فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ أَنْ قُومُوا فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ سَلَّمَ وَسَجَدَ سَجْدَتِي السَّهْوِ وَسَلَّمْ وَقَالَ هَكَذَا صَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ ρ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

595. Зиёд ибн Илоқа розияллоҳу анҳудан ривоят:

«Муғийра бизга намозга ўтди. Икки ракат ўқигандан кейин ўтирмай туриб кетди. Бас, орқасида турганлар тасбиҳ айтдилар. У эса уларга турунглар,

деб ишора қилди. Намоздан фориг бўлганида салом берди ва икки саҳв саждасини қилди ва:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шундоқ қилганлар», деди».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Аввало ҳадиси шарифнинг ровийи Зайд ибн Илоқа розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Зайд ибн Илоқа ибн Молик ас-Саълабий, куниялари Абу Молик Куфий, ҳижратнинг 36 йилида таваллуд топдилар.

Ҳадис илмида ишончли бўлиб, ҳадис олимлари бу зот ривоят қилган ҳадисларни, саҳиҳ деб тан олишган. Бу зот тобеинлардан бўлиб, ҳадисларни амакиларидан, Усома ибн Шарик, Жарир ибн Абдуллоҳ, Муғйра ибн Самуралардан ривоят қилдилар. Бу кишидан Суфён, Аъмаш, Симок ибн харб, Шайбонийлар ривоят қилишади.

Зайд ибн Илоқа ҳижратнинг 135 йили вафот этдилар.

Имом адашиб намозда хато қилса, унга эслатиш учун ортида иқтидо қилиб турган қавм «Субҳаналлоҳ!» деб тасбиҳ айтиб огоҳлантиради. Ана шунда имом ўз хатосини тўғрилаб олади. Муғйра ибн Шўъба розияллоҳу анҳу қавм тасбиҳ айтган пайтда ғоз туриб қайта ўтирса бўлмайдиган ҳолга етганлари учун ўтирмадилар. Қавм эса у кишининг ўтиришларини кутиб, ўтириб қолди. Шунда Муғйра розияллоҳу анҳу уларга турунлар, деб ишора қилдилар. Намозни давом эттириб салом бердилар ва кейин саҳв саждасини қилдилар.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Имом адашса, қавм тасбиҳ айтиб уни огоҳлантириши.

2. Тик туриб олгандан кейин биринчи ташаҳхудга қайтиб ўтириш мумкин эмаслиги.

3. Имом қавмга турунлар, деб ишора қилиши мумкин.

4. Саҳв саждасини саломдан кейин қилиниши.

5. Имом қавм тушунмай қолган нарсани уларга баён қилиб бериши зарурлиги.

6. Муғйра розияллоҳу анҳунинг қилган ишлари Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қилган ишларига мос эканлиги.

596- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ قَالَ: صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللَّهِ ρ صَلَاةً

الْعَصْرِ فَسَلَّمَ فِي رَكَعَتَيْنِ فَقَامَ دُو الْيَدَيْنِ فَقَالَ: أَقْصِرَتِ الصَّلَاةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمْ نَسِيتَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ: كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ فَقَالَ: قَدْ كَانَ بَعْضُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ ρ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ: أَصَدَقَ دُو الْيَدَيْنِ فَقَالُوا: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَتَمَّ رَسُولُ اللَّهِ ρ مَا بَقِيَ مِنَ الصَّلَاةِ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ بَعْدَ التَّسْلِيمِ.

596. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам бизга Аср намозини ўқиб бердилар. Икки ракатдан кейин салом бердилар. Бас, Зул Ядаини туриб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, намоз қисқардими ёки ёддан чиқардингизми?» деди.

Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳеч бири ҳам бўлгани йўқ», дедилар.

«Батаҳқиқ, ўшанинг баъзиси бўлди, эй Аллоҳнинг Расули», деди.

Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам одамларга юзланиб:

«Зул Ядаини рост айтаяптими?» дедилар.

«Ҳа! Эй Аллоҳнинг Расули», дейишди.

Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам намознинг қолганини тамом қилдилар. Сўнгра, саломдан кейин

ўтирган ҳолларида икки марта сажда қилдилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: «Зул Ядайни» ҳирбоқ исмли икки қўли узун, саҳобий, зотан «Зул Ядайни»нинг луғавий маъноси ҳам икки қўлли, деганидир. У киши журъатлилари билан ҳам машҳур бўлганлар. Ушбу ҳадисда ҳам ҳамма ҳайрон бўлиб, бир нарса дея олмай турганида айнан шу киши Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга гапиришга журъат этганлар.

Ҳанафий мазҳабида ушбу ҳадисни саждаи саҳвни саломдан кейин қилишликка энг асосий ҳужжат қилиб олинган. Чунки бу жуда ҳам машҳур ҳодиса. Уни жамоатда намоз ўқиган кишилар ҳаммалари кўрганлар, ривоят қилганлар ва ҳаммага бир зумда тарқаган. Бошқа ҳодисалар эса кўпинча бир киши иштироки ёки ривояти билан бўлган.

Уламолар яна мана шу ҳадисдан намоз тамом бўлди, деб гумон қилиб салом бериб туриб кетилсаю, кейин тугамагани маълум бўлса, келган жойидан ўқиб кетилади, деган ҳукми олганлар.

Ҳанафий мазҳабида эса Зайд ибн Аркам розияллоҳу анҳунинг намозда гап бўлмаслиги тўғрисидаги ҳадисини далил қилиб, агар гап аралашса, намоз ботил бўлади, уни қайтадан ўқиш керак, дейдилар.

Ушбу ҳадисдан бошқа фойдалар ҳам олинади:

1. Имом ким бўлишидан қатъий назар, ундан унутиш содир бўлганда эслатиш кераклиги.

Баъзи бир амалдорлар намозда саҳвга йўл қўйса, унинг амалидан кўрқиб эслатмаган қавмлар бўлган. Бу нотўғридир. Ким бўлишидан қатъи назар ҳамма Аллоҳнинг олдида тенг, ҳамма У зотнинг қули, намозда хато қилса тузатиши керак.

2. Имом ўз хатосини эслатган одамдан аччиқланмаслиги кераклиги.

3. Огоҳлантирувчининг гапи тўғри ёки нотўғрилиги ҳақида қавмдан сўраш мумкинлиги.

597- عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ τ قَالَ: سَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ρ فِي ثَلَاثِ رَكَعَاتٍ مِنَ الْعَصْرِ ثُمَّ قَامَ فَدَخَلَ الْحُجْرَةَ فَقَامَ رَجُلٌ بَسِيطُ الْيَدَيْنِ فَقَالَ أَقْصَرَتِ الصَّلَاةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَخَرَجَ مُغَضَّبًا فَصَلَّى الرَّكْعَةَ الَّتِي كَانَ تَرَكَ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ ثُمَّ سَلَّمَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَأَحْمَدُ.

597. Имрон ибн ҳусайн розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам аср намозида уч ракатдан кейин салом бердилар. Сўнгра туриб, ҳужрага кирдилар. Бас, қўли узун одам туриб:

«Намоз қисқа қилиндими, эй Аллоҳнинг Расули?» деди. Сўнг у зот аччиқланган ҳолда чиқиб, тарк қилган ракатларни ўкидилар, сўнгра салом бердилар. Кейин икки саҳв саждасини қилдилар. Кейин яна салом бердилар».

Муслим, Абу Довуд ва Аҳмад ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳодиса аввалги ҳадисдагидан бошқа ҳодиса. Аммо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга саҳв бўлганини эслатишга журъат этган одам, ўша киши – Зул Ядаини розияллоҳу анҳу эдилар.

Ушбу ривоятда саждаи саҳвдан олдин ҳам, кейин ҳам салом бериш зикр қилинмоқда. Бизда айнан шу ривоятга амал қилинади. Яъни, унутиш содир бўлганда намоз охирида салом бергач, саждаи саҳв қилинади, ундан кейин яна салом берилади.

Имом саҳв қилса, саждаи саҳвдан олдинги саломни бир

томонга қилади, холос. Шунда намозга кейин келиб қўшилган одам ҳам саждаи саҳв бўлишини англаб олади. Икки томонга салом берса, намозга кейин қўшилган одам намозни давом эттириш учун ўрнидан туриб кетиш ҳоллари бўлади.

598- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ت أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ صَلَّى الظُّهْرَ خَمْسًا فَقِيلَ لَهُ: أَزِيدَ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ: وَمَا ذَاكَ قَالَ: صَلَّيْتُ خَمْسًا فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ مَا سَلَّمَ. وَفِي رِوَايَةٍ: إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَذْكُرُ كَمَا تَذْكُرُونَ وَأَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتِي السَّهْوِ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

598. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Пешинни беш ракат ўқидилир. Бас, у зотга:

«Намозда зиёда бўлдимми?» дейилди.

«Нима учун?» дедилар.

«Беш ракат ўқидингиз», деди.

У зот салом берганларидан кейин икки саҳв саждасини қилдилар».

Бошқа бир ривоятда келишича:

«Мен ҳам сизларга ўхшаган башарман. Сизлар эслагандек, эслайман ва сизлар унутгандек, унутаман», дедилар ва сўнгра икки саҳв саждасини қилдилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан унутишлик ила пешинни беш ракат ўқиш содир бўлгани.

2. Саҳобаи киромларнинг юксак одоблари. Намозда адашдингиз демасдан, намозда зиёда бўлдимми, дейишлари.

3. Саждаи саҳвнинг саломдан кейин бўлиши.

4. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бошқаларга

ўхшаш башарликлари.

5. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг камтарликлари.

599- وَعَنْهُ قَالَ: صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَإِنَّمَا زَادَ أَوْ نَقَصَ قَالَ إِبْرَاهِيمُ وَاتَّمَّ اللَّهُ مَا جَاءَ ذَاكَ إِلَّا مِنْ قِبَلِي قَالَ: فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَحَدَتْ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ فَقَالَ: لَا فَقُلْنَا لَهُ الَّذِي صَنَعَ فَقَالَ: إِذَا زَادَ الرَّجُلُ أَوْ نَقَصَ فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ قَالَ : ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

599. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам билан намоз ўқидик. У зот зиёда ёки камликка йўл қўйдилар.

Иброҳим, Аллоҳга қасамки, бу фақат мен томонимдан келган, деди. Бас, биз:

«Эй Аллоҳнинг Расули, намозда бирор янгилик бўлдими?» дедик. У зот:

«Йўк!» дедилар. Биз у кишига қилган нарсаларини айтдик. У зот:

«Қачон одам зиёда ва нуқсон қилса, икки марта сажда қилсин», дедилар ва сўнгра икки марта сажда қилдилар».

Муслим ва Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Ривоятдаги «Иброҳим, Аллоҳга қасамки, бу фақат мен томонимдан келган», деди» жумласи бироз шарҳга мухтождир.

Иброҳимдан мурод ушбу ҳадиси шарифни Алқамадан ривоят қилган ровий Иброҳим ибн Сувайддир.

Иброҳим ибн Сувайд зиёда ёки камчиликка йўл қўйдилар, деб ноаниқликка йўл қўйилишига мен

айбдорман, деб эътироф қилмоқдалар. Демак, у киши Алқама розияллоҳу анҳудан эшитган нарсаларининг шу жойида шакка йўл қўйганлар. Шу билан бирга, бу камчиликни айтмасдан ривоят қилишни ўзларига эп кўрмаганлар.

Демак, намозда зиёдага йўл қўйилса ҳам, камчиликка йўл қўйилса ҳам саждаи саҳв қилиш керак бўлади. Фақат ўша амал намознинг фарз амали бўлмаслиги керак. Агар фарз амалида адашиш содир бўлса, намоз қайтадан ўқилади.

600- عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ صَلَّى بِهِنَّ فَسَهَا
فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ تَشَهُدُ ثُمَّ سَلَّمَ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ وَالْحَاكِمُ
وَصَحَّحَهُ.

600. Имрон ибн ҳусойн розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам уларга намоз ўқиб, саҳвга йўл қўйдилар. Бас, икки марта саждаи саҳв қилдилар. Кейин ташаҳҳуд ўқиб, сўнг салом бердилар».

«Сунан» эгалари ва ал-ҳоким ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдаги янгилик саждаи саҳвдан кейин ташаҳҳуд ўқишлиқдир. Бунга амал қиладиганлар бор.

ХУЛОСА

Ўрганиб ўтган ҳадислардан саҳв саждаси турли вақтда, гоҳида саломдан олдин гоҳида саломдан кейин гоҳида икки саломнинг орасида қилинганини билдик. Бошқа шунга ўхшаш нарсалардаги каби, бу масалада ҳам динимиз кенглик ва осонликни олган. Фикҳий мазҳаблар ушбу

кенгликдан тўлалигича фойдаланганлари гувоҳи бўлиб турибмиз.

Шофеъий мазҳабида саҳв саждаси саломдан олдин қилинади.

ҳанафий мазҳаби эса саҳв саждаси саломдан кейин қилинади, деган.

Моликий мазҳаби эса зиёда учун бўлган саҳв саждаси саломдан кейин, қолгани саломдан олдин бўлади.

Ҳанбалий мазҳабидагилар, саҳв шак ёки тарк қилиш учун бўлса, саломдан олдин саждаи саҳв қилади, зиёда учун бўлса, саломдан кейин қилади.

«Бу хилма-хилликнинг қайсиниси афзал?» деган саволга жавоб топиш учун бўлган, холос. Аслида эса ҳеч қандай хилоф йўқ. ҳаммалари саҳв саждаси қилиш зарурлигини таъкидлайдилар. Саждаи саҳвни саломдан олдин қилса ҳам бўлади, кейин қилса ҳам бўлади, дейдилар. Фақат «қайсиниси афзал?» деган саволга жавоб беришда ҳар ким ўз далилига қараб турли фикр айтади. Бу эса яхшиликдан бошқа нарса эмас. Бошқа масалаларда ҳам асосан шу ҳол мулоҳаза қилинади.

Саждаи саҳв ҳақидаги барча далил ва ҳужжатларни атрофлича ўрганиб чиққан ҳанафий уламолар бу масалани намозхонларга осонлаштириш учун ҳаракат қилиб қуйидаги хулосавий ҳукмларни ўз китобларида ёзиб қолдирганлар:

«Саҳиҳ киши учун лозим бўлганда саждаи саҳв қилмоқ вожибдир. Лозим бўлганда саждаи саҳвни қилмаган намозхон гуноҳкор бўлади. Аммо намози ботил бўлмайди.

Саждаи саҳв имомга ҳам, ёлғиз намозхонга ҳам вожиб бўлади. Аммо муқтадий ўз намозида саҳвга йўл қўйса, унга саждаи саҳв вожиб бўлмайди. Чунки у ўзича саждаи саҳв қилса, имомига хилоф қилган бўлади.

Агар имом саҳвга йўл қўйса, муқтадий ҳам, иқтидони қачон бошлаганидан қатъи назар, унга қўшилиб саждаи

сахв қилади. Агар имом саждаи сахвни қилмаса, у муктадиддан соқит бўлади.

Саждаи сахвнинг вожиблиги вақтнинг намоз учун солиҳ бўлишига боғлиқ. Агар бомдод намозининг саломини бергандан сўнг қуёш чиқиб қолса, аср намозидан сўнг ботиб қолса, саждаи сахв қилинмайди.

Агар саждаи сахв қилишдан олдин намозни улаб кетишга моне бўладиган амал қилса: гапирса, кулса, қасддан таҳоратини кетказса, масжиддан чиқса, юзини қибладан ўгирса, саждаи сахв соқит бўлади.

Баъзи уламолар жамоати катта бўлгани ва одамларга малол қилмаслик учун жума ва ийд намозларида саждаи сахвни тарк қилмоқ маъқулдир, деганлар.

САЖДАИ САХВГА САБАБ БЎЛАДИГАН НАРСАЛАР

Бир нарсани қасддан ёки унутиб тарк қилса ёки бир нарса эсдан чиқиб зиёда қилса ёхуд бир нарсанинг жойини унутиб ўзгартирса, саждаи сахв қилади. Булар эса қуйидаги ҳолатларда бўлади:

1. Қасддан қилинган хатода уч нарсада сахв саждаси лозим; Биринчи қаъдани тарк қилганда, биринчи ракат саждасидан бирортасини намознинг охирига қолдирганда ва қасддан тафаккур қилиб туриб бир рукн микдорича вақтни ўтказиб юборганда.

2. Намознинг вожибларидан бирини унутиб тарк қилганда, олдин-кейин қилиб қўйганда ва зиёда ёки нуқсон қилиб қўйганда сахв саждаси қилади. Унга ўн битта вожибдан иборат:

Биринчиси; фарзнинг биринчи икки ракатида «Фотиҳа» ёки унинг қўп қисмини қироатини тарк қилиш.

Иккинчиси; фарзнинг биринчи икки ракатида «Фотиҳа»дан сўнг сура ўқишни ёки уч қисқа, бир узун оят ўқишни тарк қилиш.

Учинчиси; жаҳрий ёки сиррий қироат қондасига хилоф

иш қилиш: пешин ва аср намозларида овоз чиқариб, бошқа намозларда овоз чиқармай қироат қилиш. Албатта, имом учун.

Тўртинчиси; уч ёки тўрт ракатли намозда биринчи қаъдани қилмаслик.

Бешинчиси; охирги қаъдада ташаҳхудни тарк қилиш.

Олтинчиси; бир ракатда такрорланадиган амал тартибига риоя қилмаслик. Бунда саждани бир марта қилиб иккинчисини унутиш. Ўшани намоз охирида сажда этиб, кейин саҳв саждаси қилиш ҳақида сўз кетмоқда.

Еттинчиси; рукуъ ва сужуддаги вожиб хотиржамликни унутиб тарк қилиш. Баъзи уламолар наздида.

Саккизинчи; фарзда қироат жойини ўзгартириш. Зам сурасини олдин, «Фотиҳа»ни кейин, тўрт ракатли намознинг охирги икки ракатида «Фотиҳа»дан бошқа сура ўқиш ёки иккинчи ва учинчисида ўқиш каби.

Тўққизинчиси; Витрнинг «Қунут» дуосини тарк қилиш. Ким «Қунут» дуосини ўқимай рукуъга кетган бўлса, саҳв саждаси қилади.

Ўнинчиси; «Қунут»нинг такбирини тарк қилиш.

Ўн биринчиси; икки ийд намозининг барча такбирларини ёки баъзи такбирларини ёхуд иккинчи ракат рукуъи такбирини тарк қилган киши саждаи саҳв қилади.

3. Намознинг жинсидан бўлмаган ва намоздан бўлмаган амални зиёда қилса, саждаи саҳв қилади. Мисол учун икки марта рукуъ қилса.

УНУТГАН НАРСАСИГА ҚАЙТИШ

Биров биринчи қаъдани эсдан чиқариб туриб кетаётганда эслаб қолди. Агар унинг ҳолати ўтиришга яқин бўлса, қайтиб ўтиради ва ташаҳхуд ўқиб салом беради. Агар ҳоли туришга яқин бўлса, қайтмайди. Намозни давом эттириб охирида саждаи саҳв қилади.

Биров охирги қаъдани унутиб, бешинчи ракатга туриб

кетса ва унинг саждасини қилмаган бўлса, қайтиб ўтиради ва саждаи сахв қилади. Агар бешинчининг саждасини қилган бўлса, фарзи бузилиб, намози нафлга айланади. Чунки у тарки фарз қилди. У олтинчи ракатни ҳам қўшиб қўяди. Агар тўрт ракатдан сўнг ташаххуд микдорича ўтириб, уни биринчи қаъда деб ўйлаб туриб кетган бўлса, бешинчининг саждасини қилмаган бўлса, қайтиб ўтиради ва салом беради. Агар бешинчининг саждасини қилган бўлса, бир ракат қўшиб қўяди. Унинг намози тўғри бўлади. Чунки у қаъдаи охирни ўз ўрнида қилган. Ортиқча икки ракат унинг учун нафл бўлади.

НАМОЗДА ШАК ҚИЛИШ

Намозда неча ракат ўқиганини билмай шак қилиб қолди. Учми, тўртми билмайди. Агар бу унинг умридаги биринчи унутиши бўлса, намозни қайтадан бошлайди.

Агар унутиши кўп бўлса, ғолиб гумонга асосланади. Агар ғолиб гумони бўлмаса, озини олади.

الفصل الثاني في سجدة التلاوة

ИККИНЧИ ФАСЛ

ТИЛОВАТ САЖДАСИ ҲАҚИДА

Ушбу фаслда Қуръони каримдаги сажда оятлари тиловат қилинганда сажда қилиш, унинг фазли, ҳукмлари ва бошқа шунга оид масалалар баёни келган ҳадиси шарифлар ўрганилади.

Аввал одатга кўра ушбу масала ҳақидаги ояти карима келтирилмоқда:

قَالَ اللَّهُ جَلَّ شَأْنُهُ: يَتَذَكَّرُ رُكُوعًا كَكُكُ

Аллоҳ жалла шаънуҳу:

«Албатта, Бизнинг оятларимизга қачон улар билан эслатилсалар, кибр-ҳаво қилмаган ҳолларида саждага йиқиладиганлар ва Роббиларига тасбиҳ ила ҳамд айтадиганларгина иймон келтирурлар», деган (*Сажда: 15*).

Шарҳ: Ушбу оятда сажда оятларини эшитиш билан кибр қилмасдан саждага йиқилиб, Аллоҳга тасбиҳ ва ҳамд айтадиганлар ҳақиқий мўминлар, деб васф қилинмоқда. Бу орқали сажда оятларига амал қилиб, улар тиловат қилинганда саждага йиқилиш шариатга киритилмоқда.

601- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ

السَّجْدَةَ فَسَجَدَ اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَنْكِى يَقُولُ يَا وَيْلَهُ وَفِي رِوَايَةٍ: يَا

وَيَلِي أَمْرَ ابْنِ آدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ
فَأَبَيْتُ فَلِيَ النَّارُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

601. Абу Хурайра розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Қачон одам боласи сажда оятини қироат қилиб, сажда қилса, шайтон четга чиқиб йиғлайди: «Вой, шўрим курсин», дейди» дедилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Вой, шўрим! Одам боласи саждага амр қилинди ва сажда қилди. Энди унга жаннат берилур. Мен саждага амр қилиндим ва бош тортдим. Менга дўзах берилур», дейди» дейилган.

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Шайтоннинг бадбахт бўлиб, Аллоҳ таолонинг лаънатиға учрашининг асосий сабаби, Аллоҳ таолонинг амрига бўйсуниб, сажда қилмагани эканлиги маълум ва машхур.

Одам боласининг бахт-саодати эса Аллоҳ таолонинг амрига бўйсуниб, сажда қилишидадир. Ана ўша саждалар ичида тиловат саждаси ҳам бор. Чунки ҳар бир тиловат саждасида Аллоҳ таолога сажда қилиш ҳақидаги амрига бўйсуниш бор.

Ушбу ҳадиси шарифда баён қилинишича, мусулмон инсон қачон тиловат саждасини қилса, Шайтони лаъиннинг дарди янгилашиб, ҳасади кўзиб четга чиқиб йиғлар экан. Одам боласининг Аллоҳ таолонинг амрига бўйсуниб сажда қилиб, жаннатга ноил бўлишидан афсус қилиб, ҳасаддан куйиб ёнар, ўзининг саждага бормагани учун дўзахга тушишига афсус надомат қилар экан.

Демак, инсон боласи бахт-саодатининг асосий манба унинг ўз Роббига қилган саждаси экан.

Шайтон Аллоҳнинг борлигини инкор қилмайди, аммо

Аллоҳнинг сажда қилиш ҳақидаги амрини қилмагани учун лаънатга учраган, дўзахи бўлган.

Энди мен ҳам Аллоҳга ишонаман, деб унга сажда қилмай юрган одам болаларининг шайтондан нима фарқи борлигини ўйлаб кўрайлик.

Эҳтимол, улар шайтондан ҳам бадтардирлар? Чунки Аллоҳ шайтонни саждадан бош тортиши билан дарҳол лаънатлаб, даргоҳидан қувган. Одам боласидан бўлган шайтонлар эса ўзлари учун берилган фурсатдан ҳам фойдаланмай юраверадилар.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Сажда оятини тиловат қилганда сажда қилиш кераклиги.
2. Одам боласи тиловат саждасини қилганда Шайтон четга чиқиб афсус-надомат қилиши.
3. Тиловат саждасининг фазли.
4. Сажда жаннатга киришнинг омили экани.
5. Саждадан бош тортиш дўзахга кириш омили экани.

602- عَنْ ابْنِ عُمَرَ τ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ يَقْرَأُ السُّورَةَ الَّتِي

فِيهَا السَّجْدَةُ فَيَسْجُدُ وَنَسْجُدُ مَعَهُ حَتَّى مَا يَجِدُ أَحَدَنَا مَكَانًا

لِمَوْضِعِ جَبْهَتِهِ. رَوَاهُ الثَّالِثَةُ.

602. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам сажда ояти бор сурани қироат қилиб, сажда қилар эдилар. Биз ҳам У зот билан сажда қилар эдик. хаттоки, биримиз пешонасига жой топа олмай қолар эди».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Сажда оятини тиловат қилган одам сажда қилиши лозимлиги.

2. Сажда оятининг тиловатини эшитган одам ҳам сажда қилиши лозимлиги.

3. Саҳобаи киромларнинг тиловат саждасини тезроқ қилишга ошиқиб, одам кўплигидан пешоналарини саждага кўйарга жой топа олмай қолишлари.

603- كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرَأُ عَلَيْنَا الْقُرْآنَ فَإِذَا مَرَّ بِالسَّجْدَةِ كَبَّرَ
وَسَجَدَ وَسَجَدْنَا مَعَهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالحَاكِمُ.

603. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бизга Қуръон қироат қилиб берар, қачон сажда оятдан ўтсалар, такбир айтиб сажда қилар эдилар. Биз ҳам у киши билан сажда қилар эдик.

Абу Довуд ва ал-ҳоким ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоят ҳам Ибн Умар розияллоҳу анҳудан.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Қуръон қироат қилиб, сажда оятдан ўтган киши тиловат саждаси қилмоғи лозимлиги.

2. Сажда ояти тиловатини эшитган киши ҳам тиловат қилиши саждаси лозимлиги.

3. Тиловат саждасидан олдин такбир айтилиши.

604- عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ ﷺ قُلْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ: يَا رَسُولَ اللَّهِ
فِي سُورَةِ الْحَجِّ سَجْدَتَانِ قَالَ: نَعَمْ وَمَنْ لَمْ يَسْجُدْهُمَا فَلَا يَقْرَأْهُمَا.
رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

604. Уқба ибн Омир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Эй Аллоҳнинг Расули, ҳаж сурасида иккита сажда

борми?» дедим. У зот:

«Ҳа ким у икковига сажда қилмаса, уларни кироат қилмасин», дедилар».

Абу Довуд, Термизий, ал-ҳоким ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан ҳаж сурасида икки дона сажда ояти борлиги билинади. Шу билан бирга уларни ўқиган одам сажда қилиши лозимлиги, сажда қилмаса, ўқимаслиги кераклиги билинади.

Ҳанафий мазҳабида «ҳаж» сурасида битта сажда бор, дейилган. Улар ушбу ривоятда айтилаётган икки саждадан, фақат биттасини олганлар. Шу билан бирга, ҳанафий мазҳаби ушбу ривоятни тиловат саждаси вожиб эканига далил ҳам қилганлар.

605- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ يَقْرَأُ فِي الْجُمُعَةِ فِي

صَلَاةِ الْفَجْرِ أَلَمْ تَنْزِيلُ السَّجْدَةِ وَهَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

605. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Жума куни Бомдод намозида «Алиф лам, мийм танзийлус сажда» ва «ҳал ата алал инсони хийнун» сураларини ўқир эдилар».

Икки Шайх ва Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Жума куни бомдод намози фарзининг биринчи ракатида Сажда сурасини ва иккинчи ракатида Даҳр сурасини ўқиш.

2. Имом фарз намозига сажда ояти бор сурани зам қилса, жоиз бўлиши.

3. Сажда ояти намозда келганда ҳам сажда қилиш.

606- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ قَالَ: ص لَيْسَ مِنْ عَزَائِمِ السُّجُودِ
وَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ρ يَسْجُدُ فِيهَا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

606. Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Сод азийматли» – таъкидланган саждалардан эмас. Батаҳқиқ, Набий соллаллоху алайҳи васалламни унда сажда қилганларини кўрдим».

Бухорий, Термизий ва Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоятда Сод сурасидаги «Бас рукуъ қилган ҳолида йиқилди ва тавба қилди» деган маънодаги оят ҳақида сўз бормокда. Бу ояти каримада азму-қарор ила сажда қилиш ҳақида амр келмаган. Балки Довуд алайҳиссаломнинг сажда қилганлари ҳақида хабар келган. Шунинг учун уни таъкидланган саждалардан эмас, деб айтилмоқда.

Шу билан бирга, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам ушбу оятни ўқиб сажда қилган ҳоллари ҳам бор. Демак, бу оятни ўқиганда сажда қилиш ихтиёрий бўлади. Кейинги ҳадисда бу масала яна ҳам кенгрок баён қилинади.

607- وَقَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ρ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ ص فَلَمَّا بَلَغَ
السَّجْدَةَ نَزَلَ فَسَجَدَ وَسَجَدَ النَّاسُ مَعَهُ فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ آخِرِ قَرَأَهَا
فَلَمَّا بَلَغَ السَّجْدَةَ تَشَرَّنَ النَّاسُ لِلْسُّجُودِ فَقَالَ النَّبِيُّ ρ إِنَّمَا هِيَ تَوْبَةٌ
نَبِيِّ وَلَكِنِّي رَأَيْتُكُمْ تَشَرَّنْتُمْ لِلْسُّجُودِ فَنَزَلَ فَسَجَدَ وَسَجَدُوا. رَوَاهُ أَبُو
دَاوُدَ.

607. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам

минбарда туриб Сод сурасини қироат қилдилар. Сажда оятига етганларида туриб сажда қилдилар. Одамлар ҳам у киши билан сажда қилдилар. Бошқа бир куни уни қироат қилдилар. Саждага етганларида одамлар саждага тайёрлана бошладилар. Бас, Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, у бир Пайғамбарнинг тавбаси, холос. Лекин мен сизни саждага тайёрланганингизни кўрдим», дедилар-да туриб, сажда қилдилар. Одамлар ҳам сажда қилдилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръони каримни саҳобаи киромларга етказишга жуда ҳам харис эдилар. Шу маънода баъзи вақтларда минбардан туриб ҳам уларга Қуръон тиловат қилиб берар эдилар. Баъзи вақтларда Жума намози хутбасида Қуръон суралари ўқиганлари, мисол учун Қоф сурасини тиловат қилганлари маълум.

Ушбу ривоятда ана шундоқ муносабатларнинг баъзиларида минбардан туриб Сод сурасини қироат қилганлари ва унга боғлиқ ишлар ҳақида сўз бормокда.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг **«Албатта, у бир Пайғамбарнинг тавбаси, холос»,** деганлари, Сод сурасидаги сажда қилинадиган оят Пайғамбарлардан бири, Довуд алайҳиссаломнинг тавбаси ҳақида сўз юритади, холос, деганларидир.

Айнан ушбу жумлага урғу бериб, Шофеъий ва ҳанбалий мазҳаблари бу оятда сажда йўқ, деганлар.

Лекин ҳанафий ва Моликий мазҳаблари сажда бор, деганлар. Чунки Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам сажда қилганлар дейишган.

Имом Термизий баъзи саҳобий ва тобеъинларни ушбу оятда сажда қилганлари кўрилганини ривоят қилган.

Бошқа бир ривоятда Набий соллаллоҳу алайҳи

васаллам:

«Довуд тавба учун сажда қилган эди, биз шукр учун сажда қилдик», деганлар.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Минбарда туриб, Қуръон қироат қилиш мумкинлиги.
2. Минбарда туриб, қироат қилаётган одам сажда ояти келгач тушиб, сажда қилиши кераклиги.
3. Минбарда туриб, қироат қилаётган одам сажда оятини қироат қилганини эшитганлар ҳам тиловат саждаси қилиши лозимлиги.
4. Имом ва раҳбар кишилар яхши маънодаги ишга шайланиб қолганларини кўрганда уларга ўзи бош бўлиши.
5. Сод сурасида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тиловат саждаси қилганлари.

608- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ط قَالَ: قَرَأَ النَّبِيُّ ρ سُورَةَ النَّجْمِ بِمَكَّةَ
فَسَجَدَ فِيهَا وَسَجَدَ مَنْ مَعَهُ غَيْرَ شَيْخٍ أَخَذَ كَفًّا مِنْ حَصَى أَوْ تُرَابٍ
فَرَفَعَهُ إِلَى وَجْهِهِ وَقَالَ يَكْفِينِي هَذَا فَرَأَيْتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ قُتِلَ كَافِرًا. رَوَاهُ
الْحَمْسَةُ.

608. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккада «Нажм» сурасини қироат қилиб, сажда қилдилар. У зот билан бўлганлар ҳам сажда қилдилар. Фақат бир чол кафтига майда тош ёки тупроқ олиб пешонасига кўтарди ва: «Менга шу ҳам кифоя қилади», деди. Шундан кейин уни кофир ҳолида қатл бўлганини кўрдим».

Бешовлари ривоят қилган.

Шарҳ: Бу воқеа Исломнинг дастлабки вақтида, Қуръони карим янги нозил бўлаётган пайтда содир бўлган

машҳур ҳодиса. Бир куни Пайғамбар алайҳиссалом Маккада мушриклар ва мусулмонлар тўпланиб турган жойда Ван-нажм сурасини қироат қилиб, сажда оятига келиб сажда қилганларида ҳамма у кишига қўшилиб сажда қилган. Мушриклар ҳам Қуръон таъсиридан ўзларини билмай қолиб, сажда қилиб юборганларини сезмай қолганлар. Фақат, Валид ибн Муғйра деган чол кафтига тупроқ олиб туриб, ўшанга пешонасини теккизиб сажда қилган. Бу хабар ҳамма томонга тарқалган. ҳатто, мушрикларнинг зулмидан қочиб ҳабашистонга ҳижрат қилиб кетган Усмон ибн Мазъун бошлиқ муҳожир мусулмонларга ҳам етиб борган. Улар аҳли Макка мусулмон бўлибди, уларнинг катталаридан бўлган Валид ибн Муғйра ҳам сажда қилибди, деб эшитишган ва тезда Маккага қайтиб келишган.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Ван-нажм сурасида сажда ояти борлиги.
2. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша Ван-нажм сурасидаги сажда оятига келганда сажда қилганлар.
3. Ван-нажм сурасидаги сажда оятини Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўқиганларида мушриклар ҳам сажда қилгани.
4. Сажда оятига сажда қилмаслик ёмонлигини Валид ибн Муғйрани кофир ҳолида ўлиб кетганидан биламиз. Чунки ҳамма сажда қилганда у кафтига тупроқ олиб пешонасига теккизиш ила кифояланган эди.

609- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ سَجَدَ بِالنَّجْمِ وَسَجَدَ مَعَهُ الْمُسْلِمُونَ وَالْمُشْرِكُونَ وَالْجِنُّ وَالْإِنْسُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ.

609. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Ван-нажмда сажда қилдилар. У зот билан мусулмонлар,

мушриклар, жин ва инслар ҳам сажда қилдилар».

Бухорий ва Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоят ҳам олдингисини таъкидлаб келмоқда. Фақат бунда жин ва инслар ҳам сажда қилганлари таъкидланмоқда.

Ушбу икки ривоятда мушрикларнинг сажда қилганларидан баъзи бир кишилар тиловат саждасини таҳоратсиз қилса бўлади, деган фикрни ҳам айтишган. Аммо жумхур уламолар, тиловат саждаси, худди намоз каби ибодат бўлганидан унга ҳам таҳорат, ҳам сатри аврат, ҳам қибла шарт дейдилар.

610- عَنْ أَبِي رَافِعٍ τ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ الْعَتَمَةَ فَقَرَأَ إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ فَسَجَدَ فَقُلْتُ: مَا هَذِهِ قَالَ: سَجَدْتُ بِهَا خَلْفَ أَبِي الْقَاسِمِ ρ فَلَا أَزَالُ أَسْجُدُ بِهَا حَتَّى أَلْقَاهُ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

610. Абу Рофеъ розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Абу Хурайра розияллоху анху билан Хуфтон намозини ўқидим. Бас, у киши «Изас самааун шаққот»ни кироат қилди ва сажда қилди. Мен:

«Бу нима?» дедим. У киши:

«Бу саждани Абул Қосим соллаллоху алайхи васалламнинг орқаларидан қилганман ва токи У зотга йўлиққинумча қилавераман», деди».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойидалар:

1. Иншиқоқ сурасида сажда ояти борлиги.
2. Абу Рофеъ розияллоху анху ушбу ҳадисгача Иншиқоқ сурасида сажда ояти борлиги ёки уни намозда ўқилганда сажда қилиш кераклигини билмаганлиги.

3. Сажда ояти намозда тиловат қилинганда унинг учун сажда қилиш кераклиги.

4. Намоз ва бошқа ибодатларда ўзи билмаган нарсани мулоҳаза қилган одам сўраб олиши кераклиги.

5. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга бу ишда ўлгунича эргашиш лозимлиги. Чунки, Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳунинг «Токи у зотга йўлиққинумча қилавераман» деганлари, ўлгунимча шу саждани қилавераман деганларидир.

611- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ قَالَ: سَجَدْنَا مَعَ النَّبِيِّ ρ فِي إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ وَأَقْرَأَ بِاسْمِ رَبِّكَ. رَوَاهُ الْخُمَسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

611. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга «Изас самаъун шаққот» ва «Иқроъ бисми Роббика»да сажда қилганмиз».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Бу ривоятдан «Иншиқоқ» ва «Алақ» сураларида сажда оятлари борлигини билиб оламиз.

612- عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ τ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ أَقْرَأَهُ خَمْسَ عَشْرَةَ سَجْدَةً فِي الْقُرْآنِ مِنْهَا ثَلَاثٌ فِي الْمُفَصَّلِ وَفِي سُورَةِ الْحَجِّ سَجْدَتَانِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ مَاجٍ هـ

612. Амр ибн Осс розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига Қуръонда ўн бешта сажда оятини ўқитган эканлар. Улардан учтаси «Муфассал»да ва «ҳаж» сурасида иккита сажда бор экан».

Абу Довуд ва Ибн Можса ривоят қилган.

Шарҳ: «Муфасссал»даги учтаси: Нажм, Иншиқоқ ва Алақ сураларидир.

Ушбу ривоятда келган ўн бешта сажда ояти куйидагилар суралардан келган:

Аъроф, Раъд, Наҳл, Исро, Марям, ҳаж, Фурқон, Намл, Сажда, Сод, Ҳаа мийм сажда, Ван-нажм, Иншиқоқ ва Алақ.

Ханафий мазҳабида ушбу ўн тўртта сурада биттадан ўн тўртта сажда бор, дейилади.

Ҳаж сурасида иккита сажда борлиги ҳақидаги ривоят улар наздида кучли эмас.

Шофеъий ва ханбалӣ мазҳаблари эса ўн бешта сажда бор дейдилар.

613- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ τ قَالَ: سَجَدْتُ مَعَ رَسُولِ ρ إِحْدَى

عَشْرَةَ سَجْدَةً مِنْهَا الَّتِي فِي النَّجْمِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

613. Абу Дардо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан ўн битта (тиловат) сажда қилдим. «Нажм»даги ўшалардан биридир».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Абу Дардо розияллоҳу анҳу ўзлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан сажда қилган тиловат саждалари ҳақида сўз юритмоқдалар. Бу бошқа сажда ояти йўқ, дегани эмас. Балки Абу Дардо розияллоҳу анҳу бошқа саждаларни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга қилмаганини билдиради, холос.

حكم سجدة التلاوة

ТИЛОВАТ САЖДАСИ ХУКМИ

614- عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ط قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ر
النَّجْمَ فَلَمْ يَسْجُدْ فِيهَا. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ.

614. Зайд ибн Собит розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васалламга «Ван-нажмни ўқиб бердим. Бас, у зот унда сажда қилмадилар».

Бешовлари ривоят қилган.

Шарҳ: Имом Дора Қутний:

«Бас, Набий соллаллоху алайҳи васалламга эргашиб биздан бирор киши сажда қилмади» деган жумлани зиёда қилган.

615- عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ط قَالَ: قَرَأَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ ط
عَلَى الْمِنْبَرِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِسُورَةِ النَّحْلِ فَلَمَّا جَاءَ السَّجْدَةَ نَزَلَ فَسَجَدَ
وَسَجَدَ النَّاسُ حَتَّى إِذَا كَانَتِ الْجُمُعَةُ الْقَابِلَةُ قَرَأَ بِهَا
السَّجْدَةَ قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا تُمَرُّ بِالسُّجُودِ فَمَنْ سَجَدَ فَقَدْ
أَصَابَ وَمَنْ لَمْ يَسْجُدْ فَلَا إِنَّمِ عَلَيْهِ وَلَمْ يَسْجُدْ عُمُرُ ط.

615. Робийъа ибн Абдуллоҳ розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Умар ибн Хаттоб жума куни минбарда Наҳл сурасини қироат қилди. Бас, сажда оятига етганида тушиб, сажда қилди. Одамлар ҳам сажда қилдилар.

Келаси жума бўлганида яна ўша сурани қироат қилди. Сажда (ояти) келганда:

«Эй одамлар, албатта, ҳозир сажда оятидан ўтамиз, бас, ким сажда қилса, батаҳқиқ, тўғри қилган бўлади. Ким сажда қилмаса, унга гуноҳ йўқ», деди.

Умар розияллоҳу анҳу ўзи сажда қилмади».

Шарҳ: Ушбу ривоятдан кўпчилик уламолар тиловат саждаси суннатдир, деган хулосага келганлар. Уларнинг бу фикрга келишларига қироат саждасига бўлган амрлар фарз даражасига етмагани ҳам сабаб бўлган. Чунки аввал ҳам бир неча бор кўриб ўтганимиздек, ҳанафий мазҳабидан бошқа мазҳабларда фақат фарз ва суннат бор, вожиб йўқ. Уларда фарз бўлмаган нарса суннат бўлади. Аммо ҳанафий мазҳабида фарз билан суннатнинг орасида вожиб бор.

Тиловат саждасида ҳам ҳанафийларнинг ҳукми шу тарзда бўлиши иш берган. Улар тиловат саждаси вожиб, деганлар. Чунки сажда оятларининг ҳаммасида қатъий амр сийғаси ёки маъноси бор. Шунингдек, юқорида ўрганган ҳадисларимизда зикри келган амрлар, мушриклар, жин ва инсларнинг сажда қилишлари, ким сажда қилмаса, сажда оятини ўқимасин, дейилишлари, шуни тақозо қилади.

616- قَالَ ابْنُ عُمَرَ ۞: إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَفْرِضْ عَلَيْنَا السُّجُودَ إِلَّا

أَنْ نَشَاءَ. رَوَاهُمَا الْبُخَارِيُّ.

616. *Ибн Умар:*

«Аллоҳ бизга саждани фарз қилмаган магар хоҳласак (қиламиз)», деди».

Иккисини Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоят тиловат саждаси фарз эмаслигини таъкид қилади ва ҳанафийларга ҳам, бошқаларга ҳам далил бўлади.

617- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ يَقُولُ فِي السَّجْدَةِ مِرَارًا سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ الشُّنَنِ.

617. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам кечаси Қуръон (оятлари) саждасида қайта-қайта: «Юзим ўзини куч ва қудрати ила халқ қилган, қулоқ ва кўзини ёрган зотга сажда қилди», дер эдилар».

Сунан эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ривоятда тиловат саждаси қилиб турганда ўкиладиган дуо ҳақида сўз бормокда.

Ҳанафий мазҳаби бўйича тиловат саждаси қилмоқчи бўлган одам кўлини кўтармай такбир айтиб, сажда қилади.

Саждада ушбу ривоятда келган дуони ўқийди ва яна такбир айтиб бошини кўтаради. Ташаҳхуд ва салом бўлмади.

سجدة الشكر

ШУҚР САЖДАСИ

618- عَنْ أَبِي بَكْرَةَ ت عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ إِذَا جَاءَهُ أَمْرٌ سُورٍ أَوْ بُشْرٍ بِهِ خَرَّ سَاجِدًا شَاكِرًا لِلَّهِ . رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ. وَلَفْظُهُ: أَتَى النَّبِيَّ ﷺ أَمْرٌ فَسَرَّ بِهِ فَخَرَّ لِلَّهِ سَاجِدًا.

618. Абу Бакра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бир хурсандчилик иш ёки суюнчилик хабар келса, Аллоҳга шукр қилиб саждага йиқилар эдилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилган.

Термизийнинг лафзида:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга хурсанд бўладиган иш (хабари) келган эди, Аллоҳга сажда қилиб йиқилдилар», дейилган.

Шарҳ: ҳар бир неъмат учун Аллоҳга шукр қилиш мусулмон банданинг бурчи. Алоҳида катта хурсандчиликка сабаб бўлинганда эса алоҳида катта шукр қилиш керак бўлади. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ана ўша алоҳида шукрни шукр саждаси ила амалга оширганлар. Шунинг учун сиз билан биз ҳам шундоқ пайтларда шукр саждасини қилмоғимиз керак.

619- عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ ٢ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ مِنْ مَكَّةَ نُرِيدُ الْمَدِينَةَ فَلَمَّا كُنَّا قَرِيبًا مِنْ عَزْرَوْرَا نَزَلَ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ فَدَعَا اللَّهَ سَاعَةً ثُمَّ خَرَّ سَاجِدًا فَمَكَثَ طَوِيلًا ثُمَّ قَامَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ فَدَعَا اللَّهَ سَاعَةً ثُمَّ خَرَّ سَاجِدًا فَمَكَثَ طَوِيلًا ثُمَّ قَامَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ سَاعَةً ثُمَّ خَرَّ سَاجِدًا ثُمَّ قَالَ: إِنِّي سَأَلْتُ رَبِّي وَشَفَعْتُ لَأُمَّتِي فَأَعْطَانِي ثُلْثَ أُمَّتِي فَخَرَزْتُ سَاجِدًا شُكْرًا لِرَبِّي ثُمَّ رَفَعْتُ رَأْسِي فَسَأَلْتُ رَبِّي لَأُمَّتِي فَأَعْطَانِي ثُلْثَ أُمَّتِي فَخَرَزْتُ سَاجِدًا لِرَبِّي شُكْرًا ثُمَّ رَفَعْتُ رَأْسِي فَسَأَلْتُ رَبِّي لَأُمَّتِي فَأَعْطَانِي الثُّلُثَ الْآخِرَ فَخَرَزْتُ سَاجِدًا لِرَبِّي. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

619. Омир ибн Саъддан, у киши ўз отасидан, ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Маккадан Мадинага бормокни ирода қилиб чиқдик. Азварога яқинлашганимизда у зот тушиб, икки қўлларини кўтариб, бир муддат Аллоҳга дуо қилдилар. Сўнгра саждага йиқилдилар ва узоқ қолдилар. Сўнгра туриб, икки қўлларини кўтариб Аллоҳга бир муддат дуо қилдилар. Сўнгра саждага йиқилдилар ва узоқ қолдилар. Сўнгра туриб, икки қўлларини бир муддат кўтариб турдилар. Сўнгра саждага йиқилдилар. Кейин эса:

«Мен Роббимдан умматимга шафоат сўрадим. Бас менга умматимнинг учдан бирини берди. Мен Роббимга шукр қилиб саждага йиқилдим. Сўнгра бошимни кўтариб, Роббимдан умматим учун (шафоат) сўрадим. Бас, менга умматимнинг учдан бирини берди. Мен Роббимга шукр қилиб саждага йиқилдим. Сўнгра бошимни кўтариб, Роббимдан умматим учун (шафоат) сўрадим. Бас, менга охирги учдан бирни берди. Мен Роббимга саждага йиқилдим», дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: «Азваро» Мадинаи Мунавварага яқин жойнинг номи.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Қалбга дуо қилиш тушиб қолганда Аллоҳ таолога астойдил дуо қилиш кераклиги. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бирдан уловдан тушиб дуо қилиб қолишлари шуни кўрсатади.

2. Аллоҳга дуо қилаётганда икки қўлни кўтариш, ўзини хор тутиш кераклиги.

3. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга дуолари қабул бўлгани маълум бўлиши.

4. Хурсандчилик хабари етганда шукр саждаси қилиш.

5. Аллоҳ таоло сўраган нарсанинг бир қисмини берса, яна сўрашда давом этавериш.

6. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга барча умматларини шафоат қилиш ҳаққи берилганлиги.

7. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўз умматларига меҳрибонликлари.

ХУЛОСА

Шукр саждаси ҳам тиловат саждасига ўхшаш бўлади. Сажда қилиб Аллоҳ таолога лойиқ ҳамду сано айтилади.

Имом Моликдан бошқа ҳамма уламолар бир неъмат ҳосил бўлганда ёки бало-офат зоил бўлганда, шукр саждаси қилиш суннатдир, деганлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаброил алайҳиссалом ким битта саловот айтса, Аллоҳ ўша одамга ўн саловот айтишини хабар қилганларида шукр саждаси қилганлар.

Биринчи халифа Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу Исломнинг ашаддий душмани Мусайлиматул Каззобнинг қатл этилгани ҳақида хабар келганда шукр саждаси қилганлар.

Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу Зул Садяйни деган одамни Хаворижлар ичида ўлиб ётганини кўрганларидан кейин шукр саждаси қилганлар. Чунки у киши Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан уруш қилган икки мусулмон тоифадан қайси бирининг ичида Зул Садяйни бўлса ўша тоифа залолатда бўлади, деган маънодаги ҳадисни эшитган эдилар. Шунинг учун хаворижлар билан бўлган урушдан кейин ҳазрати Али ўликлар ичидан ўша одамни излашни буюрганлар. ҳамма ўликларни бирма-бир қараб чиқишган. Охирги ўликни ҳам ағдариб қарашганида унинг тагидан Зул Садяйнининг жасади чиққан. ҳазрати Али ўз душманлари Хаворижлар

адашган эканлигига ишонч ҳосил қилганидан кейин шукр саждаси қилганлар.

يجوز العمل الخفيف في الصلاة للحاجة

НАМОЗДА ҲОЖАТ УЧУН ЕНГИЛ ИШ ҚИЛИНСА ЖОИЗЛИГИ

620- عَنْ أَبِي قَتَادَةَ τ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ρ يُؤُمُّ النَّاسَ
وَأُمَامَةً بِنْتُ أَبِي الْعَاصِ وَهِيَ ابْنَةُ زَيْنَبَ بِنْتِ النَّبِيِّ ρ عَلَى عَاتِقِهِ
فَإِذَا رَكَعَ وَضَعَهَا وَإِذَا رَفَعَ مِنَ السُّجُودِ أَعَادَهَا. وَفِي رِوَايَةٍ: فَإِذَا سَجَدَ
وَضَعَهَا وَإِذَا قَامَ حَمَلَهَا. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

620. Абу Қатода розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг одамларга имом бўлиб намоз ўқиётганларини кўрдим. Умома бинти Абу Осс, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қизлари Зайнабнинг қизи, елкаларида эди. Бас, қачон рукуъ қилсалар, уни ерга қўяр ва саждадан турсалар, қайтариб олар эдилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Қачон сажда қилсалар уни қўяр ва қачон турсалар кўтариб олар эдилар», дейилган.

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўта болажон эканликлари маълум ва машҳур. У зот Имом ҳасан ва Имом ҳусайн розияллоҳу анҳуларни кўтариб олиб, намоз ўқиганлари ҳақида ривоятлар кўп.

Ушбу ривоятда эса Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам катта қизлари Зайнаб розияллоҳу анҳо ва куёвлари Абу Оснинг қизлари Умомани кўтариб олиб имомлик қилганлари ҳақида сўз бормоқда.

Демак, ёш болаларни кўтариб олиб, уларни ерга қўйиб, яна қўлга олиш билан намоз бузилмайди. Ушбу ва шунга ўхшаш бошқа ҳадислар бунга далил ва ҳужжатдир. Чунки кичик болалар ота-она ва бобо-момоларига кўп осилишади. ҳожатлари бор. Бунинг устига бу ишнинг яхши томони бор. Намознинг ичида аралашиб ўсган болалар ибодатга мойил бўлиб ўсадилар.

Болалар ва уларнинг кийимлари поклигига ҳукм бор. Фақат нажосат очиқ-ойдин кўриниб турган бўлса уни кетказиш керак.

621- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: افْتُلُوا الْأَسْوَدَيْنِ فِي الصَّلَاةِ الْحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

621. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Икки қорани: заҳарли илон ва чаённи намозда ҳам ўлдиришлар», дедилар».

«Сунан» эгалари ва ал-ҳоким ривоят қилишган.

Шарҳ: Исломнинг асосий ғояларидан бири инсонни турли зарар ва кўнгилсизликлардан сақлашдир. Шунинг учун барча Исломий ҳукмларда бу нарсага катта эътибор берилади. Мана кўриб турибмизки, ҳатто, намозда ҳам кишиларга зарар етишининг олдини олиш чоралари кўрилган. Илон ва чаён инсонга зарар етказиши аниқ нарсалар. Шунинг учун намоз ўқиётган одам намозда туриб уларга кўзи тушиб қолса, ўлдиришга амр қилинмоқда. Албатта, уларни иложи борича кам, яъни, бир-икки ҳаракат билан ўлдиришга уриниш керак.

Илон ва чаёндан бошқа заҳарли ва зарарли нарсалар ҳам шу ҳукмга киради.

622- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: جِئْتُ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي فِي الْبَيْتِ وَالْبَابُ عَلَيْهِ مُغْلَقٌ فَمَشَى حَتَّى فَتَحَ لِي ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مَكَانِهِ وَوَصَفَتِ الْبَابَ فِي الْقِبْلَةِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

622. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

У киши:

«Келсам, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уйда эшикни бекитиб олиб намоз ўқиётган эканлар. Бас, юриб келиб, менга эшикни очдилар ва яна ўз жойларига қайтдилар», дедилар. Ва у (Оиша) эшикни қибла тарафда эканини васф қилдилар».

«Сунан» эгалари ривоят қилган.

Шарҳ: Маълумки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳамма фарз намозларни масжидда жамоат билан ўқиганлар. хужраларида эса нафл намоз ўқиганлар. Бинобарин, ушбу ривоятда ҳам нафл намоз ҳақида сўз бормоқда. Зотан, бу ҳадиснинг бошқа бир ривоятида нафл намоз ўқиётган эканлар, ҳам дейилган.

Эшик қибла тарафда экан. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам бориб эшикни Оиша онамизга очганларида юзлари қибладан бурилмаган экан.

Демак, шундоқ ҳолатда эшикни очиш ёки шундай ишни қилиш билан нафл намоз бузилмайди. Албатта, ҳожат юзасидан қилинганда.

623- وَعَنْهَا قَالَتْ: لَقَدْ رَأَيْتُنِي وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَنَا مُضْطَجِعَةٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَسْجُدَ عَمَرَ رِجْلِيَّ

فَقَبَضَتْهُمَا. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ. وَفِي رِوَايَةٍ: كُنْتُ أَمُدُّ رِجْلِي فِي قِبْلَةِ النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يُصَلِّي فَإِذَا سَجَدَ عَمَرَنِي فَرَفَعْتُهَا فَإِذَا قَامَ مَدَدْتُهَا.

623. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Батаҳқиқ, мен Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам намоз ўқиётганларида У зот билан қибланинг ўртасида ёнбошлаб ётганим бор. Бас, қачон сажда қилишни хоҳласалар, оёқларимни қўллари билан туртар эдилар. Мен оёқларимни йиғиштирар эдим. У зот сажда қилар эдилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Бошқа бир ривоятда:

«Намоз ўқиб турганларида оёқларимни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қиблаларига чўзар эдим. Бас, қачон сажда қилсалар, мени туртар эдилар. Мен оёқларимни кўтарар эдим. Бас, қачон турсалар уларни чўзар эдим», дейилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шариф аввал ҳам ўтган. Лекин бу ерда намозда енгил ҳаракат қилиш мумкинлигига далил келтириш учун қайтадан ривоят қилинмоқда.

Нафл намозида аёл киши эрининг қибла тарафида оёғини чўзиб ётиши мумкинлиги, эр сажда қилмоқчи бўлса уни туртиши мумкинлигини билиб олмоқдамиз. Демак, намозда шунга ўхшаш нарсаларни қилиш мумкин.

624- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: التَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ.

624. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Тасбиҳ эркаклар учун, қарсак хотинлар учун», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Намоз ўқиётган киши бирор нарсани билдирмоққа керак бўлиб қолса, нима қилиши лозимлиги шу ҳадисдан билинади. Агар намоз ўқувчи эр киши бўлса, у тасбиҳ айтади. Мисол учун имом хатога йўл қўйганда ёки ўзининг намоз ўқиётганини билдирмоқчи бўлганида тасбиҳ айтади. Аёл киши эса деб овоз чиқариб тасбиҳ айтиш ўрнига, қарсак чалади.

Бу нарса намоздан бошқа жойларда ҳам йўлга қўйилган. Ўз муносабатини билдириш учун аёл киши қарсак чалади, эр киши тасбиҳ ёки такбир айтади.

625- عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ لَبَّاهُ شَيْءٌ فِي صَلَاتِهِ فَلْيُسَبِّحْ فَإِنَّهُ إِذَا سَبَّحَ الثُّنْتِ إِلَيْهِ وَإِنَّمَا التَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

625. Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Кимга намозда бир нарса ориз бўлса, тасбиҳ айтсин. Чунки, қачон тасбиҳ айтса, унга илтифот қилинур. Қарсак аёллар учундир», дедилар».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ривоят аввалгисини таъкидлаб келяпти. Намозхон эркакка бир зарарни даф қилиш учун тасбиҳ эҳтиёжи тушса, «Субҳаналлоҳ» деб, тасбиҳ айтади. Аёл киши эса шу мақсадда қарсак чалади.

626- عَنْ ابْنِ عُمر τ قَالَ: قُلْتُ لِبَالٍ: كَيْفَ كَانَ النَّبِيُّ ρ

يُرَدُّ عَلَيْهِمْ حِينَ كَانُوا يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ قَالَ : كَانَ يُشِيرُ
بِيَدِهِ . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ . وَزَادَ : وَبَسَطَ كَفَّيْهِ جَاعِلًا ظَهْرَهُ إِلَى
أَعْلَى .

626. *Ибн Умар розияллоху анҳудан ривоят қилинади:*

«Билалга Набий соллаллоху алайҳи васаллам намозда турганларида улар У зотга салом беришса, қандоқ қилиб жавоб беришлари ҳақида айтдим. У:

«Қўллари билан ишора қилар эдилар», деди».

Термизий ривоят қилган.

Абу Довуд:

«Кафтларининг ортини юқорига қилиб ёзар эдилар», деган жумлани зиёда қилган.

Шарҳ: Демак, намозда шундай қилиш мумкин.

627- عَنْ جَابِرٍ τ قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ρ فَبَعَثَنِي فِي حَاجَةٍ
فَرَجَعْتُ وَهُوَ يُصَلِّي فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يُرَدِّ عَلَيَّ. زَادَ فِي رِوَايَةٍ: وَقَالَ
بِيَدِهِ هَكَذَا أَيَّ أَشَارَ بِهِ ۖ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أُرَدَّ
عَلَيْكَ إِلَّا أَنِّي كُنْتُ أَصَلِّي. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِدُونِ الْإِشَارَةِ، وَمُسْلِمٌ وَأَبُو
دَاوُدَ بِتَمَامِهِ.

627. *Жобир розияллоху анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам билан бирга эдик. У зот мени бир хожат ила юбордилар. Қайтиб келсам, намоз ўқиётган эканлар. У зотга салом бердим, У киши жавоб қайтармадилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Қўллари билан, бундок, дедилар, яъни, ишора қилдилар». Намоздан бурилганларидан кейин:

«Мени сенга алик олишимдан намоз ўқиётганимгина ман қилди», дедилар».

Бухорий, ишоратсиз, Муслим ва Абу Довуд тўлалигича ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, намозда саломга алик олиб бўлмайди. Лекин ишора қилса бўлади.

628- عَنْ عَلِيٍّ τ قَالَ: كَانَ لِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ρ سَاعَةٌ آتَيْهِ

فِيهَا فَإِذَا أَتَيْتُهُ اسْتَأْذَنْتُ إِنْ وَجَدْتُهُ يُصَلِّي تَخَنَّحَ دَخَلْتُ وَإِنْ وَجَدْتُهُ فَارِعًا أَذِنَ لِي. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَأَحْمَدُ.

628. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам ҳузурларига келадиган маълум вақтим бор эди. Қачон келсам, У зотдан кириш учун изн сўраар эдим. Агар намоз ўқиётган бўлсалар, томоқ кириб йўталар эдилар, мен кирар эдим. Агар фориғ бўлсалар, киришимга изн берар эдилар».

Насай ва Аҳмад ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг фазллари. Набий соллalloҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кириш учун доимий маълум вақтга соҳиб бўлиш ҳар кимга ҳам насиб қилавермаган.

2. Намоз ўқиётган одам изн сўраган кишига йўталиш билан жавоб қилиш жоизлиги.

3. Бировнинг ҳузурига келган одам албатта изн сўраши лозимлиги.

629- عَنْ عُقْبَةَ τ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ ρ الْعَصْرَ فَلَمَّا سَلَّمَ قَامَ سَرِيعًا دَخَلَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ ثُمَّ خَرَجَ فَوَلَّى مَا فِي وُجُوهِ الْقَوْمِ مِنْ تَعْجُبِهِمْ لِسُرْعَتِهِ فَقَالَ : ذَكَرْتُ وَأَنَا فِي الصَّلَاةِ تَبْرًا عِنْدَنَا فَكَرِهْتُ أَنْ يُمْسِيَ أَوْ يَبِيتَ عِنْدَنَا فَأَمَرْتُ بِقِسْمَتِهِ.

629. Уқба розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Аср намозини ўқидим. У зот салом беришлари билан шошилиб туриб, баъзи хотинлари олдиларига кирдилар. Сўнгра қайтиб чиқдилар ва қавмнинг юзидаги шошилганларидан таажжубни кўриб:

«Намозда туриб, ҳузуримиздаги ёмби тиллони эслаб қолдим, унинг бизнинг ҳузуримизда тунаб қолишини ҳуш кўрмадим. Бас, уни тақсимлаб юборилишини амр қилдим», дедилар».

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг дунё хою хавасига қизикмаганлари ва У зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хайр-садақага қизиқишлари.

2. Намозда хайр-садақа, тақво амали ҳақида эслаш мумкинлиги.

3. Кишилар таажжубланган ишларни баён қилиб уларни таажжубдан чиқариш, ҳақиқатни баён қилиб бериш кераклиги.

وَقَالَ عُمَرُ: إِنِّي لِأَجْهَرُ جَيْشِي وَأَنَا فِي الصَّلَاةِ. رَوَاهُمَا الْبُخَارِيُّ.

Умар:

«Албатта, мен намозда турган холимда ўз аскарларимни хозирлайман», деди».

Икковсини Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу намоз ўқиётиб, Ислом лашкарини қандоқ тартибга келтириш, бошлиқлар тайёрлаш ва бошқа шунга ўхшаш жиҳодга ҳозирланишга оид ишлари ўйлаган вақтлари бўлар экан.

Бу ҳам иймон, дин-диёнат тараққиёти ҳақидаги фикр қилиш билан намоз бузилмаслигига далилдир.

Бошқа ҳаёллардан эса узоқда бўлиш ҳар бир намозхон учун лозимдир.

Мана, алҳамдулиллоҳ «ҳадис ва ҳаёт» китобининг 5-жузи тугади. Иншааллоҳ, Навбатдаги 6-жуз «Намоз китоби»нинг саккизинчи боби – «Масжидлар ҳақида» бобидан бошланур.

МАНБАЛАР РЎЙХАТИ

1. Қуръони карим.
2. Муҳаммад Али ас-Собуний – Роваиъул баяни тафсиру аятил аҳками минал Қуръан Дору ихяит туросил арабий. Байрут.
3. Муҳаммад Али ас-Сайис – Тафсиру Аятил Аҳкам Матбаъату Муҳаммад Али Субайх.
4. Тафсири ҳилол – Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф.
5. Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий – Саҳиҳул Бухорий Тошкент. 1973.
6. Муслим ибн ал-ҳажжож ал-Қурайший – Саҳиҳу Муслим Дорул кутубил илмия. Байрут.
7. Муҳаммад ибн Исо ат-Термизий – Сунанут Термизий. Дорул кутубил илмия. Байрут. 1987.
8. Сулаймон ибн ал-Ашъас ас-Сижистоний – Сунану Абу Довуд Дорул Боз. Макка.
9. Аҳмад ибн Шуъайб ан-Насайй – Сунанун Насайй Мактабут тарбиятил арабий лидувалил халиж. Риёз. 1988.
10. Муҳаммад ибн Язид ал-Қазвиний – Сунану Ибни Мож. Дору ихяит туросил арабий. Байрут. 1975.
11. Молик ибн Анас ал-Асбаҳий ал-Хумайрий – Муватаъул имами Малик. Дорун нафаис. Байрут. 1987.
12. Аҳмад ибн ҳанбал – Муснадул имами Аҳмад ибни ханбал. Дорул кутубил илмия. Байрут. 1978. 2-босма.
13. Абдуллоҳ ибн Баҳром ад-Доримий – Сунануд Даримий – Дорул фикри.
14. Муҳаммад ал-Муборакфурий – Тухфатул Аҳвазий бишарҳи жамиъит Термизий Дорул кутубил илмия. Байрут.
15. Муҳаммад Юсуф ал-Банурий – Маърифус сунани шарҳу сунанит-Термизий. Ал-Мактабатул банурия. Карачи.

16. Шоҳ Валийulloҳ ад-Дехлавий – ҳужжатуллоҳил балиға. ал-Мақтабатус салафия. Лоҳур.

17. Саъийд ҳавва – ал-Асасу Фис суннати ва фикҳиҳа. Дорус салом. Қоҳира. 1994. 1-босма.

18. Али Муҳаммад ал-Қори – Мирқотул мафатийҳ шарҳу мишкатул масабийҳ. Дору ихъит туросил арабий. Байрут.

19. Бадруддин ал-Айний – Умдатул Қорий шарҳу саҳиҳул Бухорий. Дорул фикр.

20. Аҳмад ибн ҳажар ал-Асқалоний – Фатҳул Барий шарҳу саҳиҳил Бухорий. – Дорул райяни лит турос. Қоҳира. 1986. 1-босма.

21. Али Муҳаммад ал-Қори – ан-Ниқоятун мин шарҳи мухтасарил виқоя. – Император университети босмаҳонаси. Қозон. 1908.

22. Абдурраҳмон ибн Муҳаммад ал-Калибулий Шайхизода – Мажмаъул анҳури фи шарҳи мултақол абҳур. Дорул кутубил илмия. Байрут. 1989.

23. Абдуллоҳ ибн Маҳмуд ал-Мусалий – ал-Ихтияру ли таълили мухтар – Дорул Арқам. Байрут.

24. Алаъуддин Масъуд ал-Косоний – Бадаиъус Санаиъи фи тартибиш шароиъ. Дорул кутубил илмия. Байрут. 1997.

25. Аҳмад ибн Абдурроҳман ал-Мақдисий – Мухтасари минҳожил қосидийн. Мақтабату дорул баён. Дамашқ. 1978.

26. Зафар Аҳмад ал-Усмоний ат-Танонавий – Эълаус суннан– Идоратул Куръани вал улумил Исламия. Карачи, Покистон. 1415 ҳ. й.

МУНДАРИЖА

Намознинг фарзлиги ва фазли ҳақида
Намознинг ҳикматлари
Намозларни муҳофаза қилиш
Ўрта намоз – Аср намози.
Намознинг вақтлари ҳақида
Бир ракати топилган намоз ҳаммаси топилур
Намознинг узрлари
Намознинг шартлари
Поклик
Қиблага қараш
Сафардаги нафл намоз
Авратни бекитиш
Аёлнинг намоздаги кийими
Пок кавуш ила намоз ўқиш жоиз
Намозда калом ва амални тарк қилиш
Азон ва иқома ҳақида
Азон ва иқоманинг баёни
Азоннинг мустаҳаби
Масжидда иккита муаззин бўлиши
Азон эшитувчига мустаҳаб нарсалар
Икки азон оасидаги дуо мақбул
Мисвок ҳақида
Салла ҳақида
Сутра ҳақида
Сутрага яқинлашиш
Имомнинг сутраси орқасидагларга ҳам сутра
Намозни кесадиган нарсалар
Намознинг кайфияти ҳақида
Икки қўлни кўтариш ва такбирлар ҳақида
Намозни бошлаш дуоси
Аъзу биллаҳини айтиш
Фотиҳадан кейин омийн айтиш

Фотиҳадан кейин замсура қилиш
Пайғамбаримиз пешин ва асрда қироат қилган нарса
Шом ва Хуфтонда қироат қилинган нарса
Бомдоддаги қироат
Бир сурани икки ракатда қайта ўқиш
Рукуъ ва ундаги тасбиҳ
Рукуъдан бош кўтариш ва ҳамд айтиш
Саждадаги дуо мустажобдир.
Икки сажда орасида ўтириш ва дуо
Биринчи ташаҳхуд ва ундаги ўтириш ҳайъати
Намозда хушуъ ва уни гўзал адо этиш
Намознинг қайси амали афзал
Намозда Қунут
Саломдан олдинги дуо
Туришга ва қироатга қодир бўлмаган одам ҳукми
Фарз нуқсони нафлдан тўлғазилади
Намоздаги макруҳ ишлар;
Осмонга назар солиш ва аланглаш
Туфуриш, қўлни белга тираш, тошларни тўғрилаш ва қўл
билан ишора қилиш
Таом ҳозир бўлганида ва хожат қистаб турганида намоз
ўқиш
Сочини йиғиштириш ва кийимни ерга судраш
Эснаш, панжаларни гирра қилиш ва пуфлаш
Суннат намозлари ҳақида;
Фарз намозлари суннати
Бомдоднинг суннати
Таъкидланган суннатлар
Таъкидланмаган суннатлар
Витр ҳақида
Витр баёни
Витрдаги қироат
Намоздан кейинги дуо ва зикр
Саҳв саждасининг сабаблари

Тиловат саждаси ҳақида
Тиловат саждаси ҳукми
Шукр саждаси
Намозда ҳожат учун енгил иш жоизлиги